

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

Матеріали
II Всеукраїнської науково-практичної
конференції молодих вчених

**«ОСОБИСТІТЬ І СУСПІЛЬСТВО:
ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ
КОВІТАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ»**

30 квітня 2024 року
м. Тернопіль

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи НАПН України
Громадська організація «Інтелектуальний штаб громадянського суспільства»

ОСОБИСТІТЬ І СУСПІЛЬСТВО: ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ КОВІТАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

**Матеріали
II Всеукраїнської науково-практичної конференції
МОЛОДИХ ВЧЕНИХ**

30 квітня 2024 року

Україна
Тернопіль – 2024

УДК: 159.9 : 364 : 37.01/.09

О 75

Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії :
О 75 матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції,
(м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 30 квітня
2024 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2024. 240 с.

Збірник укладено на основі матеріалів доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Особистість і суспільство: психосоціальні виміри ковітальної взаємодії». До збірника увійшли статті й тези доповідей з актуальних питань соціономічного спрямування, котрі критеріально диференційовано на чотири тематичних напрями: 1) життєві обставини як детермінанта поведінки і розвитку особистості; 2) стратегії і тактики відповідального вибору соціально-рольової позиції особистості; 3) психосоціальні інваріанти поведінки особистості в різних життєвих обставинах; 4) центри самоусвідомлення громадянського суспільства та особистості в сучасних українських реаліях.

Збірник стане у нагоді науковим, науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти і наукових установ, докторантам, аспірантам, студентам, психологам, педагогам, соціальним працівникам, правозахисникам, працівникам органів державної влади та місцевого самоврядування, іншим особам, яких цікавлять актуальні проблеми соціально-гуманітарної сфери й ефективні способи їх вирішення.

Матеріали конференції публікуються в авторській редакції. Організаційний комітет не завжди поділяє думки учасників конференції.

Усі права захищені. За будь-якого використання матеріалів конференції посилання на джерело є обов'язковим.

© Західноукраїнський національний університет, 2024

НАУКОВИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Андрій Гірняк – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету.

Віталій Панок – доктор психологічних наук, професор, директор Українського науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи НАПН України, в.о. академіка-секретаря Відділення психології і спеціальної педагогіки НАПН України.

Анатолій Фурман – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету.

Оксана Фурман – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету.

Надія Буняк – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету.

Сергій Шандрук – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету.

Нігора Хазратова – доктор психологічних наук, професор кафедри психології та соціальної роботи Західноукраїнського національного університету.

Оксана Коваль – кандидат педагогічних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту комунікацій Західноукраїнського національного університету.

Редакційна колегія: д.психол.н. А.Н. Гірняк, к.соц.н. В.С. Біскуп, к.психол.н. М.Б. Бригадир, к.психол.н. Я.М. Бугерко, к.психол.н. Г.С. Гірняк, к.е.н. С.М. Миколюк, к.психол.н. Т.Л. Надвичина, к.психол.н. О.А. Притула, к.філос.н. О.М. Рудакевич, к.пед.н. В.В. Шафранський, к.психол.н. О.Я. Шаюк, к.психол.н. А.А. Ятищук, к.ю.н. О.М. Яремко, к.пед.н. Е.М. Яценко, к.пед.н. А.М. Сенік, к.пед.н. З.І. Крупник, ст. викл. А.В. Крижановська, ст. викл. М.В. Підгурська, викл. Я.О. Дикий.

Відповідальність за достовірність, точність та коректність формулювань висвітленого матеріалу у публікаціях несуть автори наукових праць.

ПСИХЕЯ

*Створи ж, Психеє, власну сферу –
Вселенську, вільну, на добро,
Відкрий у мисленні манеру,
В діяльності – своє ядро.*

*Де вчинок-подвиг владарює,
Життя і мудрість у ладу,
І кожен з правдою крокує
Та сенсом сповнює ходу.*

*Де скрізь кипить свята робота
Й взаємне щире прийняття,
Там вищий ценз має турбота
Про цілі й цінності життя.*

*Де світу бачення гуманне,
Надвартість мудрості і справ,
Завзяття Духу бездоганне,
Душі і мрії – святих оправ.*

*Психеє, вічна Ти в Любові,
Коли із Логосом союз,
Софійність в кожному Твоєм слові
Летить у простір без обуз.*

**(Фрагмент вірша «Психея»,
автор – професор Анатолій В. Фурман)**

ЗМІСТ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА І «ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПОВЕДІНКИ І РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ»

1. Yatyshchuk A., Ma Tianshu. Overcoming the feeling of loneliness in the elderly by means of psychological and social communications.....	10
2. Миколюк Н. Раннє втручання – сімейноцентрована допомога дітям та зміцнення потенціалу сім'ї.....	13
3. Шворак І. Егоцентризм як соціально-психологічна властивість особистості.....	16
4. Кравченко В. Традиційні та інноваційні методи оптимізації психофізіологічного стану студентів з особливими освітніми потребами....	18
5. Крижановська А., Кобилецький О. Роль емоційного інтелекту у розвитку кар'єрного потенціалу викладачів ЗВО.....	21
6. Петрик Р. Особливості вибору інструментарію оцінки психофізіологічного стану студентів в умовах стресу.....	25
7. Шаюк Я., Максимов О. Предикторні характеристики емоційного інтелекту в дискурсі психологічного благополуччя особистості.....	28
8. Бугера Д. Детермінанти деформації ціннісних орієнтацій підлітків.....	31
9. Козіцка Я. Програма впровадження новітніх методів і підходів соціальної роботи з дітьми в системі ювенальної юстиції.....	34
10. Гайбонюк Т. Соціально-психологічні чинники особистісного зростання в складних обставинах.....	38
11. Серединська К. Стресостійкість як професійно важлива властивість майбутнього психолога.....	40
12. Підгурська М., Штундер Д. Інтраперсональні конфлікти у діяльності соціального працівника.....	43
13. Мішедченко Я. Вплив травм дитинства на формування поведінки та ментальності у дорослому віці.....	46
14. Сачик А. Готовність до материнства як психологічний феномен.....	49
15. Кучер М. Психологічні особливості подолання тривожності старшокласників в умовах війни.....	51
16. Воркун Є. Особливості впливу травматичних подій в контексті соціально-психологічних умов та ресурсів відновлення психологічного здоров'я особистості.....	53

17. Курматкова О. Проблема домашнього насильства в Україні: соціально-правові аспекти.....	55
18. Одарчук О. Організація соціальної роботи з людьми похилого віку: соціально-правові аспекти.....	57
19. Коростіль Д. Соціально-психологічні чинники соціометричного статусу підлітків у групі ровесників.....	59

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 2
«СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ВИБОРУ
СОЦІАЛЬНО-РОЛЬОВОЇ ПОЗИЦІЇ ОСОБИСТОСТІ»

1. Буняк Н. Психологічна безпека освітнього середовища закладу як важлива передумова оптимальних досягнень здобувача вищої освіти	63
2. Lin Hao, Podzhynska O. Psychological features of professional self-determination of high school students.....	65
3. Yatyshchuk A., Bu Li. Psychological characteristics of marriage and family institutions of youth students in China.....	69
4. Підгурська М., Краснянська Ю. Стиль виховання у батьківській сім'ї як чинник формування самооцінки підлітка	71
5. Поєздник О. Умови та чинники формування професійної компетентності майбутніх економістів.....	74
6. Простяк В. Ціннісний аспект толерантності особистості до невизначеності.....	76
7. Лазарук А. Методологічна схема вчинку самовизначення як сутнісної форми життєзреалізування людини.....	78
8. Гнетньова С., Неплохов С. Сутнісний зміст і загальна характеристика соціально-психологічної реабілітації	82
9. Кузьминська Д. Творча особистість майбутнього педагога як вимога сучасності.....	85
10. Голя Г. Психологічні умови та соціальні фактори вибору шлюбного партнера в молодому віці.....	88
11. Яловенко А. Психологічні аспекти формування самооцінки у дітей молодшого шкільного віку	91
12. Яковинець А., Сембрат С. Факторна структура ціннісних пріоритетів майбутніх фахівців.....	93
13. Вітвіцька А. Визначення поняття співзалежних стосунків у багатодітній сім'ї.....	95

14. Стрієк Я. Комуникативна компетентність майбутніх психологів у процесі професійної підготовки.....	97
15. Корнєєв Д. Особливості роботи із сучасними сім'ями: практикоорієнтований підхід	100
16. Кузь О. Особливості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи із сім'ями внутрішньо переміщених осіб.....	102
17. Майор Л. Дослідження ефективності балансної моделі як способу самодопомоги та самопізнання при адаптації студентів до умов навчання під час війни.....	105
18. Бойко М. Шляхи та способи підвищення ефективної діяльності громадських організацій в умовах сьогодення.....	107
19. Порплиця В., Бойчук І. Проблема морального вибору в житті особистості.....	109
20. Сьорак А. Особливості соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій.....	112
21. Максимов О. Проблема психологічного благополуччя особистості студента в предметному полі психології	116
22. Воронцов В. Теоретичне обґрунтування методу EMDR.....	118
23. Шарган І. Роль соціального педагога у формуванні позитивного психологічного клімату в групі дітей з особливими потребами.....	120
24. Собків А. Конфлікти у молодих подружніх парах: особливості, профілактика і способи вирішення.....	123
25. Гуменна О. Впровадження корекційних програм для кривдників, які вчинили домашнє насильство.....	126

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 3
«ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ІНВАРІАНТИ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ
В РІЗНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ»**

1. Фурман А. В., Турчин М. Взаємозв'язок аксіопсихологічного профілю і самоефективності соціального працівника.....	129
2. Yatyshchuk A., Zhang Xuan. Influence of art therapy on personality formation of school-age children.....	134
3. Рудакевич О., Левчук Д. Характеристика страху як первинного психічного стану людини в екстремальних обставинах.....	137
4. Бугерко Я., Ничка О. Соціально-психологічні чинники розвитку життєстійкості особистості в умовах війни.....	143

5. Підгурська М., Куропатва Т. Передумови та шляхи забезпечення розвитку соціального партнерства в організації	146
6. Романюк Т., Бобівник В. Психологічні особливості прояву моральної травми у військовослужбовців.....	149
7. Миколюк Ю. Вплив алгоритмів штучного інтелекту на формування базових складових особистості.....	153
8. Матіяш В. Психологічні особливості функціонального поля управлінської діяльності.....	156
9. Шворак І. Теоретичні аспекти вивчення толерантності особистості	159
10. Чубко В., Голота А. Маніпулятивні стратегії у професійній діяльності сучасного керівника	162
11. Простяк В. Толерантність до невизначеності в проблемному полі психології	164
12. Баб'яр О. Розвиток резильєнтності особистості як ключовий аспект психологічного благополуччя в умовах соціальної невизначеності.....	167
13. Гуменюк Н. Феномен порозуміння як активізація явищ емпатії та рефлексії	170
14. Вербецька Н. Феномен втрати і горя в умовах війни.....	174
15. Лупійчук С. До уточнення змісту та обсягу понять у сфері психічного травмування	176
16. Божко К. Макіавеллізм та маніпуляція як споріднені феномени психосоціального впливу.....	179
17. Максьо І. Афективно-екзальтований тип акцентуацій в особистісній проекції.....	183
18. Павлюс С. Вплив самооцінки особистості на її статусно-рольову реалізацію.....	186
19. Алексєєва І. Психодіагностична робота соціального працівника з дітьми молодшого шкільного віку	189

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 4
«КОНЦЕНТРИ САМОУСВІДОМЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА ТА ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ
УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ»

1. Liu Guoyu, Podzhynska O. Characteristics of professional women self-realization and gender identification.....	192
2. Сулява О. Методологема психологічного обґрунтування навчального процесу як мистецького дійства	196

3. Клепарівська С., Вовк С. Особливості трансформації соціальної ідентичності громадян України в умовах військової агресії рф	201
4. Ятищук А., Бучинська В. Психологічні особливості та стратегії підтримки підлітків із тривожними розладами	204
5. Підгурська М., Бабенко О. Становлення політичної свідомості молоді в умовах суспільної нестабільності.....	206
6. Кусяк І. Тренінг розвитку комунікативної компетентності як професійно важливої якості майбутніх медіаторів/перемовників.....	209
7. Лашкевич В. Соціально-психологічні аспекти покращення якості життя літніх людей.....	212
8. Кузів Ю. Волонтерство в Україні як модель самоорганізації українців у кризовій ситуації	213
9. Цілик В., Ведмедик А. Психосоціальні інваріанти поведінки особистості в різних життєвих обставинах.....	216
10. Мотяшок А. Проблеми та перспективи соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування	219
11. Сікора О. Основні напрямки та проблеми ведення соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами	222
12. Корчагіна А. Психологічні аспекти самоусвідомлення громадян України в умовах війни.....	224
13. Бодя С. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні	228
14. Підгурська М., Дудар С. Соціально-психологічні механізми політико-ідеологічного самовизначення молоді	231
15. Сервитник В. Проблеми соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб в Україні.....	234
16. Сторож Т. Особливості соціальної роботи з учасниками бойових дій та членами їхніх сімей в Україні.....	237

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА І
«ЖИТТЄВІ ОБСТАВИНИ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПОВЕДІНКИ
І РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ»

UDC 159.9

Anastasiia Yatyshchuk
Candidate of Psychological Sciences, PhD,
Senior Lecturer of the Department of Psychology and Social Work
West Ukrainian National University
Ma Tianshu (People's Republic of China)
Applicant majoring in 053 Psychology, Higher education – Master,
West Ukrainian National University

**OVERCOMING THE FEELING OF LONELINESS IN THE ELDERLY BY
MEANS OF PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL COMMUNICATIONS**

As the aging process continues to accelerate, there were 617 million people over the age of 65 in the world in 2015, and the number of elderly people will grow to 1 billion by 2030 and continue to grow until it is expected to reach 1.6 billion by 2050 [1, p. 5]. As older people age, they are constantly faced with many life changes - retirement, loss of friends and family, reduced mobility, changing social roles - that can lead to a profound sense of loneliness. Loneliness is a common problem faced by the elderly, it is a common negative emotional reaction, but it may cause a variety of health risks, and even harm the physical and mental health of the elderly. How to help the elderly overcome loneliness has become a problem that the whole society needs to pay attention to. The purpose of this article is to explore how to use psychological and social communication methods to overcome loneliness in the elderly, and to provide security for physical and mental health and quality of life in the elderly.

Due to the differences in each elderly person's constitution, experience, education level, economic income, political treatment, etc., especially the differences in interest, ability, temperament, personality, there are different personality types of elderly people [2, p. 1309].

The elderly who are mature, happy and enterprising can get happy satisfaction in the life they choose, while the elderly who are lonely, pessimistic, angry and other personalities will age abnormally quickly and are more prone to psychological disorders of the elderly. Among them, loneliness is one of the more common psychological problems in the elderly population. With the acceleration of population aging, the group of lonely elderly people is getting larger and larger. Psychological

loneliness of the elderly is a negative emotion similar to "abandoned", and they often feel empty and lonely, and even feel neglected and abandoned by the society. Feel that they have been eliminated by the society, began to keep up with the current pace of life, can not understand the current attitude to life, resulting in depression, decadence, listlessness, and even can not raise a trace of interest in life.

Therefore, strengthen the attention to the mental health of the elderly, pay attention to the elderly due to the change of social environment, social role, lifestyle caused by different degrees of psychological reaction, the whole society should mobilize, pay full attention to and pay attention to the psychological needs of the retired elderly, protect the mental health of the elderly, so that they can spend their old age peacefully.

The causes of psychological loneliness in the elderly are varied, but are almost always triggered by some form of "loss." [3, p. 31], loss at both the personal and social level can be an influential factor in loneliness. According to the WHO report, by 2030, psychological problems such as depression and loneliness will become the second largest cause of disease burden in middle-income countries. The study found that loneliness in the elderly can be effectively solved through psychological counseling and social communication [4, p. 1548].

With the progress of society, people gradually realize the important role of psychological problems on physical and mental health, and it has gradually become the consensus of many people to seek psychological counseling when they are in a bad mood. Psychological counseling is a process in which counselors use the principles and methods of psychology to influence the objects (or visitors) to make positive changes in their psychology and behavior. Different from other forms of counseling, psychological counseling must use psychological knowledge in the process, and the purpose of counseling is to make positive changes in the psychology of the counseling object [5, p. 51].

The theoretical models on which psychological counseling and treatment are based are mainly psychoanalytic theory (the representative is Sigmund Freud), behaviorist theory (the representative is Watson), humanistic theory (the representative is Maslow and Rogers) and cognitive theory (the representative is Baker and Ellis) [6, p. 175].

Counseling can help older adults understand and accept their feelings of loneliness, can help older adults build and maintain social networks, and can help older adults deal with mental health issues related to loneliness, such as depression and anxiety. In general, psychological counseling is an important tool to help older people cope with loneliness and improve their quality of life.

Psychological counseling and therapy are mainly used to overcome emotional loneliness in the elderly, and for social loneliness, By implementing integrated

strategies at the family, community and government levels, social communication among the elderly can be effectively promoted, thereby reducing their loneliness. The active participation of family members, the diversity of community activities and the policy support and resource input of the government is all important conditions to ensure the realization of social communication among the elderly. At the same time, as the elderly themselves, they can overcome loneliness by actively participating in social activities, integrating into society, and getting rid of autism, such as participating in community activities, participating in social labor, and traveling with friends on vacation.

Through the investigation of the occurrence of loneliness among the elderly in Beijing community, we found that loneliness is an emotional experience, which is difficult to self-restrain and regulate, and there are differences in different individuals and groups. Understanding these differences can help us better locate and understand the characteristics of loneliness in different populations, and then provide targeted measures for the alleviation of loneliness. For example, social workers can provide more social opportunities and social support for elderly people with strong loneliness, so as to alleviate their loneliness. In terms of education, efforts can be made to improve the quality of lower-level elderly people and enhance their social skills and social circles. On the medical side, for the elderly without spouses, psychological counseling, emotional support and other services can be provided to help them better cope with the problem of loneliness. Understanding the differences of loneliness among people is of great practical significance to solve the problem of loneliness.

The loneliness of the elderly is a problem that needs the attention and efforts of all sectors of society. Looking into the future, strategies combining psychological and social communication have broad prospects for development in overcoming loneliness in the elderly. Through technological innovation, personalized services, community integration, lifelong education and policy support, we can build a healthier, more active and connected social environment for older people.

REFERENCES

1. Du Peng translate, Joseph F. Coughlin (America) *The Longevity Economy: unlocking the world's fastest-growing, most misunderstood market*. Peking University Press, 2022. p. 5.
2. Gao Yunpeng. *Psychology of Aging*, 2013. № 8. p.1309.
3. Cornwell, E. Y., & Waite, L. J. (2009). Social disconnectedness, perceived isolation, and health among older adults. *Journal of health and social behavior*, 50(1), p. 31-48.
4. Sun Lixin. *Educational Psychology of the Elderly*. Zhejiang University Press, 2023, p. 1548.

5. Yao Bin, *Communication and Transcendence: Analysis of Psychological Counseling Techniques and Case Review*, People's Medical Publishing House, 2015, p. 51.

6. Chen Fuguo (Ed.), *Theory and Technology of School Student Psychological Counseling*, East China Normal University Press, 2017, p. 175-336.

УДК 159.9

Назар Миколук

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет*

РАННЄ ВТРУЧАННЯ – СІМЕЙНОЦЕНТРОВАНА ДОПОМОГА ДІТЯМ ТА ЗМІЦНЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ СІМ'Ї

У сучасному світі дитинство є періодом важливих формативних змін, під час якого формується основа для подальшого фізичного, емоційного, соціального та когнітивного розвитку. Останніми роками все більше українських дослідників цікавляться питаннями раннього втручання у роботі із сім'ями із дітьми, котрі цього потребують [1; 2; 3; 5]. Однак, не зважаючи на численні публікації, тема залишається усе ще малодослідженою.

В Україні стрімко розвивається у громадах послуга раннього втручання, мета якої – надання своєчасної якісної допомоги родинам з дітьми раннього віку, що мають порушення розвитку або ризик їх виникнення. Такі діти отримують допомогу, підтримку та навчання саме тоді, коли вони найбільш потрібні [6]. Особливо важливою є підтримка та належний догляд за дітьми протягом перших років життя, коли вони найбільш уразливі та потребують особливої уваги. У цьому контексті працює концепція сімейноцентрованої допомоги дітям до 4-х років, що спрямована на створення сприятливого середовища для їхнього оптимального розвитку [4]. При цьому послуга є сімейноцентрованою, адже у центрі уваги не лише дитина, що має складнощі, а вся родина. Послуга включає супровід родин, які виховують малюків із порушеннями розвитку, підтримку в подоланні кризи, у розвитку життєво необхідних навичок у дитини, покращення взаємодії малечі із членами родини та соціумом [6]. Сімейноцентрована допомога базується на визнанні ролі сім'ї як основного джерела підтримки та впливу на розвиток дитини. Вона підкреслює важливість активної участі батьків у житті та вихованні дитини, а також створення сприятливого та безпечного сімейного середовища.

Сімейноцентрована допомога передбачає індивідуальний підхід до кожної сім'ї та врахування її унікальних потреб та особливостей [4].

Сімейне середовище відіграє надзвичайно важливу роль у розвитку дитини протягом її перших років життя. Воно є найбільш впливовим середовищем, де формується особистість, емоційність та поведінка малюка. Разом із цими аспектами розвитку, перші чотири роки життя є важливим періодом для формування основних навичок, цінностей та вірувань, які будуть впливати на подальше життя дитини. Підтримка та стимулювання розвитку у цьому віці має велике значення для побудови міцних фундаментів для майбутнього успіху дитини [1].

Сімейноцентрована допомога дітям до 4-х років є важливим інструментом для створення сприятливого середовища для їхнього розвитку. Цей підхід має безліч переваг, які варто враховувати при плануванні та наданні підтримки маленьким дітям та їх сім'ям. Однією з головних переваг сімейноцентрованої допомоги є забезпечення індивідуального підходу до кожної сім'ї та дитини. Фахівці, що працюють за цим підходом, розуміють, що кожна сім'я має свої унікальні потреби, цінності та стилі виховання. Вони працюють з сім'ями, щоб визначити їхні потреби та створити індивідуальні плани підтримки, які враховують ці особливості. Другою важливою перевагою є підтримка взаємодії між батьками та дитиною. Сімейноцентрована допомога сприяє розвитку здорових батьківських навичок та позитивних взаємин між батьками та дітьми. Це відбувається через підтримку взаємодії та спілкування в сім'ї, а також надання батькам інструментів для підтримки емоційного, соціального та когнітивного розвитку їх дітей [5].

Окрім того, сімейноцентрована допомога сприяє створенню сильного соціального підґрунтя для дитини. Через підтримку взаємодії з іншими членами сім'ї, а також через участь у групових програмах та заходах для сімей, діти навчаються спілкуватися, розвивають навички співпраці та вчаться робити компроміси. Таким чином, сімейноцентрована допомога допомагає сім'ям відчувати себе підтриманими та підтримує їхню самооцінку як батьків. Цей підхід робить акцент на сильних сторонах сімей та відмічає досягнення, що створює позитивне середовище для розвитку дитини. Саме тому, сімейноцентрована допомога є ефективним та цінним підходом до підтримки розвитку дітей до 4-х років. Вона створює індивідуальні плани підтримки, підтримує взаємодію між батьками та дітьми, сприяє соціальному розвитку та підтримує сімейне благополуччя. Ця практика заслуговує на увагу як ефективний спосіб створення здорового та щасливого початку для маленьких дітей [2].

Сьогодні сімейноцентрована допомога дітям до 4-х років є активно вивченою та широко використовуваною практикою в галузі раннього розвитку. Уже зараз в Україні 1265 родин отримують послуги з раннього втручання в 43 центрах, що працюють по всій країні [3]. Проте, існують ряд напрямків, які можуть стати об'єктом подальших досліджень та дослідницького інтересу. По-перше, важливо дослідити вплив сімейноцентрованої допомоги на довгостроковий розвиток дитини. Адже усе вказує на те, що якість сімейних взаємин та підтримка у перших роках життя може мати значний вплив на подальший успіх та благополуччя дитини у шкільному та пізнішому житті. Продовження досліджень в цьому напрямку дозволить краще зрозуміти механізми цього впливу та розробити ефективні стратегії підтримки. Далі, важливо дослідити ефективність конкретних програм та інтервенцій сімейноцентрованої допомоги. Хоча було проведено багато досліджень про загальні принципи та підходи, більш глибоке розуміння того, які конкретні методи та програми є найбільш ефективними в підтримці сімей та дітей, може допомогти покращити практику та результати. Окрім того, важливо дослідити різноманітність сімей та культурних контекстів, в яких вони функціонують, та їх вплив на ефективність сімейноцентрованої допомоги. Розуміння того, як унікальні особливості кожної сім'ї впливають на їхній відгук на програми та підходи до допомоги, може допомогти розробити більш гнучкі та адаптовані підходи до роботи з різними сім'ями.

Узагальнюючи, подальші дослідження сімейноцентрованої допомоги дітям до 4-х років можуть сприяти подальшому розвитку цієї практики та покращенню її результатів. Розширення знань у цій області може допомогти створити більш ефективні та інклюзивні програми та підходи, що мають покращити життя сімей та дітей в Україні, зміцнити потенціал кожної родини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Логвиненко В. М. Реалізація державної політики України щодо запровадження послуги раннього втручання. *Ввічливість. Humanitas*. 2021. № 4. С. 31-37.
2. Лопатинська Н. А., Зборовська О. П. Становлення та розвиток системи раннього втручання в Україні. *Перспективи та інновації науки*. 2023. №15 (33). С. 293-302.
3. Понад тисяча українських родин з дітьми з порушеннями розвитку отримують послугу раннього втручання. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/22983.html>

4. Послуга раннього втручання у країнах Європи. Ключові концепції та вибір моделі. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/36316/file/Unicef_Ealy%20childhood_UA_.pdf

5. Прохоренко Л., Баташева Н. Послуга раннього втручання в Україні: контентаналіз проблеми. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. 2022. № 21. С. 104-115.

6. Раннє втручання — флагманський проєкт Мінсоцполітики зі створення безбар'єрного простору в Україні. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23333.html>

7. Слосанська Г., Криницька І., Скочко М. Раннє втручання у роботі з дітьми з інвалідністю: комплексна соціально-реабілітаційна послуга, функціональний підхід чи система допомоги? *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10, No 4. P. 486-497.

УДК 159.923.5

Іван Шворак

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент О. Я. Шаюк,
Західноукраїнський національний університет*

ЕГОЦЕНТРИЗМ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ВЛАСТИВІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Відкрив і дослідив поняття егоцентризму Ж. Піаже. Ця властивість особистості була досліджена ним з точки зору дитини, яка пізнає світ без усвідомлення позиції інших людей. За Ж. Піаже, це стадія розвитку дитини, яка характеризується невмінням відокремити персональні переживання від об'єктивного сприйняття навколишнього світу. Егоцентризм властивий дітям на доопераційній стадії когнітивного розвитку, яка охоплює вік приблизно від 2 до 7 років.

Зниження рівня егоцентризму безпосередньо пов'язане із зростанням людини, усвідомленням нею світу не лише через призму особистих потреб. З однієї сторони, високий рівень егоцентризму є наслідком недостатньої соціалізації особистості, з іншої – він ж і є причиною останньої. О. Білецька зазначає, що егоцентризм у підлітків має наслідком низький рівень довіри у міжособистісних стосунках. Це стає перешкодою у встановленні ефективного спілкування та морального розвитку через надмірну увагу до себе та відсутність емпатії до інших [2].

Досліджуючи егоцентризм, можна припустити, що важливе місце у зменшенні впливу цієї властивості на формування особистості займає соціум. О. Бойко та Г. Горун підкреслюють, що самооцінка особистості є вирішальним фактором у формуванні егоцентризму. Це залежить від різних чинників, зокрема, від триади самооцінки: завищеної, заниженої та адекватної, яка формується під впливом оточення [1]. Толеризація егоцентризму у суспільстві негативно впливає на формування суспільних інституцій, а також рівень задоволення колективних потреб. Припускаємо, що домінування егоцентризму є також і причиною несформованості інститутів громадянського суспільства, високого рівня корупції тощо.

Низка українських науковців, досліджуючи поняття егоцентризму, дійшла висновку, що егоцентризм, як властивість особистості, формує превалювання особистих інтересів, потреб, відчуттів, над потребами інших людей, що не може не нашкодити суспільству в цілому, де також крім індивідуальних потреб, є колективні. Егоцентризм як соціальна властивість, притаманна українському народу, сформувалась внаслідок довготривалої відсутності Української Держави, яка б могла консолідувати суспільство, виробити в ньому почуття емпатії та інституціоналізувати колективні інтереси. А. Маслюк та І. Євченко дослідили зв'язки між психологією образи та егоцентризмом в рамках суспільної недовіри та внутрішньої конфронтації. Відсутність державності та історичне почуття утиску стали сприятливим середовищем для зростання внутрішніх конфліктів, які можуть проявлятися через егоцентричні настрої та дії [4].

Цікавою є позиція П. Петровського, який припускає, що високий рівень національної свідомості може як сприяти розвитку громадських інтересів, так і спричинити посилення егоцентричних тенденцій, коли індивідуальні інтереси видаються надмірно важливими на тлі національних питань [5]. Гіпотетично високий рівень розвитку суспільства також має наслідком розвиток егоцентризму. На нашу думку, такий стан речей не є можливим в українському суспільстві, яке лише недавно почало себе чітко самоідентифікувати.

Сучасність створює нові виклики щодо утвердження егоцентризму. Наприклад, Н. Вовк зазначає, що соціальні мережі є платформою для посилення тенденції до егоцентризму серед молоді [3]. Ідеалізація себе та своїх образів гіпотетично може підвищувати рівень егоцентризму, де “я” і сприйняття себе стає домінуючим.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що українські дослідники вносять значний вклад у розуміння егоцентризму як складного соціально-психологічного явища, що взаємодіє з культурними, історичними та особистісними факторами. На нашу думку, егоцентризм як соціально-

психологічна властивість особистості формується через значну кількість психологічних та соціальних чинників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О., Горун Г. Самооцінка як важливий критерій становлення особистості. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. № 2 (72). URL: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/275005/271071>
2. Білецька О. Егоцентризм як чинник низького рівня довіри в контексті міжособистісних стосунків у період ранньої юності. *Психологія: реальність і перспективи*. 2021. № 16. 12-17. URL: https://prap.rv.ua/index.php/prap_rv/article/view/210/206
3. Вовк Н. Формування самоідентичності українського суспільства: погляд крізь призму соціальних мереж. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. № 55. 4-8. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/55_2022/part_1/1.pdf
4. Маслюк А., Євченко І. Психологія ресентименту українців. *Психологічний журнал*. 2022. №8(4). 38-50. URL: <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1513/869>
5. Петровський П. Публічно-управлінський формат сучасної боротьби за українську ідентичність. *Ефективність державного управління*. 2020. № 1 (62). URL: <https://epa.nltu.edu.ua/index.php/journal/article/view/109/106>

УДК 159.922

Валентин Кравченко

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор Н. А. Буняк,
Західноукраїнський національний університет*

ТРАДИЦІЙНІ ТА ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО СТАНУ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Психофізіологічний стан студентів з особливими освітніми потребами є однією з ключових складових успішного навчання та адаптації до університетського середовища. Розуміння механізмів оптимізації цього стану має велике значення для процесу та результату їхнього навчання, соціальної взаємодії та загального благополуччя. Ця категорія студентів часто зустрічається з різноманітними психологічними та фізіологічними викликами в

освітньому процесі, а отже оптимізація їх психофізіологічного стану – є одним із найактуальніших завдань сучасної психології. Досліджуючи проблему адаптації студентів з особливими освітніми потребами, науковці здебільшого описують та обґрунтовують традиційні методи, водночас приділяють недостатньо уваги інноваційним способам оптимізації психофізіологічного стану, які сприятимуть покращенню навчального процесу, зниженню стресу та підвищенню загального рівня комфорту в університетському середовищі.

Інноваційні підходи в оптимізації психофізіологічного стану студентів з особливими освітніми потребами пропонують нові можливості й переваги. Використання сучасних психотехнік та інтерактивних технологій у навчанні дозволяє створити цікавіше середовище для навчання, а також розробляти індивідуалізовані програми. Детальніше розглянувши групу інноваційних методів оптимізації психофізіологічного стану студентів з особливими освітніми потребами, виокрелюємо такі: а) арт-терапія як сучасний підхід до оптимізації психофізіологічного стану студентів з особливими освітніми потребами. Цей метод використовує творчість та образотворче мистецтво, а саме живопис, малювання, скульптура, для вираження емоцій у відповідь на стресові ситуації. Арт-терапія дозволяє студентам виразити свої почуття та думки без потреби в словах, що може бути особливо корисним для тих, хто має обмеження у спілкуванні [3]; б) медитація як особливий психічний стан, який передбачає керування функціями психіки за допомогою концентрації уваги, в такий спосіб здобувачі з особливими освітніми потребами можуть зосередитися на теперішньому моменті та знизити рівень стресу і психоемоційної напруженості; в) майндфулнес – навчає повноти усвідомленості та сприйняття своїх думок і емоцій, що допомагає знизити тривогу та покращити загальний психічний стан за допомогою практик саморегуляції та дихальних вправ.

Інноваційні підходи до оптимізації психофізіологічного стану студентів з особливими освітніми потребами відкривають нові можливості для загального розвитку, благополуччя, а також успішного навчання. Використання арт-терапії та медитації може стати важливою складовою їхнього повсякденного життя, допомагаючи їм краще управляти стресом, покращувати концентрацію та досягати академічних успіхів.

Традиційні методи оптимізації психофізіологічного стану студентів з особливими освітніми потребами мають низку важливих переваг. Перш за все, вони є відомими та доволі розповсюдженими, що робить їх доступними для більшості університетів і освітніх установ. Психологічна підтримка, соціальна адаптація та індивідуалізовані підходи до навчання вже включені у стандартні програми підтримки студентів з особливими потребами. Ці методи є апробованими і мають високий рівень надійності й ефективності [4].

Один з ключових аспектів традиційних методів оптимізації психофізіологічного стану студентів з особливими освітніми потребами - це психологічна підтримка. Психолог може надавати студентам не лише можливість висловити свої емоції та переживання, а й розробляти стратегії для ефективного управління стресом та тривогою.

Соціальна адаптація є визначним традиційним методом взаємодії із цією категорією студентів, адже в такий спосіб забезпечується можливість для їхньої активної участі в університетському житті, включаючи клуби, гуртки та соціальні події, що допомагає налагоджувати і покращувати взаємини з однолітками та збільшити відчуття приналежності до студентської спільноти.

Ще одним важливим аспектом є індивідуалізація підходів до оптимізації психофізіологічного стану. Кожен студент з особливими освітніми потребами унікальний, тому важливо розробляти та застосовувати підходи, які враховують їхні персональні потреби. Індивідуалізовані підходи поєднують створення персоналізованих навчальних програм із використанням сучасних освітніх технологій, зокрема додатків та комп'ютерного програмного забезпечення, які є дуже корисним для студентів з особливими потребами, доприкладу наявність візуальних та аудіальних версій навчальної інформації надзвичайно потрібні для здобувачів із вадами слуху чи зору [2].

Отже, незважаючи на позитивні аспекти, обидві групи методів мають свої обмеження та виклики. Традиційні методи – менш гнучкі та не завжди адаптовані до індивідуальних потреб кожного студента. Крім того, їхня ефективність знижується у випадках, коли здобувачі вже мають досвід їх використання без значимих результатів. Щодо інноваційних підходів, вони можуть бути дороговартісними у використанні та потребувати додаткових матеріальних ресурсів для впровадження.

Однією з ключових рекомендацій щодо оптимізації психофізіологічного стану студентів з особливими освітніми потребами є використання комбінації традиційних та інноваційних методів. Поєднання різних підходів може забезпечити більш ефективну та індивідуалізовану підтримку для студентів. Наприклад, традиційні методи, такі як психологічна підтримка та соціальна адаптація, можуть бути посилені за допомогою інноваційних підходів, таких як майндфулнес чи арт-терапія [5]. Теоретичний аналіз ефективності традиційних та інноваційних методів наголошує на важливості розуміння їхніх переваг та обмежень, адже поєднання різних підходів та знаходження оптимального балансу є ключем до успішної оптимізації психофізіологічного стану студентів з особливими освітніми потребами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Г.М. Інклюзивне навчання та розвиток особистості студентів з особливими освітніми потребами. *Збірник матеріалів науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу ПДАА (14–15 квітня 2014 р., Полтава)*. Полтава : ПДАА, 2014. С. 12-15.
2. Красняков Є. Формування та реалізація державної політики у сфері освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні [Електронний ресурс] <http://www.viche.info/journal/3576/>
3. Панченко Т. Л. Психологічна готовність студентів з інвалідністю до самостійної роботи як предмет теоретичного аналізу. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України К.: Логос, 2007. Т. 7. Вип. 12. С. 183–189.*
4. Пономаренко Л. А. Формування позитивних навчальних мотивів студента в умовах соціально-психологічної адаптації до навчання у вищому навчальному закладі. *Теоретичні і прикладні проблеми психології : збірник наукових праць СНУ ім. В. Даля. 2006. № 4 (15). 138 с*
5. Таланчук П. М. та ін. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі : навч.-метод. посібник К.: Соцінформ, 2004. 128 с.

УДК 159.9

Анетта Крижановська

*здобувачка третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет (м. Тернопіль)*

Олег Кобилецький

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний
університет» (м. Дніпро)*

РОЛЬ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У РОЗВИТКУ КАР'ЄРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИКЛАДАЧІВ ЗВО

У сучасному світі, де успіх у кар'єрі залежить не лише від професійних знань та навичок, а й від особистих якостей, емоційний інтелект викладачів закладів вищої освіти як компетентних фахівців з емоційно-інтелектуальним потенціалом стає ключовим фактором їхнього кар'єрного розвитку. Викладачі закладів вищої освіти стикаються з численними викликами, пов'язаними зі

стресом, вигоранням, складними стосунками зі студентами та колегами. Для того, щоб впоратися з цими викликами та досягти успіху у своїй кар'єрі, викладач повинен бути емоційно грамотною людиною, яка володіє навичками ефективної комунікації та вміє усвідомлювати, розуміти і керувати власними емоціями та емоціями інших людей. Високий рівень емоційного інтелекту дозволяє викладачам вищої школи ефективно взаємодіяти зі студентами, створюючи сприятливе навчальне середовище; будувати міцні стосунки з колегами та керівництвом; успішно вирішувати конфліктні ситуації; підтримувати стресостійкість та попереджувати емоційне виснаження або вигорання; розвивати креативність та інноваційність у професійній діяльності, знаходити баланс між роботою та особистим життям і загалом зберігати психоемоційне здоров'я.

Як зазначає В. І. Ковальчук, «серед актуальних професійно важливих якостей сучасного педагога можна виділити вміння взаємодіяти із суб'єктами професійної діяльності, емоційну стійкість, стресостійкість, високий рівень морального розвитку, толерантність, комунікативність тощо – якості, які охоплюють загальну психологічну культуру особистості педагога. При цьому особистісний та професійний розвиток педагога ускладнюється без актуалізації процесу самопізнання, взаємопов'язаного з емоційними переживаннями. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження ролі емоційного інтелекту у діяльності педагога, його здатності до розуміння та управління емоціями. Емоційний інтелект є ключем до пізнання себе та успішних стосунків іншими людьми» [1, с. 47].

Згідно з дослідженнями американських вчених, емоційний інтелект ґрунтується на ментальних здібностях, які дають можливість усвідомлювати та розуміти власні та чужі емоції. Г. Цветкова використовує цю концепцію для аналізу емоційного інтелекту викладачів вищої школи, трактуючи його «як ментальну основу педагогічної діяльності, невід'ємний компонент професійного самовдосконалення; як синтез інтелектуального і душевного, раціонального і ірраціонального, гармонійне поєднання афекту, інтелекту, волі; віддзеркалення духовно-інтелектуального потенціалу педагога» [2, с. 52]. Авторка визначає основні структурні елементи емоційного інтелекту викладача закладу вищої освіти, що складаються «із сукупності взаємозалежних структурно-змістових компонентів: особистісного (самопізнання на основі самоповаги та самоприйняття), соціального (контактності, емоційної саморегуляції), фасилітативного (оптимістичне відчуття життя та позитивна модальність професійного розвитку)» [2, с. 52].

Теорії та моделі емоційного інтелекту були розроблені такими вченими, як Дж. Майєр та П. Селовей, Р. Бар-Он, Д. Гоулман, Д. Карузо, К.В. Петрідес та

А. Фурнем, Д. Карузо, Т. Бредбері та Дж. Гривз, Д. Люсін, Е. Л. Носенко, І. М. Андрєєва, А. Панкратова та ін. У наукову термінологію поняття «емоційний інтелект» (emotional intelligence) ввели та визнали його предметом спеціального психологічного дослідження професори Йельського й Нью-Гемпширського університетів Дж. Майер і П. Селовей, які трактують цей феномен як «здатність ідентифікувати власні емоції та емоції інших людей, розуміти їх значення, зв'язок між ними і використовувати емоційну інформацію як основу для мислення й прийняття рішення й дій» [3].

Важливість емоційного інтелекту не можна недооцінювати. Деніел Гоулман у своїх працях переконливо доводить, що життєвий успіх, зокрема професійний, не завжди залежить від високого рівня IQ (загального інтелекту). Люди з "середніми" інтелектуальними здібностями можуть досягати значних успіхів в кар'єрі, адже володіють іншими важливими якостями, такими як емоційний інтелект, комунікативні навички, вміння працювати в команді тощо. Автор не лише дає практичні поради щодо розвитку емоційного інтелекту, але й стверджує, що EQ (коефіцієнт емоційного інтелекту) є важливішим за IQ. На його думку, вміння керувати власними емоціями та розуміти емоції інших людей є більш точним показником інтелекту, ніж логічні здібності.

Вчений вважає, що інтелект допомагає досягти успіху на ранніх етапах кар'єри, а згодом його вплив на кар'єру, професійну діяльність та соціальне життя стає менш важливим. Після певного етапу кар'єрного зростання більш значущими стають емоційний інтелект, креативність, вміння налагоджувати стосунки та адаптуватися до мінливих умов тощо.

На відміну від IQ, який значною мірою залежить від генетики, EQ можна розвивати протягом усього життя в будь-якому віці, стверджує вчений. Це дає можливість підвищити свій емоційний інтелект та покращити свої особисті та професійні якості незалежно від вродженого IQ [4].

Тема розвитку емоційного інтелекту стала однією із найактуальніших у сучасному суспільстві, про що свідчить зростаюча кількість наукових публікацій. Різноманітні програми психологічних тренінгів, вербальні тести та інші матеріали, присвячені EQ, дають можливість обрати оптимальний для себе метод його розвитку та вдосконалення.

Першою та найбільшою організацією, що займається питаннями розвитку емоційного інтелекту в освіті, бізнесі та інших сферах, є заснована в 1997 році міжнародна некомерційна організація Six Seconds, яка пропонує освітнім установам, викладачам, студентам і співробітникам університетів інноваційні рішення для вивчення, вимірювання та вдосконалення своїх навичок EQ, необхідних для особистого та професійного зростання. Розвиток навичок емоційного інтелекту, які можна виміряти, є критично важливим для успіху в

освіті для будь-якого віку [5]. Завдяки моделі емоційного інтелекту, створеній Six Seconds, теорія емоційного інтелекту стає практичним інструментом для саморозвитку та кар'єрного потенціалу. Ця модель EQ-in-Action починається з трьох важливих завдань: стати більш усвідомленим (помічати те, що ви робите), більш навмисним (робити те, що ви маєте на увазі) і більш цілеспрямованим (робити це з певної причини) [6].

Six Seconds активно досліджує сферу емоційного інтелекту в освіті, розробляючи інноваційні підходи та методи для навчання та розвитку викладачів та пропонує сертифікаційні курси, тренінги, методичні матеріали та онлайн-ресурси, спрямовані на розвиток EQ та вдосконалення навичок розуміння і управління емоціями.

Отже, дослідження ролі емоційного інтелекту в діяльності викладачів дозволяє краще зрозуміти механізми впливу емоцій на їх особистісний та кар'єрний розвиток, що може бути використано для розробки нових методів психолого-педагогічної роботи, програм підвищення кваліфікації викладачів ЗВО, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту, що є не тільки ключовим для їх кар'єрного зростання, але також для створення сприятливого психоемоційного клімату в освітніх закладах та покращення якості освітнього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальчук В. І. Розвиток емоційного інтелекту педагога в умовах глобальних криз. Актуальні проблеми вищої професійної освіти : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (30 квітня 2022 р.). Київ, 2022. С. 46-47.
2. Цветкова Г. Г. Емоційний інтелект: ментальна основа професійного самовдосконалення викладача вищої школи. *Наука і освіта*. 2017. №8. С. 49–59.
3. Mayer J. D., Salovey P. The Intelligence of Emotional Intelligence. *Intelligence*. 1993. V.17. № 4. P. 433–442.
4. Goleman D. Emotional intelligence. New York : Bantam Books, 1995. 352p.
5. Six Seconds. URL: <https://www.6seconds.org/education>
6. The Six Seconds Model of EQ. URL: <https://www.6seconds.org/2010/01/27/the-six-seconds-eq-model/>

Роман Петрик

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор Н. А. Буняк
Західноукраїнський національний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРУ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНКИ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО СТАНУ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ СТРЕСУ

Сучасна вища освіта є складною та вимагає від студентів великої самодисципліни, самовіддачі та постійного підвищення результативності, в такий спосіб утворюючи низку стресогенних чинників для здобувачів. Високі навчальні вимоги, конкурентне середовище, соціально-побутові труднощі – все це спричиняє стрес, який впливає на психофізіологічний стан студентів. Отже, питання оцінки психофізіологічного стану здобувачів у стресових умовах стає надзвичайно актуальним. Завданням цього дослідження є теоретичний аналіз особливостей вибору інструментарію для оцінки психофізіологічного стану студентів у стресових умовах.

Під час навчання в закладі вищої освіти, студенти часто відчувають значне психоемоційне та психофізіологічне навантаження. Перш за все, це пов'язано з великою кількістю навчальних, соціальних та емоційних викликів. Стресові чинники, такі як навчальне навантаження, конфлікти в групі, невпевненість у майбутньому, можуть спричинити порушення чи розлади у психічній та фізичній сфері особистості студента. Оцінка психофізіологічного стану важлива для вчасного виявлення цих проблем та їхнього подальшого вирішення, а також допомагає підтримувати ментальне здоров'я і підвищувати ефективність навчання.

Для оцінки психофізіологічного стану студентів використовують психодіагностичні методики, тести та анкети, які дозволяють зібрати інформацію про емоційний стан, рівень тривожності, депресії тощо. Крім того, проводять фізіологічні обстеження, такі як вимірювання серцевого ритму, кров'яного тиску, які є корисними для об'єктивної оцінки фізичного стану студентів. Під час проведення психодіагностичного обстеження потрібно враховувати психофізіологічні чинники, а саме реакцію на стресові ситуації та вплив стресу на результати вимірювань [2, с. 159-163].

При дослідженні психофізіологічного стану студентів у стресових умовах, особливо важливо обрати адекватний інструментарій для оцінки, який буде найбільш ефективним. Розглянемо основні методи дослідження впливу

стресу на якість та результат освітнього процесу в умовах ЗВО. Одним із найбільш поширених методів оцінки психофізіологічного стану є застосування опитувальників та анкет. Вони дозволяють студентам самостійно оцінити свій рівень стресу, тривожності, депресії та інших психічних станів. Перевагами цього методу є простота застосування та швидкість збору інформації, однак, опитувальники мають суб'єктивний характер, оскільки оцінка стану базується на власних переживаннях студента, ще однією особливістю використання суб'єктивної групи психодіагностичних методик є те, що вони потребують фахової інтерпретації та постановки психологічного діагнозу професійним психологом. Доволі поширеними також є об'єктивні та проєктивні групи методик оцінки психофізіологічного стану студентів. Перші дозволяють проводити об'єктивні вимірювання інтелектуального потенціалу, а також особливостей виконання пізнавальної діяльності у стресових ситуаціях. Проєктивні – уможливають розкриття психоемоційного стану обстежуваних за допомогою слабоструктурованого стимульного матеріалу. Важливо також враховувати індивідуальні психологічні та фізіологічні особливості студентів, щоб вибрати найбільш адаптований та ефективний метод оцінки [1, с. 8-12.].

В контексті дослідження стесових проявів у здобувачів вищої освіти опитувальники повинні бути адаптовані до конкретних потреб студентів та умов навчання. Наприклад, можливе включення запитань, що оцінюють рівень навчального навантаження, адаптації до університетського середовища та впливу соціальних факторів на психічний стан [3, с. 74-80].

Інший підхід до оцінки психофізіологічного стану полягає у вимірюванні фізіологічних показників, таких як серцевий ритм, кров'яний тиск, рівень гормонів стресу тощо. Ці об'єктивні показники якісно доповнюють інформацію, отриману з опитувальників, та утворюють ціліснішу картину психофізіологічного стану. Вимірювання цих показників може проводитися за допомогою спеціальних пристроїв або за допомогою програмного забезпечення, яке аналізує фізіологічні дані з урахуванням впливу рівня стресу на показники, наприклад в умовах стресу частота серцевих скорочень буде вищою, ніж за нормальних умов. Оцінка психофізіологічного стану студентів у стресових умовах вимагає особливого підходу до вибору методів, які забезпечать надійні та об'єктивні дані [4, с. 104–110].

Стресові ситуації впливають на психофізіологічний стан студентів різними способами, від самоактуалізації до дистресу. Тому важливо враховувати специфічні вимоги до оцінки психофізіологічного стану в таких умовах. Наприклад, в стресових ситуаціях значно збільшується емоційне напруження, за таких умов психологу варто використовувати суб'єктивні методики, які спрямовані на дослідження конкретних життєвих подій

обстежуваного та ролі стресу у їх розгортанні. Також важливо враховувати, що певні фізіологічні параметри можуть змінюватися відповідно до походження стресу [5, с. 417-419]. Отже, при виборі методів оцінки слід враховувати конкретні передумови стресу, що виникає у студентів, а також його вплив, до прикладу короткотерміновий стрес як реакція на негативну оцінку може мати позитивний психічний ефект, який проявляється у мотивації покращити результативність навчання внаслідок підвищеної мозкової активності та концентрації. Водночас, фізіологічним наслідком цього виду стресу є збільшена частота серцевих скорочень, що обумовлена потребою мозку у більшій кількості кисню, враховуючи короткочасність впливу стресової події, висновуємо, що такий тип стресу може мати позитивний вплив на організм людини. Натомість, постійний чи хронічний стрес має вочевидь негативний вплив, відомий американський дослідник стресу, нейробіолог, професор Стенфордського університету Роберт Сапольські, зазначає, що здатність людей піклуватися про майбутнє та готуватися нього є водночас даром і прокляттям, адже разом із низкою позитивних перспектив ця здатність становить загрозу для психофізіологічного стану людини, оскільки передбачає наявність хронічного стресу, який передбачає шерегу психофізіологічних проблем, а саме: а) розладів шлунково-кишкового тракту; б) серцево-судинних захворювань; в) зменшення гіпокампу, що відповідає за когнітивні процеси; г) погіршується регуляція дофаміну, що підвищує ризик депресії; г) підвищується рівень тривожності та страху, які часто нічим не обумовлені [6]. Проектуючи цю виключно людську рису-якість турбуватися про власне майбутнє на сповнене соціальних та навчально-наукових викликів студентське життя, висновуємо, що здобувачам вищої освіти властиві як короткотермінові, так і хронічні прояви стресу, які потребують ретельнішого вивчення в процесі подальших досліджень.

Висновуючи з вищевикладеного зазначимо, що під час розгляду особливостей вибору інструментарію оцінки психофізіологічного стану студентів у стресових умовах було виявлено низку важливих аспектів, які впливають на ефективність та об'єктивність процесу оцінки. Підбір адекватних механізмів оцінки психофізіологічного стану студентів у стресових умовах є складним процесом, який передбачає ретельний аналіз та врахування різноманітних етіологічних факторів. Розвиток методів оцінки психофізіологічного стану студентів у стресових умовах є одним із визначальних чинників для покращення їхнього благополуччя та академічної успішності, адже об'єктивна оцінка дозволяє вчасно виявляти проблеми та реагувати на них, сприяючи зниженню рівня хронічного стресу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аверіна А. А. Дослідження проявів навчального стресу у житті студентів *Психологічний часопис*. 2016. Т. 46. С. 8-12.
2. Білоцерківська Ю. О., Сапельнікова Т. С. Дослідження негативних психічних станів студентів під час учбової діяльності як фактора порушення стресостійкості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2018. Т. 1. №. 1. С. 159-163.
3. Дубчак Г. М. Особливості проявів стресових станів сучасних студентів закладів вищої та професійної освіти. *Psychology of Personality*. 2019. Т.10. №. 1. С. 74-80.
4. Каськов І. В. Теоретичні аспекти формування стресостійкості студентів ВНЗ до негативних чинників навколишнього середовища. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 1 (54). С. 104–110.
5. Кисельова Є. В. Стрес у студентів у процесі навчально-професійної підготовки: причини та наслідки. *Молодий учений*. 2017. №6. С. 417-419.
6. Stress and your body. Robert Sapolsky. [Електронний ресурс] <https://www.thegreatcourses.com/courses/stress-and-your-body>

УДК 159.923.5

Ярослав Шаюк

здобувач третього рівня вищої освіти (PhD),

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди

Олег Максимов

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності

053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

ПРЕДИКТОРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДИСКУРСІ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність дослідження. Питання, пов'язані з психологічним внутрішнім комфортом, життєвою задоволеністю, емоційною стійкістю молодого покоління, як найбільш перспективного ресурсу людського суспільства, заслуговують особливої та пильної уваги. Для майбутнього країни важливо, наскільки студентська молодь зможе реалізувати свій потенціал, зайняти активну життєву позицію. Юнацький вік, що припадає на період навчання у закладі вищої освіти, є сензитивним для розвитку основних соціальних спонукань сформувати свій світогляд, закріпити індивідуально-ціннісні орієнтири. Протягом цього періоду структура психологічного

благополуччя як інтегрального показника позитивного функціонування і самоактуалізації студента продовжує формуватися й ускладнюватися. У межах психологічної науки дедалі актуальнішим стає питання вивчення чинників психологічного благополуччя студентів [1; 3; 4].

Психологічні параметри студентського віку характеризуються перпідвищеною емоційною напруженістю, що виникає під час адаптації до нового соціального середовища, нових форм освітньої діяльності та організації пізнавальної активності, мінливих життєвих обставин. Адаптивна психологічна діяльність студента є важливим чинником підтримання його психологічного благополуччя. Особистісні ресурси завдяки своїй регулятивній функції знижують уразливість психологічного благополуччя студента для чинників середовища і ситуації, а також визначають, якою мірою психологічне благополуччя і якість життя особистості залежить від неї самої [3; 4].

На сьогоднішній день для констатації, характеристики та оцінки адаптаційних здібностей особистості дедалі активніше використовують поняття «адаптаційний потенціал», як інтегральну характеристику, що включає стійку сукупність індивідуально-психологічних і особистісних властивостей, що зумовлюють ефективну адаптацію. Його складовими є поведінкова регуляція, комунікативний потенціал, моральна нормативність.

Виробленню більш адаптивних поведінкових стратегій сприятиме успішна реалізація людиною своїх здібностей, у тому числі і здібностей емоційного інтелекту. Пов'язуючи в єдине ціле афективну і когнітивну сторони пізнання, емоційний інтелект є інструментом вилучення та застосування емоційних знань, у результаті чого за певних обставин емоційні переживання сприяють підвищенню як ефективності мислення, так і встановленню психологічної рівноваги між внутрішніми та зовнішніми компонентами навколишньої дійсності [2; 4].

Усе вищесказане свідчить про актуальність і соціальну значущість проблеми вивчення психологічного благополуччя особистості, параметрами якого є вміння вибудовувати оптимальні відносини з швидкозмінливою реальністю навколишнього світу, знаходити продуктивні способи самореалізації, задіюючи особистісні ресурси і задовольняючи значущі потреби. Це і зумовило вибір теми нашого дослідження «Емоційний інтелект як предиктор психологічного благополуччя студентів» і окреслило його мету – визначення предикторної значущості емоційного інтелекту та його структурних компонентів для психологічного благополуччя студентів.

Об'єкт дослідження: психологічне благополуччя студентів як інтегральний показник спрямованості особистості на реалізацію основних компонентів позитивного функціонування.

Предмет дослідження: взаємозв'язок психологічного благополуччя та емоційного інтелекту студентів як здатності до розуміння своїх і чужих емоцій та управління ними.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичний аспект проблеми емоційного інтелекту як предиктора психологічного благополуччя студентів.

2. Визначити рівневі значення емоційного інтелекту, особистісного адаптаційного потенціалу та психологічного благополуччя студентів.

3. Виявити взаємозв'язок між емоційним інтелектом і психологічним благополуччям студентів, конкретизуючи особливості міжкомпонентних зв'язків досліджуваних психологічних конструктів.

4. Визначити предикторну значущість емоційного інтелекту для психологічного благополуччя студентів.

Методи та методики дослідження: методична основа дослідження базувалася на теоретичному аналізі літератури з досліджуваної проблеми, класифікації, узагальненні та інтерпретації наукових даних, тестуванні. Для виявлення та визначення характеру взаємозв'язку показників емоційного інтелекту та психологічного благополуччя використовувався кореляційно-регресійний аналіз.

Теоретична значущість: дослідження робить внесок у теоретичну концепцію емоційного інтелекту, розглядаючи його як значущий особистісний ресурс для поліпшення показників психологічного благополуччя, розвиває уявлення про функції емоційного інтелекту. Беручи участь у формуванні емоційного поля особистості, емоційний інтелект виконує регулятивну та адаптивну функції для процесу позитивного функціонування особистості. Прогностична значущість емоційного інтелекту та його структурних компонентів на показники психологічного благополуччя розширює уявлення про предиктори цього конструкту.

Практична значущість: результати дослідження можуть знайти застосування в галузі психології особистості у напрямі вивчення шляхів розвитку особистісних ресурсів студентів для розв'язання завдань щодо поліпшення показників їхнього психологічного благополуччя. Сукупність емпіричних результатів та аналітичних висновків роботи демонструють практичну значущість емоційного інтелекту для забезпечення психологічного благополуччя особистості. Психологічні служби можуть орієнтуватися на отримані дослідницькі узагальнення при створенні програм підвищення психологічної стійкості студентів вишів на основі задіяння їхніх інтелектуально-емоційних ресурсів та адаптаційних можливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова В. М. Дослідження психологічного здоров'я студентів у вищому навчальному закладі: методологічні підходи та інструментарій. *Психологія та суспільство*. 2019. № 2. С. 31-39.
2. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С.Л. Гумецької. Харків : Віват, 2018. 512 с.
3. Гірняк А., Васильків О. Психологічні бар'єри у взаємодії викладача й студентів та шляхи їх ефективного подолання. *Психологічні перспективи*. 2019. Вип. 33. С. 79-90.
4. Лящ О. Генеза емоційного інтелекту в юнацькому віці : дис. ... док. наук з псих. : 19.00.07. «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2021. 458 с.

УДК 159.92

Дмитро Бугера

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Г. С. Гірняк
Західноукраїнський національний університет*

ДЕТЕРМІНАНТИ ДЕФОРМАЦІЇ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПІДЛІТКІВ

У житті кожної людини ціннісні орієнтації відіграють провідну роль, оскільки від рівня їхньої сформованості залежить не тільки стійкість та глибина поглядів, переконань і почуттів, а й готовність до активної життєвої позиції в суспільстві, що є важливим для вирішення різноманітних проблем, зокрема особистісних. Тема ціннісних орієнтацій підлітків, а тим більше їх чинників деформації є недостатньо дослідженою, оскільки у сучасному світі науки побутує думка, що ціннісні орієнтації є структурним новоутворенням зрілої особистості. Тому, необхідним в умовах сучасного суспільства є визначення основних факторів, чинників та умов, які впливають на деформацію ціннісних орієнтацій, оскільки це сприятиме пошуку способу адаптації підлітків з девіантною поведінкою або її профілактики.

Хоча формування ціннісних орієнтацій людини відбувається протягом усього життя людини, проте ключового значення цей процес набуває в підлітковому віці, коли активно формуються звички, власні світогляд та патерни поведінки під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів, як в результаті визначають їх цінності та ціннісні орієнтації, а також їх особливості. Б. Бітінас, умовно виокремлює п'ять рівнів формування ціннісних орієнтацій та

цінностей: 1) егоцентричні; 2) сімейні; 3) суспільні й національні; 4) загальнолюдські; 5) буттєві цінності та ціннісні орієнтації.

Оскільки підліток у свій період розвитку знаходиться у стані маргінальної особистості, існує суттєвий ризик їх деформації, що гіпотетично може стати причиною і водночас ознака девіантної та асоціальної поведінки. А тому більшість науковців виділяють два ключові аспекти оволодіння підлітками ціннісних орієнтацій: процесуальний (ґрунтується на пізнанні та освоєнні морально-етичних принципів та норм) і змістовний (полягає в усвідомленні та реалізації отриманих знань і першого досвіду). Ці аспекти залежать як і від особистої значущості для підлітка конкретних ціннісних орієнтацій, так і від соціальних умов [2, с. 408-409; 3, с.159].

Сім'я є первинним і провідним соціальним інститутом, який формує у дитини фундамент системи ціннісних орієнтацій у процесі її виховання і соціалізації. Основними функціями та аспектами виховання в сім'ї, порушення яких може зумовити деформацію ціннісних орієнтацій є: включення дитини в сім'ю з першого дня її народження, формування перших уявлень про добро і зло; створення і закріплення безперервного тривалого контакту, а також позитивних емоційних зв'язків з сім'єю. Також у процесі формування ціннісних факторів та визначенні аспектів формування деструктивних особливостей ціннісних орієнтацій потрібно враховувати вікові особливості, наявність інших агентів соціалізації, а також специфічність передачі досвіду й культури між поколіннями, амбівалентність почуттів та їхні наслідки, приклади подружніх відносин та між іншими членами сім'ї [1; 7, с.167-168].

Одним з наступних факторів впливу на ціннісних орієнтації підлітків є школа, так як вони бачать і засвоюють інші патерни поведінки від однокласників та вчителів, а також завдяки зміні свого виду діяльності, а від так і ролі й статусу. Це одне з місць, де підлітки вперше зустрічаються з багатоманіттям ціннісних орієнтацій та переконань, завдяки чому існує можливість процесів відкритого діалогу та обміну думками різного характеру, що впливає на формування власної системи конструктивних або деструктивних ціннісних уявлень [6].

Ще одним з детермінант формування ціннісних орієнтацій у процесі розвитку підлітків можна вважати соціальне оточення та дозвілля, оскільки певна сукупність ціннісних орієнтацій є суб'єктивним відображенням об'єктивного світу у їх свідомості, що визначає їхню спрямованість. До ключових ознак деструктивних ціннісних орієнтацій підлітків з девіантною поведінкою можна вважати такі, як: стан аномії, відмова від попередніх ідеалів без формування нових, «подвійна мораль», протилежність декларованих та реальних ціннісних ідеалів та орієнтацій або їх нестійкість; слабо виражені

вищі потреби та зосередження на примітивних базових; відсутні моральних мотивів [4, с. 82-83; 5, с. 80]. Також на процес формування ціннісних орієнтацій відіграють культурні та релігійні спільноти, до яких підліток належить, оскільки кожна з них транслює власну відповідну систему ціннісних орієнтацій.

За Б. Вербером криза підліткового віку характеризується бунтом проти суспільства та прагненням його повністю змінити, а від так ще одним фактором впливу на ціннісні орієнтації підлітків та їх деформацій, на який значно менше дослідників звертають увагу, можна вважати інтернет-оточення, особливо медіа та соціальні мережі завдяки використанню методу демонстрації так званих ідеалів та стереотипів, як позитивних, так і негативних. Медійний контент суттєво впливає на уявлення підлітків про ідеальні ціннісні орієнтації завдяки відомим блогерам, політикам, відомим і впливовим. Негативний та агресивний контент, як правило, здатний викликати не тільки агресивну реакцію на події та життя, а й сприяти формуванню відповідних ціннісних орієнтацій та установок у підлітковому віці [6].

Психотравмуючі події в Україні та у світі, зокрема війни, терористичні акти, життя в окупації, поширення насилля і самогубств, нещасні випадки та стихійні лиха, серйозні захворювання, також негативно впливають на процес формування ціннісних орієнтацій підлітків, оскільки в таких ситуаціях у них відсутні необхідні ресурси для їх подолання. Відповідно, під впливом екстремальних умов, ієрархія ціннісних орієнтацій зазнає суттєвих змін, які в майбутньому ускладнюють можливість повернення до нормальних умов життєдіяльності [5, с.79-81].

Отже, ключовою функцією ціннісних орієнтацій можна вважати регуляцію поведінки як виконання усвідомлених дій в конкретних соціальних умовах. Так, як на цей процес впливають, як і внутрішні фактори, так і зовнішні, то серед основних детермінантів деформації ціннісних орієнтацій підлітків можна визначити такі, як: спадковість, несприятливе виховання, соціальна та психологічна дезадаптація, молодіжні субкультури, інформаційний вплив засобів масової комунікації та психотравмуючі події.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк Г., Пивошук Н. Сім'я як середовище і результат конструктивної соціальної взаємодії. *Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 20 трав. 2022 р. Тернопіль, 2022. С. 211–216. URL: <http://dep.wunu.edu.ua/?p=596>

2. Дмухайло І., Сапожников С. Ціннісно-сміслові орієнтації підлітків в умовах навчально-реабілітаційного центру. *Психолого-педагогічний супровід фахового зростання особистості в системі неперервної професійної освіти* :

матеріали II Всеукр. науково-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю, м. Бердянськ, 25–26 листоп. 2021 р. Бердянськ, 2021. С. 408–415.

3. Мазур Т., Дружина О. Процес формування ціннісних орієнтацій підлітків. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації*: Матеріали Міжнар. науково-практ. конф., м. Тернопіль, 4–5 листоп. 2022 р. Тернопіль, 2022. С. 158–160.

4. Максим О. В. Деформація ціннісних орієнтацій як чинник девіантної поведінки. *Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми*: матеріали науково-практ. конф., м. Київ. Київ, 2020. С. 82–84. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/724174/>.

5. Максим О. В. Стресогенний вплив як фактор деформації ціннісних орієнтацій підлітків. *Перша всеукраїнська науково-практична конференція з адиктології*: матеріали науково-практ. конф., м. Київ, 16–17 верес. 2023 р. Київ, 2023. С. 79–83.

6. Прищепюк С. С. Вплив медіаконтенту на ціннісні орієнтації підлітків: кваліфікаційна (магістерська) робота. Київ, 2023. 105 с. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/62101/1/ФЛСК_2023_053Мз_Прищепюк%20Світлана%20Сергіївна.pdf.

7. Феленюк А. Вплив батьківської сім'ї на формування ціннісних орієнтацій підлітків. *Соціальна робота: виклики сьогодення*: зб. наук. пр. за матеріалами X Міжнар. науково-практ. конф., м. Тернопіль, 13–14 трав. 2021 р. Тернопіль, 2021. С. 166–169.

Яна Козицька

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор А.Н. Гірняк
Західноукраїнський національний університет*

ПРОГРАМА ВПРОВАДЖЕННЯ НОВІТНІХ МЕТОДІВ І ПІДХОДІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ В СИСТЕМІ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Актуальність теми впровадження новітніх підходів та методів соціальної роботи взаємодії із дітьми, що перебувають в системі ювенальної юстиції є особливо важливою в період війни в Україні. Військовий конфлікт створює низку специфічних викликів та загроз для дітей, які опинилися в цій системі.

Розробка й впровадження новітніх методів є нагальною потребою для ефективного захисту прав цієї вразливої групи населення, адже в такий спосіб забезпечується підтримка та реабілітація неповнолітніх в умовах швидкоплинних соціальних змін.

Серед науковців, які вивчають проблеми системи ювенальної юстиції в Україні, на особливу увагу заслуговують вітчизняні правознавці Н.М. Крестовська, І.М. Михайлова, Н.В. Ортинська та Р.М. Опацький. На думку Н. Крестовської, ювенальна юстиція є системою, яка об'єднує державні, муніципальні та громадські судові, правоохоронні та правозахисні органи, установи та організації. Ця система, використовуючи право та користуючись медико-соціальними та психолого-педагогічними методиками, реалізує правосуддя щодо дітей. Крім того, вона займається профілактикою та запобіганням правопорушень проти дітей, взаємодіє з ними з метою захисту їхніх прав, свобод та інтересів, а також проводить ресоціалізацію неповнолітніх, які перебувають у складній життєвій ситуації [4].

Ретельно проаналізувавши провідний зарубіжний досвід, що ґрунтується на протилежних поглядах і підходах до системи ювенальної юстиції, задля розробки актуальної для нашої держави програми впровадження інноваційних методів взаємодії з неповнолітніми в межах системи ювенальної юстиції. Задля об'єктивності аналізу розглянемо дві країни з різними підходами у роботі із дітьми, що перебувають в системі ювенальної юстиції, а саме США та Японію.

У Сполучених Штатах велика увага приділяється впровадженню програм, спрямованих на реабілітацію та ресоціалізацію молоді в системі ювенальної юстиції. Ця парадигма поєднує різноманітні методи, такі як програми навчання та професійного розвитку, психологічна підтримка, альтернативні методи виправлення та групові сесії. Застосування технологій та інновацій дозволяє покращити ефективність цих заходів. Північноамериканська модель застосовує більш карний підхід до дітей, що перебувають в системі ювенальної юстиції, одним із прикладів є так звана «шокова терапія», що передбачає певний психологічний тиск на неповнолітніх, які перебувають на обліку через схильність до правопорушень, зокрема вживання чи розповсюдження наркотичних речовин, в цьому випадку сутність цього методу взаємодії зводиться до обмеження цієї категорії порушників у відвідуванні громадських місць у пізній та нічний час [5].

На противагу США, Японія використовує виховний, а не каральний підхід до дітей, які опинилися у системі ювенальної юстиції, в такий спосіб забезпечуючи профілактику злочинів, а також сприяючи їхньому особистісному зростанню. Основною метою цієї моделі є перевиховання неповнолітніх, шляхом набуття ними нових соціальних навичок, а також

розвитку комунікативної та ціннісно-сислової сфери особистості. Японія використовує альтернативні методи виправлення та акцентує увагу на підготовці дітей до повноцінного життя в суспільстві [5].

Проаналізувавши успішний досвід зарубіжних моделей соціальної роботи з неповнолітніми, що перебувають в системі ювенальної юстиції, нами запропоновано програму впровадження новітніх підходів та методів взаємодії із дітьми, що перебувають у конфлікті із законом. Ця програма створена з урахуванням особливостей, обумовлених військовими діями на території України та містить такі пункти:

1) персоніфікований підхід, що означає розробку та впровадження індивідуальних програм для кожного неповнолітнього, враховуючи його особливості, потреби та можливості. Проектування ефективної програми передбачає аналіз структурних особливостей ризику, індивідуальних потреб та особливостей сприйняття кожної неповнолітньої особи. Основним пріоритетом є визначення та адаптація "рівня ризику" для кожного індивіда, де неповнолітнім з вищим рівнем ризику надаються більш інтенсивні та глибокі послуги, водночас особам з нижчим рівнем ризику рекомендуються менш інтенсивні втручання. Важливо дотримуватися цього принципу при виборі програм, уникаючи використання неадекватних засобів взаємодії та завжди орієнтуватися на індивідуальні потреби неповнолітніх [2];

2) підхід, що спрямований на розуміння та корекцію психічних, емоційних і фізичних травм у дітей, що перебувають в системі ювенальної юстиції, вироблення стратегій подолання стресу для цієї категорії населення;

3) розвиток освітніх та професійних програм для неповнолітніх, спрямованих на підготовку до інтеграції в суспільство та забезпечення їхнього сталого розвитку [1];

4) використання сучасних технологій, таких як віртуальна реальність, соціальні мережі, мобільні додатки та інші, для залучення та мотивації неповнолітніх до процесу реабілітації та навчання [5];

5) інноваційні методи реабілітації, що включають: застосування психотерапевтичних методів, спрямованих на виявлення та лікування травм, які можуть виникнути внаслідок негативного досвіду дітей, а саме індивідуальні консультації психолога, групове консультування, що представлене такими видами роботи як різноманітні тренінгові групи, Т-групи зустрічей, групи розвитку умінь та навичок спілкування та розв'язання конфліктів, гештальт-групи, групи психодрами та інші; використання ігор, мистецтва та творчих занять для підтримки емоційного вираження, розвитку комунікативних навичок та позитивної самоідентифікації; використання технологій для забезпечення ефективної комунікації та моніторингу прогресу дітей під час реабілітації;

залучення різних соціальних служб, психологів, педагогів та інших фахівців для створення інтегрованих та комплексних програм підтримки [3];

б) залучення громадськості, волонтерів та місцевих організацій до підтримки та реалізації програми, що актуалізує в громадах розуміння проблематики та сприятиме більшій підтримці у реалізації програми;

7) впровадження системи моніторингу та оцінки результативності програми для постійного вдосконалення та коригування підходів.

Підсумовуючи вищевикладене, зауважимо, що запропонована програма набуває непересічної актуальності та є вкрай потрібною у контексті викликів, які виникають в умовах військового конфлікту. Результатом впровадження новітніх методів в галузь ювенальної юстиції як соціальної системи захисту прав дітей та сфери інтересів професійних соціальних працівників стане підвищення ефективності психолого-педагогічної взаємодії, а також особистісне зростання й реінтеграція неповнолітніх, що перебувають у конфлікті із законом, у сучасне суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шахрай В.М. Технології соціальної роботи. Навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 464 с.

2. Григоренко А. М., Дука О. А., Коваленко Д. А. та ін. Методики та інструменти роботи з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті з законом: навчально-методичний посібник для практиків. Міністерство юстиції України. Проект «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні». 2017. 291с.

3. Консультування в системі психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол; заг. ред. В. Г. Панок, І. І. Ткачук. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2019. 144 с.

4. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан : автореф. дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Нац. ун-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2008. 40 с.

5. Спаріна Т., Лях Т., Петрович В. Соціально-педагогічна підтримка неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом: зарубіжний досвід. *Ввічливість. Humanitas*. 2021. № 5. С. 90-97.

Тетяна Гайбонюк

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доцент, кандидат психологічних наук Я.М. Бугерко
Західноукраїнський національний університет*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ В СКЛАДНИХ ОБСТАВИНАХ

Впродовж життя кожна людина проходить через складні ситуації, виклики, які формують її як особистість, визначають її характер, поведінку та якість життя загалом. Наше оточення, події, які ми прожили, досвід, з якого зробили висновки – усе це впливає на творення наших ціннісних орієнтирів, переконань чи упереджень. Різні обставини мають як позитивний, так і негативний вплив на особистість. Так, нам не завжди підвладний контроль над ситуаціями, що відбуваються. Часто людина, яка пережила психологічну травму, може мати низку проблем, пов'язаних з довірою до інших, їй складно формувати близькі стосунки, що є запорукою та найважливішим чинником та показником щастя [4].

Особливо ця тема актуальна сьогодні під час важкого і руйнівного часу війни. Серед постійних переживань за кожен день, невідомість, неможливість щось змінити на глобальному рівні створюється відчуття безпорадності та відчаю, який лише пригнічує та забирає енергію. Аналіз наукових джерел показує, що людина не може змінити ситуацію, в якій вона опинилась, проте вона має більшу силу над собою, ніж це їй здається. Лютеранський теолог Рейнгольд Нібур підсумував таку ситуацію словами: “Боже, дай мені спокій прийняти те, що я не можу змінити, сміливість на те, що можу змінити, і мудрість відрізнити одне від іншого”. Зазначене показує, що людина не є пасивним продуктом своїх обставин. Вона має свободу волі і, незважаючи на складність ситуації, все ж може обирати, як саме ставитись до неї, реагувати або ж не реагувати. Яскравими прикладами є Віктор Франкл та Едіт Егер, які під час Другої світової війни були вислані до концтаборів та змогли вижити у нелюдських умовах життя, жахливого поведження та невідомості майбутнього. У своїх працях “Людина у пошуках справжнього сенсу” та “Дар” вони аналізують важкий пройдений ними шлях та чинники, які допомогли вижити в тих умовах. Ключовий з них – наявність сенсу життя. Ці мужні та сильні духом люди мали за що боротись, тому що плекали мрії про післявоєнне мирне життя, про власну місію... Свобода вибору думок та реакцій на ситуації дають

можливість (або) ілюзію контролю хоча б над частинкою власного життя, і це “утримує на плаву” життєздатність людини.

Аналіз різноманітних психологічних досліджень, власний життєвий досвід дозволяє стверджувати, що найбільший вплив на особистість чинить сім'я та виховання в її межах. Батьки закладають своїм прикладом модель поведінки, яку дитина несвідомо проектує на своє подальше життя. Вже впродовж вагітності мама передає дитині свій досвід, упередження, страхи та можливості. Відтак, новонароджений з'являється на світ уже з певним наявним запасом можливих ресурсів і тенденцій, які проявляться значно пізніше. Іншим важливим чинником розвитку є школа, оточення, друзі та ідентифікація себе з ровесниками, політичне та культурне середовище країни [3].

Кожна людина унікальна і з однакових обставин може винести для себе різний досвід. За це відповідає рівень сприйняття ситуації, здатність до саморефлексії, властивість ніби відсторонитись від проблеми і подивитись на неї під іншим кутом, вийти в рефлексивну позицію, проаналізувати та усвідомити причинно-наслідковий зв'язок. Щоб ефективно та з користю для себе долати перешкоди і виклики життя, потрібно володіти певними навиками, бути здатним творчо пристосуватись до неочікуваних ситуацій, проявляти гнучкість мислення, мати адекватну самооцінку, щоб у ході вирішення проблеми не втратити самоідентифікації. Не менш важливими є індивідуальні здібності, такі як сила волі, характер, дисципліна, хоробрість, креативність, які особистість формує з допомогою самовиховання. Саме ці чинники визначають здатність людини діяти в стресових ситуаціях та брати на себе відповідальність.

Для особистого зростання в процесі різних складних життєвих обставин важливо знаходити внутрішні ресурси, щоб розвивати навика резильєнтності, щоб швидше відновлюватись від складних ситуацій. Кожен може вибрати ефективний для себе спосіб, наприклад, прогулянки на природі, розмови у близькому колі, або ж навпаки екстремальні види спорту, щоб позбутись негативних емоцій. І потрібно пам'ятати, що яка б важка ситуація не склалась на даний момент, вона приносить новий досвід, знання, можливості, інсайти, які в подальшій перспективі сприяють розвитку особистості. Адекватне позитивне мислення допомагає прожити різноманітні обставини та використати їх на свою користь [3].

Таким чином, незважаючи на неоднозначність і складність життя, ми можемо або дозволити обставинам контролювати нами, або взяти відповідальність за свої вчинки, самим контролювати власні реакції щодо викликів, прийняти те, що неможливо змінити та йти до цілей та успіху. Минулий досвід, теперішні рішення формують майбутнє, тому вибір, як скористатись з уже наявного нам знання, залишається завжди за нами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Франкл В. Людина у пошуках справжнього сенсу. Харків : Книжковий клуб сімейного дозвілля, 2023. 160ст.
2. Егер Е. Дар. 14 уроків, які врятовують ваше життя. Київ : Книголав, 2022. 264 ст.
3. Dweck C. Mindset: The New Psychology of Success. New York : Random House Publishing Group, 2007. 320 p
4. “Вплив життєвих обставин на поведінку і розвиток особистості”. URL: <https://www.psychologytoday.com/us>

УДК 159.923.5

Катерина Серединська

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Я.М. Бугерко
Західноукраїнський національний університет*

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВА ВЛАСТИВІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

Вивчення стресостійкості зумовлене необхідністю наукового розкриття механізмів оптимізації стану людини та висвітлення психологічних засобів, котрі дозволяють людині зберігати відносний емоційний спокій, самовладання, адекватність сприйняття тощо. Здатність зберігати довільність поведінки, емоційну стабільність та рівновагу, долати небажані в нагальній стресовій ситуації імпульсивні необдумані реакції та потяги є важливими ознаками професіоналізму психолога та високого рівня його стресостійкості, як важливого фактору ефективної роботи з клієнтами.

В науковій літературі стрес визначається як адаптаційна реакція живих організмів у відповідь на внутрішні або зовнішні загрози гомеостазу. Він розглядається як складний захисний механізм, що представляє кінцеву точку дії численних динамічних і взаємопов'язаних факторів. Стійкість і вразливість до стресорів, а також інтенсивність реакції на стрес значною мірою залежать від витривалості, локусу контролю, самоефективності, самооцінки, оптимізму особистості [3].

Стресостійкість у психологічних дослідженнях визначається як інтегративна властивість особистості, що характеризується взаємодією

емоційних, вольових, інтелектуальних і мотиваційних компонентів психічної діяльності людини, які забезпечують успішне досягнення мети діяльності в складній емоційній обстановці. До професійно важливих якостей психологів відносять такий набір індивідуально-особистісних якостей як: 1) інтелектуальні (рефлексивність, логічність і практичність розуму, допитливість, критичність); 2) комунікативні (емпатія, тактовність, толерантність, незалежність); 3) емоційні (потреба в соціальних контактах, емоційна стабільність, стресостійкість, адекватна самооцінка і рівень домагань, уміння керувати собою тощо) [2].

Аналізуючи праці таких вчених як Г. С. Никифоров, В. А. Абабков, Ю. В. Щербатих, О. Я. Чебикін та ін., можна визначити, що особливу категорію ресурсів стресостійкості становлять стратегії і моделі поведінки подолання. Аналіз наукової літератури показує, що до чинників, які сприяють стресостійкості відносять: навички вирішення аналогічних проблем у минулому та позитивне передбачення на майбутнє; схвалення діяльності з боку оточуючих людей; індивідуально-психологічні особливості (впевненість у собі, вольова саморегуляція, активність); задоволення професійною діяльністю; позитивний емоційний фон.

Варто зазначити, що певні чинники можуть негативно впливати на стійкість особистості до стресу – це емоційно-когнітивні фактори (негативний прогноз ситуації, почуття безпорадності перед проблемою, високий рівень подразливості). У процесі подолання стресу кожна особистість використовує власні копінг-стратегії (тобто тактику поведінки), на основі уже набутого у неї особистісного досвіду. Тому копінг-стратегії постають як засоби управління стресовими факторами, що діють на особистість і спонукають її до відповідної реакції на загрозу [1].

Важливо зазначити, що міра розвитку у психолога професійно значущих якостей його особистості, зокрема і стресостійкості, в значній мірі залежить від якості професійної підготовки майбутнього психолога, що передбачає формування його як активного суб'єкта власної діяльності та зрілої особистості. Професію психолога більшість дослідників вважають однією з найбільш вразливих професій в плані дії стресових чинників. Дослідники виділяють такі стресори, які негативно впливають на психоемоційний стан практичних психологів та викликають стрес: обмежені внутрішні ресурси, відсутність достатнього практичного досвіду, неадекватні професійні очікування щодо критеріїв ефективності та успішності, низька заробітна плата, брак часу для вирішення конкретних професійних завдань та вирішення складних особистих питань. Ключовими властивостями для формування вміння психолога долати стрес є: врівноваженість як здатність свідомо регулювати свій

емоційний стан залежно від ситуації; комунікативні навички (допомагають регулювати свою поведінку, що дозволяє зменшити кількість непередбачуваних конфліктів); вміння контролювати власні емоції та почуття; пізнання себе - дозволяє зрозуміти свої реакції на стрес; внутрішня мотивація; толерантність, як особистісна характеристика психолога.

Е. Фромм виділив триосновні групи психологічних ресурсів, які допомагають людині у важких ситуаціях: надія – сприяє життю і зростанню; раціональна віра – переконання в існуванні реальних можливостей; душевна сила – мужність, здатність чинити опір. Відповідно до теоретичної моделі стресу Р. Лазаруса, яка враховує як перцептивні, так і когнітивні процеси, основну роль у розвитку стресостійкості відіграє оцінка стресової ситуації людиною, її здібності подолати значне напруження. До особистісних ресурсів подолання стресу відноситься:

- активна мотивація до подолання стресів, ставлення до них як елементу власного досвіду і особистісного зростання;
- гармонійна Я-концепція, адекватна самооцінка та висока самоповага, власна значущість, самодостатність;
- активна життєва позиція;
- позитивне та раціональне мислення;
- моральні та емоційно-вольові якості
- фізичні ресурси, а саме стан здоров'я та ставлення до свого здоров'я як до важливої цінності.

У професійній діяльності психолога проявляються такі важливі компоненти стресостійкості: когнітивно-рефлексивний (контроль проявів своєї поведінки); емоційно-мотиваційний (здатність долати емоційну напругу та свідомо контролювати рівень емоційного стану та тривожності); поведінковий (вольова саморегуляція, комунікативний самоконтроль та конфліктна компетентність) [2]. Підсумовуючи викладене, можна зазначити, що стресостійкість, як здатність людини протидіяти стресу містить комплекс властивостей, характеристик та якостей людини, сукупність якого дозволяє максимально швидко й ефективно виробити нову стратегію поведінки, адаптуватися до впливу стресового фактора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні питання виявлення та розкриття злочинів Національною поліцією: вітчизняний та зарубіжний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу / ред. В. В. Черней. Київ. 2020. 258 с. URL:<https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/ord/2020/ks-190220.pdf#page=229>

2. Дмитрик О. Роль стресостійкості в професійній діяльності психолога. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів. 2022.

URL: <http://surl.li/supwd>

3. D. Lecic-Tosevski, O. Vukovic, J. Stepanovic. Stress and personality. Psychiatric Department, Belgrade University, School of Medicine, Belgrade, Serbia. 2011. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22271841/>

УДК 159.922

Марія Підгурська

старший викладач кафедри психології та соціальної роботи

Західноукраїнський національний університет

Дарія Штундер

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності

231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

ІНТРАПЕРСОНАЛЬНІ КОНФЛІКТИ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Вивчення інтраперсональних конфліктів як станів особистості набуло досить широкого поширення, як у психології особистості, так і в психології трудової діяльності, що зумовлене високою значимістю цього феномена у розвитку людини як індивіда, як особистості, як суб'єкта професійної діяльності. Концептуальні аспекти інтраперсональних конфліктів, зумовлених взаємодією особистості та її професії, розкриваються у дослідженнях в контексті теорій професійного розвитку, а також в руслі аналізу внутрішньоособистісних суперечностей (див. [1-5]). Особливого значення інтраперсональні конфлікти мають у професіях соціономічного типу. Суб'єктний характер предмета та об'єкта професійної діяльності, внутрішній характер засобів та результатів праці в цьому типі професій визначають внутрішню суперечливість самої професії та є одним із важливих джерел виникнення та прояву інтраперсональних конфліктів у професійній діяльності. Внутрішня суперечливість професії соціального працівника, специфічні особливості його особистості як фахівця зумовлюють високий рівень прояву інтраперсональних конфліктів, пов'язаних із професійною діяльністю соціального працівника. Тим часом дані про особливості прояву та подолання інтраперсональних конфліктів, пов'язаних з професійною діяльністю соціального працівника, про фактори, що детермінують їх

розвиток, про стратегії та способи їх конструктивного подолання мають фрагментарний характер, що перешкоджає розробці технологій їх вирішення, що дозволяють трансформувати ситуативну поведінку особистості, котра визначає особистісний та професійний розвиток. Дослідження інтраперсональних конфліктів, що зумовлені взаємодією особистості саме соціального працівника та його професії проводилися мало.

Досліджуване питання висвітлене науковцями в контексті: теорії діяльності; ідеї системного підходу до аналізу трудової діяльності, особистості та суб'єкта діяльності; концепції людини як суб'єкта діяльності; численних теорій дослідження внутрішніх конфліктів особистості (З. Фройд, Е. Фромм, Е. Еріксон, К. Горні, А. Маслоу, К. Юнг та ін). Дослідники наголошують, що невирішені внутрішні конфлікти пов'язані з неможливістю забезпечити базальну безпеку, подолати почуття сорому, провини, залежності, рольової невизначеності, відчуженості, розпаду. Вказується, що тривожність є абсолютним маркером внутрішньоособистісного конфлікту. Внутрішні конфлікти є результатом порушених міжособистісних відносин; несвідомі конфлікти перешкоджають подальшому соціально-психологічному розвитку особистості. Неконструктивною формою вирішення внутрішніх конфліктів особистості є узагальнена стратегія агресивності, ворожості стосовно соціального світу. Вирішення конфлікту можливе на шляху розвитку самості, посилення ролі пригнічених емоційних проявів свідомості та поведінки, розкриття своїх фальшивих ролей. Усвідомлення архетипів допомагає зрозуміти та прийняти деякі негативні характеристики своєї особистості та виробити адекватні стратегії поведінки.

Інтраперсональний конфлікт є внутрішньоособистісним протиріччям, що сприймається і емоційно переживається людиною як значуща для неї психологічна проблема, яка вимагає свого вирішення і викликає внутрішню роботу свідомості, спрямовану на її подолання. Інтраперсональний конфлікт має свої зовнішні прояви на когнітивному, емоційному та поведінковому рівнях і може виконувати як конструктивну, так і деструктивну функції. Виділяються три основні підходи до розуміння внутрішньоособистісного конфлікту, які розкриваються в рамках існуючих психологічних концепцій (психодинамічної, когнітивної, гуманістичної).

Інтраперсональні конфлікти, що виявляються у професійній діяльності соціальних працівників, спричинюються об'єктивними та суб'єктивними факторами та зумовлені внутрішніми протиріччями, пов'язаними як зі специфікою професійної діяльності, так із особливостями самого суб'єкта праці. На певній стадії професійного розвитку суб'єктивні чинники починають відігравати домінуючу роль. Внутрішня суперечливість професії та професійної

діяльності соціального працівника, що детермінується суб'єктивним характером предмета, об'єкта професійної діяльності, внутрішнім характером засобів та результатів праці визначає нормативний характер інтраперсональних конфліктів, пов'язаних із професійною діяльністю соціального працівника. У зв'язку з цим професійне зростання і досягнення особистісної зрілості як основоположної професійної якості соціального працівника, припускають не боротьбу за усунення та вирішення інтраперсональних конфліктів, а пошук конструктивних способів їх подолання, що позитивно впливають на структуру, динаміку і результативність інтраперсональних процесів і самоствердження.

Об'єктивними детермінантами інтраперсональної конфліктності у профдіяльності соціального працівника є: специфіка соціально-психологічних знань (високий ступінь диференційованості, гетерогенність, непарадигмальність, спрямованість на особистість); поліфункціональність професійної праці; недостатня регламентованість соціально-правової, функціональної та організаційно-методичної бази професійної діяльності; висока варіативність умов виконання професійних обов'язків; конгруентність професійних цілей, що висуваються, індивідуальним можливостям, потребам і діям соціального працівника; високий рівень творчості в цілепокладанні, виборі та аналізі предмета, об'єкта, засобів та методів професійної діяльності; відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності діяльності соціального працівника; нереалістичність соціальних очікувань щодо можливостей (міфологізованість уявлень про професію у повсякденній свідомості); незадоволеність рівнем заробітної плати, матеріально-технічним та методичним забезпеченням професійної діяльності.

Найбільш важливою професійно-особистісною якістю, пов'язаною з виникненням та проявом інтраперсональних конфліктів, є професійна самосвідомість, яка виступає одночасно і реальним інструментом у вирішенні професійних завдань, та основним критерієм професійного розвитку, що відображається у професійній позиції (виконавчій, управлінській, прогностичній).

ЛІТЕРАТУРА

1. Галаган В.Я. Психологія конфлікту: навчально-методичний посібник для підготовки магістрів усіх форм навчання. Київ: ДЕГУТ, 2008. 422с.
2. Герасимова Н.Є. Теоретичні передумови виникнення внутрішньоособистісного конфлікту // Наукове проектування інноваційних та альтернативних систем вищої освіти : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Тернопіль, 2010. С. 97-200.
3. Дубчак Г. М. Внутрішньоособистісні конфлікти студентів у період навчання у вузі : дис... канд. психол. наук: 19.00.01. Чернівці, 2000. 226 с.
4. Катасанов О. М. Особливості конфліктологічної компетентності

особистості та підходи до її формування. *Актуальні проблеми психології*: зб.наук.праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. К.; Ніжин: ПП Лисенко, 2017. Т. IX., Вип. 10. С. 88-94.

5. Пірен М. І. Конфліктологія: підручник. Київ: МАУП, 2003. 360 с.

УДК 159.9

Яна Мішеченко

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доцент, кандидат психологічних наук Я.М. Бугерко
Західноукраїнський національний університет*

ВПЛИВ ТРАВМ ДИТИНСТВА НА ФОРМУВАННЯ ПОВЕДІНКИ ТА МЕНТАЛЬНОСТІ У ДОРΟΣЛОМУ ВІЦІ

Дитинство є надзвичайно важливим етапом розвитку психіки будь-якої людини, тому травми, пережиті в цей період, мають величезний вплив на психологічний стан людини в дорослому віці. Вони можуть спричинити виникнення численних проблем у сприйнятті світу, що впливає на якість життя та міжособистісні відносини. Аналіз статистичних даних показує, що дитячі травми – це тиха епідемія, лише третина опитаних у знаковому дослідженні АСЕ повідомила про відсутність такого досвіду. За оцінками Центру Контролю Хвороб, загальні витрати на наслідки дитячих та підліткових травм перевищили витрати на лікування раку та хвороб серця [1]. Тому предметом нашого дослідження є аналіз можливих наслідків дитячих психологічних травм.

Одним з ключових наслідків дитячих травм є відчуття меншовартості. Дитина, яка пережила складні ситуації, часто відчуває себе менш значущою і не вважає себе гідною любові та поваги. Ці почуття безпосередньо впливають на формування негативної Я-концепції. Я-концепцію, яка починає формуватись в дитинстві під впливом батьків і відіграє важливу роль у становленні самооцінки, у сприйнятті та ставленні до світу, в поведінці людини, а відтак має вагомий вплив на якість життя в цілому.

Іншим наслідком психологічної травми є *емоційна самотність*. Це стан, при якому людина відчуває відсутність емоційного зв'язку з іншими людьми. Це не просто відсутність фізичного близького контакту, але і відчуття відокремленості, незрозумілості та неприйняття в світі. Люди, які стикаються з емоційною самотністю, можуть відчувати, що ніхто не розуміє їхніх почуттів або досвіду, і вони часто відсторонюються від соціальних взаємодій. Особливо

часто це відбувається, коли вихованням дітей займаються емоційно-незрілі батьки, які не вміють правильним чином реагувати на настрої дитини та комунікувати з нею. Яскравий опис відчуття емоційної самотності наводить Ліндсі К. Гібсон [2]. В подальшому емоційна відокремленість може викликати страх перед близькістю та нездатність встановлювати глибокі емоційні відносини.

Ще одним результатом дитячих травм є виникнення почуття *недовіри до світу* та розвиток захисних механізмів. Діти, які виростають в проблемних сім'ях (алкоголізм, насильство, постійні конфлікти, ін.) часто відчують відсутність стабільності та безпеки. Такі особи можуть створювати захисні бар'єри, відштовхуючи оточуючих. Ці механізми служать захистом від емоційного болю, але водночас заважають особистісному росту та формуванню здорових міжособистісних відносин. Ще одним яскравим прикладом *захисного механізму* є впадання людини в *залежність*: людина, яка в дитинстві відчула відсутність любові або підтримки, може шукати це відчуття в алкоголі, наркотиках або в інших аддиктивних речовинах. Вона може відчувати, що ці речовини надають їй тимчасове відчуття комфорту, спокою або втіхи. В дорослому віці проблемний, передусім, негативний досвід зберігається і створює певні пат терни поведінки. Адже дитина всередині нас активно старається уникнути повторень образів і травм, яких їй завдали в дитинстві, і, водночас, досі прагне задовольнити свої потреби в безпеці та визнанні, які, свого часу, ігнорували. Страхі та бажання діють у глибинах людської свідомості. На свідомому рівні ми незалежні дорослі, які самостійно формують своє життя, проте на несвідомому - наша внутрішня дитина впливає на наше сприйняття, почуття, думки та дії навіть сильніше ніж розум. Психоаналітичні дослідження показують, що підсвідомість - це потужна психічна інстанція, яка контролює від вісімдесяти до дев'яноста відсотків наших переживань та дій [5].

Травматичний досвід дитинства може впливати на здатність людини до емоційної регуляції та самоконтролю. Однією з наслідків таких травм може бути підвищена *агресивність*. Коли дитина переживає травматичні події, можуть включитися механізми захисту, які викликають агресивну поведінку як спробу захистити себе від подібних ситуацій у майбутньому. У дорослому віці ця підвищена агресивність може проявлятися у взаємодії з іншими людьми, у професійній діяльності та в особистісних відносинах. Характерною особливістю є те, що людина може легко втрачати терпіння, ставати образливою або навіть агресивною у відповідь на незначущі стимули. А це може впливати на її соціальні зв'язки, професійний розвиток та загальний стан благополуччя.

Сучасні дослідження показали, що внаслідок отриманих в дитинстві психологічних травм, в людини можуть розвинутих психосоматичні хвороби - низка недуг внаслідок нервових розладів і переживань. Ці захворювання отримали назву психосоматичних, оскільки поєднують фізіологічні симптоми і психологічні проблеми [4]. Серед багатьох психосоматичних захворювань традиційно виділяють найбільш досліджувану групу із семи захворювань, до якої належать: виразкова хвороба шлунка і дванадцятипалої кишки, неспецифічний виразковий коліт, бронхіальна астма, тиреотоксикоз, артеріальна гіпертензія, ревматоїдний артрит, нейродерміт [3].

Найгіршим і найтрагічнішим результатом отриманої в дитячому віці психологічної травми може стати суїцид у дорослому віці. Дитячі травми, особливо якщо вони були серйозними або не були адекватно опрацьовані, можуть залишити глибокий слід на психіці особистості, викликаючи депресію, тривожність, посттравматичний стресовий розлад та інші психічні розлади. Ці психічні стани можуть призвести до відчуття безнадійності, відчуженості та відчуття, що життя немає сенсу. У таких умовах думки про суїцид можуть виникати як *спосіб втечі* від болю та страждань, або як спосіб відчувати контроль над ситуацією.

Підсумовуючи зазначимо, що дитячі травми не тільки впливають на психічне здоров'я в дитинстві, а й можуть мати довготривалий вплив на психіку, фізичне здоров'я та благополуччя дорослої особистості. Відтак важливо підтримувати та допомагати тим, хто стикається з такими наслідками, та працювати над попередженням дитячих травм, надаючи дітям безпечне та любляче оточення для їхнього зростання та розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бессель Ван Дер Колк. Тіло веде рахунок: мозок, думка та тіло у лікуванні травми. Харків: Vivat, 2022. 624 с.
2. Ліндсі К. Гібсон. Дорослі діти емоційно незрілих батьків: як позбутися психологічних травм дитинства, полюбити себе і налагодити стосунки з батьками. Київ: Наталії Переверзевої, 2021. 240 с.
3. Коломоець М.Ю., Павлюкович Н.Д., Ходоровський В.М., Ткач Є.П.. Теорії та концепції психосоматичних захворювань. Чернівці: Буковинський медичний вісник, 2008. С. 141.
4. Ольга Климентович. URL: <https://mysoul.lviv.ua/>
5. Штефані Шталь. Твоїй внутрішній дитині потрібен дім. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2022. 256 с.

ГОТОВНІСТЬ ДО МАТЕРИНСТВА ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Готовність до материнства – це складний психологічний феномен, який включає в себе фізіологічні, психологічні, соціокультурні та особисті аспекти. Цей стан може бути різним для кожної жінки, оскільки він залежить від багатьох чинників, таких як вік, соціальний статус, стан здоров'я, попередні досвіди тощо. В даний час готовність до материнства розглядається з різних точок зору, включаючи психологію, соціологію, медицину та інші науки. Відтак психологічна готовність до материнства визначається як психічний стан жінки, що охоплює її готовність до вагітності, народження та виконання материнських обов'язків. Ця готовність включає різноманітні аспекти психології, такі як емоційний настрій, рівень знань та навичок, готовність до змін у житті та ставлення до материнства [1; 4].

Перш за все, готовність до материнства включає в себе фізіологічні аспекти. Фізіологічна готовність пов'язана зі здатністю жіночого організму до вагітності, пологів та виховання дитини. Це включає в себе рівень статевих гормонів, функціональну готовність репродуктивних органів та інші аспекти, які забезпечують можливість безперешкодного народження та виховання дитини.

Психологічна готовність до материнства – це також дуже важливий аспект. Це включає в себе готовність жінки до відповідальності за виховання дитини, її емоційну стабільність, уміння розуміти потреби дитини та встановлювати з ними емоційний зв'язок. Психологічна готовність також охоплює вміння жінки приймати рішення, пов'язані з вихованням та доглядом за дитиною, а також уміння вирішувати конфлікти та проблеми, які можуть виникнути під час виховання дитини. Згідно з формулюванням С. В. Куца, материнство визначається як центральна соціальна роль жінки, що впливає з історичного розвитку жіночої природи, її інстинктів та цінностей, які формуються в суспільстві [3].

Соціокультурний аспект готовності до материнства також має велике значення. Він включає в себе уявлення про материнство в суспільстві, культурні норми та цінності, які впливають на уявлення про ідеальну матір, а

також на відносини з родиною та оточуючими. Наприклад, у деяких культурах материнство може бути високо цінним та шанованим, тоді як у інших воно може сприйматися як обмеження для кар'єри або особистого життя.

Особистий аспект готовності до материнства включає в себе індивідуальні особливості та досвід жінки, які впливають на її готовність стати матір'ю. Це можуть бути особисті цінності, прагнення мати дитину, стосунки з партнером та інші аспекти, які враховуються при прийнятті рішення про материнство.

Потреба у материнстві є центральною ланкою в потребах материнства. Ні одні біологічні закони, які змушують мати власних дітей, не працюють та й не існують. Усі ці закони варта шукати у сфері соціального. Бажано, щоб жінка-мати вбачала глибокий зміст та сенс життя в материнстві. Дитина – це безмежне джерело стимул-реакцій у житті. Це безмежно рухлива стихія, яка приносить у життя не тільки турботу та тривогу, а й радість. Вчений Ф. Хорват запевняє, що материнство довіку залишиться основною частиною життя будь-якої жінки. Адже з материнського джерела вона вичерпує усвідомлення сенсу свого буття по повній. Позитивне ставлення до власного життя є наслідком позитивного материнства. Більше нічого не здатне так тішити жінку-матір та давати їй повну усвідомленість прожитого життя, як розуміння того, що її призначення як матері успішно є реалізованим. Тобто материнство у жіночому житті відіграє абсолютно визначальну та надважливу роль [2].

Отже, готовність до материнства - це складний психологічний феномен, який включає в себе фізіологічні, психологічні, соціокультурні та особисті аспекти. Вона може варіюватися в залежності від багатьох чинників і вимагає уважного вивчення та розуміння для підтримки жінок у їхньому бажанні стати матерями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк Г.С., Бабій Л.І. Основні чинники й умови згармонування психічних станів студентів. *Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації*: матеріали I міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 4-5 лист. 2022 р. Тернопіль, 2022. С. 94–98.

2. Козира П.В., Легка А.І. Теоретико-методологічні засади вивчення цінностей готовності до материнства. *Молодий вчений*. 2022. № 4 (104). С. 55-60.

3. Куц С. В. Формування особистісної готовності жінки до материнства. Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2017. 114 с.

4. Мещерякова С. Ю. Психологічна готовність до материнства. *Питання України*. № 5. 2002. С. 18–27.

Марія Кучер

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник - кандидат психологічних наук, доцент Г. С. Гірняк
Західноукраїнський національний університет*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

За своєю психологічною сутністю війна – пролонгована важка стресова ситуація. Важкий стрес включає в себе будь-який тривожний досвід, що призводить до значного страху, безпорадності, дисоціації, плутанини та інших почуттів, які перешкоджають нормальному функціонуванню та можуть мати довгостроковий негативний вплив на психічне та емоційне становище особистості.

У підлітковому віці мозок і психіка перебувають у стані інтенсивного розвитку і формування. Ця вікова категорія є особливо вразливою через поєднання незавершеного емоційного розвитку та збільшеної чутливості до зовнішніх стресових чинників, тому важкий стрес може мати особливо серйозний вплив. Стрес може виявлятися у різних формах, включаючи загальну тривожність, соціальну тривожність, тривожність щодо навчання або перформансу. Стресові ситуації та події, пов'язані з війною, є одними з найбільш впливових факторів, які формують рівень тривожності серед старшокласників. Військовий конфлікт породжує різноманітні ситуації, які можуть викликати емоційний стрес у молоді. Однією з найбільш значущих є прямі загрози безпеці, які виникають у зоні бойових дій або навіть на території, яка стикається з можливістю військової агресії. Відчуття небезпеки та страху перед можливими наслідками військових дій підвищує рівень тривожності у старшокласників.

Події, пов'язані з евакуацією та переміщенням, також є джерелом стресу та тривоги для підлітків. Змушене залишення дому, рідного міста чи країни, втрата звичного оточення та розділення з родиною суттєво впливають на психологічний стан старшокласників. Вони змушені стикатися з невизначеністю та невпевненістю щодо власного майбутнього [4, с. 40].

До найбільш стресових факторів для старшокласників можна віднести втрату близьких внаслідок військових дій. Переживання смерті друзів, родичів чи співвітчизників може викликати глибоке переживання та втрату віри у світле майбутнє. Такі трагічні втрати залишають невиліковні психологічні наслідки у вигляді посттравматичного стресового розладу та інших психічних проблем [2, с. 19; 1].

Необхідно також враховувати емоційний вплив військової пропаганди та поширення інформації про воєнний конфлікт через медіа та соціальні мережі. Постійний потік негативних новин, зображень та відеоматеріалів про війну може засмучувати, деморалізувати та створювати враження безвихідності серед старшокласників. Важливо розуміти, що тривожність у цьому віці має серйозний вплив на психічне та емоційне здоров'я підлітків, а також на їхню академічну та соціальну функціонуваність. Тому розробка та застосування психологічних стратегій подолання тривожності у старшокласників є вельми актуальною та важливою задачею. Правильно обрані та використані психологічні методи можуть допомогти старшокласникам зменшити тривогу, зберегти психічне здоров'я та зростати емоційно стійкими та здатними до адаптації особистостями [3, с. 104].

Однією з ключових стратегій є психоосвітня робота з учнями, спрямована на надання їм інформації про природу тривоги та методи її подолання. Інформованість про те, що є тривожність, які симптоми вона може мати та які існують ефективні стратегії подолання, допомагає старшокласникам краще розуміти та контролювати свої емоції.

Другий підхід полягає в застосуванні технік релаксації та медитації. Ці методи дозволяють старшокласникам знизити рівень стресу та тривожності шляхом зосередження на диханні, м'язовій розслабленості та ментальному відпочинку. Регулярна практика цих технік може покращити емоційний стан та збільшити здатність старшокласників до ефективного копінгу зі стресом.

Третій підхід до подолання тривожності у старшокласників - це когнітивно-поведінкова терапія. Цей підхід базується на тому, щоб допомогти підліткам розуміти та змінювати свої думки та переконання, що можуть викликати тривогу [5, с. 38]. Шляхом ідентифікації та перегляду негативних мисленнєвих схем, які підсилюють тривогу, старшокласники можуть навчитися замінювати їх на більш конструктивні та позитивні думки.

Четвертий підхід - це забезпечення соціальної підтримки та участь у груповій терапії. Старшокласники можуть відчувати підтримку та зрозуміння, коли діляться своїм досвідом та переживаннями з однолітками та психологом у груповій або індивідуальній формі. Такий підхід сприяє розвитку соціальних навичок, збільшенню самооцінки та зниженню почуття самотності, що сприяє ефективному подоланню тривожності.

Загалом, важливо розуміти, що подолання тривожності старшокласників в умовах війни є складним та багатоаспектним процесом, який вимагає індивідуального підходу та комплексної підтримки з боку близьких, вчителів, психологів та спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірняк Г.С., Колеснік А. Теоретичний аналіз методів підвищення нервово-психічної стійкості осіб юнацького віку. *Психологічні виміри розвитку сучасної освіти України в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-прак. конф., (Тернопіль, 19–20 жовтня 2018 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2018. С. 254–256.
2. Іванова Н. Тривожність старшокласників під час війни: діагностика та корекція. Львів: Видавництво ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 176 с.
3. Кравченко М. Психологічний захист старшокласників в умовах війни: досвід та рекомендації. Київ: Видавництво "Альма Матер", 2019. 192 с.
4. Павлова Г. Психологічна допомога старшокласникам в умовах війни: методичний посібник. Київ: Видавництво "Інтерпрес", 2017. 168 с.
5. Петренко О. Психологічні аспекти адаптації старшокласників до умов війни. Київ: Видавництво "Альтернативи", 2017. 240 с.

УДК 159.96-057.19

Євгенія Воркун

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Е. М. Яценко
Західноукраїнський національний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ТРАВМАТИЧНИХ ПОДІЙ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ УМОВ ТА РЕСУРСІВ ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Український народ проживає сьогодні складний етап, який пов'язаний із вторгненням та агресією російської армії, загрозою щодо суверенітету і територіальної цілісності нашої країни. В умовах воєнного стану громадяни відчують на собі наслідки подій, які були для них травматичними. Це ті неочікувані ситуації, в яких людина є учасником або свідком події, під час якої вона вважає, що є реальна небезпека для її життя, здоров'я, а також для життя і здоров'я близької їй людини.

Така подія має руйнує звичний спосіб існування, має чіткий початок та закінчення. Кримінальні злочини, насильство, розбій, вибухи, обстріли, контузії, фізичне травмування; важкі медичні процедури, загибель чи смерть близьких людей, побратимів, мирного населення, факти смерті, поранень і

людських страждань, суїциди і вбивства, стихійні надзвичайні явища, дорожньо-транспортні пригоди, руйнування й обвали – все це є травматичними подіями для людини [1, 5].

Переживання супроводжують нас впродовж всього життєвого циклу. Існує низка наукових досліджень, авторами яких розглядався окреслений аспект психології, а саме: Ф. Василюком, Х.Г. Гадамером, Е. Гуссерль, Р. Мейєм, С. Рубінштейном та ін. Досвід подолання психотравми виокремлено у працях вітчизняних вчених – О.Гірченко, О. Романчука, А. Маслюка, Т. Титаренко, В. Климчука, Л.Царенко та ін.

Як зазначає Л.Царенко, травмуюча подія є руйнівною, раптовою, непередбаченою, пов'язаною із фактом або загрозою смерті, з привнесенням нової інформації, яку людині потрібно усвідомити і інтегрувати у свій досвід [5, с. 158]. Травматична подія, її сприйняття особистістю, має суб'єктивний характер. Також не кожна подія, яка є травматичною для психіки, призведе до травми, а також вона по-різному впливає на кожного. У однієї людини травматична подія може призвести до травматичного стресу, для інших – психотравми, гострої (шокової) травми, хронічної травми і кризи.

Чи стане подія травматичною для людини, залежить від зовнішніх та внутрішніх умов. Зовнішніми є її інтенсивність, тривалість, сила впливу. Внутрішніми факторами є опорність і міцність психіки, резильєнтність, ресурсність особистості [2, 3, 4, 7].

Отже, дослідження соціально-психологічних умов та ресурсів відновлення особистості після травматичних подій надзвичайно актуальна у наш час. Руйнівна сила таких подій залежить і від їхньої індивідуальної значущості для людини. Багато хто переживає відчуття жаху, безпорадності, втрату безпеки і контролю. З метою відновлення особистості після травматичних подій психологи використовують соціально-психологічні технології відновлення фізичного та психологічного здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максимова Н.Ю. Психологічні основи соціальної реабілітації: навч. посіб. К.:ВПЦ «Київський університет», 2022. 288 с.
2. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій: практичний посіб. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.
3. Титаренко Т. М. Технології відновлення психологічного здоров'я особистості в умовах війни: комплексний підхід. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 2019. Вип. 43. С. 54-62.
4. Туриніна О.Л. Психологія травмуючих ситуацій: навч. посіб. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2017. 160 с.

5. Царенко Л. Особливості переживання психотравми під час воєнного конфлікту. *Психологія: теорія і практика*. Випуск 1(3), 2019. С. 158-168.

6. Ященко Е. Розвиток психологічної стійкості в умовах війни: площини сучасних ресурсних практик. Психосоціальні ресурси особистісного та соціального розвитку в епоху глобалізації : мат. Міжнарод. наук.-практ. конференції, (м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 4-5 листопада 2022 р.) в 2 т. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. Т.2. С.156-158.

УДК 364.044

Орина Курматкова

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності

231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – адвокат, кандидат юридичних наук, доцент О. М. Яремко

Західноукраїнський національний університет

ПРОБЛЕМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Сьогодні насильство в сім'ї залишається серйозною проблемою багатьох країн, включаючи Україну. Це соціальна проблема, яка потребує комплексного підходу та ефективних стратегій щодо попередження, реагування і надання підтримки жертвам сімейного насильства. Дослідження соціально-правових аспектів проблеми домашнього насильства в Україні сприятиме більш глибокому її розумінню, а також пошуку ефективних шляхів вирішення.

В останні десятиріччя різні форми домашнього насильства набули значного поширення і глибокого вкорінення, загрожуючи соціальній та особистій безпеці сучасного суспільства. Насильство як частий атрибут сімейного життя має досить давню історію, адже існує від тоді, від коли виникло людство. Медичні наслідки, що виникають результаті актів різноспрямованого насильства, значною мірою пов'язані з психічним станом жертв насильства у власних сімейних стосунках. Важливість впливу сімейних стосунків на індивідуальні особливості та розвиток психічних розладів загальновідома, адже саме в сім'ї формуються та інтегруються індивідуальні установки та індивідуальні реакції. Саме сім'я може зробити людину вразливою і впевненою в собі або, навпаки, порушити і нівелювати захисні стратегії та створити підґрунтя для виникнення різних психопатологічних станів [1, с. 9].

В Україні створено низку спеціалізованих служб для підтримки жертв домашнього насильства, зокрема притулки для постраждалих, центри медико-соціальної реабілітації, колл-центри з попередження та профілактики домашнього насильства, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги.

Україна не несе відповідальності за домашнє насильство, вчинене на окупованих і непідконтрольних територіях. При цьому постає питання можливості об'єктивної статистики на українській території. У воєнний час ситуація з домашнім насильством ще більше загострюється. Негативні фактори, такі як зниження доходів, втрата житла і безробіття, є основними причинами деструктивних конфліктів та насильства. Дуже багато випадків фактів домашнього насильства замовчується, коли сім'ї опиняються в нових громадах. Опитування, проведене Національною «гарячою лінією» з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та сексуальної дискримінації, показало, що 40 з 202 жінок вперше постраждали під час війни. Це досить тривожна цифра, оскільки вона свідчить про те, що кількість жінок, які постраждали від торгівлі жінками, значно зростає [2, с. 592-593].

Безумовно національна політика України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству спрямована на те, щоб гарантувати цілісний та комплексний підхід у подоланні домашнього насильства, у забезпеченні жертв домашнього насильства комплексною допомогою, і, головне, щоб популяризувати безпечну (ненасильницьку) поведінку.

До важливих напрямків із реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії насильству у сім'ї належать:

- 1) превенція домашнього насильства;
- 2) розслідування належним чином випадків домашнього насильства, притягнення осіб, що винні у ньому, до юридичної відповідальності, робота із зміни відповідно до закону їхньої поведінки;
- 3) допомога і захист осіб, які постраждали від домашнього насильства, відшкодування завданої їм шкоди;
- 4) дієве «втручання» у випадки домашнього насильства, налагоджуючи механізми взаємодії між суб'єктами, уповноважених на заходи у сфері запобігання і протидії домашньому насильству [3].

Правові норми є важливими інструментами запобігання домашньому насильству та боротьби з ним. Вони допомагають захистити постраждалих і компенсувати їм шкоду, завдану насильством. Сьогодні українське законодавство передбачає досить широкий спектр засобів правового захисту у сферах адміністративного, цивільного та кримінального права, що дозволяє жертвам домагатися справедливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гонтаренко В. А. Міжнародні правові стандарти та зарубіжний досвід протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством URL: International Science Journal of Jurisprudence&Philosophy. Vol. 1. 2022. № 3. С. 9.
2. Менджул М. В. Принцип заборони насильства в сім'ї: впровадження європейських та міжнародних стандартів в умовах воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №1. С. 592-593.
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 20.10.2016 № 5294 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 12.03.2024).

УДК 364.044

Ольга Одарчук

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – адвокат, кандидат юридичних наук, доцент О. М. Яремко
Західноукраїнський національний університет*

ОРГАНІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Україна зобов'язана у рівній мірі сприяти реалізації та захисту громадських і соціальних прав усім представникам українського суспільства, у тому числі людям похилого віку. Насамперед мова йде про права осіб похилого віку на: гідну старість, соціальне забезпечення, соціальний захист, соціальні послуги, на охорону здоров'я, медичну і соціальну допомогу.

Організація соціальної роботи з людьми похилого віку ґрунтується на положеннях багатьох важливих міжнародно-правових актів та національного законодавства України. Що стосується вітчизняного законодавства, то детальна регламентація відображена у ЗУ «Про соціальні послуги» [4], Класифікаторі соціальних послуг [2], Постанові КМУ про організацію надання соціальних послуг [3], Державному стандарті соціальної послуги підтриманого проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю [1].

На сьогодні в Україні організація соціальної роботи з людьми похилого віку знаходиться у центрі уваги багатьох соціальних і дослідницьких програм, соціальних інститутів, які спрямовані на гарантування і забезпечення прийняттого для цих осіб рівня життя. Проте у зв'язку з повномасштабним

вторгненням російської федерації в Україну можливості роботи у даному напрямку ускладнились: брак фінансування, різке збільшення осіб / сімей, які також належать до кола осіб, що потребують зі сторони держави, органів місцевого самоврядування, громадських інститутів підтримки, допомоги (військовослужбовці та члени їх сімей, внутрішньо переміщені особи, люди з інклюзією, діти та ін.).

Лева частка навантаження соціальної роботи з людьми похилого віку знаходиться на територіальних громадах. Адже з 24 лютого 2022 року багато з цих людей не може самостійно впоратись зі своїми проблемами, які виникли через війну: втрата близьких родичів, зруйноване житло, знищена інфраструктура, обмеженість транспортних засобів, неможливість залишити прифронтові або ж території, які окуповані, тощо [6, с. 144].

Беручи до уваги, що для будь-якої людини у військовий період кожен день, година можуть мати вирішальне значення, українською державою у певній мірі спрощено процедуру організації та надання соціальних послуг. Для прикладу, розширено коло соціальних послуг, які можуть надаватися територіальними громадами кризово (екстрено) – надання притулку, стаціонарний догляд і догляд вдома, натуральна допомога, консультування та інші [5]. Адже це сприяє отриманню соціальних послуг оперативно, тобто впродовж доби. Для цього потрібно подати лише повідомлення або заяву про те, що є потреба у послугі (послугах). І в подальшому буде складено про надання цих послуг акт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги підтриманого проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю: Наказ Міністерства соціальної політики України від 07.06.2017 № 956 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-17#Text> (дата звернення: 14.04.2024).

2. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: Наказ Міністерства соціальної політики України 23 червня 2020 р. №429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text4> (дата звернення: 14.04.2024).

3. Про організацію надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text3> (дата звернення: 14.04.2024).

4. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIIIЮ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text2> (дата звернення: 14.04.2024).

5. Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html5>.

6. Твардовська О. Р., Яремко О. М. Роль територіальних громад у наданні соціальних послуг в умовах війни. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи*: зб. Матеріалів міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Тернопіль, 2-3 червня 2022 р.) / під заг. ред.: О. Є. Гомотюк. Тернопіль: Університетська думка, 2022. С. 144-146.

Денис Коростіль

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент М.Б. Бригадир
Західноукраїнський національний університет*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ СОЦІОМЕТРИЧНОГО СТАТУСУ ПІДЛІТКІВ У ГРУПІ РОВЕСНИКІВ

Проблема формування самооцінки особистості в період підліткової кризи набуває особливої актуальності. Перехід до дорослого життя, який відбувається на цьому віковому етапі, заслуговує особливої уваги науковців і практиків у галузі психології. Процес соціалізації особистості у відкрите суспільство передбачає соціальну активність та відповідальне ставлення до організації власного життя. Соціальна адаптація, професійне самовизначення і самореалізація в сучасному суспільстві вимагають від підлітків високого рівня самостійності, здатності до пошуку конструктивних рішень, здійснення вибору на альтернативній основі. Усе це може бути забезпечено лише за умов відповідного рівня самооцінки. Проте у підлітковому віці самооцінка істотним чином залежить від соціометричного статусу, що потребує поглибленого дослідження.

Особливості поведінки окремої людини істотно залежать від соціального довкілля. Безпосереднім провідником впливу суспільства на індивіда є мала група. Вона є невеликою спільнотою людей, які об'єднані спільною справою і перебувають в постійних взаєминах один з одним. В таких осередках людина проводить більшу частину свого життя. Прикладами малих груп, що мають для людини найбільше значення, є сім'я (перша група, яка бере на себе турботу про людину), шкільний клас чи академічна група, трудовий колектив, об'єднання

близьких друзів, приятелів та ін. У малих групах відбуваються два взаємопов'язані процеси: диференціація та інтеграція. Для характеристики місця кожної людини в системі соціальних взаємин психологи використовують поняття «позиція», «статус», та «роль» [8; 11; 12].

Поняття «соціометричний статус» ввів Я. Морено, розуміючи під ним становище людини в соціальній групі, а саму систему міжособистісних стосунків виділяв з ділових, емоційних та інтелектуальних зв'язків між учасниками цієї спільноти. Статус – це становище людини в системі внутрішніх стосунків, що визначає ступінь її авторитету для інших учасників. На відміну від позиції, статус індивіда в групі – це реальна соціально-психологічна характеристика її становища в системі внутрішньо-групових стосунків, ступінь дійсної авторитетності для інших учасників. «Внутрішня позиція людини в системі внутрішньо-групових стосунків – це особисте, суб'єктивне сприйняття нею свого власного статусу, того, як вона оцінює своє реальне положення, свій авторитет, ступінь впливу на інших членів групи» [14].

Важливим віковим періодом, коли мала група і статус у ній має надзвичайне значення на особистісний розвиток людини, є підлітковий, адже на цьому етапі відбувається перехід до дорослого життя, що супроводжується інтеріоризацією нових цінностей та норм. В процесі задоволення цієї потреби в поєднанні із бажанням зайняти почесне місце в суспільстві, підлітки дедалі частіше здійснюють аналіз власної поведінки співставляючи її із поведінкою значущих для них людей, в такий спосіб виявляючи прагнення до саморозвитку й вдосконалення [7, с. 192]. Варто зазначити, що осередям розвитку особистості підлітка є усвідомлення нормативного «Я» як усталеної психосоціальної конструкції до складу якої входять такі моральні риси-якості: доброта, емпатійність, жага до справедливості та відповідальність [2, с. 114].

Характерною особливістю цього вікового етапу є дослідження різних типів ідентичностей, що передбачає пошук і наслідування певного стилю поведінки, керуючись попередньо здобутим соціальним досвідом та потенційним результатом такого вибору. Досліджуючи дану тему, І. Булах зазначає таке: «особистісна спрямованість сучасних підлітків у соціальному просторі пов'язана з їх нормативно-ціннісним ставленням до проблем і подій реальності, сутності власного життя, вибору соціальних орієнтацій та позицій» [1, с. 90]. Самоідентифікація тут відіграє важливу роль, позаяк складнощі у її становленні здатні спричинити певну плутанину в усвідомленні власних соціальних ролей.

Референтна група однолітків набуває найістотнішої значущості для старших підлітків. Пошук такої спільноти характерний для всіх підлітків, а потреба завоювати високий статус в ній більш актуалізована у хлопців. Для цієї

вікової категорії дуже важливо перебувати у групі, цінності якої він приймає, на чії норми поведінки і оцінку він орієнтується. Проте, часто таке коло спілкування може спричинити низку негативних наслідків, а саме: зниження продуктивності в навчанні; появи шкідливих звичок, прояви агресії у взаєминах з батьками й однолітками [6; 13].

Якщо підліток потрапляє в групу з достатньо високим рівнем соціальних взаємодій, то це сприятливо впливає на становлення його особистості. В такому середовищі існує взаємна зацікавленість один в одному, а спілкування стає настільки атракційним, що підлітки часто забувають про уроки і домашні обов'язки. Свої плани і таємниці вони довіряють не батькам, а кращому другу. При цьому, як аргументує І. Кон, підліток в категоричній формі відстоює право на дружбу зі своїми однолітками, не терплячи ніяких обговорень чи коментарів від дорослих. Обговорення особистості друга в будь-якій формі, навіть у формі похвали, сприймається як посягання на право вибору підлітка, на його самостійність і свободу [5; 9; 10].

Отже, соціометричний статус старшого підлітка значною мірою залежить від якості спілкування з ровесниками. Важливо, що стосунки з однолітками у підлітків складніші, різноманітніші і змістовніші, ніж з дорослими, а взаєминами помітно відрізняються за ступенем близькості. З віком такі відмінності стають все більш чіткими, а загальна картина соціометричного статусу підлітків – все більш складною, тому що ясніше кристалізуються симпатії й антипатії, складаються пари, групи, компанії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків : реалії та перспективи : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. 340 с.
2. Власова О., Мілютіна К., Мамбетова А. Вікові особливості соціалізації особистості. Дніпро : Середняк Т. К., 2019. 412 с.
3. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / за ред. О.В. Скрипченко, Л.В. Долинської, З.В. Огороднійчук та ін. Київ : Каравела, 2007. 344 с.
4. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2011. 112 с.
5. Дейнеко Л.Д. Соціальний простір особистісного зростання особистості у підлітковому віці. *Науковий вісник ПУДПУ ім. К. Д. Ушинського* : зб. наук. праць. Одеса, 2013. Вип. 1-2. С. 171-181.
6. Єгонська Н. Криза підліткового періоду. *Практична психологія та соціальна робота*. 2012. № 4. С. 14-15.

7. Жизномірська О.Я. Психологічні особливості самоствердження молодших та старших підлітків : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2010. 214 с.
8. Лапшова Н. С. Соціально-психологічні кореляти соціометричного статусу студентів у групі : дис. ... канд. психол. наук. Київ. 2021. 241 с.
9. Михайлишин У. Б., Шмідзен І. Ю., Малета А. І. Самооцінка у формуванні статусу підлітків у групі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Психологія. 2023. Вип. 3. С. 121-125. URL : <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2023.3.24>.
10. Немеш О. М. Вплив спілкування на розвиток особистості підлітка. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 26. С. 442-456. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2014_26_36.
11. Новикова Є. Р. Особливості міжособистісних стосунків у школярів підліткового віку. *Педагогіка і психологія*. 2008. №4. С. 71-78.
12. Поліщук В. М. Вікові кризи в підлітковому і юнацькому віці : базові симптомокомплекси : монографія. Суми, 2012. 478 с.
13. Савчин М.В., Василенко П.П. Вікова психологія : підручник. Київ : Академвидав, 2005. 360 с.
14. Соціометрія як метод дослідження міжособистісних стосунків : методичні рекомендації / уклад. : Чудаєва Н.В., Шулдик Г.О. Умань : ПП Жовтий, 2013. 38 с.

УДК 159.9

Надія Буняк

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет*

ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ЯК ВАЖЛИВА ПЕРЕДУМОВА ОПТИМАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Нині соціум очікує від закладу вищої освіти не стільки становища освітнього ресурсу, скільки простору для розвитку та співпраці у стінах та поза межами нього, окрім цього, створення неповторного персонального виняткового враження, де у всякого є перспектива відшукати себе.

У середовищі вищого навчального закладу стрічаються та співпрацюють, навчаються та відзначають вродисті події, проводять семінари та тренінги, реалізують наукові прагнення та задуми викладачі, здобувачі вищої освіти, звані наукові працівники [1].

Сьогоднішні умови, котрі доволі швидко змінюються, однозначно свідчать про те, що середовище вищого освітнього закладу не може існувати від'єднано від впливів ззовні та всередині, які, в свою чергу, здатні нести як позитивний результат, так і загрози руйнівні, небезпеку чи ризики.

Тому вельми необхідно, щоби освітнє середовище вишу було безпечним (захищеним).

Проблема психологічної безпеки, реалізації охоронних норм права безпосередньо чи опосередковано згадується здебільшого в наукових роботах, які торкаються утвердження особистості як найвищої цінності, найповнішого розкриття її здібностей, задоволення різнобічних освітніх потреб.

Згідно із визнаним науковцями уявленням одного із засновників гуманістичної психології Абрахама Маслоу, потреба в безпеці, поряд з фізіологічними потребами, є базовою в ієрархії потреб особистості. Виразники ідей гуманістичної психології переконані, що без бодай часткового задоволення цієї потреби неможливо досягнути самореалізації особистості.

Еріх Фромм доповнює думку, що гуманні відносини особистості розвиваються найефективніше тоді, коли соціум безпечний та захищений.

Отож, цілком можна стверджувати, що поняття захищеність тісно поєднане з поняттям безпека, а безпечні умови вкрай важливі для справдешнього розвитку особистості.

Особливо важливим нині є це питання саме в психолого-педагогічному аспекті (співвідносно з умовами психологічно комфортного і безпечного освітнього середовища).

Нині у дискусіях науковців чи практиків можна спостерігати такі думки щодо ефективності та якості освітнього процесу – забезпечення свободи та незалежності особистості котра навчається, дотримання прав, моральне виховання тощо; слід опиратися на ті технології навчання, що вже існують та, як кажуть, є випробувані роками, включно з чітким регулюванням взаємодії викладача та студента.

Водночас, автор публікації наголошує, що єдиного визначення поняття «безпечне освітнє середовище» немає тому, що існує декілька підходів науковців до розуміння його сутності. Йдеться, власне, про те, що нині науковці виділяють три аспекти (психологічний, екологічний та інформаційний) та три рівні (суспільства, реального середовища проживання, особистості) цього поняття.

Саме через ситуацію, яка склалася, автор у цій публікації розглядає власне психологічний аспект поняття «безпечне освітнє середовище» на рівні особистості та цілком поділяє думку, що психологічна безпека особистості проступає через її здатність до опору згубним впливам, котрі травмують психіку, це стан захищеності (незахищеності) в конкретній життєвій ситуації та цілісності особистісного утворення [2].

Діяльність навчальна здобувачів вищої освіти містить у собі силу-силенну епізодів, котрі визнаються як такі, що психологічно сповнені труднощами – напружена розумова активність, необхідність своєчасно та якісно готуватись до занять, здавати підсумкові контрольні завдання, курсові роботи, складати іспити, взаємодіяти з ровесниками та викладачами, іншими особистостями, що так, або інакше, беруть участь у процесі навчання.

Плідність викладання залежить безпосередньо від таких передумов, як доброзичлива та тепла обстановка, яка породжена колективом в аудиторії, що є вельми сприятливою умовою отримання знань.

Коли викладач зауважує на емоційній атмосфері в аудиторії, враховує взаємостосунки студентів, то це значно збільшує шанси на те, що здобувачі освіти будуть охоче брати участь в усіх інших видах діяльності, котрі пропонує викладач, не будуть тривожитись через страх зробити помилку чи отримати низьку оцінку досягнень у навчанні [3].

Отож, емоційне ставлення до навчання (викладання) є однією з ознак безпечного освітнього середовища. Загалом, саме нині ключовим показником діяльності вишу мусить стати рівень психологічної безпеки як здобувачів освіти, так і викладачів адже психологічна безпека особистості є важливим чинником позитивних змін функціональних спроможностей, запобіжним заходом психосоматичних розладів, реалізації власних ресурсів.

Окрім цього, безпечна особистість вміло перетворить небезпеку у передумову власного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буняк Н.А. Психологічна безпека особистості здобувача вищої освіти. *Безпечне освітнє середовище: нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу* : II Всеукраїнська науково-практична конференція, ТОКІППО, 01 березня 2024 року. С. 297-300.

2. Соцька О.П., Борисюк І.Ю., Діомідова Н.Ю. Проблеми діагностики психологічної безпеки освітнього середовища. *Інноваційна педагогіка*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 35. С. 175-180.

3. Буняк Н.А. Емоційне ставлення до навчання як важлива передумова оптимальних досягнень. *Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку* : VI Міжнародна науково-практична конференція, ЗУНУ, 24 листопада 2023. С.17-18.

UDC 159.9

Lin Hao (*People's Republic of China*)

second (master's) level of higher education in the specialty 053 Psychology

West Ukrainian National University

Olga Podzhynska

Candidate of Psychological Sciences,

Senior Lecturer of the Department of

Psychology and Social Work

West Ukrainian National University

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Career self-determination refers to the process by which high school students identify and choose a career path that matches their interests, abilities, and personal goals. This topic is of great importance because it directly affects high school students' future career choices and overall life satisfaction. By understanding the factors that contribute to successful career self-determination, educators, counselors,

and educators can develop effective guidance interventions and strategies to support youth in making informed career decisions.

Psychological factors affecting the professional self-determination of high school students were studied by various researchers. Albert Bandura's social cognitive theory emphasizes the role of self-efficacy in shaping students' beliefs about their ability to succeed in a specific career [1]. According to Bandura, self-efficacy beliefs significantly influence career choice and persistence in achieving career goals.

Erik Erikson's psychosocial theory emphasizes the importance of identity development in adolescence. Erikson suggests that individuals go through a stage of identity versus role confusion, during which they actively explore different roles and occupations. Successful completion of this stage leads to a clear understanding of one's strengths, interests and values, which, in turn, contributes to professional self-determination.

Super's theory of career development suggests that learners progress through a series of stages, including growth, exploration, creation, maintenance, and disengagement. In the research phase, students actively seek information and participate in decision-making processes to determine appropriate career paths [3, p.51]. Successful completion of these stages contributes to the development of a sense of purpose and direction in professional life.

Albert Bandura's social cognitive theory posits that high school students' beliefs about their own abilities, known as self-efficacy, play a critical role in shaping their career choices and determination to pursue those choices. Self-efficacy means a person's belief in his own abilities to successfully complete a certain task or achieve a desired result [3, p.17].

According to Bandura, self-efficacy is not a fixed trait but can be developed and influenced by various factors. These factors include personal experiences, observational learning, social persuasion, and physiological and emotional states. Bandura argues that individuals with high self-efficacy are more likely to set challenging goals for themselves, persist in the face of obstacles, and exhibit greater effort and motivation to succeed.

In the context of career choices, individuals with high self-efficacy are more likely to believe that they have the skills and abilities necessary to succeed in a particular career path. This belief in their own capabilities influences their career aspirations and goals, as they are more likely to choose careers that align with their perceived abilities. Additionally, individuals with high self-efficacy are more likely to persist in pursuing their career goals, even in the face of setbacks or difficulties.

Bandura's social cognitive theory also emphasizes the importance of observational learning in the development of self-efficacy beliefs. Individuals often

observe others who are successful in a particular career and use that information to shape their own beliefs about their ability to succeed in that career. This process is known as vicarious learning. For example, a high school student may observe a successful engineer and develop the belief that they too can succeed in that field if they possess similar skills and qualities.

Furthermore, Bandura emphasizes the role of social persuasion in shaping self-efficacy beliefs. Positive feedback, encouragement, and support from significant others such as teachers, parents, and mentors can enhance an individual's self-efficacy beliefs. Conversely, negative feedback, criticism, or lack of support can undermine self-efficacy beliefs and discourage individuals from pursuing their career goals.

It is important to note that self-efficacy beliefs are not the sole determinant of career choices and professional self-determination. Other factors, such as individual interests, values, and external constraints, also play a role. However, Bandura's social cognitive theory highlights the significant impact of self-efficacy beliefs in influencing career choices and persistence in pursuing career goals. By understanding and addressing the factors that contribute to self-efficacy, educators, counselors, and parents can support high school students in making informed and confident career decisions.

Super's theory of career development, proposed by Donald Super, suggests that people go through a series of stages in the career development process. These stages include growth, exploration, establishment, support, and shutdown.

The research stage is a crucial stage in Super's theory, where high school students actively seek information and engage in decision-making processes to determine appropriate career paths. At this stage, people typically explore different occupations, gather information about different career options, and assess their own interests, skills, and values in relation to those options. They can participate in activities such as job shadowing, internships or informational interviews to gain first-hand experience and understand different careers.

Successfully navigating the research phase is essential to developing a sense of purpose and direction in one's professional life. By actively exploring different career options, people gain a better understanding of their own preferences, strengths, and areas of interest. This self-awareness allows them to make informed decisions and choose career paths that match their personal aspirations and goals [3].

The research stage is not limited to a specific age or time period, but can occur at any point in a person's career development. Some people may begin exploring career options while in high school or college, while others may start researching later in life when considering a career change or transition. The duration and intensity of the research phase can vary greatly depending on individual circumstances and personal motivations.

Super's theory also emphasizes the importance of self-esteem and self-awareness for career development. People who have a clear understanding of their own values, interests, and abilities are more likely to engage in effective research and make successful career choices.

In addition, Super's theory recognizes that career development is not a linear process and that individuals may revisit and revise their career choices throughout their lives. As individuals move through the stages of formation, maintenance, and retirement, individuals may reassess their goals, adjust their career path, or seek new opportunities for growth and development.

In summary, Super's theory of career development emphasizes the importance of the exploration stage, when individuals actively seek information and engage in decision-making processes to determine appropriate career paths. Successful completion of this stage contributes to the development of a sense of purpose and direction in professional life. By understanding and applying Super's theory, high school students can make informed career choices and continually adapt and grow in their professional endeavors.

Based on the above-mentioned theories, it is obvious that the professional self-determination of high school students is influenced by numerous psychological factors. These factors include self-efficacy beliefs, identity formation, exploring different career options, and developing a sense of purpose and direction.

In addition, the analysis of psychological literature also emphasized the role of social and cultural aspects in professional self-determination. Peer influence, parental expectations, and societal norms can shape high school students' perceptions of a particular career, potentially influencing their decision-making process.

By understanding the factors that contribute to a successful career decision, teachers and counselors can provide targeted guidance to high school students. This, in turn, can lead to increased satisfaction, motivation and overall well-being.

Therefore, professional self-determination is the most important aspect of adolescent development, whose psychological characteristics are influenced by various factors. Incorporating theories such as Bandura's social cognitive development theory, Erikson's psychosocial theory, and Super's career development theory, this study aims to provide a comprehensive analysis of the psychological characteristics associated with vocational self-determination among high school students.

REFERENCES

1. Bandura, A. Self-efficacy: The exercise of control, 1997.
2. Savickas M. L. Career counseling. American Psychological Association, 2013.
3. Super D. E. A life-span, life-space approach to career development. Career Choice and Development. Chinese Social Sciences, 2009. p. 59.

Anastasiia Yatyshchuk

*Candidate of Psychological Sciences, PhD, Senior Lecturer of the
Department of Psychology and Social Work*

West Ukrainian National University

Bu Li (People's Republic of China)

*Applicant majoring in 053 Psychology, Higher education - Master
West Ukrainian National University*

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF MARRIAGE AND FAMILY INSTITUTIONS OF YOUTH STUDENTS IN CHINA

In traditional society, the concept of gender has an important impact on the choice of marriage partners. However, with the progress of society and the change of gender attitudes, whether this influence still exists [1; 2].

Traditional literature research shows that gender concept has an important impact on marriage mate selection. For example, traditional gender concepts believe that men should choose women who are "weaker" than themselves as spouses in order to maintain men's family status and social stability [2, p. 45]. In addition, traditional gender concepts also tend to assume that men should assume the economic responsibility of the family, while women should be mainly responsible for domestic affairs and childcare. However, as society progresses and gender attitudes change, whether these views still hold true is a question worth exploring [1; 2].

We found that the influence of gender perception on marriage mate choice is gradually diminishing, but it still plays a role. When it comes to spouse selection, most young people no longer value the gender of each other, but pay more attention to each other's personal qualities and abilities [3, p. 34].

However, the traditional concept of gender still has influence in some aspects. For example, regarding the expectations of family roles, there are still many people who believe that men should have more economic responsibilities, while women should be mainly responsible for the domestic affairs and childcare of the family. This suggests that although gender attitudes are changing, there are still some traditional attitudes that influence people's marriage choices.

The suitor of the ideal marriage. Some young people believe that "the ideal marriage is based on love, and true love needs to pass the test of time." They believe in Engels' famous saying that only marriage based on love is ethical. These young people believe in love and think that love needs to be "matched" and "consistent", so that they can be comfortable with each other and have psychological resonance, and love based on appearance and appearance level can not be long-term. This view is

completely consistent with the results of social psychology research [4]. Interpersonal attraction in love is governed by two laws: the law of conformity and the law of difference. In the process of love, sometimes, although there are many differences between men and women, the needs of both sides can be complementary or one party is the object of admiration of the other party, which will lead to short-term mutual attraction, but this difference must be moderate, once excessive, it will become a "fatal attraction". The most common reason that many couples break up or their marriages disintegrate is because they are too different.

Some psychologist also believe that marriage needs three conditions: first, there must be mutual love, a common world outlook and life ideal; the second is to have a certain economic foundation; the third is to be responsible for the family. Some contemporary young people not only think that marriage should be built on the basis of love, but also clearly realize that marriage only love is not enough, marriage is the need to assume responsibilities and obligations, they hope to create conditions for their marriage through efforts and struggle, such as a car, a house, a degree and a stable job to get married [5].

The marriage and family system of Chinese young students is influenced by many factors, including traditional values, pressure of public opinion, the gap between personal expectation and reality, family background and family education, changes in the concept of marriage and love, and personal feelings and sense of responsibility.

The role models represented by parents may have an impact on children's perceptions of marriage, but it's worth noting that sons are more influenced by the quality of their parents' marriages than daughters. It turns out that both women and men prefer a lower age of marriage when their parents have a higher level of education. However, this similarity does not necessarily mean that women and men are experiencing the same effects of parental education. Among women, more educated parents are likely to want their daughters to succeed in education and careers, but may view educational attainment as a potential barrier to marriage. Among men, on the other hand, more educated parents may exert more pressure to hurry their sons to find a spouse at a younger age, with a larger pool of potential partners. In terms of reproductive preferences, men were again positively influenced by the quality of their parents' marriages, illustrating the unique dynamics of parent-child relationships in Chinese culture. Overall, the results suggest that family characteristics, such as parental education and marital quality, still have a significant impact on young people's preferences for marriage and childbearing [6].

REFERENCES

1. Zheng Jiao, Liu Hui. *Gender concept and marriage change in modern society* [J]. Chinese Journal of Social Sciences, 2018, 4(12). P. 1-8. (in Chinese)

2. Zhang Xiaoyuan, Wang Lin. *Marriage mate selection and gender concept in contemporary rural China* [J]. Rural China Studies, 2019, 18(2). P. 45-52.

3. Wang Xiaodan, Zhao Hongmei. *Gender perception and marriage matching: a sociological study* [J]. Social Science Research, 2017, 12(6). P. 34-40. (in Chinese)

4. Changes and Reflections of Young People's View on Love and Marriage (zhihu.com) [青年婚恋观的变迁与思考 - 知乎 \(zhihu.com\)](#)

5. A Preliminary Analysis of Contemporary Youth's Love and Marriage Status (baidu.com) [当代青年恋爱与婚姻状况初步分析 - 百度文库 \(baidu.com\)](#)

6. Marriage and parental preferences of Chinese college students | Chinese Journal of Sociology V | (springeropen.com) [Marriage and parenthood preferences among college students in China | The Journal of Chinese Sociology | Full Text \(springeropen.com\)](#)

УДК 159.92

Марія Підгурська

*старший викладач кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет*

Юлія Краснянська

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет*

СТИЛЬ ВИХОВАННЯ У БАТЬКІВСЬКІЙ СІМ'Ї ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ ПІДЛІТКА

Самооцінка як важливий регулятор поведінки має складні системні та структурні характеристики, що взаємно поєднують когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Дослідження шляхів формування самооцінки вимагає комплексного підходу з урахуванням біологічних та соціальних факторів у розвитку підлітка. Важливу роль у формуванні самооцінки відіграє батьківське сімейне виховання. Гуманістичний підхід до особистості загалом передбачає ставлення до неї як до суб'єкта соціальної культури та історії. Процес соціалізації особистості потребує обов'язкового урахування соціальних, педагогічних і психологічних чинників. Визрівання та становлення сімейних відносин, стилів сімейного виховання неможливе без формування установок та стереотипів. Батьківські настанови та стиль сімейного виховання тісно

пов'язані з наявністю соціокультурних та інших стереотипів, системи відносин – як мотиваційних факторів. Урахування усталених чинників формування особистості, вироблених у процесі історичного розвитку конкретної сім'ї, є необхідним щодо соціалізації особистості підлітка та формування його самооцінки. У формуванні самооцінки особливу роль відіграють особливості сімейного виховання. Тема нашого дослідження є актуальною, адже дозволяє виявити роль стилю батьківського сімейного виховання у розвитку самооцінки та особливостей формування підлітка.

На формування самооцінки істотно впливають стилі сімейного виховання, що відображають соціальні, культурні і психологічні відмінності та визначають рівні і змістовні характеристики самооцінки у підлітків. Основою дослідження є фундаментальні положення про детермінацію психічних явищ, культурно-історична теорія, принципи вивчення особистості та її самооцінкових компонентів, принципи вивчення стилів і типів сімейного виховання дітей і підлітків. При дослідженні особливостей особистості використовувалися особистісно центровані та культурно центровані напрямки.

Аналіз опрацьованої літератури (див. [1-4]) показав, що проблема формування самооцінки стосовно підліткового віку досліджена недостатньо. Тому на сьогоднішній день є потреба дослідити самооцінку підлітка, наголошуючи на тому, що вона формується найголовніше під впливом чинників, головно пов'язаних із сім'єю та під впливом обох батьків.

Метою дослідження є аналіз впливу стилів та типів виховання на формування самооцінки у підлітків в батьківських сім'ях.

Завдання дослідження: показати специфіку формування самооцінки у підлітковому віці; дослідити стилі батьківського сімейного виховання та вивчити вплив культури сімейного спілкування на самооцінку підлітка; виявити зв'язок соціально-психологічного типу батьківської позиції з самооцінкою підлітка; провести практичне дослідження впливу сім'ї на самооцінку підлітків.

Для вирішення поставлених завдань та перевірки вихідних положень використовувався комплекс взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих один одного методів: оглядово-аналітичний та теоретичний (аналіз літератури), аналіз документів (контент-аналіз), спостереження, емпіричні (психодіагностичні та психолого-педагогічні) та статистичні (кластерний аналіз).

На основі проведеного дослідження можна зробити висновки:

На сьогоднішній день одним із актуальних питань сімейних відносин є питання впливу стилю сімейного виховання на формування особистості дитини. Ця проблема не втрачає своєї актуальності, оскільки безліч напрямків означеної досить складної і важливої теми досі залишаються не опрацьованими.

Одним з таких напрямків є питання впливу стилю сімейного виховання на розвиток у підлітків таких якостей, як впевненість, відсутність страху зробити помилку, позитивну оцінку своїх можливостей, тверда переконаність у чомусь та ін. Підлітковий вік є одним із найважливіших етапів у житті будь-якої особистості. Саме в цей період у контакті з батьками та однолітками найактивніше формується самооцінка. Головне завдання в підлітковому віці – розвинути особисту ідентичність – розуміння своєї унікальності і неповторності, розуміння того що відрізняєшся від інших людей і базове визнання себе, навіть якщо не все ідеально. У цей період особистість перебудовується і відбувається перехід від моделей дитинства до більш дорослих зразків, передаючи всотану енергетику батьків до груп однолітків. Ідентичність розвивається в процесі безперервної та динамічної взаємодії між собою та іншим, через бажання відчувати приналежність до певної групи і формувати позитивне почуття власної гідності.

Системотвірним осередком індивідуальності є самооцінка особистості, яка багато в чому визначає життєві позиції людини, рівень її домагань, систему оцінок. Самооцінка впливає на формування стилю поведінки і життєдіяльності людини. Іншими словами, самооцінка багато в чому зумовлює динаміку та спрямованість розвитку суб'єкта. За основу ми обрали уявлення про самооцінку як про важливе багаторівневе складноструктуроване особистісне утворення, що бере безпосередню участь у регуляції людиною своєї поведінки та діяльності, як частини самосвідомості особистості. Аналіз поняття «самооцінка» дозволив підійти до проблеми формування та розвитку її у підлітковому віці. Визначення соціокультурних чинників розвитку неможливе без урахування та аналізу специфіки формуючого батьківського довкілля (середовища), що чинить вирішальний вплив саме на цих етапах розвитку та конкретизується в одному з головних соціальних інститутів суспільства – сім'ї.

Однією з найважливіших умов, що забезпечують вплив батьків на дитину, на їхню майбутню взаємну прихильність, є якомога ранній початок діалогічного спілкування. Формування гармонійних відносин і психологічно комфортного клімату у сім'ї повинно стати головним завданням батьків, оскільки від цього залежить здатність сім'ї сформувати здорову і повноцінну особистість підлітка. Всі відхилення у сімейних взаєминах можуть негативно вплинути на розвиток особистості, включаючи характер, самооцінку та інші психологічні якості підлітка.

Розвиток самооцінки відбувається у процесі соціалізації. Це контрольований процес, який визначається постійним придбанням соціального досвіду в умовах розширення діапазону діяльності та спілкування. У межах дослідження самосвідомості самооцінці відводиться провідна роль. Самооцінка

є системотвірним осереддям індивідуальності особистості, що багато в чому визначає життєві позиції людини, рівень її домагань, всю систему оцінок. Вона зумовлює динаміку та спрямованість розвитку суб'єкта. Таким чином, стиль сімейного виховання відіграє далеко не останню роль у процесі формування у дитини таких якостей, як впевненість, відсутність страху зробити помилку, позитивна оцінка своїх можливостей тощо. Саме стиль сімейного виховання зумовлює напрями розвитку особистості підлітка, уявлень про добро і зло, про справедливість і моральність, про поважне ставлення як до матеріальних цінностей, так і духовних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрейко А.В. Батьківство як психологічний феномен. Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України, 2006. № 29. С. 78-82.
2. Безлюдний О. Роль сім'ї в особистісному розвитку дитини. URL: <http://library.udpu.org.ua/2011/201116.pdf> дата звернення 22.01.2024.
3. Григор'єва Т.Я. Сім'я і її вплив на формування особистості дитини URL: <http://virtkafedra.ucoz.ua/elgumal/pages/vyp181/44Grigoreva.pdf> Дата звернення: 21.01.2024.
4. Радчук Г.К., Тіунова О.В. Сімейне виховання (освітній тренінг для батьків) : навчально-методичний посібник. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2007. 121 с.

УДК 159.9

Олександр Поєзднік

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор С.К. Шандрук
Західноукраїнський національний університет*

УМОВИ ТА ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Професійна компетентність майбутніх економістів формується під впливом різноманітних умов і чинників, які сприяють їх розвитку й успіху у професійній діяльності. Натомість, вважаємо, що важливою передумовою для набуття відповідних фахових здібностей є соціальна креативність, під якою ми

розуміємо, зокрема, що це багатовимірною здатність особистості до ефективної соціальної взаємодії та соціальної діяльності, що характеризується низкою стандартних для загальної креативності властивостей та представлена мотиваційним, когнітивним, поведінково-комунікативним та ціннісно-смысловим компонентами. Кожен із зазначених компонентів формується під впливом прямих та опосередкованих рушійних сил [1, с. 272].

Зазначимо, важливим чинником формування професійної компетентності є якісна освіта в галузі економіки, яка охоплює актуальні теоретичні знання, практичні навички та інноваційні методи навчання. Залучення до проведення наукових досліджень або участь у студентських конференціях сприяє розвитку дослідницьких навичок та знань у сфері економіки. Якісне наставництво та підтримка від досвідчених викладачів і науковців сприяють розвитку аналітичного мислення, критичного аналізу та інших ключових навичок. Участь у курсах, тренінгах та семінарах, спрямованих на підвищення кваліфікації в галузі економіки, допомагає розширити кругозір, оволодіти новими інструментами та технологіями. Культурний контекст, економічна ситуація та інші соціальні чинники також мають вплив на формування професійної компетентності, враховуючи особливості ринку праці та вимоги суспільства. Власний інтерес до предмету, бажання досягти успіху та постійне самовдосконалення є ключовими факторами, які допомагають майбутнім економістам досягнути високого рівня професійної компетентності.

Загалом, соціальна креативність відіграє ключову роль у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів, сприяє їх здатності аналізувати складні економічні ситуації, розв'язувати проблеми та знаходити нові можливості для розвитку. Зауважимо, що соціальна креативність допомагає у встановленні ефективного спілкування, розвитку лідерських якостей та побудові сприятливого робочого середовища.

Крім того, соціальна креативність відкриває шлях до інноваційних рішень та стратегій у галузі економіки. Майбутні економісти здатні не лише аналізувати та використовувати існуючі моделі, але й активно вносити свої ідеї, що сприяє створенню нових підходів та парадигм економічного розвитку. При цьому важливою є також здатність до співпраці та тісної взаємодії з іншими фахівцями, що дозволяє об'єднувати зусилля для вирішення складних суспільних проблем. Додатково зазначимо, що соціальна креативність сприяє розвитку у майбутніх економістів гнучкості мислення та адаптивності до змін, які є ключовими якостями у сучасному економічному середовищі. Таким чином, соціальна креативність не лише підвищує професійну компетентність майбутніх економістів, але й сприяє їх успіху та досягненню в економічній сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Поєзднік О. Феномен соціальної креативності у психології: концептуалізація поняття і методи психодіагностики. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Випуск 66. С. 262-274.

УДК 159.923.5

Володимир Простяк

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет*

*Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент О. Я. Шаюк
Західноукраїнський національний університет*

ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ ТОЛЕРАНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

В сучасному світі, де панує мінливість та невизначеність, питання толерантності особистості до цих факторів стає все більш актуальним. Толерантність до невизначеності – це здатність особистості виявляти стійкість до зовнішніх і внутрішніх ситуацій невизначеності як в житті так і в професійній діяльності, що супроводжується когнітивним осмисленням таких ситуацій, позитивним ставленням до невизначеності або двозначності та активним пошуком шляхів вирішення таких ситуацій [1]. Ця риса особистості відіграє важливу роль у різних сферах життя, таких як прийняття рішень, подолання стресу, творчість та особистісний розвиток.

Ціннісний аспект толерантності до невизначеності включає в себе готовність приймати невизначеність як природну складову життя. Це означає, що особистість розглядає невизначеність як можливість для власного розвитку та самореалізації, а не як загрозу або стресовий фактор. Ціннісний аспект толерантності до невизначеності включає в себе також готовність відкрито взаємодіяти з невизначеністю, шукаючи нові можливості та перспективи.

Розглядаючи роль толерантності до невизначеності в саморегуляції особистості, проаналізуємо її значення, рівні, вияви та структурні складові саморегуляції. Саморегуляція включає в себе контроль за власним емоційним станом, мисленням, переживаннями та поведінкою, який здійснюється шляхом впливу на самого себе (на фізіологічному і нервово-психічному рівнях). Цей процес включає в себе використання уявних образів, контроль за м'язовим тонусом та диханням, які не є вродженими, але можуть бути сформованими та удосконаленими з часом [2]. Також Л. Гримак [2] виділяє наступні рівні саморегуляції:

- інформаційно-енергетичний – міра енергетичної мобілізації фізіологічних систем для оптимального функціонування психіки, що включає такі типи, як реакція «відреагування» (посилення рухової чи психічної активності), катарсис (як спосіб вивільнення від негативних переживань), ритуальні дії (стимуляція або зниження надмірної активності);
- емоційно-вольовий – особливості, властивості і можливості людини, реалізація яких здійснюється за участі вольових процесів та включає в себе такі види емоційно-вольової саморегуляції: самосповідь, самопереконання, самонаказ, самонавіювання, самопідкріплення.

Саморегуляція, як відзначають Є. Коноз та В. Моросанова, виступає як ключовий елемент індивідуальності людини і має велике значення для досягнення життєвих цілей в умовах зовнішніх та внутрішніх обставин, для керування активністю у напрямку досягнення особистісно значущих результатів, а також для процесів самоорганізації [4]. За словами І. Галян [3], усвідомлена саморегуляція може бути розглянута як системно організований процес, спрямований на планування, підтримку та контроль над різними видами зовнішньої та внутрішньої активності для досягнення особистих цілей, включаючи усвідомлені та неусвідомлені аспекти саморегуляції психічних станів. В разі невдачі може виникнути стан фрустрації, роздратування чи агресії, індивід може знайти нові ресурси і шляхи вирішення проблеми або використовувати механізми психологічного захисту [3].

Ціннісний аспект толерантності до невизначеності може значно впливати на життєвий шлях людини. Особистості з вищим рівнем ціннісної толерантності можуть бути більш успішними в досягненні своїх цілей та більш гнучко реагувати на зміни у житті. Вони можуть бути більш відкритими до нових можливостей та досвідів, що дозволяє їм ефективніше адаптуватися до невизначених умов. Існує кілька методів, які можна використовувати для розвитку ціннісного аспекту толерантності до невизначеності. Один з них - це практика прийняття невизначеності як нормальної складової життя та можливості для власного розвитку. Інші методи включають усвідомлення своїх цінностей і переконань та їх вплив на ставлення до невизначеності, а також розвиток гнучкості мислення та вміння швидко адаптуватися до нових умов.

Ціннісний аспект толерантності до невизначеності відіграє значущу роль у психологічному благополуччі та успіху особистості. Розвиток цієї якості може допомогти людині краще реагувати на стрес та невизначеність у житті та зростати як особистість.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хілько С. О. Подолання невизначеності. Особистість, вибір і вирішення ситуації. *Психолог.* №3 (663), березень 2020. С. 8-15.

2. Гримак Л. П. Психологія активності людини. Психологічні механізми і прийоми саморегуляції. М. : Книжковий дім: ЛІБРОКОН, 2015. 366 с.

3. Галян І. М. Особливості індивідуальної саморегуляції особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* № 1. 2010. С. 3-14.

4. Тітова Т. Є. Смыслові аспекти саморегуляції особистості. *Психологія і особистість.* №1 (9). 2016. С. 217-255.

УДК 159.923.5:316.752

Андрій Лазарук

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет*

*Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор А. В. Фурман
Західноукраїнський національний університет*

МЕТОДОЛОГІЧНА СХЕМА ВЧИНКУ САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК СУТНІСНОЇ ФОРМИ ЖИТТЄЗРЕАЛІЗУВАННЯ ЛЮДИНИ

Сучасні тенденції розвитку суспільства свідчать про посилення уваги до самовизначення людини. Самовизначення передбачає здатність і бажання особи самостійно визначати свої цілі, цінності, потреби та проєктувати власний життєвий шлях. Також самовизначення відіграє критичну роль у психічному та емоційному благополуччі суб'єкта, знижує тривожність, підвищує самооцінку, рівень домагань і збільшує соціально-психологічну стійкість. Важливо, що здійснене самовизначення охоплює не лише активний та свідомий пошук свого місця у світі та результативний життєвий вибір, а й спричинює вироблення індивідуально-ціннісного ставлення до обраного напрямку життєзреалізування і забезпечує рефлексію відповідності його власній ціннісно-смысловій сфері.

Окрім того, однією з найважливіших проблем сучасної психології постає категорія вчинку. Соціогуманітарні науки, прагнучи усвідомити і проаналізувати відповідальність кожної людини у справі самовдосконалення, саморозвитку і самотворення, намагаються глибоко вивчити механізми вчинкової активності, що стоять в основі цих процесів. Дослідження проблеми вчинкової активності людини на сучасному етапі переходить на індивідуальний рівень, тісно пов'язуючись з проблемою її самовизначення і самоздійснення.

Різні аспекти вчинку самовизначення людини розглядали такі вчені, як Я. Дикий [10], П. М'ясоїд [1], В. Роменець [3-8], А. А. Фурман [9], А. В.

Фурман [9-10], О. Фурман [10], та ін. Проте комплексне психологічне дослідження вчинку самовизначення як сутнісної форми життєреалізування людини специфіки вчинку самовизначення не проводилося. Зважаючи на те, що вчинок, об'єднуючи ситуацію, мотиви, дії, психіку, діяльність, особистість, культуру в єдину систему, постає найбільш яскравим способом самовизначення як вираження власне людського в людині, вважаємо, що вказану проблему слід розглядати в рамках вчинково-циклічного підходу.

Мета статті – обґрунтувати методологічну схему вчинку самовизначення як сутнісної форми життєреалізування людини.

Філософсько-психологічне пізнання вчинку самовизначення дає підстави визначити цей феномен як унікальний специфічний вид розумової та вольової дії суб'єкта, «механізм» моральної творчості, спосіб існування особистості у світі, загальний філософський принцип, досконалий спосіб особистісного існування людини у світі, «позитивну соціальну подію», універсальний засіб самовиявлення, самовдосконалення, самотворення людини, що дає змогу визначати подальшу перспективу своєї самореалізації в соціумі.

Важливо, що вчинок самовизначення актуалізує мотиваційну парадигму, стверджуючи необхідність визначатися у своїх життєвих цілях і цінностях, здійснювати свідомий вибір свого життєвого шляху й оволодівати необхідними для цього знаннями й уміннями. Вчинок самовизначення розгортається через образи суб'єктивної реальності, виявляючи певну специфіку на кожному з етапів аксіогенезу. Здійснюючи вчинок самовизначення, особа виступає ініціатором, автором, творцем, суб'єктом організації та проектування свого буття. Окрім того, здійснення вчинку самовизначення відбувається на основі виборів з декількох альтернатив, за наявності внутрішньої свободи, розгортається від ситуації, через боротьбу мотивів й прийняття усвідомленого рішення, до його рефлексування, й потребує від людини відповідної готовності.

Відштовхуючись від логічної структури вчинку В. Роменця у взаємодоповненні ситуаційного, мотиваційного, діяльного і післядіяльного (рефлексивного) компонентів і зреалізувавши принципи та закономірності циклічно-вчинкової динаміки розвитку соціогуманітарного знання А. В. Фурмана, є підстави визначити чотири етапи методологічної схеми вчинку самовизначення як сутнісної форми життєреалізування людини:

1) ситуація самовизначення – певна просторово-часова конфігурація сил, смислів, дій, зумовлена потребою індивіда у пошуку відповідей на питання «Ким бути?» в соціальному доквіллі. Особа, застосовуючи механізм нормативного вибору, здійснює прагматичне самовизначення, а предметом рефлексії постає усвідомленість свободи самовизначення від соціального тиску. У ситуації самовизначення завжди є певний момент проблемності, адже вона, з

одного боку, вимагає пристосування до себе, а з іншого – потребує свого перетворення з метою якнайповнішого виявлення своєї сутності;

2) мотивація самовизначення – сукупності мотивів суб'єкта, призначення яких – перебороти проблемність ситуації й прийняти рішення діяти певним чином. У цій боротьбі перемагає мотив, який «більше відповідає ідеалові», тобто нормативно-ціннісним засадам соціуму. При цьому особа, застосовуючи механізм раціонального вибору, здійснює соціальне самовизначення, а предметом рефлексії постає усвідомленість власної мотиваційної сфери. На цьому етапі важливо, наскільки, як і в якому розумінні особистість, враховуючи соціально значущі вартості, постає суб'єктом власного вчинку й спроможна опанувати зовнішні обставини;

3) дія самовизначення – знаменує практичне звершення вчинку самовизначення, що виявляється у здійсненому виборі – життєвому, професійному, особистісному та ін. При цьому особа, застосовуючи механізм спонтанно-сенсового вибору, здійснює екзистенційне самовизначення, а предметом рефлексії постає відповідність його морально-етичним засадам. На цьому етапі важливо утримати за собою статус суб'єкта вчинку й автора свого життя, відкривши шлях новим нормам творчого осягнення світу;

4) післядія (рефлексія) самовизначення – передбачає усвідомлення й осмислення людиною правильності, адекватності, дієвості свого вчинку і його наслідків як для себе, так і для інших. При цьому особа, застосовуючи механізм морального вибору, здійснює екзистенційне самовизначення, а предметом рефлексії постає конгруентність власних і загальнолюдських цінностей. Важливо на цьому етапі через адекватну оцінку й самооцінку зберегти здатність до моральної творчості й утвердження власних ціннісних орієнтирів.

Зауважимо, що сутність вчинку самовизначення полягає у тому, щоб, визначившись у ситуації життєдіяльності, урахувавши актуальні зовнішні та внутрішні пріоритети, розв'язавши існуючі конфлікти й колізії з соціальним довкіллям і самим собою, суб'єкт здобув відповіді на питання «Ким бути?», «Як бути?» і «Для чого бути?». Після цього, пройшовши етап боротьби мотивів та обравши найбільш значуще, визначившись у головних життєвих пріоритетах та відкинувши другорядне, здійснив усе заплановане і досяг поставленої мети. На останньому етапі вчинку самовизначення людина зобов'язана дати оцінку вчиненому й зберегти потенціал для майбутніх учинків. Таке розгортання вчинку самовизначення у вчинково-циклічній динаміці знаменує завершення «вчинкового кола» на певному етапі життєзреалізування людини у світі.

Констатуємо, що хоча вчинок й актуалізує рушійні сили саморозвитку людини, починаючи від її неусвідомлюваних інстинктів і завершуючи чітко усвідомленими мотивами самовизначення, саморозвитку і самотворення, проте

не будь-яке самовизначення, навіть здійснене, реалізоване й осмислене, є вчинком. Важливо, що вчинок самовизначення має ґрунтуватися на відповідних гуманістичних вартостях, відбуватися у ситуації, яка забезпечує свободу вибору, існувати в свідомості суб'єкта як значущий мотив, виявляти себе у формі зовнішньої дії (зробленому виборі) й осмислюватися через відповідні рефлексивні механізми, що об'єктивують його правильність, моральність чи сенсову обґрунтованість. Виходячи із установленого З. Карпенко взаємозв'язку між компонентами вчинку та стадіями аксіогенезу людини, вчинкову ситуацію визначаємо як період оволодіння студентами когнітивними цінностями, мотивацію – із оволодінням соціальними цінностями, зокрема цінністю любові до людей як передумовою професійного вибору, вчинкову дію – з системою індивідуальних цінностей, зокрема цінністю творення як сенсу професійної діяльності, а післядію – із моральними цінностями, коли відбувається осмислення власної діяльності як суспільно значущого блага.

Зауважимо, що, незважаючи на визначене багатьма ученими спонтанне й вільне самовизначення, здійснення вчинку має відбуватися через активну й напружену роботу над собою на усіх етапах учинкової активності. З цієї позиції адекватним видається твердження В. Татенка, що «справжній вчинок не обирається і не наслідується, а твориться людиною самостійно на основі її життєвого досвіду, його переживання і узагальнення у формі життєвих цінностей, смислів, переконань, поведінкових диспозицій тощо». При цьому людина, усвідомлюючи себе причиною і вільним виконавцем своїх учинків, готова відповідати за вчинене перед власним сумлінням й іншими людьми. Важливо, що вчинок самовизначення не завершується одномоментно і є постійним актом, що має внутрішню причину (спонтанність чи осмисленість), авторство, зовнішню реалізацію, творчо-перетворюючу природу і здатний перетворити, змінити й одухотворити як його самого, так і оточуючий світ.

ЛІТЕРАТУРА

1. М'ясоїд П. А. Культурно-історична психологія і творчість В. А. Роменця (до 90-ліття з дня народження). *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 16-77.
2. Психологія вчинку : шляхами творчості В.А. Роменця : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. Київ : Либідь, 2012. 296 с.
3. Роменець В. А. Вчинок і постання канонічної психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії* / за ред. В.О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 11-36.

4. Роменець В. А. Вчинок і світ людини. *Основи психології : підручник* / за ред. О.В. Киричука, А.В. Роменця. Київ : Либідь, 1999. С. 383-402.
5. Роменець В. А. Принцип прийняття рішення в історії психології. Емоційний, інтуїтивний несвідомий фактор психічної активності. *Історія психології : XVII століття. Епоха Просвітництва : навчальний посібник*. Київ : Либідь, 2006. С. 85-155.
6. Роменець В. Предмет і принципи історико-психологічного дослідження. *Психологія і суспільство*. 2013. № 2. С. 6-27.
7. Роменець В.А. Психологія творчості : навч. посіб. Київ : Либідь, 2001. 288 с.
8. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології ХХ століття : навч. посіб. Київ : Либідь, 1998. 992 с.
9. Фурман А. А., Фурман А. В. Вчинкова буттевість особистості : від концепту до метатеорії. *Психологія і суспільство*. 2018. №1-2. С. 5-26.
10. Фурман О., Фурман А., Дикий Я. Вчинок і подія як соціємна організованість життєвого шляху особистості. *Психологія і суспільство*. 2021. №2. С. 143-168.

УДК 159.923.5

Світлана Гнетньова

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет*

Сергій Неплохов

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет*

СУТНІСНИЙ ЗМІСТ І ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

В умовах війни особливої уваги зі сторони держави потребують питання, що стосуються різних аспектів реабілітації учасників бойових дій, їх економічної підтримки при переході до мирного життя у майбутньому. Це зумовлюється тим, що їх психологічний стан суттєво змінився у результаті фізичних, психічних і соціальних чинників, під впливом яких вони перебували у процесі бойових дій. Як обґрунтовано стверджує Ю. Чернецька «військові, що повернулись із зони воєнних конфліктів, дуже важко адаптуються до умов

мирного життя. Хтось втрачає свій «життєвий стрижень», а хтось – психологічну рівновагу, проте здоровим з війни не повертається ніхто» [1, с. 58].

У процесі дослідження питань соціально-економічної реабілітації учасників бойових дій перш за все необхідно визначитись із сутністю та змістом окремих положень та визначень, які будуть використовуватись у процесі цього дослідження.

Перш за все це стосується визначення сутності процесу реабілітації у цілому і реабілітації учасників бойових дій. У найбільш загальному вигляді реабілітація. Так, «Словник професійної термінології для майбутніх фахівців Національної гвардії України» вказує, що: «Реабілітація – це сукупність медичних, військово-професійних, соціальних і психолого-педагогічних заходів, спрямованих на відновлення здоров'я і боєздатності військовослужбовців, що зумовлено хворобою або травмою» [2, с. 56]. Таке трактування, на нашу думку, хоча і є комплексним, разом з тим орієнтується у більшій мірі на діючих військовослужбовців, боєздатність яких може бути досить швидко відновлена а вони повернуться до виконання раніше покладених на них службових обов'язків. В умовах бойових дій військовослужбовці можуть отримати такі поранення, які роблять їх подальшу службу не можливою. Крім того ці поранення як правило супроводжуються психологічними травмами, які лікувати набагато тяжче, ніж фізичні і які, у свою чергу, ускладнюють соціальну адаптацію. Саме тому нас більше цікавлять питання, що стосуються соціальної та психологічної адаптації учасників бойових дій.

У літературі по темі дослідження виокремлюється як окремо соціальна та психологічна реабілітація, так комплексне трактування цього процесу як соціально-психологічна реабілітація.

Так, окремі автори за результатами дослідження поняття «Психологічна реабілітація учасників бойових дій ЗСУ» стверджують, що вона «має системний та всеохоплюючий характер і містить у собі психологічну діагностику, психологічну просвіту та інформування, психологічну консультацію, психологічну підтримку і супровід, психотерапію, групову роботу, декомпресію» [3, с. 14]. Тобто психологічна реабілітація є досить складним та багатограним процесом, який не може завершитись реалізацією конкретного етапу, а потребує постійної та кропіткої роботи. У цілому вона повинна забезпечувати створення нормального психологічного клімату та психологічного стану для осіб, які перенесли важкі психологічні травми і психічні розлади у період військової служби, і, особливо – для учасників бойових дій.

На основі проведеного дослідження можна обґрунтовано стверджувати, що в літературі не сформовано однозначного трактування сутності соціальної реабілітації, її змісту. Окремі автори розглядають її як елемент соціальної роботи, що передбачає «не тільки відновлення здоров'я клієнта (в разі інвалідності), а більш широко, як відновлення соціального статусу людини, групи людей, втраченого або зниженого через проблеми, що призвели до важкої ситуації» [4, с. 32].

Н. Сайко характеризує соціальну реабілітацію «як процес відновлення внутрішньої гармонії, що базується на відчутті задоволеності власним життям та кінцевим її результатом має бути сформованість умінь бути щасливим, задоволеним життям» [5, с. 18].

Приведені вище визначення звужують те недостатньо повно розкривають сутність та зміст соціальної реабілітації. Більш точним та змістовним, на нашу думку, буде визначення, сформульоване В. Шевчуком та іншими, у відповідності до якого соціальна реабілітація це «система заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-побутової адаптації та соціально-середовищної орієнтації, соціального обслуговування задоволення потреби у забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації» [6, с. 161].

До третьої групи можна віднести визначення, які трактують соціальну та психологічну реабілітацію як дві важливі сторони єдиного (поряд із медичним) процесу відновлення особистості. Досить вдало сутність соціально психологічної реабілітації розкрила Р. Карпінська, характеризує її як процес «відновлення в учасників бойових дій психологічного ресурсу, необхідного для повноцінного життя й активного соціального функціонування в умовах мирного життя; стабілізації та контролю психологічного стану людини; зменшення симптомів ПТСР, регульовану пам'ять про події, відновлення стосунків, підвищення самооцінки; корекцію ціннісно-нормативної основи поведінки; формування ефективних поведінкових стратегій» [7, с. 81].

Такий підхід, на нашу думку, є найбільш обґрунтованим. Це обумовлюється тим, що, з однієї сторони, нормальний психологічний стан конкретної особи робить її повноцінним членом соціуму, як спільноти людей, що взаємодіють та мають певну структуру та внутрішню організацію. З іншої сторони у процесі взаємодії між людьми у процесі спілкування, співпраці, обміну думками та поглядами на різні аспекти функціонування соціуму формується і психологічний стан конкретного суб'єкта. Важливе значення у цьому має сім'я, відносини у процесі лікування, на робочому місці, політична та соціальна ситуація в країні у цілому та конкретному регіоні зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чернецька Ю. І. Реабілітація військовослужбовців, схильних до адиктивної поведінки. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2023. № 2. С. 58-65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spttp_2023_2_10
2. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців Національної гвардії України (до курсу «Українська мова за професійним спрямуванням») / Уклад.: М.П. Вовк, Р.С. Троцький, В.С. Молдавчук, О.В. Чуприна, О.А. Блінов, С.І. Шепель; за ред. А.О. Пожидаєва. К.: НАВС України, 2016. 156 с.
3. Гульбс О. Психологічна реабілітація учасників бойових дій. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2021. Вип. 3. С. 12-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_vsn_2021_3_4
4. Бриндіков Ю. Соціальна реабілітація військовослужбовців: до питання термінології. *Педагогічний дискурс*. 2017. Вип. 22. С. 30-35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Opeddysk_2017_22_7
5. Сайко Н. Соціальна реабілітація як процес та кінцевий результат. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. 71. С. 16-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2018_71_5
6. Шевчук В. І. Соціальна реабілітація та її місце в комплексній реабілітації інвалідів-учасників антитерористичної операції. *Збірник наукових праць співробітників НМАПО ім. П. Л. Шупика*. 2017. Вип. 27. С. 161-173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpsnmapo_2017_27_24
7. Карпінська Р. Соціально-психологічна та медична реабілітація учасників АТО. *Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки*. 2021. Вип. 10. С. 77-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlups_2021_10_13

Діна Кузьминська

завідувач відділення профільної середньої освіти за професійним спрямуванням,
КЗВО «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»,
здобувачка третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

ТВОРЧА ОСОБИСТІТЬ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ЯК ВИМОГА СУЧАСНОСТІ

Нині у динамічному світі, що постійно змінюється, роль учителя виходить далеко за межі простого передавання знань. Сучасне суспільство потребує творчих особистостей, які здатні не лише засвоювати інформацію, а й

критично мислити, генерувати нові ідеї та знаходити нестандартні рішення. Саме тому творчий учитель стає не просто викладачем, а й провідником, наставником і мотиватором для своїх учнів. Творчий підхід до навчання робить уроки більш цікавими та захоплюючими, стимулює пізнавальну активність учнів та сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Вміння генерувати нові ідеї дозволяє вчителю використовувати інноваційні методи та технології навчання, що робить процес освіти більш сучасним та ефективним. Креативне мислення допомагає вчителю знаходити нестандартні підходи до вирішення проблем, адаптуватися до мінливих умов та долати труднощі. Творчий учитель сам по собі стає прикладом для наслідування для своїх учнів, адже він вчить їх не боятися труднощів, вірити у власні сили та прагнути до самореалізації. Творча особистість педагога має бути наділена такими рисами та якостями, як: *гнучкість та відкритість новому* (постійний пошук нових методів і підходів до навчання, бажання експериментувати та вчитися); *нестандартне мислення* (не обмеження готовими відповідями та шаблонами, а віднаходження креативних рішень); *ентузіазм та пристрасть* (любов до свідомо обраної справи, трансляція власного ентузіазму учням); *вміння надихати та мотивувати* (віра у потенціал своїх учнів та уміння їх зацікавити та заохочувати до навчання); *позитивне ставлення до помилок* (розуміння, що помилки – це невід’ємна частина процесу навчання, і використання їх як можливостей для розвитку).

На думку всесвітньовідомого реформатора в галузі освіти Кена Робінсона, школа настільки хороша, наскільки хороші вчителі, які там викладають, а для створення в закладі освіти творчої культури варто відродити творчі здібності вчителів; навчання задля творчості охоплює три взаємопов’язані завдання: *заохочення, визначення і розвиток*. *Заохочення* полягає в тому, аби здобувачі освіти повірили у власний творчий потенціал і насмілитися спробувати. Творче навчання також потребує високої мотивації та незалежного мислення, готовності ризикувати й виявляти ініціативу, наполегливості й витривалості на випадок невдалого початку, хибних поворотів і глухих кутів. *Визначення* розуміється як допомога особистості у віднаходженні власної стихії задля актуалізації креативного потенціалу. Виконуючи завдання *розвитку* педагог має заохочувати до експериментів і досліджень та спонукати не боятися помилок; стимулювати до нових ідей, які не будуть негайно розкритиковані; заохочувати до вираження особистих почуттів учнів; сприяти розумінню етапів творчої праці; поглиблювати розуміння ролей, що їх виконують інтуїція та естетичні судження; підтримувати критичне оцінювання ідей [4].

Вітакультурна методологія, розроблена українським вченим, професором Анатолієм Васильовичем Фурманом, пропонує інноваційний підхід до дослідження та розвитку творчості. Її ключові ідеї тісно пов'язані з образом творчого вчителя, роблячи її цінним інструментом у соціогуманітарній сфері. Основними принципами *вітакультурної методології* є: 1) *цілісність*, тобто розгляд особистості та її творчого потенціалу в цілому, з урахуванням психологічних, соціальних та культурних чинників; 2) *динамічність*: визнання творчості як постійно мінливого процесу, що розвивається протягом життя людини; 3) *контекстність*: врахування впливу культурного та соціального довкілля на розвиток творчості; 4) *діяльність*: підкреслення важливості мислєдіяльності та активної участі особистості учня та вчителя у творчому процесі; 5) *особистісна зорієнтованість*: зосередження на унікальних особливостях та індивідуальному досвіді людини як особистості [1; 2; 3].

Вчителі можуть використовувати принципи вітакультурної методології для розробки уроків та завдань, які стимулюють творче мислення учнів, створювати сприятливий психологічний мікроклімат для навчання, де школярі відчують себе вільними ризикувати, помилятися та висловлювати свої ідеї; використовувати вітакультурну методологію для оцінювання творчості учнів, роблячи акцент на процесі, а не лише на кінцевому результаті. *Вітакультурна методологія професора А.В. Фурмана* пропонує цінний інструментарій для творчих вчителів, які прагнуть допомогти своїм учням розкрити творчий потенціал, а її принципи можуть бути використані для створення більш сприятливого освітнього простору, в якому кожен учень відчуватиме себе здатними до творчості та досягнення успіху.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітакультурна методологія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 980 с.
2. Методологія і психологія гуманітарного пізнання: колективна монографія. До 25-річчя наукової школи професора А. В. Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.
3. Модульно-розвивальна система як соціокультурна організація / гол. ред. А. В. Фурман. *Психологія і суспільство: спецвипуск*. 2002. № 3-4. 292 с.
4. Робінсон К. Освіта проти таланту. Сила творчості. Львів: Літопис, 2017. 256 с.

Галина Голя

*викладач КЗВО «Луцький педагогічний коледж»,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Г. С. Гірняк
Західноукраїнський національний університет*

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ТА СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ ВИБОРУ ШЛЮБНОГО ПАРТНЕРА В МОЛОДОМУ ВІЦІ

Людина постійно перебуває в ситуації вибору, зокрема обирає собі заняття, професію, місце проживання, друзів. Проте, мабуть, найважливіший вибір, який їй доводиться зробити в житті, – це вибір шлюбного партнера. Зроблений вибір впливає на всі сфери життя людини, і є визначальним мірилом того чи буде індивід щасливим в сімейному житті, та й у житті загалом. Саме тому готовність сучасної молоді до вибору шлюбного партнера, підготовка до вступу в шлюб, допомога молодій сім'ї в її становленні є важливим завданням суспільства. Проте існуючі проблеми в міжособистісних взаєминах шлюбних партнерів потребують ґрунтовного вивчення та необхідності глибокого соціально-психологічного аналізу мотивації до укладання шлюбу, причин їх розпаду та нестабільного існування серед молоді.

Проблема підготовки до створення сім'ї та шлюбно-сімейних відносин серед молоді знаходиться у фокусі досить жвавого обговорення серед науковців, дослідників, психологів. Зокрема, відомі психологи І. Бех, З. Кісарчук, О. Кононко, В. Семиченко фокусують свої наукові погляди на встановленні характеру безпосередніх і опосередкованих зв'язків, механізмів і залежностей стану готовності до створення сім'ї та реальними діями особистості. Однак виявлені дослідниками особливості сімейно-шлюбних уявлень свідчать про значні прогалини в знаннях молоді про сім'ю та шлюб.

Як зауважує Т. Левицька, що готовність молоді до сімейного життя – це складне психологічне утворення, яке залежить від багатьох суб'єктивних (вік, характер, темперамент, мотиви, соціальна зрілість) та об'єктивних чинників (думка оточуючих, бажання батьків) [4, с. 10]. Сьогодні є необхідність активізації та вдосконалення роботи з молоддю щодо формування та розвитку психологічної готовності до створення сім'ї. Зокрема, О. Артюх, Н. Волинець, В. Захарченко, М. Місловська виділяються декілька напрямків такої роботи:

1. Інформування – надання молоді інформації щодо значущості особливостей функціонування сім'ї. Інформування доцільно проводити у формі семінарів та лекцій як для пар, які планують одружитися, так і для молодіжних колективів.

2. Індивідуальне психологічне консультування – індивідуальна робота, що спрямовується на розвиток самопізнання, самоусвідомлення себе як майбутнього подружнього партнера.

3. Консультування майбутньої сімейної пари – проводиться з метою пояснення почуттів партнера один до одного, з'ясування рівня пізнання один одного, самооцінки власної готовності до сімейного життя.

4. Групова робота (тренінг) – призначений для роз'яснення можливостей та обмежень створення гармонійної сім'ї, формування навичок ефективного спілкування та розв'язання конфліктних ситуацій, розвитку індивідуально-психологічних властивостей, важливих для успішного шлюбу [3; 5].

З огляду на виявлені особливості готовності молоді до шлюбу слід спрямовувати особливу увагу на розвиток психологічних умов готовності, як підвищення відповідальності у шлюбно-сімейних стосунках, в тому числі з питань батьківства, формування психологічної компетентності щодо особливостей взаємин у сім'ї.

Зарубіжними вченими представлено низку теорій вибору шлюбного партнера. Найбільш структурованою теорією вибору шлюбного партнера, на нашу думку, є концепція «Стимул-Цінність-Роль» Бернарда Мурстейна, яка базується на припущенні того, що всі стосунки на дошлюбній фазі проходять три послідовні стадії. Укласти гідний шлюб можуть лише пари, які пройшли ці три етапи. Перший етап – стимуляція – це відокремлення людини від великої кількості інших людей, тобто відбувається початковий вибір партнерів, виникає емпатія. Критеріями відбору на цьому етапі є зовнішні дані, соціальний статус, особливості самовираження партнера, деякі його психологічні якості. Другий етап – цінності – передбачає обговорення партнерами цінностей, переконань і світоглядів один одного. На цьому етапі важливі відкритість, чесність і відвертість між партнерами. Третій етап – рольовий – відбувається узгодженість рольової поведінки партнера у взаємодії один з одним, тобто на практиці. Відбувається перевірка рольових очікувань, пов'язаних з партнером, вражень, які партнер викликає під час спілкування [1; 2].

Беручи до уваги той факт, що кількість розлучень подружніх пар зростає, варто дослідити питання вибору шлюбного партнера в молодому віці та проаналізувати аспекти, що впливають на це рішення. Важливим аспектом, який веде до створення сім'ї і багато в чому визначає характер її існування, є

вибір партнера для шлюбу. На цей процес впливає багато соціальних факторів та психологічних умов, серед яких:

- просторова близькість;
- уявлення про ідеального партнера;
- приклад власних батьків і спроба знайти партнера, схожого на батька чи матір;
- прагнення особистості до самоствердження та уявлення про партнера, який дозволить це реалізувати (адекватна оцінка життєвих можливостей партнера);
- намагання знайти партнера схожого за психічними чи соціальними якостями, або навпаки – з абсолютно відмінним від створеного ідеального образу.
- готовність до особистісної співпраці та спілкування;
- здатність пожертвувати своїми інтересами заради партнера;
- сформованість якостей, які допомагають зрозуміти внутрішній світ партнера (емпатія, емоційний інтелект);
- відповідність рівнів культури почуттів та поведінки партнерів;
- розвинені вміння конструктивного вирішення конфліктів.

Отже, психологічна готовність до шлюбу і сімейного життя є складним, структурним утворенням взаємопов'язаних морально-вольових якостей особистості, які корелюються із соціальними факторами. Проблема формування соціально-психологічної готовності молоді до створення шлюбу є актуальною у сучасному суспільстві та потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацилева О. В., Астахов В. М. Дослідження психологічних аспектів готовності до шлюбу сучасної молоді. *Psychological journal*. 2019. Volume 5 Issue 10. С. 64-83.
2. Гірняк Г.С., Пивошук Н. Сім'я як середовище і результат конструктивної соціальної взаємодії. *Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку* : матеріали ІІІ міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 20 трав. 2022 р. Тернопіль, 2022. С. 211–216.
3. Захарченко В. Г. Готовність молоді до сімейного життя (соціально-психологічний аспект). *Психологія. Збірник наукових праць*. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, Випуск 24. 2004. С. 41-48.
4. Левицька Т. Л. Розвиток психологічної готовності студентської молоді до створення сім'ї : автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.09. *Національна академія державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького*. Хмельницький, 2009. 20 с.

5. Місловська М. С., Волінець Н. В. Особливості формування психологічної готовності молоді до подружніх взаємовідносин. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2013. №2 (8). С. 148-152.

УДК 159.923.5

Антоніна Яловенко

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Г.С. Гірняк
Західноукраїнський національний університет*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Діти становлять надзвичайно чутливу складову суспільства, що піддається різноманітним позитивним так і негативним впливам. Ці впливи формують їх емоційний стан і визначають процеси формування особистості, а також їхнє сприйняття самого себе, що називається самооцінкою.

Самооцінка представляє собою процес оцінки власних вчинків, здібностей, талантів, помилок, недоліків, можливостей, а також розуміння власної індивідуальності, унікальності та неповторності. Цей процес починається у ранньому дитинстві і може змінюватися протягом життя в залежності від соціального статусу особистості. Формування та розвиток самооцінки базується на моральних нормах, правилах, установках, цінностях та орієнтирах, прийнятих у суспільстві, де вона функціонує та взаємодіє. [1, с. 29; 3].

Також самооцінка впливає на рівень амбіцій та входить до складу основних потреб людини. Це процес саморегуляції, який визначає не лише спрямованість і активність особистості, а й її відношення до навколишнього світу, інших людей та самої себе. У кінцевому підсумку, самооцінка визначає вершини досягнень. Як частина самосвідомості, самооцінка формується поступово протягом життя людини, починаючи з дитинства, особливо в дошкільний період, коли починає усвідомлювати власне «Я» у 2-3 роки [4, с. 5].

Одні із найголовніших аспектів формування самооцінки у дитини молодшого шкільного віку:

- соціальне середовище, яке включає в себе певні міжособистісні відносини, де дитина як індивід має свої психологічні особливості;

- самопорівняння, яке зазвичай справляє негативний вплив на вразливу психіку дитини;
- підтримка дорослих, особливо батьків та вчителів, без якої неможливе зростання здорової та щасливої особистості.

Щодо батьків, то важливим є те який стиль виховання вони обрали для своєї дитини, а це є один із найважливіших, першочерговий аспект формування самооцінки дитини. Зазвичай вони обирають той в якому зростали самі, хоч є і ті, які є більш свідомі, тобто використовують доступність інформації (Google, соцмережі, книги) і власне регулюють своє ставлення до навколишнього світу та до дитини, а не «йдуть» за власними емоціями і досвідом, який в певних ситуаціях є не зовсім позитивний.

Під час своїх досліджень Баумрінд виділила три початкові стилі виховання: авторитетний, авторитарний та дозвільний підхід. Маккобі та Мартін розширили ці оригінальні категорії, розмістивши їх у дві різні категорії: вимогливість та невибагливість. За допомогою цих відмінностей було визначено чотири нові стилі виховання:

Авторитетний або демократичний метод виховання: У цьому підході батьки виступають як авторитет для своєї дитини, займаючи провідні позиції. Цей стиль характеризується теплим емоційним прийняттям дитини та високим рівнем контролю з боку дорослих. Під час взаємодії батьки акцентують увагу на особистості дитини та її активній участі у родинному житті. Дитина вирощується як самостійна, унікальна особистість, і в такій сім'ї майже відсутні фізичні покарання та словесна агресія. Батьки намагаються використовувати логіку в спілкуванні з дітьми й прагнуть до досягнення домовленості.

Авторитарний підхід в вихованні: Цей метод характеризується високим рівнем вимогливості до дитини, застосуванням покарань за невдачі, жорстким контролем та втручанням у особистий простір дитини. Особа, яка віддає перевагу авторитарному стилю виховання, має тенденцію ігнорувати думку дитини та її право на самовираження. Авторитарний підхід полягає у вирішенні конфліктів за допомогою методу "палиці та печива", встановленню заборон та використанню погроз, а не пошуком компромісу.

Індиферентний стиль виховання: Цей підхід характеризується відсутністю тепла у ставленні до дитини, зневажливим відношенням та ігноруванням її емоційних потреб.

Ліберальний підхід в вихованні: Цей метод передбачає тактику невтручання, основою якої є байдужість та відсутність інтересу до проблем дитини. Спільними рисами ліберального та авторитарного підходів у вихованні є дистанція відносин, відсутність довіри, відчуженість та демонстративне підкреслення свого домінуючого статусу батьками [2, с. 20].

Отже, самооцінка молодшого школяра базується на таких факторах, як соціальна взаємодія, самопорівняння, похвала та підтримка, а особливо від стилю батьківського виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко О., Горун Г. Самооцінка як важливий критерій становлення особистості. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. № 72 (2). 29–34 с. URL: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-72-2-29-34>

2. Бортнік Н. Вплив стилю сімейного виховання на самооцінку молодших школярів. *Психологія: реальність і перспективи*. 2020. №15, С. 18 -25.

3. Гірняк А. Н., Гірняк Г.С. Діалогічна взаємодія учасників освітнього процесу, як передумова та гарантія його ефективності. *Guarantees and protection of fundamental human rights as the integral element of integration of Ukraine on the EU: monografia zbiorowa*. Olsztyn (Polska) : Wydział Prawa i Administracji UWM w Olsztynie, 2019. S. 105 – 117.

4. Костю С. Й., Болахівська І. Роль самооцінки в розвитку особистості молодшого школяра. 2023. С. 1-8. URL: [http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9835/1/The %20role %20of %20self-esteem %20in %20the %20development%20 of %20the%20 personality%20 of %20 a %20junior %20high%20 school %20student.pdf](http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/9835/1/The%20role%20of%20self-esteem%20in%20the%20development%20of%20the%20personality%20of%20a%20junior%20high%20school%20student.pdf)

УДК 159.923

Альбіна Яковинець

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет*

Степан Сембрат

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет*

ФАКТОРНА СТРУКТУРА ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Дослідження системи індивідуальних цінностей майбутніх фахівців є актуальним не лише у контексті задоволення суто академічного інтересу, оскільки дозволяє ще й прослідкувати у практичній площині трансформацію і динаміку ціннісних пріоритетів суб'єктів освітнього процесу у вищій школі в умовах безпрецедентних викликів, пов'язаних з війною.

Аксіопсихологічний вимір освітньої діяльності у сфері вищої освіти, зокрема у контексті розуміння специфічних особливостей розвитку ціннісної сфери здобувачів вищої освіти є фокусом теоретичних та емпіричних розвідок як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників (Bardi, S. Schwartz, З. Карпенко, F. Kluckhohn, Mariański, I. Семків, В. Сластьонін та ін.). Зважаючи на те, що на сьогодні маловивченими є дані стосовно особливостей ціннісної сфери здобувачів вищої освіти в нових соціально-економічних умовах, актуальним аспектом емпіричного дослідження може стати вивчення структури їх індивідуальних ціннісних пріоритетів.

З цією метою було використано методіку Ш. Шварца [2]. Емпіричними корелятами індивідуальних ціннісних пріоритетів здобувачів вищої освіти виступали наступні психологічні показники випробуваних: універсалізм (universalism), гедонізм (hedonism), самостійність (self-direction), конформність (conformity), досягнення (achievement), традиції (tradition), доброта (benevolence), безпека (security), влада (power), стимуляція (stimulation). В ході емпіричного дослідження перевірялась гіпотеза про те, що система ціннісних пріоритетів здобувачів вищої освіти має специфічну структуру, яка детермінується комплексом їх інтегральних ціннісних диспозицій. З цією метою було використано метод факторного аналізу (Factor Analysis) [1].

Факторизація показників ціннісних пріоритетів здобувачів вищої освіти, виміряних за допомогою методіки Ш. Шварца, дозволила отримати факторну модель ціннісної структури їх особистості. Зміст факторної моделі ціннісної структури випробуваних визначають три інтегральні ціннісні диспозиції. Перша ціннісна диспозиція випробуваних змістовно визначається такими цінностями, як «універсалізм» (0,886), «доброта» (0,854), «влада» (-0,789). Категоризація першої ціннісної диспозиції дозволяє ідентифікувати її сутнісну основу, зміст якої визначає ціннісна настанова особистості майбутніх фахівців на реалізацію мотиваційних цілей універсалізму, на забезпечення благополуччя усіх людей незалежно від їх соціальної приналежності, на прояв доброзичливого ставлення до людей незалежно від життєвих обставин і ситуацій без прагнення контролю або домінування над ними. Це дозволило змістовно інтерпретувати її як «*ціннісну диспозицію трансцендентності*» здобувачів вищої освіти.

Друга ціннісна диспозиція випробуваних змістовно визначається такими цінностями, як «досягнення» (0,853), «самостійність» (0,819), «стимуляція» (0,775), «гедонізм» (-0,726). Категоризація другої ціннісної диспозиції дозволяє ідентифікувати її сутнісну основу, зміст якої визначає ціннісна настанова особистості майбутніх фахівців на особистий успіх і досягнення через прояв компетентності у відповідності із соціальними стандартами. Це дало

можливість змістовно інтерпретувати її як «*ціннісну диспозицію досягнення*» здобувачів вищої освіти.

Насамкінець, третя ціннісна диспозиція випробуваних змістовно визначається такими цінностями, як «*традиція*» (0,782), «*конформність*» (0,724), «*безпека*» (0,681). Категоризація цієї ціннісної диспозиції дозволяє ідентифікувати її сутнісну основу, зміст якої визначає ціннісна настанова особистості майбутніх фахівців на прийняття і відтворення звичаїв, ідей та норм поведінки, прийнятих в соціумі; характеризується прагненням до уникання дій, що не відповідають соціальним очікуванням; проявляється у культивуванні примату колективної та індивідуальної безпеки. Це дозволило змістовно інтерпретувати її як «*ціннісну диспозицію консерватизму*» здобувачів вищої освіти.

На підставі узагальнення результатів емпіричного дослідження стало можливим стверджувати, що система індивідуальних ціннісних пріоритетів здобувачів вищої освіти має специфічну структурну організацію, яка детермінується комплексом їх інтегральних ціннісних диспозицій.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у напрямку вивчення особливостей прояву характеристик особистісної самоактуалізації майбутніх фахівців залежно від характеру та ступеня розвитку системи їх інтегральних ціннісних диспозицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bühl A., Zöfel P. SPSS Version 10. Einführung in die moderne Datenanalyse unter Windows, 2005.
2. Schwartz S.H. Basic individual values: Sources and consequences. In D. Sander and T. Brosch (Eds.), Handbook of value. Oxford: UK, Oxford University Press, 2015.

Анастасія Вітвіцька

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат соціологічних наук В. С. Біскуп
Західноукраїнський національний університет*

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ СПІВЗАЛЕЖНИХ СТОСУНКІВ У БАГАТОДІТНІЙ СІМ'Ї

Сімейні взаємини є одним із найважливіших аспектів соціального життя, які мають значний вплив на психологічний розвиток кожного члена сім'ї. Серед цих взаємин можуть виникати специфічні форми взаємодії, такі як співзалежні

стосунки. У даній доповіді ми розглянемо поняття співзалежності в контексті багатодітної сім'ї, проаналізуємо їх особливості та вплив на розвиток дітей.

Поняття співзалежності в багатодітній сім'ї. Співзалежність – це психологічний стан, у якому людина надмірно залежить від іншої особи або групи людей для задоволення своїх потреб та вирішення власних проблем. В багатодітній сім'ї співзалежність може проявлятися у формі перенесення відповідальності на старших дітей, а також у формуванні у дітей низки образів, пов'язаних із власною цінністю та самооцінкою.

Фактори, що впливають на розвиток співзалежних стосунків в багатодітній сім'ї:

1. Розподіл обов'язків: нерівномірний розподіл обов'язків між батьками та дітьми може сприяти формуванню співзалежних стосунків, особливо в ситуаціях, коли старші діти беруть на себе надмірну відповідальність за молодших [1, с. 24];

2. Комунікація: недостатня або неконструктивна комунікація в сім'ї може ускладнити розвиток здорових міжособистісних відносин та сприяти формуванню співзалежних зв'язків [2, с. 58].

Вплив співзалежних стосунків на розвиток дітей. Співзалежність у сім'ї може призвести до низки негативних наслідків для дітей, таких як втрата самостійності та низька самооцінка. Діти, що зростають у середовищі співзалежних стосунків, часто мають труднощі у встановленні власних меж та досягненні особистої незалежності.

Стратегії протидії співзалежності в багатодітній сім'ї а) Самосвідомість: Підвищення самосвідомості батьків та дітей щодо співзалежних патернів може допомогти у виявленні та корекції шкідливих взаємин [3, с. 72]. б) Підтримка професійних фахівців: Консультування психологів та сімейних консультантів може забезпечити сім'ї необхідними інструментами та стратегіями для подолання співзалежних стосунків [4, с. 105].

Отже, співзалежні стосунки у багатодітній сім'ї є складним і важливим аспектом психологічного розвитку дітей. Розуміння цього явища дозволить батькам та фахівцям у галузі психології розробляти ефективні стратегії підтримки та виховання, спрямовані на формування здорових міжособистісних відносин у родині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Джонсон К., & Сміт Л. Вплив розподілу батьківських обов'язків на співзалежність у багатодітних сім'ях. *Журнал динаміки сім'ї*. 15(2), 2020. 21-35.

2. Гарсія М., & Мартінес Р. Шаблони комунікації та співзалежність у великих сім'ях. *Журнал психології сім'ї*. 8(4), 2020. 55-68.

3. Сміт А., & Браун Н. Значення самосвідомості у протидії співзалежності в сім'ї. *Журнал психології*. 10(3), 2020. 72-85.

4. Лопес С., & Родрігес Л. Роль професійних консультантів у підтримці сімей зі співзалежністю. *Журнал сімейної терапії*. 5(2), 2020. 105-118.

УДК 159.923–057.87

Яна Стрієк

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Е. М. Яценко
Західноукраїнський національний університет*

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Сьогоднішні реалії життя українців в умовах воєнного стану, а також соціально-економічні, культурні та ціннісні трансформації, вносять нові вимоги в систему професійної підготовки майбутніх фахівців. Зокрема, оновлюються компетентності майбутніх фахівців тих професій, які покликані працювати у сфері «людина-людина» задля реагування на сьогоднішні виклики та успішне відновлення України в майбутньому. Однією із таких є професія психолога.

Основною метою сучасної освітньої діяльності закладів вищої освіти є формування компетентного, кваліфікованого спеціаліста, здатного до ефективного діяння у міжкультурному просторі. Культурно-ціннісні перетворення, які сьогодні відбуваються в Україні, суттєво підвищують вимоги до рівня підготовки майбутніх психологів.

Сьогодні постала необхідність у підготовці фахівців, які надаватимуть послуги якісної масштабної професійної психологічної допомоги. Це вимагає від майбутнього фахівця інтегрованих знань, умінь, норм, цінностей, критичного мислення, емпатійності, комунікативності, контактності, комунікативної компетентності, що, в комплексі, забезпечуватиме її успіх. Доброзичливість, вміння контактувати, віднайти ресурсність особистості, формувати взаємовідносини на діалогічному рівні, здатність до сприйняття і розуміння інших, спілкування на засадах етики та толерантності – є основними вимогами до психолога, який надає допомогу.

Необхідність формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців-психологів спричинені наступними чинниками: професійне

спілкування є передумовою успішної діяльності; в умовах переходу до ринкових відносин, розширення міжнародного співробітництва, зростає значимість рівня компетентності персоналу; мовленнєва культура є необхідним компонентом самореалізації та самовдосконалення особистості. Дослідженням цієї проблематики займалися як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Питання розвитку комунікативної компетентності розглядалося на теоретичному і методологічному рівнях у працях Дж. Р. Андерсен, Ф. Бацевича, Л.Барановської, Т. Сухаревої. Серед вітчизняних вчених проблему змісту і структури комунікативної компетентності досліджували педагоги та психологи: А. Богуш, О. Головка, Ю. Ємельянов, Ю. Жуков, М. Заброцький, В. Звягінцев, І.Зимняя, В. Кан-Калик, Л.Коваль, І. Колеснікова, Ю. Крижанська, А. Маркова, Л. Петровська, Т. Симоненко, В. Третяків та ін. Особливості розвитку комунікативної компетентності особистості виокремлені у працях О. Волченко, Т.Колодько, С. Ніколаєва, Т. Симоненко, Г. Хорошавіна та ін. Структуру комунікативної компетентності обґрунтували Н. Бібік, Н. Волкова, Ю.Вторнікова, С. Петрушин, О. Савченко та ін. Формуванню комунікативної культури майбутніх фахівців приділили увагу у своїх працях М. Буланова-Топоркова, Н. Волкова та ін. Визначення її сутності, структурних компонентів стала предметом наукових розвідок В. Барковського, О. Гаврилюк, К.Галацин, Т. Гончар, О.Корніяки, В. Лівенцової, Г. М'ясоїд, В.Садової, С. Сарновської, І. Тимченко, О. Уваркіної, Е.Ященко.

Формування комунікативної компетентності майбутніх психологів в процесі їх професійної підготовки є складним процесом, що вимагає комплексного підходу та уваги до різноманітних аспектів психології, знання основних теорій, моделей, концепцій, механізмів комунікації. Водночас, майбутнім психологам необхідно оволодіти практичними вміннями та навичками комунікації з метою успішного застосування технік спілкування в певних ситуаціях (розвиток емпатії, навичок активного слухання, діалогічної взаємодії, вміння вести групові дискусії, проводити тренінги чи консультації, а також роботу з різними категоріями клієнтів) [1].

Вчені Н. Чепелева, Пов'якель Н. зауважують на важливості розробок методів розвитку такої важливої професійної якості, як комунікативна компетентність практичного психолога [4; 5]. У науковому полі дослідження – розвиток вербальної та невербальної комунікації, особливості комунікативної, інтерактивної та перцептивної сторін спілкування, його функцій та рівнів, вивчення комунікативних стратегій.

Формування комунікативної компетентності передбачає розвиток уміння спілкуватися з різними соціальними групами та різними віковими категоріями. Майбутні психологи повинні бути гнучкими та вміти швидко адаптуватися до

змін у комунікаційних умовах, що може здійснюватися через різноманітні тренінгові технології, що стимулюють розвиток таких навичок.

Професійна діяльність майбутніх психологів спрямована на позитивне вирішення і розв'язання будь-яких видів конфліктів, віднаходження конструктивних моделей їхнього вирішення, налагодження діалогічної взаємодії учасників конфлікту [3].

Основою роботи психолога є доцільне застосування методів, методик, способів, прийомів, технік комунікації у спілкуванні з клієнтами. Від того, як психолог сприймає, отримує та транслює інформацію, залежатиме налагодження контакту, характер взаємовідносин із співрозмовником. Також психологи розуміють наявність бар'єрів у спілкуванні, ефектів стереотипізації, володіють техніками підтримки самооцінки особистості, активного слухання, позитивним мисленням.

Отже, у процесі професійної підготовки майбутніх психологів значної уваги надається формуванню комунікативної компетентності. Застосування теоретичних знань та практичних вмінь і навичок з психології, вміння ефективно використовувати різноманітні методи та техніки комунікації у спілкуванні з різними групами людей, а також уміння адаптувати свій стиль комунікації до різних ситуацій і аудиторій є важливими компонентами цього процесу. Розвинута комунікативна компетентність сприяє побудові позитивних, довірливих відносин з клієнтами, а також комфортному спілкуванню з колегами та іншими зацікавленими сторонами, що в свою чергу сприяє успішній професійній діяльності психологів у будь-яких сферах роботи.

Водночас, на наш погляд, питання особливостей формування комунікативної компетентності студентів-майбутніх психологів потребує уточнення та подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов В. В. Психолого-педагогічні умови формування комунікативної компетентності. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр.* 2011. № 5. С. 7–9.

2. Денищич Т.А. Комунікативні вміння як компонент професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців. *Педагогічні науки: зб. наук. праць.* Херсон : Херсонський держ. ун-т, 2010. Вип. 55. С. 252–255.

3. Корніяка О.М. Психологічні особливості розвитку комунікативної компетентності педагогів і психологів у період їх професійної адаптації. *Психолінгвістика: зб. наук. праць ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди”.* Переяслав-Хмельницький: ПП “СКД”, 2010. Вип. 7. С. 31–40.

4. Пов'якель Н. І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога: монографія. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. 295 с.

5. Чепелева Н. В., Пов'якель Н. І. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. *Психологія: зб. наук. пр. НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Вип. 3. К., 1998. С. 35–41.

УДК 37.013.42(075.8)

Дмитро Корнєєв

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент З. І. Крупник,
Західноукраїнський національний університет*

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ІЗ СУЧАСНИМИ КРИЗОВИМИ СІМ'ЯМИ: ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД

Відповідно до міжнародного досвіду соціальної роботи, першочерговим завданням діяльності соціальних працівників є створення умов для збереження батьківської сім'ї для дитини. Оскільки гармонійний розвиток дитини не можливий поза сім'єю, тому батьки мають створити сприятливу гармонійну сімейну атмосферу.

Сім'я є основною одиницею суспільства, проте не завжди залишається стійкою та стабільною. Сучасний соціокультурний простір породжує нові виклики, які впливають на сімейну динаміку та можуть призводити до кризових ситуацій. Робота з кризовими сім'ями потребує комплексного та індивідуального підходу, що базується на практичних методиках та стратегіях.

Важливо перед початком роботи з кризовими сім'ями проаналізувати чинники, що призводять до кризи в даній соціальній групі. Це можуть бути економічні труднощі, конфлікти між партнерами, проблеми з дітьми, або зміни у суспільних цінностях. Сучасні технології та соціальні мережі також негативно можуть впливати на динаміку взаємин у сім'ї та збільшувати ризик прояву кризових ситуацій.

1. Поняття практико-орієнтованого підходу в роботі з кризовими сім'ями передбачає застосування конкретних методів та інтервенцій, спрямованих на покращення сімейних відносин та розв'язання проблем. Він базується на врахуванні конкретних потреб кожної сім'ї та активній участі учасників процесу в пошуку рішень щодо виходу із кризової ситуації.

2. Ключовою особливістю практико-орієнтованого підходу в роботі із кризовими сім'ями є індивідуалізація інтервенційних стратегій під конкретні потреби кожної сім'ї. Це може включати розвиток комунікаційних навичок, розробку стратегій вирішення конфліктів та підтримку встановлення «здорових меж» у взаємовідносинах між членами соціальної групи.

3. Роль фахівців у роботі з кризовими сім'ями повинна мати не лише теоретичні знання, а й практичні навички роботи з людьми в складних ситуаціях. Вони мають бути емпатичними, толерантними та готовими до співпраці з учасниками сімейного процесу.

Наводимо декілька конкретних прикладів практичних інтервенцій, які можуть бути використані в роботі з кризовими сім'ями, а саме:

- групові та індивідуальні сесії психологічної підтримки для розвитку навичок управління стресом та емоційного регулювання;
- тренінги з побудови здорових комунікаційних стратегій для членів сім'ї, спрямовані на покращення розуміння та підтримку один одного;
- сімейні терапевтичні сесії, під час яких розв'язуються конфлікти та спільно шукаються рішення для подолання складних життєвих ситуацій;
- розробка індивідуальних планів дій для кожної сім'ї з визначенням конкретних кроків до відновлення сімейного благополуччя;
- впровадження програм психосоціальної підтримки, спрямованих на підтримку сімей в складних економічних та соціальних умовах.

Таким чином, робота із кризовими сім'ями є важливим аспектом соціальної практики, оскільки стабільні та здорові сімейні відносини є основою благополуччя і гармонії в суспільстві. Однак сучасні воєнні реалії породжують нові виклики та труднощі для багатьох сімей, що може призвести до кризових ситуацій. Практико-орієнтований підхід в роботі з кризовими сім'ями виявляється ефективним інструментом для підтримки та відновлення сімейних відносин. Він базується на індивідуалізації інтервенцій, емпатії та співпраці з учасниками сімейного процесу. Водночас він враховує конкретні потреби та зміст взаємовідносин кожної сім'ї, сприяючи розвитку здорових та підтримуючих відносин серед її членів. Використання різноманітних методів та інтервенцій, таких як психологічна підтримка, тренінги з комунікацій, терапевтичні сесії тощо допомагає в розв'язанні конфліктів та забезпеченні здорового розвитку сімейних відносин.

Отже, практико-орієнтований підхід сприяє створенню сприятливих умов для відновлення та зміцнення сучасних сімей, а також спрямований на гармонійний розвиток та благополуччя серед членів даного соціального інституту. Розробка та впровадження такого підходу в роботі з кризовими

сім'ями відтворює потребу суспільства у збереженні належних соціальних установок, сімейних цінностей та підтримці рівноваги у даній соціальній групі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми посіб. у 2-х частинах: *Частина перша сучасні орієнтири та ключові технології*. 2017. 12-13 с.

2. Соціальна робота з сім'ями: теорії, моделі, ефективні практики: колективна монографія. Волинський національний університет імені Лесі Українки; За редакцією В. Петровича, С. Чернети. Луцьк: ФОП Гадак Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2021. 342 с.

3. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII: 2001. 213 с.

4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. І.Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.

УДК 364-43:005.336.2

Олеся Кузь

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Е. М. Яценко
Західноукраїнський національний університет*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ ІЗ СІМ'ЯМИ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У світлі російсько-української війни, яка спричинила значну кількість внутрішньо переміщених осіб, актуальними проблемами сьогодення є їхній захист, соціальна підтримка та реінтеграція. Ця ситуація вимагає від соціальних працівників не лише знань інституційної та правової бази, але і високого рівня компетентності у психосоціальній роботі та спілкуванні з вразливими групами населення [1]. Більшість внутрішньо переміщених осіб, а особливо – підлітки, зазнали травм та стресу в контексті воєнного конфлікту та втрат, котрі ним спричинені. Тому сучасні реалії вимагають від соціальних працівників високого рівня професійної компетентності для надання ефективної допомоги та підтримки.

Професійна діяльність соціальних працівників розкривається через відповідні етапи, методи та методики роботи із внутрішньо переміщеними

особами та їх сім'ями в сучасному соціальному контексті. Основною метою діяльності фахівців слугує забезпечення адекватної соціальної підтримки та захисту, підвищення адаптаційного життєстійкого потенціалу та ефективної роботи з сім'ями підлітків вимушених переселенців.

Компетентності соціального працівника розглядаються в контексті сучасних практик діяльності соціальних служб в Україні. Розглядаючи затребувані професійні навички соціальних працівників, С.Садрицька зауважує щодо збільшення уваги роботодавців до «soft skills», хоча вимоги до наявності диплому, досвіду роботи, мовних та комп'ютерних компетентностей лишаються незмінними [6]. Також науковиця визначає головні тенденції у зміні складу соціальних працівників, а саме: поява співробітників, що фізично постраждали внаслідок бойових дій (загинули, зникли безвісти, отримали поранення); збільшення частки співробітників, що мігрувала за кордон або переїхала в межах країни; збільшення кількості працівників з обмеженими можливостями різного характеру [6].

Для майбутніх соціальних працівників найважливішим показником, що забезпечить ефективність їхньої роботи, є високий рівень професійної компетентності. На думку Н. Пов'якель, професійна компетентність – це інтегральна характеристика професіоналізму, що визначає рівень підготовленості та здатність особистості успішно виконувати професійні завдання та обов'язки [5].

Також у довіднику кваліфікаційних характеристик професій випускників закладів вищої освіти МОН України виокремлено двадцять навичок, якими повинен володіти фахівець у сфері соціальної роботи. Найважливішими вважають такі, як: а) виявлення та надання допомоги людям, що потребують різних видів підтримки (охоплюють соціальну, медичну, юридичну, психологічну, педагогічну, матеріальну та інші види допомоги); б) організація та надання піклування, опіки та догляду за особами, які перебувають у складних життєвих ситуаціях або потребують спеціалізованої підтримки; в) координація роботи державних установ, приватних підприємств, громадських організацій та благодійних фондів з метою надання соціальної допомоги та захисту сім'ям та особам, що знаходяться у складних життєвих обставинах; г) проведення психологічних та педагогічних консультацій, а також надання юридичних порад особам, які потребують підтримки та консультацій у різних сферах життя; забезпечення високого професійного рівня роботи соціальних працівників та спеціалістів у галузі соціальної роботи [2].

Так, майбутні соціальні працівники постають сьогодні перед новими викликами часу і завданнями. Це надання соціальної допомоги вимушеним переселенцям, сприяння їх інтеграції в нове соціальне середовище та

спрощення процедур реєстрації, отримання житла, працевлаштування тощо. Робота включає низку напрямів: від детального вивчення сімей внутрішньо переміщених осіб (включаючи аналіз їх поточного стану і потреб, оцінку можливостей та вплив зовнішніх факторів) до організації взаємодії з проблемними сім'ями, забезпечення підтримки дітей та сприяння вирішенню їх проблем, а також посередництво з іншими установами та стимулювання самоорганізації та саморозвитку.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами та їхніми сім'ями може відбуватися як через надання соціальних послуг, так і за допомогою реалізації соціальних та гуманітарних програм, які організовані міжнародними та українськими громадськими та благодійними організаціями. Науковиця Т. Семигіна окреслює зміст загальних програм (які спрямовані на всіх внутрішньо переміщених осіб) та специфічних, які орієнтовані на конкретні групи цієї категорії [7]. Відтак, загальними програмами вважаєть ініціативи, що стосуються забезпечення необхідних умов для життя (надання гуманітарної допомоги, створення побутових умов, підтримка у забезпеченні засобів для здоров'я тощо), подолання травматичного досвіду (консультування, програми реабілітації та відновлення, рекреаційні заходи), підтримка взаємодії в групах внутрішньо переміщених осіб та у приймаючих громадах (самодопомога, встановлення стосунків у громаді), а також розвиток та майбутні потреби (освітні програми, підтримка розвитку громад). А специфічні програми охоплюють навчальні та психосоціальні ініціативи для дітей, послуги для жінок, програми з відновлення зв'язків у родинях тощо [7].

Отже, професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з внутрішньо переміщеними особами та їх сім'ями в сучасному соціальному контексті потребує оновленої організації, впровадження методів, методик та технологій [3, 4].

Успішна робота з цією категорією населення вимагає не лише професійних знань і навичок, але й розуміння особливостей кожної конкретної сім'ї та їх потреб. В соціальному контексті це вимагає індивідуального підходу, співпраці між різними суб'єктами, включаючи урядові органи, громадські організації та благодійні фонди. Для досягнення цих цілей важливо постійно вдосконалювати навички, розробляти нові підходи та сприяти розвитку креативності та інновацій у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавльова Г. С. Основні проблеми захисту переміщених осіб в умовах російсько-української війни. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 3. С. 87-92.

2. Класифікатор професій ДК 003:2010: Наказ Держспоживстандарту України від 16.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>

3. Лютий В., Дуля А. Сім'ї ВПО з дітьми: потреби та стратегії опанування складними обставинами. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. Вип. 1, С. 49–58.

4. Пеша І. В., Сопівник І. В., Галайдюк В. В., Кошук О. Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю: навчальний посібник. Київ: Компринт, 2023. С 10–11.

5. Пов'якель Н. І. Професіогенез саморегуляції професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. С. 112.

6. Садрицька С. В. Професійні компетентності соціальних працівників: зміна пріоритетів в умовах війни. *SOCIOПРОСТІР: міждисциплінарний електронний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2022, № 12. С. 14–23. URL: <https://doi.org/10.26565/2218-2470-2022-12-02>

7. Семигіна Т. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

УДК 159.9

Людмила Майор

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет*

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БАЛАНСНОЇ МОДЕЛІ ЯК СПОСОБУ САМОДОПОМОГИ ТА САМОПІЗНАННЯ ПРИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Сьогодні в Україні характеризується хронічним стресом та дисбалансом. Війна зачепила всі сфери соціального життя, спотворила їх нормальний ритм функціонування. Всі звичні обставини, процеси – навантажились несподіваними, негативними травматичними ситуаціями. Відчуття невизначеності, постійної загрози життю, тотальної небезпеки та інші є складним випробуванням для ментальної сфери кожної людини.

В таких умовах особливої уваги потребує освітня сфера, так як стресові ситуації негативно позначаються на пізнавальній активності, вміннях концентруватися та зберігати спокій під час повітряної тривоги і бомбардувань.

Війна – це марафон на довготривалі випробування ресурсів, а тому кожен учасник освітнього процесу має володіти вміннями та здібностями нарощення власної стресостійкості та резильєнтності.

У процесі адаптації студентів до навчання в часі війни важливими є навички самодопомоги та пошуку балансу в обставинах невизначеності і тривоги. Наукові дослідження вказують на високу ефективність та доцільність використання балансної моделі (БМ), як методу стабілізації та гармонізації в травматичних, кризових ситуаціях [4].

БМ – розроблена іранським психологом-психотерапевтом, засновником транскультурної позитивної психотерапії – Носратом Пезешкіаном [1; 2]. Вивчаючи соціокультурні та ментальні особливості людей, він дійшов висновку, що гармонійне та збалансоване життя є можливим за умов пропорційного задіяння життєвої енергії за чотирма важливими сферами:

тіло – відчуття, харчування, спорт, сон, відпочинок, секс, здоров'я, зовнішність, гігієна, самопочуття;

діяльність, досягнення – робота, навчання, реалізація цілей, фінанси, кар'єра;

контакти – почуття, емоції, настрої, спілкування, стосунки;

сенси – плани на майбутнє, цілі, цінності, мрії, віра, бажання [3].

БМ – добрим діагностичним інструментарієм та механізмом самопізнання, так як через самоаналіз і усвідомлення вдається зосередити увагу особистості на власному фізичному, емоційному, розумовому та духовному благополуччі.

БМ є ефективним інструментом самодопомоги та самопізнання для студентів у складних умовах війни. Застосування цієї моделі сприяє покращенню психологічного благополуччя, допомагає адаптуватися до стресових ситуацій та підтримує студентів у досягненні успіху в навчанні та особистісному розвитку. Результати показали, що студенти, які використовували балансну модель, мали кращу самодисципліну, зниження рівня стресу та покращення концентрації під час навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карікаш В., Босовська Н., Кравченко Ю., Кириченко С. Основи позитивної психотерапії. Консультування в позитивному підході. Черкаси, 2009. 52 с.
2. Карікаш В., Босовська Н., Кравченко Ю., Кириченко С. Основи позитивної психотерапії. Первинне інтерв'ю. Черкаси, 2013. 64с.
3. Корнбіхлер Т. Носрат Пезешкіан. Схід-захід: Позитивна психотерапія в діалозі культур. Полтава: Астроя, 2024. 197с.
4. Peseschkian, N. (2021). Positive Psychotherapy in the Time of Global Crisis. "The Global Psychotherapist", Vol. 1, No.1, Jan. 2021. pp. 9-10.

Марія Бойко

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент З.І. Крупник,
Західноукраїнський національний університет*

ШЛЯХИ ТА СПОСОБИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Молодіжні громадські організації сучасності відіграють важливу роль у розвитку суспільства. Вони дають можливість молодим людям активно впливати на події у своєму близькому та віддаленому оточенні, розвивати лідерські навички, сприяють соціалізації та самореалізації. Такі організації часто займаються важливими питаннями, зокрема: захист прав молоді, екологічна безпека, гендерна рівність тощо. Сучасні молодіжні громадські організації мають декілька особливостей, які відрізняють їх від класичних.

По-перше, вони часто є більш гнучкими та інноваційними у своїх підходах і методах діяльності. Молоді активісти шукають нові способи впливу на громадське життя, використовуючи сучасні технології та комунікаційні засоби.

По-друге, молодіжні громадські організації акцентують увагу на питаннях, що стосуються молоді, таких як: освіта, зайнятість, культура та спорт. Вони створюють простір для самовираження та розвитку молоді, допомагають їм реалізувати особистісний потенціал.

По-третє, молодіжні громадські організації часто співпрацюють з іншими суб'єктами громадського сектору, урядом та бізнесом для досягнення спільних цілей. Вони створюють партнерства та спільні проєкти з іншими організаціями з метою покращення якості життя у громаді.

На ефективність молодіжних організацій впливає кілька ключових чинників. Важливі аспекти ефективної діяльності молодіжних громадських організацій можуть в себе включати:

1. Місія і цілі: чітко визначені і допомагають молодіжним організаціям у плануванні та досягненні результатів.
2. Управління: ефективне управління, що сприяє та забезпечує здорове функціонування організації.
3. Залучення молоді: залучення молоді до участі в роботі організації допомагає забезпечити різноманітність та інновації.
4. Фінансування: надійне фінансування дозволяє організації забезпечити необхідні ресурси для реалізації своїх цілей.

5. Співпраця: партнерство з іншими організаціями та стейкхолдерами сприяє успішній роботі молодіжних громадських організацій.

6. Моніторинг і оцінка: відстеження і оцінка результатів діяльності допомагають виявити ефективність та внести необхідні корективи.

Якщо більш компетентні та професійні керівники організації, тим ефективніше вона працює. Тут також важливо мати чітку стратегію діяльності, цілі та завдання, які допомагають організації розвиватися. Крім того, важливо мати залучену та мотивовану молодь, яка готова працювати над спільною справою. Наявність фінансування також грає важливу роль у функціонуванні молодіжних організацій.

Шляхи підвищення ефективності молодіжних громадських організацій можуть включати такі стратегії:

1. *Розвиток лідерських навичок*: забезпечення навчання молодіжних лідерів управлінським та комунікаційним навичкам для кращого керування організаціями.

2. *Залучення нових членів*: активна робота з приваблення нових учасників та волонтерів для розширення бази підтримки.

3. *Використання технологій*: застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для автоматизації процесів та покращення комунікації.

4. *Партнерство з іншими організаціями*: укладання партнерських угод з іншими громадськими організаціями для спільних проєктів та обміну досвідом.

5. *Залучення громадськості*: організація інформаційних кампаній та заходів для залучення уваги громадськості щодо питань, якими займається організація.

Ці стратегії можуть сприяти підвищенню ефективності молодіжних громадських організацій та допомогти їм досягнути поставлених цілей.

Також, існує безліч способів підвищення ефективності молодіжних громадських організацій. Такі як:

1. *Залучення та утримання активних учасників*: важливо залучити людей, які зацікавлені в цілях та місії організації та забезпечити їх участь у процесах прийняття рішень.

2. *Розвиток лідерства та навичок*: надання можливостей для розвитку лідерських та комунікаційних навичок учасникам допоможе підтримати та розширити вплив організації.

3. *Планування та моніторинг діяльності*: розробка стратегій, планів дій та систем моніторингу результатів дозволить ефективно керувати процесами та успішно досягати поставлені цілі.

4. Співпраця з іншими організаціями: встановлення партнерств та співпраця з іншими громадськими організаціями може збільшити ресурси, можливості та вплив вашої організації.

5. Використання технологій та соціальних мереж: активне використання інформаційних технологій та соціальних мереж допомагає залучати нових учасників та розширювати аудиторію.

Таким чином, з підвищенням ефективності молодіжних громадських організацій придуть свої переваги у вигляді збільшення кількості досягнутих цілей та покращання якості здійснюваних проєктів. Крім того, це також допоможе залучити більшу кількість молодих людей до участі в громадській діяльності що сприятиме зміцненню самої організації, вдосконаленню системи управління, підвищення рівня професіоналізму учасників та сприяння співпраці з іншими організаціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Копильчак Б. В. Впровадження концепції стратегічного управління розвитком молодіжних громадських організацій. *Економічний вісник університету*. 2019. № 43. С. 72–79.

2. Особистісна зрілість як проблема сучасної психології. Том 1 : колективна монографія / ред. З. М. Мірошник. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019.

3. Семигіна Т.В. Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2020. 275 с.

УДК 159.923.5

Вікторія Порплиця, Ірина Бойчук

здобувачки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності

053 Психологія, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – доцент, кандидат психологічних наук Я.М. Бугерко

Західноукраїнський національний університет

ПРОБЛЕМА МОРАЛЬНОГО ВИБОРУ В ЖИТТІ ОСОБИСТОСТІ

У житті людини моральні цінності відіграють надзвичайно важливу роль. Повноцінний моральний вибір, твердість моральних позицій особистості, здатність «вийти» за межі безпосередньої необхідності передбачають наявність певної загальної основи, духовного стержня людини. Такою основою є цінності, які виражають моральну орієнтованість і ціннісний сенс поведінки людини.

Розвиток суспільства, його соціально-економічні зміни зумовлюються рівнем моральної вихованості особистості. Ефективність змін прямо залежить від ступеня розв'язання різноманітних проблем у сфері духовного життя суспільства. Нині спостерігається деформація моральних основ, розповсюджується байдужість і жорстокість. Суспільство деградує. Відтак, актуальним та важливим є виховання й розвиток моральної культури особистості, що передбачає здійснення конструктивного морального вибору в складних і нестандартних життєвих ситуаціях.

На сьогодні не існує загальноприйнятого й чітко визначеного поняття “моральний вибір”. Серед зарубіжних дослідників відоме положення Р. Джонсона, який характеризує моральний вибір у межах диспозиціонального підходу і визначає його через поняття напруженість, що “примушує” особистість актуалізувати у свідомості моральні цінності та оцінити власну поведінку в ситуації альтернативи з моральних позицій. Представники когнітивного підходу Л. Кольберг та Ж. Піаже пов'язують специфіку моральної поведінки з провідною роллю раціонального компонента свідомості людини, за допомогою якої регулюється її поведінка відповідно до вимог суспільної моралі. Прибічники психоаналітичного підходу З. Фройд, М. Клейн, К. Юнг розглядали прагнення особистості дотримуватися моральних норм в ситуації вибору як феномен залежності від інших (батьків, представників попередніх поколінь).

Проблема морального вибору перебувала в центрі уваги таких вчених як Ж.-П. Сартр, З. Фройд, Е. Фромм, К. Юнг, І. Бех, І. Булах та ін. Вона вивчається в основному ученими-етиками (В.Бакштановський, А. Гусейнов та ін.), психологами (В. Ілюшин, Б. Николаїчев та ін.). Є роботи, присвячені педагогічній розробці цієї проблеми (Д. Грішин, В. Зайцев, С. Єгерова).

У вітчизняній психології теоретичні проблеми морального розвитку розглядаються переважно в руслі ідей теорії діяльності (Л. І. Божовіч, О. М. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін і ін.) і традиційно пов'язувався з розвитком особистості та розглядався в контексті таких проблем, як становлення якостей особистості; засвоєння моральних норм і правил поведінки; роль етичних ідеалів, зразків у вихованні. Сучасні дослідники визначають моральний вибір як “акт цілеспрямованої і доцільної діяльності” (В. Бакштановський), як “цілісну якість особистості, що робить значний вплив на розвиток особистості в цілому” (В. Зайцев), як “найважливіший показник етичної вихованості учнів” (Д. Грішин) [1].

В повсякденному житті людини часто трапляються різноманітні моральні ситуації, які можуть виникати в різних сферах життя, коли люди зіткнуться з вибором між добром і злом, між правильним і неправильним. *Ситуація морального вибору* містить конфлікт між двома альтернативними рішеннями

або діями. У таких ситуаціях людина має прийняти важливе рішення стосовно свого ставлення до моральних аспектів та своєї поведінки. Для ефективного використання цих ситуацій у вихованні потрібно розуміти різні типи морально-етичних проблем, які вони породжують, і розвивати вміння аналізувати, оцінювати та вирішувати моральні питання. В здійсненні морального вибору людина повинна володіти такими якостями, як етичність, справедливість, емпатія, розсудливість, відповідальність і рішучість. Важливо враховувати не лише свої власні інтереси, а й вплив своїх дій на інших людей та на оточуюче середовище.

Роблячи моральний вибір на користь інших людей, можна відступити від власних принципів і совісті, отримавши вдячність від суспільства. Водночас інший варіант полягає в тому, щоб обрати чесний та правильний шлях для себе, хоча це може призвести до осуду. Такий варіант вибору є найкращим для самої людини, адже вона знатиме, що прислухалась до своєї інтуїції, цінностей та принципів. Вже два роки у нас всіх є спільний моральний вибір. Кожен громадянин має можливість відчувати на собі цю складність, боротьбу між злом і добром. Сьогодні існує чіткий поділ людей на два типи: людина, яка віддає всю себе: морально, матеріально та фізично, та людина, яка обирає егоцентричний шлях існування. У час війни людина часто змушена робити певний моральний вибір, який не завжди є зваженим: вона або не зважає на свої потреби, цінності та принципи, або навпаки - байдуже ставиться до інших. Під тиском негативних емоцій, ситуацій та моментів досить складно робити виважений альтруїстичний моральний вибір, вибирати "золоту середину": щоб було добре не тільки собі, але й іншим та водночас не шкодити собі задля імовірного блага інших. Найоптимальнішим є вибір, де задовольняються як власні інтереси, так і бажання та потреби суспільства, не нехтуючи ні собою, ні іншими. Правильний моральний вибір не завжди очевидний, однак має дуже особливе значення для кожної людини у контексті певної індивідуальної ситуації. Керуючись моральними нормами, важливо зберігати *свободу вибору* і *відповідальність* за свої вчинки перед самим собою і перед тими, хто має такі самі права як ми.

Важливим фактором є мотивація, яка визначає, на що саме ми спрямовуємо свою увагу та енергію. Коли ми стоїмо перед важливим вибором, саме наші внутрішні мотиви і цінності керують тим, який шлях ми оберемо. Для прикладу, якщо ми маємо вибрати між допомогою іншим людям або здобуттям особистої вигоди, наші мотиви визначають, яке рішення ми приймемо. Крім того, наша мотивація впливає на наше внутрішнє переконання про те, що є правильним і неправильним. Мотивація, допомагати іншим, ґрунтується на альтруїстичних цінностях і визначає не лише наші дії, а й наше світосприйняття і моральні переконання.

Аналіз наукової літератури дозволяє виділити ще один аспект даної проблеми: норми та стереотипи (принципи), звичаї, обряди і різнобарв'я традицій, які впливають на вибір особистості щодня. Моральна норма проявляється у толерантності, ввічливості, поважному ставленні до старших тощо. Але варто не забувати, що вибір (особливо моральний, здійснений на благо суспільства) буде вважатися дійсним та успішним лише у тому випадку, якщо він був явним, лише тоді, коли його можна оцінити та побачити. Вчинок – це такий унікальний, іноді навіть і оригінальний, спосіб дій людини, який завжди має якісь наслідки і оцінюється, адже він може бути як позитивний (добро) так і негативний (зло), він буває благородним і навпаки [2].

Таким чином, моральний вибір є важливою складовою життя кожної особистості, на нього впливають її характер, цінності та взаємодія з оточуючим світом. Цей процес можна побачити у виборі між добром і злом. Моральний вибір надзвичайно сильно впливає на наші дії, ставлення до інших, а також на наше майбутнє в загальному. Мотивація є ключовим чинником у розумінні та формуванні моральних виборів, враховуючи наші пріоритети та цінності. Розуміння власних мотивів та пошук балансу між ними дозволяє нам керувати своїми діями та покращувати рівень життя, сприяючи нашому особистісному зростанню і взаємному благополуччю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сокол Л. М. Моральний вибір як умова становлення самосвідомості особистості підлітка: автореф. дис. ... канд. психол. наук:19.00.07/Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ 2006. 186 с.

2. Толерантність як категорія етики. URL: <http://www.etica.in.ua/tolerantnist-yak-umova-spilkuvannya/>

УДК 37.015.3:316.48

Анна Сьорак

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності

231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Е. М. Яценко

Західноукраїнський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ, БАТЬКИ ЯКИХ Є УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ

Війна в Україні спричинила безліч соціально-економічних, психологічних проблем, а також докорінно змінила звичний спосіб життя українців. Особливої уваги набула проблема соціально-психологічного супроводу, захисту та

допомоги соціальним групам, окремим людям. Війна є однією з найбільш потенційно руйнівних подій, які може пережити дитина, що призводить до безлічі психологічних та емоційних наслідків. Більш того, війна призводить до мобілізації великої кількості військовослужбовців, отже велика кількість дітей перебуває в сім'ях, де батьки є учасниками бойових дій [1]. Тому професійна діяльність працівників соціальної сфери у окресленому контексті є надзвичайно значущою.

Кожна шоста дитина у світі (з 468 мільйонів) – живе в зонах активних конфліктів. Для дітей, які переживають воєнні конфлікти, психологічні та емоційні наслідки можуть бути серйозними і травматичними. Дослідження демонструють, що з 37920 дітей, які зазнали війни, 47% боролися з посттравматичним стресовим розладом, 43% – з депресією, а 27% – з тривогою (деякі під час конфлікту, а багато – після). Переживання збройного конфлікту пов'язане з вищими рівнями психологічних і поведінкових станів, включаючи посттравматичний стресовий розлад, депресію, тривогу, СДУГ, агресію та ризиковану поведінку [3]. Зазвичай діти, що не перебувають у зоні воєнного конфлікту, переживаючи стресові інциденти, поступово розвивають здатність визначати, що вони відчувають і використовувати міркування та спілкування, щоб впоратися. Але діти, які переживають складну травму, таку як війна і постійну небезпеку, в якій знаходяться їхні батьки, можуть мати труднощі з виявленням обох цих навичок. Коли такі діти відчувають стрес, вони залишаються дезорганізованими когнітивно, емоційно та поведінково і схильні реагувати крайньою безпорадністю, розгубленістю, замкнутістю або гнівом [1]. Ця підвищена емоційна реактивність спостерігається в мозку: мигдалеподібне тіло, де обробляються емоції, стає більш активним у відповідь на негативні емоційні подразники у цих дітей, ніж у дітей, які не отримали травми. Крім того, повторювані токсичні стреси та травми збройних конфліктів можуть вплинути на мозок дитини і фізіологію регуляції стресу дітей і мати наслідки для навчання, поведінки, фізичного та психічного здоров'я на все життя. У зв'язку з цим тема соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, має надзвичайну важливість і актуальність і потребує детального дослідження [5]. Вихователі або інші члени сім'ї, що здатні надати соціально-психологічний супровід дитині, не повинні недооцінювати важливість обговорення війни, враховуючи, що діти здатні відчувати постійну стурбованість батьків. Саме тому, вирішення проблеми, а не її ігнорування, може мати вирішальне значення для сімей, які є учасниками бойових дій [1].

Щодо соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, то варто розуміти, по-перше, відповідальність, яка існує перед цими дітьми і те, що правильні дії здатні допомогти дітям

впоратися з переживаннями про війну. Одним із найважливіших факторів стійкості дітей, які пережили травму, є їхні стосунки з батьками. Наявність присутніх опікунів діє як буфер для дітей. В одному дослідженні 710 підлітків, які пережили війну, ті, у кого не було симптомів поганого психічного здоров'я, частіше мали батьків, які проводили з ними час. Більш того, для цих дітей одним із найсильніших факторів захисту від розвитку депресії, тривоги чи ворожості є відчуття прийняття сім'єю [4].

Окрім близькості опікуна з дитиною, також важливим є саме психічне здоров'я опікунів. Батьки, які постраждали від воєнного конфлікту або є учасниками його, також потребують підтримки не лише для власного психічного здоров'я, але й заради своїх дітей. Відповідно до цього, опікунам важливо використовувати стратегії подолання, щоб регулювати власні емоції. Це може означати зосереджене дихання чи медитацію, або просто зменшити споживання соціальних мереж і новин [5]. Власний стрес або травма дорослого також може призвести до неадаптивної поведінки батьків, тобто вихователі, що зазнають війни, часто менш теплі та жорсткіші по відношенню до своїх дітей і мають гіршу емоційну регуляцію та ще більш схильні до фізичного насильства над своїми дітьми. Проте саме ті діти потребують найбільше тепла та турботи. Такі види батьківської практики, включно з проявом теплоти та чуйності, можуть захищати дітей, які переживають війну. Практики покарання не є ефективними у будь-якому випадку і повинні бути замінені на практики турботливого ставлення до дитини, що відчуває небезпеку. Для дорослого важливо навчитися використовувати схвалення та виражати любов до своїх дітей ефективніше [4].

Під час воєнного конфлікту діти учасників збройних конфліктів можуть намагатися самоізолюватися. У зв'язку з цим, окрім близьких стосунків між дитиною і дорослим, важливо також встановити безпечні, стабільні, піклуючі соціальні стосунки для дитини, оскільки вони також мають вплив на стійкість дітей після травматичного досвіду.

Отже, участь у групі і соціальна підтримка є дуже важливими для розвитку дитини, батьки якої є учасниками бойових дій [2]. У темі соціально-психологічного супроводу, дорослим також не слід давати обіцянок, які вони не зможуть виконати. Дорослі не повинні обіцяти безпеку, коли не здатні її забезпечити. Замість цього, краще дати дитині реальне розуміння усієї ситуації і наголосити на тому, що дорослий зробить все, що в його силах, щоб переконатися, що вони в безпеці. Варто бути реалістами, однак залишатися для дитини образом сили [1].

Також варто наголосити на важливості дотримання розпорядку дня. Одна з проблем, яку створюють батьки, полягає в тому, що коли з дитиною

трапляється щось жахливе, вони скасовують усі правила. Такі невербальні сигнали демонструють дитині про те, що сталося щось зовсім жахливе. Однією з важливих психосоціальних реакцій на потенційно травматичну подію є дотримання порядку, регулярність, відсутність винятків, оскільки таке нормальне життя змушує дитину відчувати себе в безпечному місці [4].

У дослідженні теми соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, обов'язковим є ознайомлення дітей зі стратегіями подолання власних емоцій. Це може включати зосереджене дихання, фізичну активність або просте хобі, яке захоплює та дозволяє відпочити від турбот. Крім того, гра здатна відновлювати дітей і допомагати дітям навчатися самовираженню. У результаті надання дітям можливості мати «безпечні місця для ігор», навіть у найскладніших обставинах, є критично важливим [1].

Опрацювання ярликів та обговоренням емоцій є тим, на що також слід звернути увагу у супроводі дітей, які стикнулися з воєнним конфліктом. Коли діти можуть визначити та зрозуміти свої почуття та почуття інших, то вони краще справляються з психологічною і соціальною травмами, які війна, у свою чергу, залишає. Дорослі можуть підтримати цей процес за допомогою тренінгу з емоцій, який включає співчуття до почуттів дітей, а також допомогу їм говорити про них і розмірковувати про них [5].

Отже, дослідження проблеми соціально-психологічного супроводу дітей, батьки яких є учасниками бойових дій, продемонструвало, що ці діти, у будь-якому випадку, потребують психологічної і соціальної підтримки від дорослих. У ситуаціях збройних конфліктів міжнародне співтовариство часто зосереджується на швидкому реагуванні (наприклад: переселенні людей і наданні допомоги). Але, враховуючи довгострокові наслідки психологічної травми війни для здоров'я, необхідно також приділяти набагато більше уваги підтримці сімей впродовж наступних місяців і років. Встановлено, що доцільний супровід здатний надати потрібну для дитини підтримку і допомогти розвинути стійкість з досягненням кращих результатів протягом усього життя, допомагаючи батькам подолати їхній власний стрес або надаючи доступ до послуг покращення ментального здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюрджін Д., Анагностопулос Д. Правління та відділ політики ЕСКАТО та ін. Вплив війни та вимушеного переміщення на психічне здоров'я дітей - багаторівневі, орієнтовані на потреби та травматичні підходи. *Eur Child Adolesc Psychiatry* 31. 2022. С. 845-853.

2. Сріскандараджа В., Нойнер Ф., Катані К. Предиктори насильства над дітьми в тамільських сім'ях на півночі Шрі-Ланки. *Soc Sci Med*. 2015. С. 146.

3. Attanayake V, McKay R, Joffres M, Singh S, Burkle F Jr, Mills E. Поширеність психічних розладів серед дітей, які зазнали впливу війни: систематичний огляд 7 920 дітей. 2019. С. 4-19.

4. McLaughlin, K.A., Colich, N.L., Rodman, A.M. та ін. Механізми, що пов'язують вплив дитячої травми та психопатологію: трансдіагностична модель ризику та стійкості. 2020. С. 18-96.

5. Переваги допомоги дітям у розумінні емоцій. URL: <https://bold.expert/the-benefits-of-helping-children-understand-emotions/> (дата звернення: 13.04.2024).

УДК 159.923.5

Олег Максимов

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент О.Я. Шаюк
Західноукраїнський національний університет*

ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В ПРЕДМЕТНОМУ ПОЛІ ПСИХОЛОГІЇ

Обидва феномени – «емоційний інтелект» і «психологічне благополуччя» є важливими дослідницькими проблематиками психології. Останні десятиліття ознаменовані динамічним розвитком цих конструктів [2]. Однак не до кінця вирішеними залишаються питання, пов'язані з визначенням чинників і предикторів психологічного благополуччя і, зокрема, мало вивчено характер взаємозв'язку між емоційним інтелектом та показниками психологічного благополуччя студентів.

Для повноцінного особистісного становлення студентам як суб'єктам освітнього процесу важливо реалізувати свій внутрішній потенціал у процесі професійної підготовки у середовищі з во. З огляду на те, що в науковому співтоваристві підкреслюється значущість афективного компонента у формуванні психологічного благополуччя студентів [1; 3; 4], ми вважаємо, що емоційний інтелект як феномен, що найбільшою мірою характеризує розвиненість емоційної сфери особистості, може розглядатися як такий, що впливає на психологічне благополуччя студентів. Отримані результати емпіричної перевірки висунутих нами гіпотез є підтвердженням положень, що декларуються у нашому дослідженні емоційного інтелекту як предиктора

психологічного благополуччя особистості і уможлиблюють зробити наступні висновки:

1. Позитивний кореляційний зв'язок між емоційним інтелектом та особистісним адаптаційним потенціалом розкриває адаптивну функцію емоційного інтелекту, тобто у студентів із вищим рівнем емоційного інтелекту краще розвинені адаптаційні можливості. Значна виразність емоційного інтелекту в адаптаційних здібностях студентів підтверджена варіативністю кореляцій між компонентами емоційного інтелекту та структурними складовими особистісного адаптаційного потенціалу. Хороше розуміння та управління своїми емоціями, а також розуміння чужих емоцій та емпатійний спосіб спілкування визначають ефективність комунікації студентів. Студенти з розвиненими здібностями до управління своїми емоціями та розуміння емоцій чужих людей, а також самомотивацією, орієнтованою на гуманістичні норми просоціальної поведінки, демонструють більш свідоме ставлення до загально визнаних моральних норм. Більш високою нервово-психічною стійкістю відрізняються емпатійні студенти, здатні добре керувати своїми емоціями та розуміти їх.

2. Профілі психологічного благополуччя студентів із різним рівнем емоційного інтелекту мають особливості. Для відчуття психологічного комфорту студентам з низьким рівнем емоційного інтелекту найбільш значущі такі показники, як «управління середовищем», «самоприйняття», «цілі в житті»; для студентів із середнім рівнем емоційного інтелекту визначальними є «позитивні відносини з оточуючими», «управління середовищем», «самоприйняття»; для студентів з високим рівнем емоційного інтелекту позитивне функціонування більшою мірою залежить від позитивних відносин з оточуючими, вміння керувати середовищем та наявності цілей у житті. Найбільшу чутливість до рівня емоційного інтелекту виявляють компоненти психологічного благополуччя «позитивні відносини з оточуючими», «управління середовищем», «самоприйняття». Різний рівень емоційного інтелекту студентів меншою мірою зумовлює диференціацію сили зв'язку компонентів психологічного благополуччя «автономія» та «цілі в житті» з інтегральним показником психологічного благополуччя студентів.

3. Позитивний кореляційний зв'язок між емоційним інтелектом та психологічним благополуччям диференційований за силою зв'язку структурних компонентів даних феноменів. Виразність здібностей емоційного інтелекту більшою мірою пов'язана з високими рівневими значеннями показників психологічного благополуччя «позитивні відносини з оточуючими», «управління середовищем», «самоприйняття». Корелятами високого рівня психологічного благополуччя більшою мірою є здібності

внутрішньоособистісного емоційного інтелекту. Більш сильний зв'язок з психологічним благополуччям мають здібності, які стосуються розуміння емоцій: «розуміння своїх емоцій», «розуміння чужих емоцій», «емоційна обізнаність», «емпатія».

4. Кожен структурний компонент емоційного інтелекту робить свій прогностичний внесок у рівневі значення психологічного благополуччя. Найбільшу предикторну значущість мають компоненти: «розуміння своїх емоцій», «розуміння чужих емоцій», «управління своїми емоціями», а також «емоційна поінформованість» та «емпатія».

ЛІТЕРАТУРА

1 Карпенко Є.В. Психологія емоційного інтелекту в дискурсі життєздійснення особистості : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Острог, 2020. 35 с.

2. Кічук А.В. Особистісні особливості психоемоційного здоров'я студентів: монографія. Ізмаїл: ІДГУ. 2020. 406с.

3. Фурман А.В. Ціннісно-орієнтаційні чинники особистісного розвитку студентів-психологів. *Психологія і суспільство*. 2009. №3. С. 148-158.

4. Фурман О.Є., Гірняк А.Н. Сутнісні визначення модульно-розвивальної взаємодії викладача і студентів в освітньому процесі. *Психологія і суспільство*. 2020. № 3 (81). С. 53-81.

УДК 159.923.5

Владислав Воронцов

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет*

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДУ EMDR

Коли сталася травматична або дуже негативна подія, біологічно запускаються нервово-психічні реакції на стрес, які готують тіло для дій, щоб забезпечити виживання. Паралельно відбуваються процеси, які заважають нормальній обробці інформації головним мозком, що у підсумку робить спогади неповними або з упередженими припущеннями. Спогади про прожиті події стають спотвореними та хибними у витлумаченні, а також активно генеруються такі емоційні переживання як провина або жаль. Так трапляється тому, що стресові реакції вузько орієнтовані на виживання, встановлення нейронних зв'язки з більш адаптивною інформацією, яка зберігається в мережах пам'яті.

Теоретичною основою методу EMDR є модель адаптивної обробки інформації. Через подразники людина безперервно сприймає інформацію, яка інтегрується у пам'ять через адаптивні механізми, тим самим полегшуючи навчання та розвиток. Сенсорна, когнітивна, емоційна та соматична інформація зберігається в пам'яті, доступ до якої буде здійснюватися в майбутньому, щоб керувати реакцією людини. Дуже тривожні та травматичні події, як правило, перевантажують процес обробки інформації, остання неповністю засвоюється. Якщо в досвіді є пережита травма, вона на рівні функціонування психіки пов'язана із тривожними емоціями, неприємними фізичними відчуттями, водночас без наявності в досвіді адаптивних механізмів переробки такої інформації. Коли відбуваються процеси згадування, людина повторно негативно емоційно відреагує, тим самим проживаючи дистрес, який призводить до дезадаптивної або симптоматичної поведінки. При цьому симптоми є необробленими спогадами, які активуються тригерами в сьогоденні.

Такий погляд на психологічну патологію формує теоретичне ядро EMDR-терапії. Стандартизовані процедури та протоколи методу відкривають доступу до травматичної пам'яті. Обробка неприємних спогадів методом EMDR передбачає формування нових асоціативних зв'язків, які роблять можливим зцілення та зберігання досвіду вже у новій адаптивній формі. Така нова перспектива не тягне за собою негативні когніції, афекти, поведінкові та соматичні реакції.

Восьмифазна модель EMDR-терапії базується на уявленні про те, що «минуле керує сьогоденням» [2]. Основні переконання формуються минулим досвідом і активуються як думки та емоції щоденними тригерами в даний момент. Переробка минулого, теперішніх установок і можливостей, зміни цілей у майбутньому – це три компоненти, які є визначальними у EMDR-терапії [3].

Нейрофізіологічні основи EMDR залишається невідомим, але, ймовірно, спричинюються взаємодією кілька механізмів задля досягнення терапевтичного ефекту [1]. У EMDR — адаптивна інформація, що міститься в різних мережах пам'яті асимілюються в систему, що містить травматичну подію, яка була раніше ізольована, надаючи доступ до багатства інформації, часто змінюючи припущення та переконання щодо інциденту. Таким чином, пам'ять повторно консолідується і більше не ізольована. EMDR має на меті відновити пам'ять шляхом зміни раніше збереженого, а не створюючи нове, що може спричинити конфлікт чи дисонанс. Це потенційно допомагає клієнту відтворити розрізнені частини досвіду, осмислити його, а також розвивати та зберігати новий наратив.

Рухи очей, які використовуються в EMDR, збуджують парасимпатичну активності, що призводить до зниження яскравості і емоційність негативного змісту, підвищення гнучкість уваги, що дозволяє засвоювати нову інформацію.

Відтак можемо підсумувати, що EMDR є ефективною в переробці неприємних спогадів та зціленні клієнтів, які страждають на патологічні наслідки від проживання стресових, травматичних подій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hensley B. J. An EMDR therapy primer: From practicum to practice (2nd ed.). New York, NY: Springer, 2016. 520 p.

2. Oren E., Solomon R. EMDR therapy: An overview of its development and mechanisms of action. *Revue Européenne de Psychologie Appliquée*. 2012. Vol. 62(4). P. 197-203.

3. Shapiro F. Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR). New York, NY: The Guilford Press? 2017. 568 p.

Ірина Шарган

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет*

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ФОРМУВАННІ ПОЗИТИВНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ В ГРУПІ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У сучасній педагогіці є багато робіт, присвячених вивченню проблем навчання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Це, зокрема, дослідження А. Колупасової, Н. Софій, О. Таранченко та інших, які стосуються розвитку інклюзивної освіти. Окремо слід відзначити праці В. Бондаря, В. Засенка, А. Колупасової, В. Синьова, В. Тарасуна та інших, які спрямовані на розробку різних педагогічних моделей і технологій інклюзивного навчання дітей з різними нозологіями. Перш за все, розглянемо поняття «інклюзивна освіта» та «інклюзивне освітнє середовище».

Інклюзивна освіта визначається як система освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання. Це передбачає навчання дитини з особливостями психофізичного розвитку в умовах закладу загальної середньої освіти.

Науковці описують інклюзивну освіту як:

- стратегію забезпечення прав людей з особливими освітніми потребами;
- пріоритетний напрям державної соціальної та освітньої політики;

- інструмент інтеграції осіб з обмеженими можливостями в суспільство;
- концепцію інклюзивного підходу до функціонування закладів освіти;
- інноваційну освітню тенденцію, яка задовольняє освітні потреби кожної людини;
- систему освітніх послуг для задоволення пізнавальних потреб і розширення сфери пізнавальних інтересів;
- умову соціалізації осіб з особливими потребами;
- фактор різноманітності, що збагачує навчальне середовище;
- доступ до загальної освіти з урахуванням особливостей осіб з особливими освітніми потребами;
- спосіб взаємодії та спілкування осіб з обмеженими можливостями з однолітками, педагогами та іншими соціальними групами [3].

Інклюзивна освіта передбачає створення освітнього середовища, яке відповідає потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Тому науковці та практики використовують поняття «інклюзивне освітнє середовище», що тлумачиться як сукупність умов, способів і засобів, які забезпечують спільне навчання, виховання та розвиток здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей.

У Законі України «Про освіту» (2017) використовується термін «особа з особливими освітніми потребами», під яким розуміють особу, що потребує додаткової підтримки під час навчання для забезпечення її права на освіту. Закон передбачає можливість або необхідність розумного пристосування освітнього процесу, тобто внесення необхідних змін та адаптацій для забезпечення конституційного права осіб з особливими освітніми потребами на освіту нарівні з іншими [2].

У сучасній Україні застосовуються механізми розумного пристосування для організації інклюзивної освіти, що створюють умови для навчання дітей з особливими освітніми потребами. Зокрема, державні органи, органи місцевого самоврядування та заклади освіти забезпечують умови для здобуття освіти такими особами шляхом впровадження розумного пристосування та універсального дизайну. Проектування, будівництво та реконструкція освітніх закладів відбуваються з урахуванням цих принципів.

Закон також вказує, що органи державної влади та місцевого самоврядування забезпечують умови для надання освіти особам з особливими освітніми потребами на всіх рівнях освіти, враховуючи їхні індивідуальні потреби, можливості, здібності та інтереси. Держава забезпечує підготовку фахівців для роботи з такими особами на всіх рівнях освіти.

Освіта особам з особливими освітніми потребами надається на рівних умовах з іншими особами, зокрема шляхом створення відповідного

фінансового, кадрового та матеріально-технічного забезпечення. Також забезпечується розумне пристосування з урахуванням індивідуальних потреб, визначених в індивідуальній програмі розвитку [1].

Навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами, включаючи тих, хто має порушення розвитку та інвалідність, здійснюється у дошкільних, позашкільних та середніх навчальних закладах за рахунок освітніх субвенцій, державного та місцевих бюджетів, а також інших законних джерел. Це відбувається з урахуванням потреб дитини, визначених в її індивідуальній програмі розвитку.

На наш погляд, формування позитивного психологічного клімату в інклюзивному освітньому середовищі, який сприятиме збереженню психічного здоров'я дітей, передбачає розвиток толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами, розуміння їхнього права на освіту та активну участь у суспільному житті. Учні, які навчаються в інклюзивних класах, та їхні батьки повинні усвідомлювати неприйнятність дискримінації дітей з будь-яких причин, зокрема через особливості їхнього розвитку, стигматизації дітей з особливими освітніми потребами або заперечення доцільності їхнього навчання в класі разом з іншими дітьми.

Створення позитивного психологічного клімату в інклюзивному освітньому середовищі має відбуватися в контексті тісної співпраці між школою та сім'єю, залучаючи батьків усіх дітей, які навчаються в інклюзивних класах. Для цього необхідно проводити спеціальні консультації, бесіди, тренінги чи інші заходи з метою активного залучення батьків до створення умов для соціалізації, розвитку та навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Для створення позитивного психологічного клімату, фахівці (практичні психологи, соціальні педагоги) мають проводити спеціальні заняття, спрямовані на адаптацію дітей з особливими освітніми потребами до освітнього середовища, налагодження їхнього спілкування з однокласниками та розуміння освітнього процесу. Така робота повинна бути комплексною, включаючи не лише дітей з особливими освітніми потребами та їхніх батьків, але й інших учнів [4].

Особливо важливо підкреслити, що педагогам, які працюють у загальноосвітніх школах з інклюзивними класами, потрібно проводити спеціальну просвітницьку роботу серед усіх учнів та їхніх батьків щодо розуміння сутності та значення інклюзивної освіти, профілактики дискримінації дітей та формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дубич К. В. Роль технологізації у впровадженні інклюзивного навчання. *Зб. наук. праць : Духовність особистості : методологія, теорія і практика. Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2011. С. 27–34.*
2. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради. 2017. № 38–39. Ст. 380. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (2017). [Law of Ukraine on education]. Vidomosti Verkhovnoi Rady – Verkhovna Rada Information, 38–39, 380.*
3. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: від основ до практики»: монографія. Київ : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с.
4. Чайка А. Педагогічні технології як засіб організації освітнього процесу в інклюзивному класі НУШ. Шкільне життя. URL: <https://www.schoollife.org.ua/829-2018>. (дата звернення 29.04.2024)

УДК 159.964.21

Аліна Собків

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – адвокат, медіатор, кандидат юридичних наук, доцент О. М. Яремко, Західноукраїнський національний університет*

КОНФЛІКТИ У МОЛОДИХ ПОДРУЖНІХ ПАРАХ: ОСОБЛИВОСТІ, ПРОФІЛАКТИКА І СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ

Мабуть не має жодної у світі сім'ї, яка б хоч раз не перебувала у конфлікті, особливо, коли мова йде про молоді подружні пари. Як і не існує єдиного розуміння сутності конфлікту або сімейного конфлікту, ставлення до них, особливостей їх розвитку, наслідків та способів вирішення. Вважаємо, що обізнаність у даних питаннях є важливою не лише для наукової спільноти та практичних фахівців, діяльність яких пов'язані з сімейними конфліктами (психологів, медіаторів, соціальних працівників, соціальних педагогів, адвокатів та ін.), але й безпосередньо для подружніх пар, суспільства.

Усвідомлення сутності й особливостей сімейних конфліктів сприяє вмінню відмежувати їх (сімейний конфлікт) від схожих явищ, вчасному «керуванню» ними, застосуванню дієвих у конкретному конфліктному випадку (з врахуванням його особливостей, місця виникнення і протікання, суб'єктного складу тощо) способів вирішення.

Ведучи мову про конфлікти, як виникають у молодих подружніх парах, зупинимось не на внутрішньоособистісних конфліктах, а тих, що розвиваються між двома (хоча б) особами, насамперед, між подружжям. Якщо брати до уваги українське суспільство, то під подружжям розуміємо чоловіка та жінку (різних за гендерною ознакою осіб), які мають шлюб, офіційно зареєстрований органами цивільного стану.

У роботі із сімейними конфліктами потрібно розуміти сутнісні відмінності двох різних понять - «конфлікт» і «суперечка» (в основі кожного із них лежать протиріччя). Суперечки, які виникають у подружньому житті, переважно пов'язані з різними поглядами на одну і ту ж річ, ідею тощо, а тому кожен із подружжя намагається здійснити власну аргументацію, викласти власну позицію, думки тощо. Тоді як сімейним конфліктам притаманні «глибші коріння», «зіткнення» позицій, поглядів, інтересів, типів поведінки тощо із важливих для сім'ї проблем (питань) [1].

Сімейна психологія працює з різними видами і причинами конфліктів, у тому числі, з тими, які пов'язані з ухиленням чи невмінням подружжя виконувати рольові функції у сім'ї. Особливо відбувається це на ранньому етапі шлюбу. І, мабуть, через складне проходження молодятами формування спільних потреб, інтересів, звичок, смаків, поглядів тощо. На появу конфліктів впливає неспроможність або (та) небажання адаптуватися до мінливих умов життя або (та) відсутність об'єктивних можливостей для цього. Конфліктувати можуть молодята і через вплив соціального оточення, невизначеність соціальних ролей, ставлення до соціальних обов'язків.

Традиційна патріархальна модель, яка ґрунтується на розподілі обов'язків між чоловіком та жінкою, не завжди відповідає сучасним українським реаліям (де кожен з членів сім'ї бажає брати активну участь у різних соціальних сферах життя). Проте значна кількість молодих людей й надалі прихильні до традиційної ідеї чоловічого домінування у шлюбних відносинах. Створення сім'ї двома молодими людьми з різними поглядами на роль жінки і чоловіка у ній потенційно «приречена» на безліч конфліктів. Особливо, коли чоловік від «соціально активної» дружини очікує визнання його «верховенства».

Можна по-різному ставитися до конфлікту, вважати його «негативним станом», який з'явився між молодим подружжям (через несумісність потреб, поглядів, інтересів), і призведе до взаємного «негативного» ставлення подружжя. І з цим можна погодитись. Адже конфлікту властиво впливати на соціальне і психічне здоров'я подружжя, членів сім'ї, родини. Рівень негативних емоцій, якими наповнені конфліктуючі особи, здатен зростати, породжувати байдужість, порожнечу.

Проте доцільно пам'ятати і про конструктивну роль, яку може виконувати конфлікт. Конфлікти у сімейному житті - необхідний елемент, що з'являється у результаті природної людської взаємодії. І не варто цього боятися. Варто пам'ятати про інформаційну, комунікативну, прогностичну, попереджувальну тощо функції конфлікту і, за необхідності, користуватися усіма «плюсами».

Іноді конфлікт дає шанс задуматись подружній парі над власним «внеском» у сімейне життя. Адже для побудови щасливої сім'ї потрібно віднайти баланс обміну важливими цінностями: благами, часом, енергією, увагою тощо. Без таких, на перший погляд, простих речей складно зберегти сімейне вогнище, пройти адаптацію, освоїти «сімейні ролі», створити атмосферу взаєморозуміння і поваги.

У контексті проблеми конфліктів, що виникають між молодим подружжям, важливо пам'ятати про те, що дуже важливо знайти ефективні способи профілактики і вирішення сімейних конфліктів. Для прикладу, формування сімейних традицій, організація молодої сім'ї на принципах рівності, взаємовідповідальності, взаємодопомоги, поваги, довіри, дотримання культури спілкування – архіважливі превентивні способи безконфліктної комунікації подружніх пар.

Часто сімейні конфлікти, які не можуть бути вирішеними подружжям, виступають предметом розгляду поліції, соціальних працівників, суду, адміністративних органів тощо. Але не завжди рішення цих органів - психологічно прийнятне для кожного з подружжя чи членів їх сімей, яких воно стосується. Відповідно створення умов для ефективного вирішення шлюбно-сімейних конфліктів – один із пріоритетних напрямків української держави. Сьогодні в Україні все більше звертають увагу на важливість медіації як дієвого способу запобігання та вирішення конфліктів у сімейних відносинах.

Сімейна медіація допомагає подружжю виражати власні емоції. Адже «без виходу певної кількості претензій і образ, що накопичилися один до одного, їм досить складно знайти шлях вирішення проблеми, який би влаштував обох» [2]. Вираження емоцій є особливо важливим у сімейній медіації, адже, крім особистих інтересів сторін конфлікту, дбає про екологічність родинних відносин. Часто у сімейній медіації використовують досягнення психотерапії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Різниця між конфліктом і суперечкою URL: <https://www.avktarget.com/articles/psihologiya-i-otnosheniya/raznica-mezhdu-konfliktom-i-sporom.html> (дата звернення: 15.04.2024).

2. Яремко О. М. Принцип добровільності сімейної медіації при вирішенні питання про розірвання шлюбу. Медіація.Уа : нові підходи та інструменти менеджменту конфліктів у сучасних умовах. Колективна монографія партнерів проекту Erasmus+ Медіація : Навчання та трансформація суспільства / MEDIATS 599010-EPP-1-2018-1-NL-EPPKA2-SVHE-JP / за ред. О. А. Сєдашової, О. М. Карпової. Київ: Університет економіки та права «КРОК», 2022. С. 150-164.

УДК 343.6

Олеся Гуменна

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – адвокат, кандидат юридичних наук, доцент О. М. Яремко
Західноукраїнський національний університет*

ВПРОВАДЖЕННЯ КОРЕКЦІЙНИХ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Домашнє насильство – одна з найбільш серйозних проблем сучасного суспільства, що суттєво впливає на фізичне, емоційне та психологічне благополуччя людей у всьому світі. Дана форма насильства виникає всередині сімейного оточення і залишається поза увагою громадськості через свою складність. Однак, вона має певні наслідки для тих, хто стає її жертвами. Домашнє насильство може приймати безліч форм, а саме бути: фізичним, психологічним, сексуальним і економічним. Проявлятися у вигляді ударів, погроз, психологічного чи економічного маніпулювання. Мати прояв у різних видах та інтенсивності. На відміну від інших форм насильства, домашнє насильство, зазвичай, проходить всередині сімейного простору, де його жертви часто перебувають у залежному стані від своїх насильників.

Домашнє насильство має глибокі соціокультурні корені, включаючи стереотипи щодо ролей гендерів, нерівність у владі та контролі, а також виникати через недостатню освіченість та неусвідомленість про права людини, у тому числі, на її гідність.

Більшість випадків насильства у сім'ї залишаються латентними. Іноді це буває через страх жертви бути розкритою, а також можливими наслідками, які можуть настати для неї та членів її сім'ї (у тому числі, і для її кривдника, оскільки, часто жертва має до свого кривдника співчуття). Наслідки

домашнього насильства можуть бути важкими для жертв, які часто стикаються з травмами, пошкодженням психіки, низькою самооцінкою і, навіть, смертю. Окрім цього домашнє насильство негативно впливає на українське суспільство, адже, становить загрозу для його громадського здоров'я, економічного розвитку, загального благополуччя.

Важливість розвитку корекційних програм для кривдників полягає в їхньому потенціалі змінити не лише життя самого кривдника, але й динаміку насильства в сім'ї взагалі. Дані програми є ключовим інструментом у вирішенні проблеми домашнього насильства, оскільки спрямовані на корінне вирішення психологічних та поведінкових причин такого насильства, а також на підтримку жертв, превенцію повторних випадків насильства. Впровадження корекційних програм можливе на базі будь-якої установи, організації (у т. ч. громадської чи благодійної) або закладу, за умови, що заходи із корекційних програм не будуть обмежувати чи перешкоджати виконанню її базових функцій. Розвиток даних програм – це необхідний крок у побудові справедливого, безпечного та гуманного суспільства, де кожна людина має право на життя без насильства та знущань [1].

Соціальні наслідки домашнього насильства відображаються на різних рівнях:

1) Переживання домашнього насильства може призвести до серйозних психологічних розладів: постійного почуття стресу, погіршення самооцінки, втрати довіри до себе та інших, різних тривожних розладів, включаючи панічні атаки. Крім того, жертви можуть відчувати глибокий смуток, сором, безпідставну провину, внутрішню напругу, гнів, безнадійність та інші негативні емоції.

2) У сім'ї, де є насильство, не можна стверджувати про рівність прав її членів. Наприклад, у випадку домашнього насильства один із батьків «захоплює владу» в сім'ї, що призводить до серйозного сімейного дисбалансу. Така атмосфера сильно впливає на дітей і підлітків, які можуть відмовитися слухатися батька чи матір, які «принижені» у сімейних стосунках. Дисгармонія в сім'ї також може призвести до відчуття дітьми себе зобов'язаними захистити жертву від шкоди з боку одного з батьків, а це може становити серйозну загрозу для їх власного благополуччя.

3) Насильство в сім'ї чинить важкий тиск на систему соціальної підтримки і зумовлює значні витрати для суспільства: на служби громадської безпеки, кримінальні та цивільні процеси, захист молоді, медичні та соціальні послуги, виплати по безробіттю та соціальне забезпечення. Слід зауважити, що і роботодавці відчувають впливу домашнього насильства щодо жертв, які

водночас є їхніми працівниками: через прогули співробітників, втрату продуктивності, виснаження талантів тощо [2].

Правові заходи щодо забезпечення юридичної відповідальності за домашнє насильство мають важливу роль у боротьбі з цим негативним явищем.

По-перше, до даних правових заходів належить законодавство із: кримінальної відповідальності за домашнє насильство; положень про суть та види домашнього насильства; механізмів захисту жертв; повноважень правоохоронних органів із реагування на факти домашнього насильства; та ін.

Другим важливим аспектом є створення судових механізмів для забезпечення ефективного розслідування та судового переслідування випадків домашнього насильства, а саме: створення спеціалізованих судових органів із досвідом у цій сфері; надання підтримки і захисту свідків та жертв.

Крім того, важливим фактором є розробка освітніх кампаній і програм для підвищення обізнаності громадськості щодо домашнього насильства і проблем прав людини [3]. Ці заходи спрямовані на запобігання насильству, виявлення, реагування на випадки насильства та підтримку його жертв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Методичні рекомендації щодо організації проходження корекційних програм особами, які вчиняють насильство в сім'ї, затверджені наказом Міністерства соціальної політики України від 8 травня 2014 року № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0281739-14#Text> (дата звернення: 14.04.2024).

2. 9 conséquences de la violence conjugale - sosviolenceconjugale.ca. URL: <https://sosviolenceconjugale.ca/fr/articles/9-consequences-de-la-violence-conjugale> (дата звернення: 14.04.2024).

3. Проходження корекційних програм особами, які вчиняють насильство в сім'ї URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D1%85_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC_%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B0%D0%BC%D0%B8,%D1%8F%D0%BA%D1%96 (дата звернення: 14.04.2024).

**«ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ІНВАРІАНТИ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ
В РІЗНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ»**

Анатолій В. Фурман

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет*

Марта Турчин

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
зі спеціальності 231 Соціальна робота,
Західноукраїнський національний університет*

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК АКСІОПСИХОЛОГІЧНОГО ПРОФІЛЮ
І САМОЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА**

Згідно з теорією соціально-когнітивного наuczіння (А. Бандура, Дж. Роттер та ін.), поведінка особи становить результат складної взаємодії між когнітивними процесами, особистісними чинниками і впливами соціального довкілля. І хоч ця теорія, вивчаючи поведінку в руслі бігевіоральної гілки психології ХХ століття (тобто у форматі дихотомії «стимул – реакція», що опосередковані певним набором внутрішніх детермінант), не розглядає і не встановлює еволюційних форм, упредметнень, змісту, структури, засобів діяльності й, тим більше, вчинку людини як основних способів її буттєвості, все ж окремі концепції цієї теорії є вельми евристичними і для удетальнення аксіологічного портрету працівника соціономічного профілю (див. [6; 7]).

Передусім мовиться про *концепт самопідкріплення* й особливо про *концепцію самоефективності* відомого американського психолога українського походження Альберта Бандури (1925–2021) [10-12]. Зокрема, самопідкріплення – це той процес у сфері самоусвідомлення, актуалізуючи який особа покращує і зберігає свою поведінку, заохочуючи себе й маючи над цим самосхваленням певний свідомий контроль. Тому більшість поведінкових актів і вчинкових діянь дорослої людини регулюються не зовнішніми причинами-стимулами, а самопокладальними підкріпленнями або, іншими словами, за посередництвом схвалення нею самої себе.

Ефективний соціальний працівник переважно вдається до позитивних самопідкріплень – винагороджує себе схваленнями, котрі підлягають контролю на шляху досягнення встановлених ним самим норм і цінностей співпраці з клієнтом. І це спричиняє нарощування його мотиваційного потенціалу та

вольових зусиль у повсякденній професійній діяльності, посилює особистісну відповідальність і покращує продуктивність соціальної роботи в цілому. При цьому він самісно освоює, розширює та збагачує щонайменше три канали власної саморегуляційно-підкріплювальної здатності, а саме здійснює: а) налаштування безперервного перебігу процесу *самопостереження* за такими критерійними величинами, як щирість, правдивість, емпатійність, доброзичливість, комфортність, конструктивність, доцільність, дієвість, корисність та ін.; б) задіяння у виконувану мислєдіяльність різнобічної *самооцінки* за критерійними шкалами «позитивна – негативна», «нормовідповідна – ексклюзивна», «адекватна – неадекватна», «продуктивна – безрезультативна», «локальна – системна» тощо; в) регулярне *самозвітування* як стосовно отриманих підсумків, продуктів або індикаторів самооцінки і більшого чи меншого схвалення самого себе, так і відносно процесу, результатів та корисності конкретної психосоціальної роботи із кожним клієнтом.

Самоефективність – це буденні розмірковування і вміння особи усвідомлювати власну здатність поводитися і вчиняти себе релевантно (себто відповідно до важливості, складності, специфічності) професійному завданню, або тій чи іншій життєвій ситуації. Стосовно соціального працівника, котрий досягнув вершин ефективного професійного функціонування, є підстави констатувати такі *ціннісно-сміслові пріоритети*:

1) він ґрунтовно усвідомлює свою самоефективність, тому докладає значних зусиль для виконання складних доручень і справ, зреалізовує позитивні мислєсхеми професійного вчинення;

2) він, очікуючи бажаного успіху, в повсякденній роботі, здебільшого отримує оптимальні (за критеріями трудоємності, часових витрат і підсумкової продуктивності) результати своєї соціальної мислєдіяльності, що посилює його самоповагу і впевненість;

3) він мисленнево конструює та уявно програє успішні сценарії ділової взаємодії із кожним клієнтом, зважаючи на його вік, соціальну категорію, гендерні та ментальні особливості, психологічний тип і психодуховний склад характеру;

4) він виявляє цілеспрямованість і наполегливість у досягненні цілей здійснюваної психосоціальної роботи, не зважаючи на всілякі перепони і не вдаючись до надмірної самокритики;

5) він постійно займається самоосвітою та розширює своє людиноцентроване світобачення, активно опановує професійними знаннями, нормами, цінностями, компетенціями і через повновагомі цикли мислєвчинення употужнює власну самоефективність.

Водночас існує чотири головних шляхи до розвитку-набуття особистістю самоєфективності, кожен із яких більшою-меншою мірою проходить окремий соціальний працівник як прикладний психолог од фахівця-початківця до професіонала найвищого психосоціального ґатунку.

По-перше, це здатність зорганізувати свою поведінку й упорядковувати вчинкові дії найкращим, настільки це можливо, чином; тут вочевидь первинне значення для особи працівника має минулий д о с в і д успіхів і здобутків як в освітній діяльності у просторі університету, так і в професійній справі на робочому місці, який закономірно породжує і високі очікування, і здолання внутрішнього страху перед труднощами, і бажані результати, і посилення впевненості в собі.

По-друге, вагомість непрямого (опосередкованого, неочевидного, неявного) д о с в і д у, що, хоча й не такою діяльною мірою як безпосередній соціокультурний, усе ж є джерелом нарощування потенціалу самоєфективності соціального працівника, котрий став на шлях особистісного життєздійснення; актуалізація цього досвідного нашарування відбувається і/або за умов спостереження за професійною діяльністю більш компетентних та успішних колег, і/або через усвідомлення свого неявного особистісного знання і власних прихованих спонтанно-креативних нахилів.

По-третє, виняткова значущість вербального, тобто словесно-логічного, переконання у плеканні самоєфективності, коли, скажімо, з одного боку, керівник організації, служби чи відділу впевнений у фахових спроможностях соціального працівника, а з іншого – й він сам переконаний у тому, що справді володіє усіма тими здібностями, які потрібні для успішної психосоціальної роботи з людьми. Така обопільна вербальна підтримка сприяє стану душевного комфорту емоційно-інтелектуальної збалансованості *аксіосфери особистості* (див. [2; 3; 5]), навіює в неї віру в себе, упевненість і самоповагу, що так важливі в міжсуб'єктних ділових стосунках.

По-четверте, конструктивна дієвість на самоєфективність особи працівника стану позитивного емоційного тону, за якого мінімізується психофізичне напруження, вплив стресових виробничих ситуацій і дестабілізувальний тиск малоконтрольованих емоцій та афектів, що сприяє внутрішній стабільності, персональній упевненості та успіху в професійній мислєдіяльності.

Висновки. 1. На тлі модельного визначення десяти найважливіших ознак-характеристик соціального працівника та з допомогою методично-засобових ресурсів вітакультурної методології і циклічно-вчинкового підходу А.В. Фурмана зокрема [1; 4; 8-9] покроково (у чотири такти) аргументовано шість основних к р и т е р і ї в створення повноцінного аксіопсихологічного

портрету фахівця цього профілю як практичного психолога: професійна спрямованість, соціальна активність, особистісна саморегуляційність, ціннісна зорієнтованість, соціально-рольова компетентність, персональна самоефективність. Окрім того, в дослідженні обґрунтовано базове основоположення: особистість ефективного професіонала у цьому разі постає у двох неподільних іпостасях – теоретика сучасного соціологічного дискурсу і практика конкретно здійснюваної психосоціальної роботи-діяльності.

2. У результаті концептуального опрацювання досліджуваної проблеми, висвітлення предметного поля пошуку та емпіричної верифікації отриманих даних (ознак, властивостей, рис-якостей, особливостей) створено узагальнений, узірцевий і навіть канонічний *аксіопсихологічний портрет* компетентного та ефективного соціального працівника-психолога, що охоплює чотири логіко-змістові контексти – психосоціальний, гуманістично-професійний, самісно-духовний і світоглядно-індивідуальнісний. Його метасистемна проєкція на індивідуальні психодуховні відмінності конкретного працівника дає переважно дещо спрощені інваріанти, хоча у цілому й зберігає процеси-траєкторії його особистісного і професійного розвитку у неподільному взаємопроникненні упродовж трудового шляху.

3. Для удетальнення аксіопсихологічного портрету соціального працівника в дослідженні задіяні пізнавальні та пояснювальні ресурси концепту самопідкріплення і концепції самоефективності А. Бандури, що сконструйовані у рамках теорії соціально-когнітивного навчіння. Самопідкріплення соціального працівника як схвалення, підтримка і винагорода самого себе здійснюється під його свідомим контролем на шляху досягнення встановлених ним самим норм і цінностей співпраці з клієнтом і щонайменше трьома каналами утвердження власної саморегуляційної здатності: налаштування безперервного перебігу процесу самостереження, задіяння у виконуваних мислєдіяльність різнобічної самооцінки, регулярне самозвітування про процес і результати, здобутки і прорахунки, ефективність і продуктивність утіленої в життя психосоціальної роботи.

4. Самоефективність компетентного соціального працівника ґрунтуючись на його роздумах і вмінні усвідомлювати власну здатність учиняти відповідно до складності професійних завдань, має квінтетний набір ціннісно-сміслових пріоритетів (усвідомлене зреалізування позитивних мислєсхем і культурних норм, отримання оптимально можливих результатів своєї соціальної мислєдіяльності, свідоме конструювання та уявне програвання успішних сценаріїв ділової взаємодії з клієнтами, виявлення цілеспрямованості та наполегливості в досягненні цілей повсякденної роботи, вчинкове задіяння до постійної самоосвіти і до розширення людиноцентричного світобачення) та

охоплює кватерну сув'язь головних шляхів розвитку-набуття особистістю самоєфективності (здатність зорганізувати свою поведінку й упорядкувати вчинкові дії найкращим чином; опертя у профдіяльності як на здобутий соціокультурний досвід, так і на непрямий, неявний, особистісний; використання вербального (словесно-логічного) переконання для посилення ефективності самого себе; конструктивне удіяльнення стану позитивного емоційного тону й досягнення внутрішньої стабільності, впевненості та успіху в професійному житті).

5. Аксіопсихологічний портрет ефективного соціального працівника створений за шести основними критеріями (професійна спрямованість, соціальна активність, особистісна саморегуляційність, ціннісна зорієнтованість, соціально-рольова компетентність, персональна самоєфективність) і з узаasadненням іпостасьної єдності виконуваних ним функцій соціолога і психолога, теоретика і практика, аналітика і діяча. Оптимальний узагальнений вірцевий варіант такого портрету містить чотири логіко-змістових контексти – психосоціальний, гуманістично-професійний, самісно-духовний і світоглядно-індивідуальнісний та має психодуховні відмінності у проєкції на внутрішній світ конкретного соціального працівника.

6. Істотне удетальнення аксіопсихологічного портрету соцпрацівника здійснено пізнавальними і пояснювальними ресурсами концепту самопідкріплення і концепції самоєфективності психолога світового масштабу А. Бандури. Самопідкріплення компетентного працівника охоплює: а) схвалення, підтримку і винагороду себе, б) свідомий контроль у досягненні самовстановлених норм і цінностей, в) три канали утвердження власної саморегуляційної здатності (постійне самоспостереження, діяльна самооцінка, регулярне самозвітування). На доповнення його с а м о е ф е к т и в н і с т ь, ґрунтуючись на роздумах і вмінні усвідомлювати свою здатність мудро вчиняти у виробничих ситуаціях, має квінтетний набір ціннісно-сміслових пріоритетів (позитивні мислєсхеми, цілєспрямованість тощо) та обіймає кватерний оптимум головних шляхів розвитку-набуття особистістю самоєфективності (зорганізованість поведінки, опертя на здобутий і неявний досвід, використання невербального переконання та ін.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітакультурна методологія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ. 2019. 980 с.
2. Гуляс І.А. Аксіопсихологія: навч. посібн. Київ: «Вид. Людмила», 2023. 252 с.
3. Карпенко З.С. Аксіологічна психологія особистості: монографія. 2-е вид., перероб., доповн. Івано-Франківськ, 2018. 720 с.

4. Методологія і психологія гуманітарного пізнання: колективна монографія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.
5. Фурман А.А. Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір: монографія. Одеса: ОНПУ; Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 312 с.
6. Фурман А.А. Ціннісно-орієнтаційний портрет фахівця-психолога: від моделі до індивідуальних інваріантів. *Психологія і суспільство*. 2012. №1. С. 118–126.
7. Фурман А.В., Дубно А.В. Психодіагностична компетентність соціального працівника: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 102 с.
8. Фурман А.В. Категорійна матриця вітакультурної методології: від мислевчинення до канону. *Психологія і суспільство*. 2023. №2. С. 6–50. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.006>
9. Фурман А.В. Методологічна оптика як інструмент мислевчинення. *Психологія і суспільство*. 2022. №2. С. 6–48. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.006>
10. Bandura A. Social-learning theory. Englewood Cliffs. New York: Prentice-Hall, 1977.
11. Bandura A. Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*. 1982. №37. P. 122–147.
12. Bandura A. Social-foundations of thought and action: A social cognitive theory. Englewood Cliffs. New York: Prentice-Hall, 1986.

UDC 159

Anastasiia Yatyshchuk

*Candidate of Psychological Sciences, PhD, Senior Lecturer of the Department
of Psychology and Social Work*

West Ukrainian National University

Zhang Xuan (People's Republic of China)

*Applicant majoring in 053 Psychology, Higher education - Master
West Ukrainian National University*

INFLUENCE OF ART THERAPY ON PERSONALITY FORMATION OF SCHOOL-AGE CHILDREN

The purpose of this article is to explore the art therapy method and its influence on the personality formation of school-age children. At present, development of school-age children faces many problems, which often stem from the alienation in

their lives. Learning, play and interpersonal relationships are the three elements of a child's life. Art therapy, as a modern therapy that combines art with psychology and medicine, reveals the deep inner activities of children through art forms that are easily accepted by children, such as speech, painting and psychodrama. This article adopts qualitative research methods to observe, record and summarize the influence of art therapy on the personality formation of school-age children, so as to provide beneficial suggestions and countermeasures for the healthy development of children's personality.

School-age children are the future and hope of society, and their healthy growth is of great significance to the prosperity and progress of society. However, the current development situation of school-age children is worrying. Many children face problems such as high academic pressure and strained interpersonal relationships, which not only affect their physical and mental health, but may also hinder their personality formation. Therefore, it is urgent to explore effective intervention methods to promote the healthy development of school-age children's personality.

Art therapy, as a new method of psychotherapy, has been widely concerned in recent years. It takes art as the medium, through painting, music, dance and other art forms, to help children express emotions, release pressure, and promote their personality development [1, p. 18]. This article will discuss the influence of art therapy on the personality formation of school-age children from the perspective of art therapy.

The basic principle of art therapy is to help individuals express their inner feelings, understand themselves, and solve problems through the form and process of art. In art therapy, therapists use various art forms, such as painting, sculpture, music, dance, etc., to guide children to express their feelings and thoughts. The therapist will also develop a personalized treatment plan based on the child's individual differences and needs to achieve the best treatment results [2, p. 108].

In the specific methods of art therapy, speech, painting, psychodrama and other art forms are widely used. Speech can help children express their inner thoughts and feelings, and enhance their language expression skills and self-confidence. Painting allows children to express their emotions through brushes and colors and release inner pressure. Psychodrama is a method of simulating real-life situations through role play, which can help children better understand relationships and social rules.

The influence of art therapy on the personality formation of school-age children, which can promote emotional expression and communication skills, art therapy provides a safe and free environment for school-age children to express their feelings and thoughts through art. In this process, children can not only vent their inner pressure and emotions, but also improve their communication skills and

expression skills. These skills are important for children's interpersonal communication and future social development [3, p. 205].

Through art therapy, children can recognize their own emotions, interests and values in the creative process. They can gain a deeper understanding of themselves by observing their work and reflecting on the creative process. This increased self-awareness helps children develop positive, healthy personality traits.

Fostering creativity and imagination, art therapy encourages children to use their imagination and creativity in the creative process. Through art forms such as painting, music and dance, children can create their own works and show their own unique style. This cultivation of creativity helps children to better cope with challenges and solve problems in their future study and work.

Improve deviant behavior and psychological problems, many school-age children face learning difficulties, behavioral problems, social difficulties and other psychological problems. Art therapy can help these children vent their emotions and release pressure through specific art activities, so as to improve their deviant behavior and psychological problems. This is of great significance for promoting the healthy development of children's personality [4, p. 231].

Through practice, this study found that art therapy has a positive intervention effect on the personality formation of school-age children. However, some problems were also found in the implementation process, such as the professional quality of art therapists and the setting of treatment environment. In order to better play the role of art therapy, this study puts forward the following suggestions:

Enhance the professionalism of art therapists: Art therapists need to have a wealth of psychological, medical and artistic knowledge in order to be able to accurately understand the inner world of children and provide effective treatment programs. Therefore, the relevant departments should strengthen the training and certification of art therapists to ensure that they have professional knowledge and skills.

Optimize the therapeutic environment: The therapeutic environment has an important impact on the effectiveness of art therapy. A warm, comfortable and artistic treatment space should be created so that children can relax and fully express their emotions and creativity [5, p. 57].

Integrating family and social support: Art therapy is only one part of the personality formation process, and family and social support are equally important. Parents and educators should pay attention to children's mental health, establish a good communication mechanism with them, and provide necessary support and help. At the same time, the society should also strengthen the attention and investment in children's mental health, and provide children with more diversified development opportunities.

In conclusion, art therapy, as a unique method, has a positive impact on the personality formation of school-age children. By integrating it into children's daily life, combined with family and social support, we can create a more healthy and harmonious growth environment for children and promote their comprehensive and healthy development of personality.

REFERENCES

1. Liu Li. Research on Environmental Factors and Design of Art Psychotherapy [D]. Shandong University of the Arts [2024-03-04]. P. 18.
2. Gao Tian. Basic Theory of Music Therapy [M]. World Book Publishing Company, 2007. P. 108.
3. Ma Chen. Intervention case analysis and research of art therapy for preschool children with autism [D]. China Academy of Art [2024-06-01]. P. 205.
4. Liu Guixiu, Feng Yinfu, Du Yanfang, et al. *Psychological problems and behavioral deviations of adolescents and their intervention strategies* [J]. Journal of Yangtze University (Science Edition), 2011(04). P. 231.
5. Arthur Robbins, Robbins, Robbins, etc. Artists as healers [M]. World Book, 2006. P. 57.

УДК 159.923.5:1(091)

Оксана Рудакевич

*кандидат філософських наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет*

Діана Левчук

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет*

ХАРАКТЕРИСТИКА СТРАХУ ЯК ПЕРВИННОГО ПСИХІЧНОГО СТАНУ ЛЮДИНИ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ОБСТАВИНАХ

Сучасне українське суспільство уже впродовж десяти років відчуває страх як домінуючу емоцію. До триважних обставин невпевненості у своєму економічному майбутньому доєдналися екстремальні обставини війни (АТО, ООС та повномасштабне вторгнення військ Російської Федерації на українські території). Негативна емоція страху виникає в ситуації реальної чи уявної небезпеки як фізичною, так і психологічною загрозою. Людина відчуває загрозу особистій безпеці, тому спонукає докладати зусилля, спрямовані на уникнення

загрози та усунення небезпеки. Як безпосередньо емоція страху так і його очікування та переживання ще більше посилює дану психічну реакцію, доводячи до екстремальної стадії- жаху. Будучи глибинним станом, що спричинений здатністю людини усвідомлювати недосконалість світу та його колізії, страх постає одним із вагомих феноменів, як внутрішнього, так і зовнішнього нашого буття у світі. Один із творців концепції постіндустріального суспільства американський соціолог та футуролог Е. Тоффлер (1928–2016), спираючись на певні факти зробив невтішний філософський прогноз майбутнього, зазначаючи, що «несвідомий страх, масові неврози, непіддатні розумному поясненню вчинки, нестримні акти насильства – усе це лише слабкі симптоми хвороби, яка чекає нас попереду» [8].

Вперше було порушено питання про страх в античній філософській думці висунуто думки щодо причин виникнення та визначення цього феномена, а також запропоновано оригінальні способи життя та боротьби з різноманітними страхами. Платон вважав страх екстремальним станом душі та вирізняв природний і соціальний страх. Цей філософ одним із перших у грекоримському світі почав розглядати страх як соціальний стан членів суспільства. Аристотель пов'язував страх із стражданням, доводячи, що цей феномен виник у результаті порушення цілісності соціальних модусів. У цього мислителя страх універсальний, він виконує водночас і негативну, і позитивну функцію (мобілізує людину). Епікур чи не вперше в античній філософії намагався дослідити страх. Він виділяв три основні страхи: страх перед богами, страх перед природною необхідністю, страх смерті [7]. У Середньовічній філософській думці, страх розглядався насамперед через призму релігійних, біблійних і євангельських положень про смерть і безсмертя – страх смерті, Страшний суд, прихід Антихриста тощо. Крім страху фізичного, страху втрати, каліцтва й тілесної смерті, яких людині, згідно зі Святим Письмом, не потрібно боятися, адже зачіпається лише тілесна і земна оболонка, у християнстві актуалізувався страх за душу, страх за можливість її очищення і спасіння. У часи Відродження екзистенціал страху проявлявся суперечливо й парадоксально. Із зміною поглядів на людину страх Божий перестав сприйматися як добродіє. Праця, якій у цей період надавалось особливе значення, могла позитивно впливати і на людський страх. Гуманістична позиція Відродження, в якій людина займала панівне становище, намагалася подолати багатоликі страхи, що оточували індивіда ще від Середньовіччя. Головним ідеологам Реформації (і передусім М. Лютеру), які часто замислювались над питаннями страху, удалося індивідуалізувати його і позбавити страх заразливої колективної сили. Шлях до подолання страху пролягав тільки через індивідуальну віру людини, яка особисто мала справу з Богом [3].

Особливе ставлення до страху чітко простежується в мислителів Нового часу. Засновник емпіризму Ф. Бекон вважав, що все живе природа наділила страхом. Існує страх рятувальний (який допомагає індивідові долати небезпеку, зберегти життя) і страх порожній, безпідставний, панічний. На думку філософа, будь-який страх можна зменшити за допомогою науки. Родоначальник раціоналізму Р. Декарт визнавав страх психологічною пристрастю, яка має яскраво виражене негативне значення. Цю пристрасть можна подолати за допомогою інтелекту, знання Істини. Т. Гоббс також відносив даний феномен до пристрастей людських і включав у поняття страху як прагнення втікати від небезпеки, так і обережність, передбачливість, підозру, що дозволяють уникати небезпеки. Страх він визнавав активним початком, що запускає в дію розум. Для Б. Паскаля страх – одна з пристрастей, яка властива лише живим організмам. Причина страхів – в усвідомленні принципової розбіжності онтології нескінченної, незнищеної природи і смертної людини. У доказах Д. Юма страх це афект, пов'язаний з іншими афектами – стражданням, надією, радістю, печаллю тощо. Він діалектично розумів причину страху як обумовленість неможливого і дійсного [2]. І. Кант перевів страх у духовну сферу людини і засвідчив, що він відіграє чи не найважливішу роль у становленні і функціонуванні духовного світу людини. У Ф. Шеллінга страх виступив певним соціокультурним регулятором, сполучною ланкою. Особливо вченого бентежив страх втрати єдності народу, але його можна подолати за допомогою створення своєрідних об'єднань (каст), вироблення статутів (доктрин), наявних свідчень існування спільнот тощо. Г. Гегель вивів дослідження страху на новий рівень. Мислитель уперше проаналізував його природу через діалектичну взаємодію внутрішніх і зовнішніх сторін буття. Для нього страх – найважливіший аспект розвитку буття, його «невіддільною властивістю». З однієї сторони він є об'єктивним фактором, що впливає на процеси у суспільстві, й тісно переплітається із усією історією людства, а з іншого — є опосередкованим елементом впливу оточуючої дійсності на людину, трансформуючи внутрішню й зовнішню реальності останньої. Нейтралізувати небажану дію даного феномену, за думкою багатьох мислителів, можливо за рахунок культури філософського мислення. Психоаналіз говорить про те, що страх є головною причиною виникнення культури. Культура з'являється тоді, коли люди починають обмежувати себе (ще з первісного суспільства). З часу свого виникнення вона, для свого самозбереження, виробляє власні механізми пригнічення і залякування («репресивна культура»), таку систему, за допомогою якої індивід здатен «приручати» свій страх. Пригнічена культурою енергія має вихід у формі неврозу. Як філософське поняття «страх» введено С. К'єркегором розрізнявшим

емпіричний «страх-боязнь» перед конкретною небезпекою і несвідомий метафізичний «страх-тугу», специфічний для людини [6].

Основні функції страху: мотивація когнітивних і поведінкових актів та адаптивна мотивація. Первинною функцією страху є мотивація специфічних когнітивних і поведінкових актів, що сприяють зміцненню безпеки і почуттю впевненості, а також страх несе адаптивну функцію, змушує людину шукати способи захисту від можливої загрози. Передчуття страху може стати імпульсом для зміцнення «Я», може спонукати індивіда до самовдосконалення з метою зниження власної вразливості. В залежності від походження розрізняють чотири види страху: біологічний (безпосередня загроза життю); соціальний (соціальна загроза); моральний (неможливість здійснення свого вибору); дезінтеграційний (порушення структури взаємодії з навколишнім світом) [4]. Біологічний страх викликається ситуацією, загрозливою безпосередньо життю. Загроза може виходити ззовні або зсередини організму. Як вираження порушення внутрішньої рівноваги, страх виникає, коли порушується метаболічний обмін організму із середовищем. Головним елементом цього обміну є кисень. Киснева недостатність, яка найсильніше впливає на нервову систему, збуджує стан страху при інфаркті міокарда, гострій недостатності кровообігу, бронхіальній астмі, втраті крові і т.п., а його посилення залежить від ступеня зменшення доступу кисню (тому страх при інфаркті сильніший, ніж при анемії). Крім нестачі кисню страх викликає спрагу і голод. Одиницями часу при депривації кисню є хвилини, води - години, їжі - дні. Наростання страху залежить від довжини періоду: чим коротший період, тим швидше наростає страх. Соціальний страх-людина не може жити і розвиватися без інших людей, а виключення його з соціального світу (соціальна смерть) дорівнює біологічній смерті. Моральний страх- це інтеракція з оточенням, виконання визначених ролей і норм поведінки, оцінка самого себе відповідно реакції оточення впливають стабілізуючим чином на емоційне ставлення до самого себе. Раптова поява чого-небудь викликає страх, який буде зростати прямо пропорційно винятковості ситуації. Дезінтеграційні страх полягає у безпосередньому переживанні страху та супроводжується відчуттям невпевненості, незахищеності, неможливості контролювати ситуацію [4].

В процесі набуття досвіду людина навчається боятися різних ситуацій, явищ і об'єктів. Існує ряд стимулів і ситуацій, на які людина біологічно схильні реагувати страхом. Більшість активаторів страху пов'язані з «природними сигналами» небезпеки, а саме: біль, самотність, раптова зміна стимуляції.

Науковці визнають, що страх є сильною емоцією, що досить помітно впливає на перцептивно-когнітивні процеси і поведінку індивіда [4]. Існує феномен відстроченого в часі страху, який пояснюється тим, що в ситуації

загрози з'являються можливості уникнути небезпеки. Інтенсивний страх створює ефект «тунельного сприйняття», істотно обмежуючи сприйняття, мислення і свободу вибору індивіда. Він зупиняє свободу поведінки індивідуума: людина перестає належати собі, він рухається єдиним прагненням - усунути загрозу, уникнути небезпеки, але страх може супроводжуватися не тільки реакцією відсторонення або втечі, а й обережними спробами дослідження лякаючого об'єкта, іноді навіть посмішкою і сміхом, що обумовлено мотивацією. Максимальною ступінню переживання страху, що підсилює самого себе за рахунок повторюваної циркуляції цього переживання в психіці є жах. Іншим рівнем феномена страху є фобії: психічні розлади, під час яких деякі ситуації, процеси, явища або об'єкти, які не є небезпечними, викликають тривогу і страх. Основним симптомом цього розладу є надмірне й необґрунтоване бажання уникнути подразника, що відлякує. Коли фобія виходить з-під контролю, і якщо вона заважає повсякденному життю, то діагностується як особистісний або психічний розлад [4].

Під час війни страхи можуть бути посилені через загрозу фізичного поранення, втрату близьких, та загальну невизначеність. Серед страхів, що часто спостерігаються в цих умовах, варто виділити страх за власну безпеку, страх втрати дому та майна, а також страх за майбутнє своєї родини. До того ж, військові конфлікти можуть викликати появу посттравматичного стресового розладу (ПТСР), який супроводжується найрізноманітнішими страхами та тривогами. Найпоширеніші страхи в цих ситуаціях включають:

- Страх за власну безпеку: Люди можуть переживати страх за власне життя та фізичну недоторканість через можливість бойових дій та поранень.
- Страх втрати близьких: Безпека та долі родини та друзів стають пріоритетом, і страх втрати близьких може бути дуже сильним.
- Страх втрати дому і майна: Військові дії можуть призвести до евакуацій, зруйнованих будинків та втрати майна, що стає джерелом страху та тривоги.
- Страх перед голодом та недоїданням: Військові конфлікти можуть перешкоджати доступу до їжі та ресурсів, що створює страх перед голодом та недостатком.
- Страх перед невідомістю та невизначеністю: Війна часто призводить до невизначеності щодо майбутнього, що може бути джерелом страху та тривоги.
- Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР): Люди, які пережили воєнні конфлікти, можуть розвивати ПТСР, який супроводжується страхами, кошмарами та повторюваними спогадами про події.
- Страх перед сексуальним насильством: Військові конфлікти можуть призводити до збільшеного ризику сексуального насильства, що стає джерелом страху та тривоги, особливо для жінок та дівчат.

- Страх перед епідеміями та хворобами: У воєнних умовах, доступ до медичної допомоги може бути обмеженим, що створює страх перед хворобами та епідеміями.

- Страх перед зруйнованим майбутнім: Військові конфлікти можуть вплинути на освіту, професійний розвиток та майбутні перспективи, що створює страх перед зруйнованим майбутнім» [5].

Перелічені страхи можуть бути нав'язливими та важкими для подолання. Розуміння та вивчення даних страхів є важливим етапом у наданні психологічної допомоги та підтримки людям, які пережили, наприклад, насильство та військові конфлікти. Дезорганізуючи людину, страх руйнує конструктивну складову особистості, не дає змоги долати духовні кризи та розвивати позитивне світосприйняття.

Загалом страх має особливий вплив на життя сучасної особистості, яка влаштовує своє життя в непростих соціальних умовах, коли відбувається переоцінювання усталених традиційних загальнолюдських моральних цінностей в суспільстві, де панує лицемірство та життя за подвійними моральними принципами, а особливо руйнівним є досвід війни який уже одинадцять років є реальністю життя українців. Психологічна підтримка та допомога відіграють важливу роль у допомозі людям, які пережили воєнні конфлікти, в подоланні цих страхів та відновленні психічного благополуччя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галагуз М. Екстремальні екзистенціали людського буття. *ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка* (47). 2009. С.33-36.

2. Кашуба М. Екзистенційні проблеми сучасної людини [Електронний ресурс] / М. Кашуба, П. Шевчук, Т. Панфілова, В. Єлагін. URL:http://center.uct.ua/distants/courses/pu01/htm/p13_02.htm.

3. Мовчан М. Страх як важливий екзистенціал буття людини: історико-філософський аспект. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : [зб. наук. пр.]*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 23 (36). С. 98–104.

4. Мовчан М. Феномен страху: його класифікація і рівні . *Наукові записки. Серія «Філософія»*. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2012. Вип. 10. С. 197–204.

5. Мовчан М. Страх як проблема буття людини в соціальному середовищі: монографія . Полтава : ПУЕТ, 2019. 356 с.

6. Мулярчук Є. Страх *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. К. : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. С. 610-612.

7. Петрушенко В. Філософія (вступ до курсу, історія світової та української філософії, фундаментальні проблеми сучасної філософії) : навч. посіб. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2014. 596 с.

8. Тоффлер Е. Шок майбутнього.- Київ: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 742 с. 1000 екз. ББК 87я2. ISBN 966-531-128-X.

9. Хамітов Н. Страх / Н. Хамітов, С. Крилова *Філософський словник. Людина і світ*. К. : КНТ, Центр навчальної літератури, 2007. 264 с.

УДК 159.923

Ярослава Бугерко

*кандидат психологічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет*

Оксана Ничка

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

В останні роки в психологічній літературі багато публікацій присвячено вивченню феноменів життєстійкості, психологічної ресурсності, резилентності особистості. Життєстійкість визначають як сукупність ціннісних установок і диспозицій, що дозволяють сформулювати позитивний життєвий проект, раціонально оцінити існуючі та потенційні ресурси, актуалізувати свої можливості; як інтегральну психологічну властивість особистості, котра формується і розвивається завдяки активній взаємодії із життєвими ситуаціями; як здатність до соціально-психологічної адаптації на основі динаміки смислової саморегуляції; як ресурсний потенціал особистості, який може бути затребуваний у певних ситуаціях. За визначенням автора цього поняття, С. Мадді, життєстійкість – це система переконань про себе, про світ, та про відносини зі світом, що містить три компоненти: залученість, контроль та прийняття ризику [1].

Критичний аналіз психологічної літератури показує, що існують різні підходи до даного феномену, найчастіше життєстійкість визначається як риса

особистості, яка пов'язана зі здатністю людини долати стресові ситуації у житті, зокрема реагувати на них за допомогою конструктивних копінг-стратегій, які перетворюють потенційно травматичні обставини на додаткові можливості для набуття досвіду та особистісного зростання [2]. Вона характеризується такими якостями як цілеспрямованість, вміння контролювати власні емоційні реакції та здатність бачити в кожній життєвій події можливість для самовдосконалення, дозволяє людині набути навичок ефективного функціонування в житті, незважаючи на будь які перешкоди та труднощі, допомагає зберігати рівновагу в процесі адаптації до нових умов навколишнього середовища та забезпечує прагнення до стабільного і гармонійного життя.

Життестійкість означає здатність не лише швидко адаптуватися у складних ситуаціях, а й швидко відновлюватися. Це своєрідний запас психічної енергії та сил, який допомагає людині впоратися зі стресом і труднощами, забезпечуючи її конструктивними стратегіями подолання. Останнє надзвичайно важливе з огляду на те, що розвиток цього ресурсу сприяє запобіганню дезінтеграції та психічним розладам, забезпечує внутрішню гармонію.

Формування та розвиток життестійкості особистості відбувається завдяки взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів на різних рівнях: мікросистеми (внутрішні ресурси, індивідуальні особливості, соціальні ролі, міжособистісні відносини у сім'ї), мезосистеми (взаємини на рівні сім'ї, з однолітками), екзосистеми (широке родинне коло, громада, суспільні інституції, медіа) та макросистеми (соціальні норми, традиції, системи підтримки та соціокультурне оточення). Відтак важливими умовами її формування є дві групи чинників: зовнішні (соціальні) та внутрішні (психічні).

До внутрішніх ресурсів розвитку життестійкості можна віднести: адекватну самооцінку, низький рівень нейротизму, емпатійний потенціал, афіліативність (здатність до встановлення міжособистісних зв'язків) та когнітивні здібності: високий інтелект, креативність, гнучкість мислення [3]. До цієї групи традиційно відносять також інтернальний локус контролю, як схильність людини приписувати відповідальність за події, що з нею відбуваються, власним можливостям. Однак, як зазначає Т. Селюкова, саме особи з проміжним локусом контролю демонструють найвищий рівень життестійкості, тоді як виражена інтернальність чи екстернальність негативно впливає на здатність особистості адаптуватися до різних життєвих подій, що в кінцевому підсумку негативно впливає на їх життестійкість [4].

У сучасній психологічній літературі поняття «ресурс» часто змістово ототожнюється з поняттям «потенціал». При цьому особистісний потенціал визначають як інтегральну системну характеристику індивідуально-

психологічних особливостей особистості, котра дозволяє особистості мати стійкі внутрішні критерії та орієнтири у своїй життєдіяльності, зберігати стабільність смислових орієнтацій та високу ефективність діяльності, незважаючи на тиск зовнішніх умов. Свого часу одним з авторів здійснене дослідження потенціалу як психодуховної визначеності людини, виходячи із логіко-канонічної структури вчинку В.А. Роменця (див. [5]).

В екстремальних умовах, зокрема при воєнному стані, для розвитку та прояву життєстійкості величезного значення набувають соціальні фактори. Інтенсивність впливу складних життєвих подій та стресу, що виникає в їх результаті, настільки сильні, що в багатьох випадках реакція особистості набуває травматичної форми ста психологічної травми. Відтак першочергового значення набуває соціальна підтримка та сприятливий соціально-екологічний контекст як важливі чинники успішного психосоціального відновлення після психологічного стресу і травми. При тім відмітимо, що у деяких випадках вплив індивідуальних факторів може бути більш суттєвим, ніж наявність соціальної підтримки, і тому спеціалізована психосоціальна та психотерапевтична допомога не завжди дає позитивний ефект.

Результати сучасних психологічних досліджень показують, що одним із найбільш ефективних методів роботи є групова корекційна, психотерапевтична, психореабілітаційна діяльність, яка використовує різноманітні методи та прийоми різних психотерапевтичних підходів. Ця робота адаптується до поточного стану, глибини та інтенсивності переживань, враховує вікові, психофізіологічні та когнітивні особливості учасників групи та низку інших факторів.

Важливо відмітити, що значення життєстійкості не зводиться лише до буферної ролі в стресовій ситуації, а є одним із ключових параметрів індивідуальної здатності до зрілих і складних форм саморегуляції особистості. Відтак потребує подальшого вивчення здатність особистості до трансформації несприятливих обставин свого розвитку через актуалізацію екзистенційних ресурсів віри, надії, любові. Розуміння соціально-психологічних чинників розвитку життєстійкості особистості в умовах війни є важливим для розробки ефективних програм підтримки та реабілітації людей, які постраждали під час війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Maddi S. Hardiness: An operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology*. 2004. P. 279–298.
2. Предко В. В. Сомова О. О. Вплив війни на зміну рівня стресу та стратегій збереження життєстійкості українців. *Вчені записки ТНУ імені В. І Вернадського*. Серія: Психологія. 2022. Том 33 (72). № 4. С.89-98.

3. Басенко О. М., Психосоціальні передумови розвитку життєстійкості у підлітків в умовах воєнного конфлікту. *Український психологічний журнал*, 2019. № 2 (12). С. 27–48.

4. Селюкова Т. В. Особливості стресостійкості осіб з різною спрямованістю локусу контролю. *Сучасні методи організації медико-психологічної реабілітації учасників АТО в санаторно-курортних умовах (XX Платонівські читання): матеріали наук. – практ. конф., 19–20 травня 2017 р.* Харків, 2017. С. 82–84.

5. Бугерко Я. Потенціал як психодуховна даність особистості. *Психологія і суспільство*. 2018. № 1-2. С. 68-82.

УДК 316.4

Марія Підгурська

*старший викладач кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет*

Тетяна Куропатва

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет*

ПЕРЕДУМОВИ ТА ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА В ОРГАНІЗАЦІЇ

Розвиток суспільних процесів, зростаюча мінливість сучасного соціального простору стають характерними рисами сьогодення. Для усунення можливостей виникнення серйозних конфліктів у суспільстві соціальним суб'єктам необхідно набути нових зв'язків, розробити особливу концепцію свого перебування у світі, осмислити перспективи соціальної еволюції. Від суспільства потрібна глибока рефлексія принципів співробітництва та комунікації, здатність адекватно реагувати на трансформацію соціального середовища та протистояти руйнівним тенденціям. В ситуації, що склалася, актуальності набуло питання про інститут соціального партнерства як один із найбільш раціональних, цивілізованих шляхів вирішення суперечностей, що виникають на різних рівнях людського співжиття.

Феномен соціального партнерства є результатом тривалої еволюції у суспільному розвитку. Теоретико-методологічною основою розробки концепції соціального партнерства стали праці Ж. Прудона, О. Конта, Е. Дюркгайма, М. Вебера, Т. Парсонса, Дж. Ролза, А. Турена. Крім класичних праць філософів

та соціологів заслуговують уваги дослідження зарубіжних економістів (Дж. Кейнса, Ф. Гаєка, Дж. Гелбрейта, Дж.С.Мілля) політологів (Дж. Коена, Е. Арато, Ф.Шміттєра), правознавців (Л. Дюги, М. Оріу), які зробили значний внесок у наукове осмислення та розвиток ідеї соціального партнерства [5, с. 227].

Соціальне партнерство – це один із інструментів відстоювання соціальними групами своїх класових інтересів, який виявився ефективним у певній історичній та суспільно-політичній ситуації. Це не означає, що суспільству слід повернутися до ситуації відкритого класового конфлікту, хоча неадекватність структур трипартизму залишає лише такий шлях. Раціональне осмислення того, чим є соціальне партнерство і в якому стані воно знаходиться в даний момент, вимагає насамперед посилення механізмів соціально-групового представництва: це масові активні профспілки та рішуча переговорна позиція. Повернути зміст концепції соціального партнерства можна лише через формування масового соціального руху, який будується на усвідомленні соціальними групами своїх особливих класових інтересів та готовності їх колективно та рішуче відстоювати.

В даний час соціальне партнерство все частіше постає інструментом регулювання різноманітних суспільних відносин, виходячи за межі соціально-трудової сфери. У становленні та розвитку системи соціального партнерства, зрештою, зацікавлені всі соціальні групи та держава в цілому, оскільки при цьому досягається стабільність у суспільстві, його прогресивний соціально-економічний розвиток. Цей феномен сприймається як чинник соціально-економічної та політичної стабільності, формування цивілізованих відносин між соціальними суб'єктами та соціальними групами, заснованих на узгодженні їхніх інтересів, котрі взаємно перетинаються. Незважаючи на зростання кількості публікацій з проблем соціального партнерства, низка суттєвих питань, які пов'язані із вивченням передумов і шляхів забезпечення розвитку цього феномену в організаціях, потребують додаткового вивчення.

Зацікавленість до соціального партнерства в організації з боку представників різних наукових напрямів, що вирізняється останнім часом, зумовлена суттєвим потенціалом даного феномену, який може бути використаний у різних сферах людської життєдіяльності. Відсутність у державах із розвинутою ринковою економікою протягом тривалого часу серйозних суспільних потрясінь є значною мірою наслідком реалізації ідеї соціального партнерства та, насамперед, у соціально-трудоій сфері. Досвід низки високорозвинених держав свідчить, що у тих країнах, де практично реалізуються принципи соціального партнерства, стабільно розвивається національна економіка й плекається підприємницька діяльність, суттєво

підвищується життєвий рівень населення. Соціальне партнерство як цивілізоване регулювання соціально-трудових відносин найманих працівників і роботодавців за безпосередньою чи опосередкованою участю держави, поширене у світовій практиці, нині стрімко розвивається і в Україні. Соціальне партнерство є однією з форм соціальної взаємодії, отже, передбачає включеність в процес різних сторін, і зумовлює пошук ефективних організаційних форм цієї взаємодії. Сучасне соціальне партнерство характеризується різноманітністю суб'єктів та інститутів партнерських відносин, багатоосібністю форм договорів та угод, але, водночас, невпорядкованістю організаційних структур та механізмів регулювання соціального діалогу.

Удосконалення соціального партнерства має йти за двома основними напрямками. Перший – підвищення соціальної відповідальності бізнесу та розвиток соціального діалогу за участю уряду, який все більшою мірою має відігравати роль гаранта. Другий – проведення ефективної соціальної політики, спрямованої на працівників підприємства та спільне з профспілками прогнозування подій у сфері трудових відносин, визначення пріоритетів та соціальних цілей розвитку. Одним із головних завдань має стати зміщення акцентів та пріоритетів від представництва інтересів підприємців у бік вироблення корпоративних принципів поведінки, норм, правил, що забезпечують солідарність усіх сторін соціального партнерства.

Отже, соціальне партнерство займає найважливіше місце в науковому аналізі сучасного суспільства, еволюції трудових відносин та законодавчих практик багатьох країн світу. Більше того, для України соціальне партнерство є інституційним механізмом, за допомогою якого суб'єкти соціально-трудових відносин засвоюють нові соціальні ролі та зразки поведінки у регулюванні та узгодженні інтересів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьманцева Н. Соціальне партнерство як спосіб її інтересів суб'єктів соціально- трудових відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 82-86.
2. Громадська Н. А. Соціальний діалог: навч. пос. Миколаїв: ЧДУ ім. П. Могили, 2012. 184 с.
3. Капліна Г. А., Гніденко В. І. Модель соціального партнерства в Україні: проблеми запозичення зарубіжного досвід. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2014. № 29. С. 55-61.
4. Спасів Н., Кулина Г., Лубкей Н. Соціальне партнерство як імператива соціально-економічного розвитку України. *Вісник економіки*, 2021. №3. С. 8-19.
5. Юзик Л. А. Сутність та механізм соціального партнерства. *Економічний аналіз*. 2010. Вип. 5. С. 225-227.

Тетяна Романюк

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет*

Вячеслав Бобівник

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ МОРАЛЬНОЇ ТРАВМИ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Проблема моральної травми – порівняно нове поняття в психології, дослідження в цій галузі все ще перебувають на ранніх стадіях. Однак за останні роки було проведено низку досліджень, які дозволяють краще зрозуміти природу, причини та наслідки моральної травми. На сьогодні загально визнаним є визначення моральної травми як складного стану, який може мати різний вплив на людей. Деякі люди можуть відчувати симптоми, схожі на посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), такі як флешбеки, кошмари та тривога. Інші можуть відчувати себе емоційно онімілими або відчуженими від інших. Моральна травма може бути викликана різними подіями, такими як бойовий досвід, насильство, жорстоке поводження або свідчення несправедливості. Існує низка факторів, котрі збільшують ризик розвитку моральної травми, зокрема особистісні якості, бойовий досвід і соціальна підтримка.

Вивчення даної проблеми розпочалося з кінця ХХ століття, коли J. Shay вперше ввів його в науковий обіг у своїй праці «Ахіллес у В'єтнамі: бойова травма та знищення характеру». Основна ідея праці – це проблеми інтеграції військового населення в американське суспільство після повернення з війни. Вчений у своїх працях зазначає, що ці проблеми добре простежується й за часів Троянської війни, коли Одісей та Ахіллес мали проблеми з переживанням зради з боку влади та значущих близьких.

Проблема переживання зради є центральною в працях J. Shay [1, с. 41]. Сама ця проблема, на думку вченого, становить фактор ризику для розвитку моральної травми. Більш широко і предметно моральна травма досліджується як вид бойової психічної травми та розглядається дослідником у трьох контекстах:

- виникнення непередбачуваних, нестандартних, критичних ситуацій;
- зрада вищого керівництва;
- зрада своїх власних внутрішніх переконань [там же].

Моральна травма відрізняється від посттравматичного стресового розладу (ПТСР) тим, що пов'язана не лише з переживанням страху чи жаху, а й з моральними дилемами, суперечностями та порушенням цінностей. На відміну від посттравматичного стресового розладу, який фокусується на повторному переживанні травматичних подій, моральна травма пов'язана з порушенням моральних цінностей та переконань людини.

J. Shay концептуалізував моральну травму як травму, яка виникає внаслідок зради авторитетною особою в ситуації високого ризику. Військовослужбовці можуть відчувати моральну травму, якщо вони стали свідками або жертвами зради, обману або порушення цінностей, в які вони вірили. В. Litz стверджує, що моральна травма – це нездатність запобігти або вчинити дію, яка порушує глибокі моральні переконання та очікування. На його думку, моральній травмі завжди передують негативна дія, яка порушує чи суперечить кодексу поведінки або правилам щодо «правильного» / «неправильного». Вона може виникнути як наслідок власних дій або дій інших людей.

Військовослужбовці можуть відчувати моральну травму, якщо вони були змушені вбивати, катувати або завдавати шкоди іншим людям, навіть якщо це було зроблено в рамках бойових дій. Неузгодженість між моральними принципами та реальною поведінкою зумовлює внутрішній конфлікт та емоційний дистрес. І разом з тим важливо розуміти, що загострений прояв буде в тому випадку, якщо особа усвідомлює невідповідність своїх вчинків власному моральному кодексу, що, своєю чергою, призводить до поглиблення почуття власної провини та сорому. Таким чином, основні причини моральної травми, за В. Litz, пов'язані з діями або їх відсутністю у стресових ситуаціях.

Низка особливостей прояву моральної травми у військовослужбовців полягає в тому, що останні можуть відчувати, що їхні фундаментальні переконання про те, що правильно, а що ні, були зруйновані через досвід жорстокості, насильства або несправедливості, які вони пережили або стали свідками. К. Drescher та ін. зазначають, що у військовослужбовців моральна травма може виникнути не тільки через те, що особа стає свідком вбивства чи жорстокого поводження з кимось, а й сама може вчинити подібні дії. Водночас важливо відмітити, що на противагу цивільному населенню, військові підготовлені до такого, оскільки мораль і етика є частиною військової діяльності [1, с. 42].

Результати дослідження А. Vargas та його колег дозволяють стверджувати, що найбільш поширеними причинами виникнення моральної травми є зрада, загибель цивільного населення та насильство всередині колективу. Крім цих чинників вони виділяють й інші: виникнення почуття провини та сорому,

соціальні проблеми чи стосунки, духовні проблеми, які завершуються часто спробами самоушкодження чи суїциду [там же].

Військовослужбовці можуть відчувати провину за те, що їм вдалося вижити, коли інші загинули, або за дії, які вони були змушені вчинити під час бою. Їм може бути соромно за те, що вони не змогли захистити мирних жителів або запобігти жахам війни. Їм може здатися, що світ є безнадійно жорстоким і несправедливим місцем. Внаслідок перенесення моральної травми може виникнути відчуття втрати віри в людство або сенс життя.

Е. Jones зазначає, що потенційно морально травматична ситуація відрізняється від класичної етичної дилеми. Вирішуючи етичну дилему та приймаючи рішення, людина змушена вирішувати між двома виправданими, але взаємно протилежними діями, і у такому випадку в людини зберігається право вибору, а при моральній травмі військові перебувають в умовах жорстких реалій, де вони обмежені цілісною військовою стратегією або правилами, якими їх зобов'язали під час підготовки. Адже війна – це ненормальна подія, яка зумовлює низку ненормальних травматичних ситуацій, потенційно морально травматичних ситуацій зокрема.

Д. Jinkerson визначає моральну травму як особливий тип травми, що характеризується почуттям провини, екзистенціальною кризою та втратою довіри, які можуть розвинути після передбачуваного морального порушення [1, с. 42]. К. Parazoglou та ін. стверджують, що ключовою передумовою для моральної травми є акт порушення, який руйнує морально-етичні очікування, які вкорінені в релігійних чи духовних переконаннях, або культурних, організаційних і групових правилах щодо справедливості, цінності життя та ін.

Переживання травматичної події може залежати від низки факторів: культурних переконань особистості, наявності підтримки чи стадії морального й особистісного розвитку, на якій знавалось травматичне переживання. Почуття приниження, зради чи замовчування формують травматичне переживання.

М. Gray та команда визначають моральну травму як «...термін, який використовується для опису синдрому сорому, самоушкодження, гніву та деморалізації, який виникає, коли порушуються глибоко вкорінені переконання та очікування щодо моральної та етичної поведінки» [2, с. 407]. Моральна травма відрізняється від ПТСР тим, що також не ґрунтується на когнітивному спотворенні, пов'язаному зі страхом – катастрофізацією. Під час війни моральна травма може виникнути внаслідок вбивства, вчинення насильства, зради довіри лідерів, свідків розбещеної поведінки або неспроможності запобігти серйозним неетичним діям. Незалежно від травми, яка загрожує життю, і складних реакцій горя, моральна травма також вимагає зміни світобачення.

На думку А. Harwood-Gross та ін., моральна травма має соціальну природу, тому пов'язана із системою соціальних суджень, та проявляється у ситуаціях, коли бувші учасники бойових дій інтегруються в соціум та цивільне життя. Вчена та її команда вважають за необхідне говорити радше про інтервенції у контексті моральної травми ніж про її лікування [2, с. 140]. Т. Molendijk вважає, що загальна ідея моральної травми полягає в тому, що моральна шкода є результатом бойового досвіду, який впливає на моральні цінності солдатів і, як такий, спричиняє страждання [2, с. 183]. Вона відрізняється від посттравматичного стресового розладу (ПТСР) тим, що пов'язана не лише з переживанням страху чи жаху, але й з моральними дилемами, суперечностями та порушенням цінностей. На відміну від посттравматичного стресового розладу (ПТСР), який фокусується на повторному переживанні травматичних подій, моральна травма пов'язана з порушенням моральних цінностей та переконань людини.

Водночас, важливими у цьому контексті є ідеї утилітаризму про те, що прийняття рішення у морально складних ситуаціях повинні ґрунтуватися на максимально позитивних та мінімально негативних наслідках парадоксальної ситуації, яка складалася під час військових дій. Тому досить важко оцінити дані події з позиції абсолютного добра чи зла, але варто виходити з аналізу конкретної ситуації та максимізації сприятливих наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козігора М.А. Психологічні особливості прояву моральної травми під час воєнного конфлікту: дис. ... канд.психол.наук: 19.00.01 / *Волинський нац. ун-т імені Лесі Українки. Луцьк, 2023.* 215 с.

2. Gray M. J., Schorr Y., Nash W., Lebowitz L., Amidon A., Lansing A., Litz B. Adaptive disclosure: An open trial of a novel exposure-based intervention for service members with combatrelated psychological stress injuries. *Behavior Therapy*, 2012. Vol. 43. P. 407–4153.

ВПЛИВ АЛГОРИТМІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ СКЛАДОВИХ ОСОБИСТОСТІ

Останніми роками штучний інтелект знаходиться на хвилі активного розвитку. Інструменти штучного інтелекту впроваджуються і використовуються майже у всіх сферах та досліджуються науковцями у різних галузях [1-5]. Штучний інтелект стає все більш необхідним і впливовим у нашому сучасному світі. Його застосування розширюється на всі аспекти життя, включаючи особистісний розвиток та міжособистісні відносини. Однак, разом з усіма його перевагами, алгоритми штучного інтелекту можуть мати значний вплив на формування базових складових особистості. Коли ми говоримо про особистість, ми маємо на увазі не лише наші уподобання та переконання, але й наші когнітивні процеси, емоційний стан та соціальну взаємодію. Алгоритми штучного інтелекту можуть впливати на кожен з цих аспектів [3].

Одним з основних впливів алгоритмів ШІ є їх вплив на наше мислення та прийняття рішень. Рекомендаційні алгоритми можуть створювати "інформаційні бульбашки", обмежуючи наш доступ до різноманітності інформації та точок зору. Це може призводити до зменшення нашої здатності до критичного мислення та аналізу. Крім того, алгоритми можуть впливати на наше емоційне становище, надаючи персоналізовані рекомендації, які враховують наші емоції, але в той же час можуть створювати ехокамери, у яких ми постійно підтверджуємо свої власні погляди. З іншого боку, алгоритми ШІ можуть також сприяти особистісному розвитку. Вони можуть надавати персоналізовані навчальні матеріали та рекомендації, допомагаючи нам розвивати нові вміння та інтереси. Також вони можуть створювати віртуальні спільноти, де люди можуть знайти спільні інтереси та взаємодіяти, що сприяє соціальному зростанню [1]. Однак, щоб забезпечити позитивний вплив алгоритмів штучного інтелекту на формування особистості, важливо враховувати етичні аспекти та забезпечити розуміння їхньої ролі у нашому житті. Ми повинні активно працювати над тим, щоб зберігати різноманіття інформації та точок зору, а також розвивати критичне мислення та емоційну інтелігентність.

Отже, вплив алгоритмів штучного інтелекту на формування базових складових особистості є складним і багатограним процесом. Він може мати як позитивні, так і негативні аспекти, і важливо забезпечити збалансований підхід до їхнього використання в нашому суспільстві [5]. Алгоритми штучного інтелекту, які використовуються в різних аспектах нашого життя, стають все більш впливовими на формування нашої особистості і соціальної поведінки. Наразі, коли ми живемо в цифровому просторі, де технології стають все більш інтегрованими в наше повсякденне життя, важливо розуміти, як ці алгоритми впливають на наше самовизначення, мислення, емоції та взаємодію з іншими.

Одним з ключових аспектів впливу алгоритмів штучного інтелекту на формування особистості є їх роль у створенні персоналізованих досвідів для користувачів. Вони аналізують наші дії, взаємодію та інтереси, щоб надати нам індивідуалізовану інформацію, послуги та рекомендації. Це може створювати ілюзію індивідуальності та особистісної свободи, але одночасно може обмежувати нашу експозицію до нових ідей та точок зору, що може впливати на наше розуміння світу та нашу спроможність до самовираження [2]. Крім того, алгоритми штучного інтелекту можуть впливати на нашу емоційну стабільність та самопочуття. Наприклад, алгоритми соціальних медіа можуть відображати наші пости та інформацію, що відповідає нашим інтересам або поглядам, збільшуючи наші позитивні емоції, але в той же час можуть підсилювати наші негативні переживання та страхи через відсутність різноманітності та об'єктивності в інформаційному потоці. Також, алгоритми штучного інтелекту можуть мати значний вплив на наші соціальні взаємодії та міжособистісні стосунки. Вони можуть пропонувати нам потенційних друзів, партнерів або контент для спільної споживчості на основі наших інтересів та попередньої взаємодії. Це може змінити спосіб, яким ми сприймаємо та взаємодіємо з оточуючими нас людьми. Отже, вплив алгоритмів штучного інтелекту на формування базових складових особистості виявляється у багатьох аспектах нашого життя, включаючи наше мислення, емоції та соціальну поведінку. Розуміння цього впливу є важливим для того, щоб забезпечити збалансований та здоровий розвиток нашої особистості в епоху швидкого технологічного розвитку [1].

Відзначаючи вплив алгоритмів штучного інтелекту на формування базових складових особистості, ми повинні також враховувати етичні аспекти їх використання. Наприклад, алгоритми можуть мати вбудований біас або стати джерелом дискримінації в залежності від даних, на яких вони навчаються. Це може призвести до підсилення нерівностей в суспільстві та обмеження можливостей для індивідів з певними характеристиками або з груп, які вже перебувають на маргіналізованому становищі. Окрім того, важливо розуміти,

що алгоритми штучного інтелекту не є суб'єктами з власною свідомістю чи моральними цінностями. Вони працюють на основі алгоритмів, які розроблені людьми, і вони відображають ті самі обмеження та приховані біаси, які можуть бути присутні в нашому суспільстві [5].

Таким чином, для забезпечення позитивного впливу алгоритмів штучного інтелекту на формування особистості важливо розвивати етичні стандарти та правові рамки їх використання. Це може включати в себе розробку алгоритмів, які приділяють увагу різноманітності, справедливості та конфіденційності даних, а також забезпечення прозорості та відповідальності в їх розгортанні та використанні. У кінцевому підсумку, алгоритми штучного інтелекту мають потенціал як позитивно впливати на формування особистості, так і становити виклик для нашого розуміння та захисту наших прав та цінностей як індивідів та як суспільства в цілому. Однак, з правильним підходом і розвитком, вони можуть сприяти нашому розвитку та допомогти нам краще розуміти себе та світ, в якому ми живемо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мар'єнко М., Коваленко В. Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта*. 2023. № 1. С. 48-53.

2. Матвеева К. В. Використання інструментів штучного інтелекту у написанні наукових досліджень: етичний аспект. *Наукова весна* : матеріали XIII Міжнар. наук.-техн. конф. аспірантів та молодих вчених (м. Дніпро, 02 берез. 2023 р.). Дніпро: НТУ Дніпровська політехніка, 2023. С. 246-248.

3. Певень К., Хміль Н., Макогончук Н. Вплив штучного інтелекту на зміну традиційних моделей навчання та викладання: аналіз технологій для забезпечення ефективності індивідуальної освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 11(29). С. 306-316.

4. Філіпенко, Л. В., Думанський О. В., Козак О. В. Академічна доброчесність в науковому та освітньому середовищі закладів освіти України: погляд крізь призму наявності штучного інтелекту. *Академічні візії*. 2023. № 19. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/380>

5. Шаров С. В. Сучасний стан розвитку штучного інтелекту та напрямки його використання. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. № 6. С. 136-144.

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор О. Є. Фурман,
Західноукраїнський національний університет*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПОЛЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Психологія управління як наукова дисципліна існує тільки в єдності її теоретичних і практичних аспектів. Вона синтезує у собі загально-психологічний, соціологічний, соціально-політичний, соціально-економічний, соціокультурний, соціально-психологічний, історичний, етнопсихологічний та юридичний підходи. Теоретичні знання з психології управління пояснюють і розкривають психологічну сутність життєдіяльності організованих спільнот, психологічні тенденції розвитку особистості керівника та його управлінської діяльності. Практичні (емпіричні) психологічні та соціально-психологічні дослідження дають конкретну інформацію щодо тих чи інших явищ та процесів в системі управління. При цьому теоретичні дослідження проводяться за допомогою загальнонаукових методів, а емпіричні спираються на конкретні методи психології, соціальної психології та теорії управління. Виходячи з цього, знання, що дає психологія управління, можна поділити на фундаментальні й прикладні, де перші ставлять за мету подальший розвиток науки, удосконалення наукових уявлень про предмет психології управління, а другі переслідують мету, котра спрямована на розв'язання певної конкретної управлінської проблеми [1].

Психології управління, як самостійній галузі знання, властиві наступні функції, теоретико-пізнавальна, прогностична, інформаційна, соціально-психологічна, етнопсихологічна, соціокультурна, гуманістична, прикладна та інші. Теоретико-пізнавальна функція передбачає оцінку явищ з позицій інтересів людини. Вона полягає в тому, що психологія управління накопичує знання з проблем управління, систематизує і аналізує їх, прагне сформулювати нову, об'єктивну, картину взаємовідносин в організованій спільноті, забезпечує надійну інформацію про різноманітні процеси в системі управління. Інформаційна функція покликана за допомогою систематизованої інформації відтворити реальну картину об'єкта і суб'єкта управління, їх дії, ділові контакти тощо. Соціокультурна та етнопсихологічна функції психології управління мають предметом свого вивчення соціальні й психологічні

особливості управлінської культури. Соціально-психологічна функція – це систематизація знань з проблем ділового спілкування і взаємодії учасників управлінського процесу [3].

Як вже зазначалося, особливість психології управління полягає в тому, що її об'єктом є організована (індивідуальна і спільна) діяльність людей, що об'єднані загальними інтересами і цілями, нормами, правилами і вимогами. Отже, важливою в цьому зв'язку є її гуманістична функція, яка полягає в дотриманні норм етики і моралі щодо індивіда в процесі управління і здійснення управлінської діяльності. У той же час економічна функція управління полягає в підвищенні ефективності виробництва, продуктивності праці, в забезпеченні продуктивної взаємодії персоналу на всіх рівнях. Вона також спрямована і на уникнення фінансових непорозумінь і потрясінь, створення умов для продуктивної праці. Соціальна функція передбачає зниження рівня соціальної напруги в організації, конфліктності на підприємстві, що, своєю чергою, сприяє розвитку цих процесів і в суспільстві. Міжнародна функція пов'язана із зміцненням позицій підприємства, організації в зовнішньоекономічних відносинах.

Не менш значуща – прогностична функція психології управління, яка передбачає формування психологічних прогнозів щодо розвитку керівника та його управлінської діяльності. Прикладна функція психології управління полягає в тому, щоб на основі теоретичного і емпіричного аналізу управлінських процесів розробити практичні рекомендації з різних аспектів управлінської діяльності. Загалом, рекомендації спрямовані на покращення роботи керівників, всієї системи адміністрування. При цьому важливе практичне значення мають психологічні та соціально-психологічні прогнози стосовно найближчого і віддаленого майбутнього управління та його ролі в житті суспільства і окремої людини.

Сучасне управління неможливе без таких понять, як управління, менеджмент, керівництво, організація, лідерство. Вони знаходять своє місце у психології адміністрування. В довідковій літературі соціальне управління характеризується як вплив на суспільство з метою його вдосконалення, збереження якісної специфіки і розвитку. Щодо діяльності окремої організації, установи чи підприємства, то управління означає сукупність скоординованих заходів, спрямованих на досягнення накреслених в рамках організації певних цілей. Процес керівництва має місце там, де здійснюється організована діяльність людей з метою досягнення певних результатів. Тому в центрі уваги знаходяться саме психологічні аспекти управлінської діяльності [2].

У сучасному світі менеджмент визначається не лише технічними аспектами, й глибоким розумінням психологічних механізмів. Від того,

наскільки успішно керівництво здатне застосовувати психологічні принципи в управлінській практиці, залежить ефективність стратегій, прийняття рішень та якість комунікацій в організації.

Стратегічне управління – це процес розробки та реалізації довгострокових цілей та планів, спрямованих на досягнення конкурентних переваг і забезпечення стабільного розвитку організації. Психологія грає ключову роль у цьому процесі, оскільки дозволяє розуміти мотивації та потреби як внутрішніх, так і зовнішніх стейкхолдерів. Наприклад, теорія мотивації А. Маслоу допомагає зрозуміти, чи працівники задоволені та мотивовані, це постає важливим чинником при формуванні стратегій управління персоналом. А теорія портфельного аналізу, розроблена Б. Кеннеді та Г. Хайфетом, вказує на необхідність розгляду організаційних ресурсів у зв'язку з ризиками та можливостями, що допомагає керівництву приймати обґрунтовані стратегічні рішення.

Прийняття рішень – невід'ємна частина управління, і успішність цього процесу залежить від розуміння психологічних аспектів. Теорія "обмеженої раціональності", запропонована Гербертом Саймоном, вказує на те, що умови невизначеності та обмеженої інформації спричинюють такі ситуації, коли керівники приймають неідеальні рішення, орієнтуючись приміром, лише на власний досвід. Також, важливою є теорія ризику та невизначеності, розроблена Джоном Ф. Кеннеді, яка наголошує на тому, що люди можуть уникати ризику або навпаки, активно шукати його залежно від власних уявлень про стабільність та контроль.

Комунікація – це ключовий елемент управління, який впливає на всі аспекти організаційного життя. Успішна комунікація створює сприятливі умови для співпраці, розвитку та досягнення спільних цілей. Психологія комунікації вивчає механізми міжособистісної взаємодії та їх вплив на ефективність управління. Теорія організаційної комунікації, розроблена Фредеріком Леслі, обґрунтовує важливість відкритого та ефективного спілкування в організації. Вона вказує на необхідність налагодження двостороннього потоку інформації між усіма рівнями управління для забезпечення гармонійних відносин та досягнення спільних цілей. Крім того, розуміння особливостей комунікаційного процесу за допомогою теорії активного слухання Карла Роджерса дозволяє керівникам ефективно спілкуватися зі співробітниками, проявляючи зацікавленість, розуміння та емпатію.

Відомо, що організаційна культура визначається набором цінностей, норм та вірувань, що притаманні певній компанії. Вона також впливає на спосіб спілкування та взаємодії в організації. Розуміння організаційної культури і її впливу на комунікацію допомагає керівництву змінювати або підтримувати

певний тип комунікації, який відповідає стратегічним цілям компанії. Таким чином, побудова успішних комунікацій в організації вимагає розуміння психологічних аспектів міжособистісної взаємодії, а також врахування організаційної культури та контексту.

Отже, психологія управління відіграє важливу роль у формуванні ефективних стратегій, прийнятті рішень та побудові успішних комунікацій в сучасному менеджменті. Розуміння психологічних принципів дає змогу керівництву створювати сприятливі умови для досягнення поставлених цілей та підвищення організаційної ефективності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бірюченко С. Ю., Бужимська К.О., Бурачек І.В., та ін.; під заг. ред. Остапчук Т. П., підручник, Житомир : Державний університет «Житомирська політехніка». Видавництво «Рута», 2021. 856 с.

2. Кукуленко-Лук'янець І. В. Психологія управління : навчально-методичний посібник, Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012. 140 с.

3. Прищак М. Д., Лесько О. Й. Психологія управління в організації : навчальний посібник. [2-ге вид., перероб. і доп.]. Вінниця. 2016. 150 с.

УДК 159.923.5

Іван Шворак

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент О. Я. Шаюк
Західноукраїнський національний університет*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Толерантність особистості є одним із важливих чинників формування цивілізованого суспільства, де існує плюралізм думок, соціальних інститутів, які забезпечують багатовекторність розвитку людства. Сучасну гуманістичну західну цивілізацію важко уявити без наявності високого рівня толерантності як здатності сприймати інших людей, їхні думки та переконання, що можуть відрізнятися від власних. Це стосується розуміння та поваги до різноманіття думок, культурної та релігійної багатогранності суспільства. О. Шаюк зазначає,

що толерантна свідомість – це свідомість, в якій сходяться духовно-екзистенційні аспекти буття особистості: відповідальність, свобода, автономія, ініціативність, креативна рішучість. Це толерантність, яка безпосередньо пов'язана із зрілістю особистості [6]. Людина, яка толерантна, є відкритою до діалогу та взаєморозуміння, незважаючи на будь-які відмінності. Саме тому дослідження толерантності займає важливе місце у сучасній психології.

Історично першою працею присвяченою толерантності прийнято вважати «Послання про віротерпимість» Дж. Локка, яку було опубліковано у 1689 році. Дослідження стосувалось аналізу результатів Вестфальського миру, а саме віротерпимості як важливого складника стабільності державного ладу. Вперше ж поняття толерантності сформулював Ф.-М.А де Вольтер у “Трактаті про віротерпимість” (1763), де він висловив знамениту думку: “Я не згодний з жодним з Ваших слів, але готовий умерти за Ваше право ці слова говорити”.

Суттєвий вклад у дослідженні толерантності особистості зробили і в українському науковому середовищі. Українські науковці досліджують різні підходи до формування поняття толерантності як феномену. Для прикладу, О. Канюк, І. Іваничко дослідили поняття толерантності. Зазначається, що є філософський, соціологічний, психологічний та педагогічний вимір визначення поняття толерантності. Можна виділити такі види толерантності, як вікова, гендерна, фізична, фізіологічна, політична, географічна, міжетична тощо [3].

Безумовним є факт, що формування толерантності особистості є складним і багатоаспектним процесом, який має розпочинатися з раннього дитинства особи. Тому питанню формування толерантності у дітей та підлітків присвячено низку наукових досліджень. Зокрема, М. Жорнова досліджувала особливості психологічного портрету толерантності особистості серед студентів [2]. Н. Токарева проаналізувала роль комунікативної толерантності як фундаментального механізму регуляції міжособистісного спілкування та формування особистості під час їх дозрівання [5]. О. Вдовіченко, І. Кондратьєва, Л. Балла дослідили, що толерантність розвивається впродовж навчання, її рівень підвищується під впливом спеціально організованого навчання, в процесі набуття професійних знань, умінь та навичок у закладах вищої освіти відповідного типу [1].

Незважаючи на наявність істотної кількості теоретичних напрацювань, які стосуються дослідження питання толерантності особистості, ця тема не втрачає своєї важливості. Натомість, сучасні реалії дозволяють говорити про актуалізацію потреби дослідження толерантності особистості. Збройний напад Російської Федерації на Україну піднімає питання щодо переосмислення теоретичних концепцій толерантності. Загалом вплив повномасштабної війни на психологічний стан українців досліджений у працях Л. Литвинової,

Т. Оганесян [7] та О. Скрипкіна [4]. Попри це, залишається відкритим питання формування толерантності особистості в умовах війни, а також переосмислення концепції толерантності українського суспільства. Виникає потреба дослідження ставлення українського суспільства до загарбника, а також ставлення до пасивної позиції окремої частини суспільства до війни. На нашу думку, зазначений контекст має стати каталізатором наукових досліджень толерантності особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вдовіченко О. В., Кондратьєва І. П., Балла Л. В. Психологічні особливості толерантності майбутніх психологів. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2022. № 1(103). 64-77. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/388/388
2. Жорнова М. М. Толерантність як багаторівнева характеристика особистості студента. Актуальні проблеми психології в закладах освіти 2022. 4. 43–49. URL: <https://doi.org/10.31812/psychology.v4i.7425>
3. Канюк О. Л., Іваничко І. І. Деякі наукові підходи до розуміння терміну “толерантність”. Науковий вісник Ужгородського університету. 2022. № 2 (51). 58-61. URL: <http://visnyk-ped.uzhnu.edu.ua/article/view/267609/263453>
4. Скрипкін О. Г. Аспекти проявів негативних психологічних реакцій на реалії війни в українському суспільстві. Вісник Національного університету оборони України. 2022. № 69. 135-143. URL: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/262350/261447>
5. Токарева Н. М. Тенденції виявлення комунікативної толерантності у підлітково-юнацькому віці. Актуальні проблеми психології в закладах освіти. 2020. 255-258. URL: <https://psychology-conference.com/index.php/conference/article/view/139/56>
6. Шаюк О. Я. Толерантність і захисні механізми особистості. 2017. Україна в умовах реформування правової системи : сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 21-22 квіт. 2017р.]. Тернопіль : Економічна думка, 2017. 227-230. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/21418/1/227-230.pdf>
7. Lytvynova L., Oganessian T. The impact of a full-scale russian-ukrainian war of 2022 on the psychological state of a person. Modern science: global trends, technologies and innovation. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/376/10283/21452-1>

Володимир Чубко, Арсен Голота
*здобувачі третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет*

МАНІПУЛЯТИВНІ СТРАТЕГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО КЕРІВНИКА

З позиції наукового дослідження, управлінська діяльність – поліаспектна та складна проблематика, адже передбачає вивчення багатьох складових – вибір стилю управління, планування діяльності організації та власного часу тощо. Серед такої різноманітності проблем особливе місце займають питання організації ефективної діяльності трудового колективу. Найчастіше труднощі цього процесу пов'язані з необхідністю узгодження загальноорганізаційних і особистих цілей співробітників, які часто не співпадають. Тоді виникає нагальна необхідність використання з боку керівника різноманітних інструментів психологічного впливу, які часто набувають форми маніпулятивних стратегій.

Грунтовний аналіз цілої низки літературних джерел [1; 4] засвідчив, що незважаючи на доволі детальне дослідження феномену психологічного впливу як наукової категорії, його природи, різновидів, методів, механізмів тощо, серед науковців досі точаться суперечки щодо етичності його використання у різних сферах життєдіяльності. Особливо це стосується саме маніпуляцій, які у масовій свідомості асоціюються саме з психологічним насильством, яке спрямоване на отримання певної вигоди поза волею людини. І якщо, наприклад для політики чи маркетингу це є більш-менш зрозумілим і навіть прийнятним, то в управлінській діяльності останні сприймають швидше як негативне та деструктивне явище, адже: «їх використання...спричинює приховане збудження в іншій людини намірів, котрі не співпадають з її актуальним бажанням» (Доценко Є. Л., 2000).

Незважаючи на те, що більшість науковців, які досліджують дану проблематику підтримують вищеозначену позицію, дехто з них все ж зазначає, що хоча: «Маніпулювання - це один із способів цілеспрямованого впливу однієї людини (маніпулятора) або групи людей на іншу (інших), при якому вплив здійснюється, перш за все, в інтересах маніпулятора і переважно непомітно для об'єкта маніпулювання» (Братченко С. Л., 2001), є випадки, коли такий вплив використовується на користь об'єкта маніпуляцій або ж набуває таких відверто відкритих форм (наприклад, цинічно-явний шантаж), що не помітити його просто неможливо.

Для більш глибокого розуміння даного питання пропонуємо поглянути на цей феномен з позиції аналізу різних підходів, а саме: психотерапевтичного, соціального та моралізаторського [4].

1. *Психотерапевтичний підхід*, насамперед, відстежує як використання маніпуляцій впливає на душевне здоров'я маніпулятора та тих, хто його оточує. Його прихильники притримуються позиції про те, що такий вплив використовується переважно для того, щоб приховати свою справжню особистість чи наміри і для цього вдається до прикрашання, приховування чи придумування і при цьому ще й здобуває особисті чи соціальні вигоди. В цьому контексті відомий психотерапевт Ерік Берн замість поняття "маніпуляція" використовував поняття "гра", розуміючи під цим "серію наступних один за одним прихованих додаткових трансакцій з чітко визначеним і передбачуваним результатом". При цьому: «ігри є невід'ємною та динамічною частиною неусвідомлюваного плану життя чи сценарію кожної людини», але вони одночасно є лише сурогатом справжньої близькості [2].

2. *Соціальний підхід* цікавиться тим, які і коли маніпуляції соціально (життєво та ділово) не виправдані та шкідливі, а які і коли – виправдані та корисні. В цілому, ставлячись до цього явища негативно, його прихильники вважають, що можливим, виправданим і навіть необхідним ця стратегія є у випадку, коли йдеться про гідну і жорстку відповідь на застосування маніпуляції у ваш бік з боку не дуже чесних людей.

3. *Моралізаторський підхід* не цікавиться ні діловими наслідками маніпуляцій, ні їх впливом цій на здоров'я людини; його прихильники просто, без жодних обґрунтувань стверджується, що маніпуляції – це погано. Погано, тому що це не відповідає моралі, а хто цього не розуміє, той самий аморальна особистість. Його найкраще характеризує наступне визначення: «Маніпулювання – це психологічне насильство, тобто такий вплив на свідомість та органи почуттів людини з боку іншої людини або групи людей, що спонукає її діяти відповідно до прихованих цілей та інтересів маніпуляторів, які ретельно приховуються від жертви, особливо на перших етапах залучення їх у пастку» (Доценко Є. Л., 2000). Це визначення надмірно навантажене оцінним компонентом: очевидно, що слова «насильство», «жертва», «пастка» на неусвідомлюваному рівні викликають емоційно негативну реакцію, з іншого боку, явного засудження маніпулювання у визначенні начебто й немає.

Отже, беручи до уваги все вищезначене висновуємо, що основна мета маніпуляцій – приховуючи свої справжні наміри, спонукати іншу людину до скоєння певних дій, зміни ціннісних установок, уявлень і думок тощо, одночасно зберігаючи в неї ілюзію незалежності, самостійності прийнятих рішень чи дій. Іншими словами, спонукати людину до того, чого вона робити не

хоче, відвернути від того, чого вона прагне, але при цьому створити в неї впевненість, що вона діє з власної волі. У той же час слід зазначити, що існує не тільки деструктивний вплив при використанні маніпуляцій. У різних видах професійної діяльності, і зокрема в управлінні, найчастіше можливий і позитивний ефект від їх використання. Так, наприклад, коли начальнику необхідно, щоб підлеглий виконав певну роботу, замість деструктивних дій – погроз, штрафів та санкцій, він може використати більш прийнятні, але все ж маніпулятивні технології – лестощі, похвалу тощо.

Отже, *маніпуляція в управлінні* – це вид психологічного впливу, що характеризується суб'єкт-об'єктним, прихованим характером впливу, ставленням до іншого як засобу досягнення цілей організації, який є хоч і не завжди етичним, але частіше всього виправданим та ефективним інструментом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк О. Є. Психологія впливу: Монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2003. 304 с.
2. Берн Е. Его-стани в психотерапії. *Американський журнал психотерапії*, 1957, 11 (2), С. 293-309.
3. Прищак М. Д. Психологія управління в організації: навч. посіб. / М. Д. Прищак, О. Й. Лесько. Вінниця, 2012. 141 с.
4. Татенко В. О. Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину. *Соціальна психологія*. 2003. № 1. С. 60–72.

УДК 159.923.5

Володимир Простяк

*здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент О. Я. Шаюк,
Західноукраїнський національний університет*

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ В ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ ПСИХОЛОГІЇ

Толерантність до невизначеності є важливим аспектом психологічного функціонування, особливо в контексті проблемного поля психології. Цей аспект відображає здатність особистості до ефективного управління стресом та несподіванками, що можуть виникати у процесі вирішення психологічних проблем.

У психології прийняття рішень невизначеність трактують у контексті наявності / відсутності інформації про альтернативи вибору та його результатів (Є. Степура [1]). Досліджують стан невизначеності у творчості (Л. Міщиха), механізми подолання невизначеності, толерантність до невизначеності (О. Боднарчук, Л. Карамушка).

Д. Канеман, П. Словік, А. Тверські стверджують, що сучасні умови життя характеризуються не тільки невизначеністю внаслідок нестачі інформації, але й перенасиченістю новою суперечливою інформацією. Вони відзначають заміну класичної невизначеності взаємосуперечливістю, що підносить актуальність питання про достовірність та релевантність інформації. Таким чином, вони виділяють два види толерантності до невизначеності: толерантність до двозначності, суперечностей – здатність утримувати ці суперечності без спроб швидко вирішити їх та вміння вирішувати дилеми; та толерантність до нестачі інформації - готовність відкрито сприймати новий досвід та бути гнучким у прийнятті нового, на відміну від прагнення до детермінізму та фаталізму, а також створення ритуалів та ригідних систем [2].

Е. Френкель-Брунсвік, К.С. Буднер [3] і С. Бочнер досліджують зміст і конструкт поняття "толерантність до невизначеності". Деякі дослідники розглядають цю якість як психологічну рису особистості (А.П. Макдональд, Р.В. Нортон, Б.Т. Хейзен) та як динамічну характеристику (Д.Л. Макколум, М.С. Лейн, К. Кленке). Індивідуальні відмінності в толерантності до невизначеності вказують на те, що особистість легше приймає факти, що суперечать її попередньому досвіду. О. Луковицька розглядає толерантність до невизначеності як трьохкомпонентну соціально-психологічну установку. Г. Павленко вважає, що ця якість є особистісною характеристикою, яка дозволяє зберігати психічну рівновагу у складних ситуаціях і позитивно пов'язується з феноменом психологічного благополуччя [4]. С. Литвин та інші вчені розглядають толерантність до невизначеності як різновид когнітивного стилю - "толерантність до нереалістичного досвіду". Натомість, інтолерантність до нереалістичного досвіду проявляється в опорі до пізнавального досвіду, якщо цей досвід містить дані, що суперечать набутим знанням, а також в тенденції сприймати й інтерпретувати ситуацію невизначеності як загрозу або джерело дискомфорту, що є однією з характеристик авторитарної особистості.

У сучасному інформаційному суспільстві людина перебуває в постійному стресі, який виникає від різних стресогенних чинників, що можуть підсилювати один одного і в результаті дестабілізувати активність особистості в соціальному середовищі. Знання про світ, особливо про ті небезпеки, які він приховує, дестабілізують особистісний простір людини. До міжособистісних стресорів відносяться різні сфери соціальної активності, в яких перебуває доросла

особистість: фінансовий стрес, міжособистісний стрес, сімейний стрес, суспільний стрес, екологічний стрес, робочий стрес. Найбільш травмуючими є стресори майбутнього, які змушують особистість постійно готуватися до подій, які можуть трапитися в її житті. Тривоги та невдачі майбутнього, які можуть бути як реальними, так і надуманими, можуть створювати більший стрес, ніж реальна фізична небезпека. У стрімкому та динамічному світі дестабілізується суб'єктивна аперцепція майбутнього та деформується його індивідуальна семантична репрезентація. Одну з проблем світової глобалізації вбачають в порушенні традиційних взаємозв'язків між різними соціальними інститутами. Це спричиняє ситуативну дезорієнтацію людини, змушує шукати альтернативні шляхи розв'язання завдань, призводить до постійного стану невизначеності. Великий прорив у галузі медіа відбувся після появи телебачення. Аудіовізуальна інформація є легкою для засвоєння, вона не потребує надмірного обмірковування та має можливості для формування стійких емоційних переживань [6]. Розробляючи проблему формування образу світу, В. Моляко зазначає, що сучасне суспільство не може повністю контролювати інформаційні процеси, тому виникає проблема зниження психологічної безпеки особистості та збереження психічного здоров'я під час усвідомленого та хаотичного споживання інформації [5]. У ХХІ столітті з'явилися нові види інформаційних мереж, які відрізняються від попередніх традиційних засобів масової інформації: інтернет і віртуальні соціальні спільноти. Вони були результатом технологічної глобалізації світу, утворили нові, принципово інші, ніж державні чи етнонаціональні об'єднання, взаємозв'язки між членами суспільства. У їх межах діють інші закони соціальної життєдіяльності, цифрова мережа стала зручним простором для здійснення активності для більшості людей, які відчували психологічний дискомфорт у реальному, фізичному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Степура Є. В. Ціннісно-сміслові чинники прийняття рішень особистістю в умовах невизначеності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. Київ, 2016.
2. Kahneman D., Tversky A. Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. Science. 1974. September 27. Vol. 185. Iss. 4157. P. 1122–1131.
3. Budner, S. Intolerance of ambiguity as a personality variable. Journal of Personality. 1962. №30(1). P. 29–50.
4. Павленко Г. В. Особистісні диспозиції як чинник психологічного благополуччя особистості в контексті невизначеності. Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. VII : Екологічна психологія. 2018. Вип. 45. С. 230–239. 9.

5. Моляко В. Психологічні проблеми конструювання образу світу (загальні положення робочої концепції). Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ : Фенікс, 2018. Т. XII : Психологія творчості. Вип. 24. С. 5–18.

6. Goncharov V. The social information in the social communication system. European Journal of Natural History. 2010. No 3. P. 82–84.

УДК 159.9:378.1

Олександра Баб'яр

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Т.Л. Надвична
Західноукраїнський національний університет*

РОЗВИТОК РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК КЛЮЧОВИЙ АСПЕКТ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Актуальність теми: В сучасній Україні, особливо в контексті глобальних викликів – політична нестабільність, війна, економічна криза, пандемія, технологічні зміни та інші деструктивні події тощо, суспільство зіштовхується із значним рівнем стресу, а відтак пошук оптимальних шляхів його подолання та збереження психічного здоров'я (*резильєнтності*) є однією з ключових навичок людини. Дослідження останніх, зокрема, може включати в себе аналіз психологічних, соціальних, та біологічних чинників, які впливають на здатність особистості до адаптації та відновлення. До них також, насамперед, можна віднести розвиток особливих індивідуальних рис – оптимізму, самоконтролю, емоційної стійкості. Також соціальна підтримка – підтримка з боку родини, друзів, співробітників позитивно сприяє розвитку резильєнтності. Невід'ємним компонентом розвитку останньої є саморефлексія, яка передбачає формування позитивного мислення, прийняття змін, пошук внутрішніх ресурсів тощо.

Результати дослідження вищезначених аспектів можуть використовуватися для розробки програм інтервенцій (дії що виконуються для досягнення змін емоцій і поведінки людини) [1], які спрямовані на підвищення рівня резильєнтності у особистостей, що знаходяться в умовах соціальної невизначеності, що своєю чергою може сприяти покращенню якості життя та благополуччя суспільства.

Мета дослідження – проаналізувати шляхи та чинники, які сприяють розвитку резильєнтності особистості в умовах соціальної невизначеності.

Об'єкт дослідження – особистість в умовах соціальної невизначеності.

Предмет дослідження – процес формування та розвитку резильєнтності особистості в умовах соціальної невизначеності.

Аналіз наукової літератури засвідчив, нині існує ціла низка визначень поняття резильєнтності, серед яких нам найбільше імпонує наступне: *резильєнтність* (резилієнс, психологічна пружність, стресостійкість тощо) – це здатність людини впоратися зі складними життєвими подіями та відновлюватися після труднощів чи стресу; те, що дає психологічну силу втриматися проти викликів, які неминуче трапляються з нами [2]. При цьому резильєнтність це не просто виживання під час життєвих труднощів, але й здатність розвиватися та зміцнюватися, знаходити в собі ресурси для можливості росту під час життєвих випробувань.

Дослідники, які займалися вивченням даної проблематики з'ясували, що серед цілої низки факторів, які можуть значно впливати на рівень стресостійкості особистості, найбільш дестабілізуючим є соціальна невизначеність, яка виникає в умовах нестабільності та непередбачуваності в суспільстві. Вона може бути спричинена економічними кризами, політичними конфліктами, культурними змінами та іншими факторами.

Хоча дослідження різноманітних аспектів соціальної невизначеності та її впливу на резильєнтність особистості завжди було актуальними та важливими, з початком повномасштабної війни вони набули особливого значення та масштабу. Так, наприклад, А. Курова [4] у своїх працях характеризує невизначеність як незавершеність процесу сприйняття або пізнання будь-чого, що проявляється у ситуаціях, коли людина зіштовхується із суперечністю інформації, яка надходить ззовні; складну життєву ситуацію, що є нерозв'язною; повну відсутність інформації про способи дії у незнайомій ситуації, а також сукупність обставин і умов, що характеризуються неповнотою змісту [3].

На думку авторки, взаємозв'язок між соціальною невизначеністю та резильєнтністю полягає у тому, що саме остання допомагає особистості успішно адаптуватися складних умов життєдіяльності. Особистості з високим рівнем резильєнтності краще долають стрес та негативні зміни, зберігаючи свою психологічно стійкість і здатність до функціонування навіть у складних умовах. Особистості з низьким рівнем резильєнтності швидко втрачають мотивацію та інтерес до досягнення цілей під час стресових ситуацій. Вони можуть відчувати безсилля та втрату енергії, замість того щоб активно шукати шляхи подолання стресу, ухилятися від проблеми або впадати в бездіяльність.

Такі люди часто і відчувають безпорадність та втрату контролю над ситуацією. Низький рівень резильєнтності у таких людей, може стати фактором ризику для розвитку депресивних станів та погіршення загального психічного здоров'я.

Таким чином, розвиток резильєнтності може відігравати важливу роль у підтримці психологічного благополуччя та успішної адаптації до соціальної невизначеності.

На формування резильєнтності також можуть впливати інші фактори. До них можна віднести підтримку родини, друзів, колег (соціальну підтримку), яка може значно вплинути на формування стресостійкості та давати відчуття впевненості та прийняття себе, мати позитивний вплив на здатність особистості адаптуватися до стресу. Наявність позитивних внутрішніх ресурсів, таких як висока самооцінка, внутрішня мотивація, оптимізм, віра в свої здібності тощо, також суттєво сприяють формуванню резильєнтності.

Розвиток емоційного інтелекту, який дає можливість розуміти, виражати, свої емоції та вміння керувати ними, допомагає ефективно справлятися зі стресом та адаптуватися до нових ситуацій. Можливість отримувати підтримку та допомогу від професійних психологів, консультантів чи психотерапевтів також позитивно впливають на розвиток стресостійкості. Наявність досвіду подолання життєвих труднощів є важливою складовою формування резильєнтності. Особистості які успішно пережили складні ситуації можуть набути впевненість у власних здібностях та зміцнити свою резильєнтність.

Якщо розглядати можливі стратегії для підвищення рівня цієї властивості, то до них можемо віднести розвиток таких навичок як: здатність аналізувати власні думки, емоції, та реакції на стрес (рефлексія); використання доступних ресурсів, таких як професійна допомога, соціальна підтримка, спорт, спілкування, тощо; тренування навичок по підвищенню емоційного інтелекту дозволить навчитися керувати емоціями та їх вираженням, допоможе краще реагувати на стресові ситуації та зменшити їх вплив на психічне здоров'я; розвиток оптимізму, позитивного мислення позитивного ставлення до життя, віра у власні сили – тобто вміння давати особистістю собі позитивних установок, які допоможуть легше знаходити шляхи подолання труднощів та відновлення після стресу; навчання ефективним стратегіям розв'язання проблем, та прийняття рішень, допомагає збільшити впевненість у собі та здатність швидко реагувати на нові ситуації; розвиток гнучкості та відкритості до змін, дозволить особистості бачити можливості навіть у найскладніших ситуаціях та використовувати їх для розвитку та росту.

У процесі вивчення рівня резильєнтності в умовах соціальної невизначеності, виникає потреба у подальших дослідженнях в цій сфері, і тут можна попрацювати у таких напрямках: вивчити вплив культурних та

соціальних чинників на розвиток резильєнтності, який на наш погляд дозволить краще зрозуміти здатність людини адаптуватися до стресу; дослідити ефективність різних інтервенційних програм для підвищення рівня резильєнтності; визначити вплив різних особистісних ресурсів, таких як, самосвідомість, емоційний інтелект, оптимізм тощо на розвиток стресостійкості; протестувати трансдисциплінарні підходи, тобто об'єднання знань та методів з різних дисциплін, таких як психологія, соціологія, біологія тощо, для кращого розуміння механізмів розвитку резильєнтності; провести аналіз впливу подій з дитинства на розвиток резильєнтності у дорослої особистості.

Дослідження в цих напрямках допоможе розширити наше розуміння процесів розвитку резильєнтності в умовах соціальної невизначеності та розробити більш ефективні стратегії підтримки психологічного благополуччя особистості у складних життєвих ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вільна енциклопедія «Вікіпедія». URL: <https://uk.m.wikipedia.org> > wiki
2. URL: <https://fizis.net> > iak-plekaty-u-sob
3. Чиханцова О. А. Розвиток резильєнтності особистості в ситуаціях невизначеності. Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/07>
4. Курова А. В. Ситуація невизначеності у парадигмі сучасних викликів суспільства. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.10>

УДК 159.937

Надія Гуменюк

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор О. Є. Фурман
Західноукраїнський національний університет*

ФЕНОМЕН ПОРОЗУМІННЯ ЯК АКТИВІЗАЦІЯ ЯВИЩ ЕМПАТІЇ ТА РЕФЛЕКСІЇ

Феномен людського порозуміння відігравав вирішальну роль у становленні людства та його життя на Землі у тому вигляді, який зараз спостерігаємо. Тут і величні прояви людського духу, ограненого низкою взаєморозумінь, що підняли його до вершин моральності, і вчинки проти

людяності і людства, війни і катастрофи, спричинені кліковим співпадінням смислових полів негідників та невігласів. Оскільки, існування останніх не припиняється, тема просування ідеалів добра, істини, краси тощо залишається актуальною задля процвітання людства і потребує подальшого вивчення, практикування, удосконалення процесів досягнення згоди.

Сам термін «порозуміння» в українській мові тлумачиться як взаєморозуміння, згода між ким-небудь; взаємна домовленість, погодженість у діях, вчинках і т. ін. з ким-небудь, а також і як феномен спілкування між ким-небудь тощо [1, с. 1071]. Коренем слова порозуміння є розум і «розуміти», що означає: сприймати, осягати розумом; правильно сприймати людину, поділяючи її світогляд, вчинки, настрої, почуття і т. ін. (розуміти з півслова); проймається свідомістю, ясно, чітко усвідомлювати щось; сприймати не розумом, а інтуїцією, чуттям; відчувати (розуміти серцем) та ін. [1, с. 1268-1269].

У соціальній психології прийнято вважати, що порозуміння повинно бути присутнім між учасниками процесу спілкування. Саме взаєморозуміння тут може бути витлумачене по-різному: або як розуміння цілей, мотивів, установок партнера під час взаємодії, або як не лише розуміння, але й прийняття, поділяння цих цілей, мотивів, установок. Проте в обох випадках велике значення має той факт, як сприймається партнер у процесі спілкування, іншими словами, процес прийняття між людьми постає як обов'язкова складова частини спілкування і умовно може бути названа перцептивною стороною спілкування [5, с. 85-86].

Проте важливо зауважити, що згідно з теоретичною моделлю особистісного прийняття людини людиною А. В. Фурмана, «фундуючись на сприйманні як на активній формі психічного відображення і як на обов'язковій складовій пізнавальної функції психіки, особистісне прийняття особи особою все ж змістовно не тотожне ні соціальній перцепції, ані міжособистісному сприйманню. Воно завжди охоплює розлогий суб'єктивний матеріал останніх, проте у знятому, реорганізованому на ціннісно-смислових засадах вигляді, себто функціонує на якісно іншому – психодуховному, свідомісному – рівні розвиткового існування людини як тієї «частини буття, сущого, що усвідомлює в загальному все буття» (С. Л. Рубінштейн)» [7, с. 70-71].

Що стосується саме перцептивного формовияву спілкування, то як зазначає О. Є. Фурман, він дає змогу співрозмовникам пізнавати один одного та створювати атмосферу порозуміння, компромісу та злагоди [8, с. 240]. Через механізм дії процесних циклів перцептивного аспекту спілкування на певному етапі виникає становлення взаєморозуміння, яке спонукає: а) усвідомлювати себе через партнера та його діяльність; б) розуміти та приймати його цілі,

мотиви, установки тощо. Взаєморозуміння ґрунтується на механізмах: ідентифікації: ототожнення учасника з іншими; емпатії: афективне сприйняття співпереживання, співчуття один до одного; рефлексії: усвідомлення партнером того, як він сприймається співдіячем у спілкуванні [8, с. 242].

Зосередимо увагу на впливі явищ емпатії та рефлексії на процес досягнення порозуміння.

За А. В. Фурманом емпатія – це «високоафективна (емоціогенна) форма ідентифікації, ототожнення особою з чимось чи кимось, тобто по суті це емоційно-почуттєве співпереживання і навіть співстраждання іншому чи іншій» [6, с. 13].

Найбільш актуальним та ґрунтовним у вивченні емпатії в українській психології є наукове дослідження Л. П. Журавльової, яка стверджує, що «ключовим моментом емпатії є відображення суб'єктом емпатії переживань її об'єкта» [3, с. 60], а серед основних функцій поряд з комунікативною, пізнавальною, спонукальною, регулятивною, смислоутворюючою, забезпечення Я-Ти -зв'язку, постає функція взаєморозуміння [3, с. 127].

Демонструючи погляди зарубіжних авторів, Д. Гоулман також стверджує, що «порозуміння виникає в результаті емоційного підлаштування, або іншими словами, здатності до емпатії» [2, с. 181]. Слід зазначити, що саме переживання емпатії не здатне привести до завершеного стану порозуміння, лише активізує його і в подальшому потребує рефлексії для співставлення смислів співрозмовників та виникнення феномену порозуміння. Доречним у цьому контексті буде зазначити, що у праці «Теоретична модель емпатійної взаємодії психолога з клієнтом: циклічно-вчинковий підхід» А.В. Фурмана, вперше серед іншого розглядається «рефлексивна емпатія як четвертий етап розвитку емпатійного процесу, себто як післядіяльна фаза (або поле підсумкового емпатогенного рефлексування) його внутрішнього зняття-переходу особи до іншого емпатійного вчинення» [6, с. 19-20].

Що стосується уявлень про рефлексію, то узагальнене поняття, що існує в сучасній психологічній науці, дає І. Семенов: «Рефлексія (лат. відображення) – вища психічна функція, що інтегрує і регулює взаємодію психічних процесів; забезпечує за допомогою самоспостереження і самоспілкування, усвідомлення і саморозуміння людиною власних почуттів, думок, дій і переосмислення станів і вчинків свого Я, завдяки самосвідомості якого формується і розкривається його індивідуальність як суб'єкта життєдіяльності» [4, с. 34]. Дослідження В. Лефевра розширює поняття рефлексії, під якою додатково розуміється ще й здатність стати в позицію дослідника стосовно до іншого «персонажу», його дій і думок» [4, с. 16].

Згідно з діяльнісним підходом рефлексія при пізнанні свого внутрішнього та зовнішнього світу і внутрішнього світу інших людей, розглядається як єдина психологічна реальність – рефлексивна дія. Рефлексія, актуалізована на кожному етапі, здатна збагатити досвід поміченого, обдуманого, зрозумілого та вибудувати його в смисловий ланцюжок, закріпити вміння, в тому числі через усвідомлення їх цінності [4, с. 39-40].

Г. Щедровицький розглядає рефлексію, з одного боку, як процес і структуру діяльності, з іншого – як механізм природного розвитку діяльності. Рефлектована і рефлектуюча діяльності не рівноправні, вони перебувають на різних рівнях ієрархії, в них різні об'єкти, різні засоби, вони обслуговуються різними за типом знаннями, і через усі ці відмінності між обома діячами не може бути ніякого порозуміння і ніякої комунікації у повному сенсі цього слова. Щедровицький називає це явище парадоксом кооперації: неможливістю взаєморозуміння і ставить питання про можливий шлях і спосіб його подолання, коли перший індивід володіє повно особливими і специфічними засобами розуміння, які дозволяють йому поєднувати обидві позиції й обидва погляди, «бачити» і знати те, що «бачить» і знає другий, й одночасно з цим те, що повинен «бачити» і знати він сам [9, с. 41-43].

Отже, цей парадокс свідчить про недостатність рефлексії для порозуміння; проте точно можна сказати, що без неї порозуміння неможливе.

Як бачимо, і поняття емпатії, і поняття рефлексії були істотно розвинуті у науковій літературі: як перцептивні явища, що набули значною мірою зв'язку з розумовим опрацюванням і виходом на смисли, віднайденням спільних цінностей між учасниками спілкування задля порозуміння. Проте, також як перцептивний аспект спілкування, елементи феномену порозуміння виникають на різних етапах спілкування та активізують саме порозуміння, згоду як кінцевий результат взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В.Т. Бусела. Київ : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Гоулман Д. Емоційний інтелект : пер. з англ. С.-Л. Гумецької. Харків: Віват, 2018. 512 с.
3. Журавльова Л.П. Психологічні основи розвитку емпатії людини : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2008. 469 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/1516>
4. Іллющенко С.Ю. Психологічний зміст феномена рефлексії як властивості, процесу, стану. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 4(57). С. 32-43.

5. Філоненко М.М. Психологія спілкування: підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 224 с.

6. Фурман А.В. Теоретична модель емпатійної взаємодії психолога з клієнтом: циклічно-вчинковий підхід. *Психологія і особистість*. 2022. № 2 (22). С. 56-77.

7. Фурман А.В. Теоретична модель особистісного прийняття людини людиною. *Психологія і суспільство*. 2020. № 1. С. 56-77. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2020.01.056>

8. Фурман О.Є. Психологічні параметри інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2015. 467с.

URL: <https://www.pdpu.edu.ua/doc/vr/furman/dis.pdf>

9. Щедровицький Г. Рефлексія: переклад проф. А.В. Фурмана. *Психологія і суспільство*. 2015. №1. С. 37-45.

УДК 159.923.5

Наталія Вербецька

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент Е. М. Яценко
Західноукраїнський національний університет*

ФЕНОМЕН ВТРАТИ І ГОРЯ В УМОВАХ ВІЙНИ

Ракетні обстріли росією території України, активні бойові дії призводять до руйнування інфраструктури, будівель, доріг, мостів, електромереж та інших об'єктів, які є вкрай важливими для мирного функціонування суспільства. Водночас майже щоденно відбуваються втрати людських життів, масове переміщення населення як всередині країни, так і за кордон, що спричинює роз'єднання родин, втрати дружніх і сімейних зв'язків.

Страждання через втрати торкаються як цивільного населення, так і військових, які беруть участь у конфлікті, цілодобово знаходячись в умовах надмірного стресу. Тому тема втрати і горя гостро постає в умовах українського сьогодення.

У психологічній літературі презентовано низку напрацювань щодо проблеми втрати і горя. Науковим підґрунтям вивчення даної тематики є роботи закордонних науковців, зокрема Зигмунда Фрейда, Віктора Франкла,

Еріха Ліндемманна, Елізабет Кюблер-Рос, Джона Боулбі, Коліна Паркеса, та Роберта Неймеєра. Важливе наукове значення мають роботи і вітчизняних вчених як С.М. Миронець, С.Ю. Лебедевої та інших.

Першим вченим, який виокремив проблему проживання втрати, був Зігмунд Фройд. Він вважав, що людині слід розірвати зв'язок з померлим для того, щоб отримати емоційний катарсис та стати психологічно вільним, називаючи цей процес «роботою горя» [1].

Еріх Ліндемманн, який дав визначення нормальним та патологічним реакціям горя, також стверджував, що відхилення від нормального горювання є результатом придушення скорботи. Важливою складовою досліджень Е.Ліндемманна полягає в окресленні 5 стадій фізичних відчуттів реакції на горе: 1) соматичний дистрес, поглинутість образом померлого; 2) почуття провини стосовно померлого чи обставин його смерті; 3) неприязні реакції; 4) нездатність функціонувати на попередньому рівні. Шосту стадію психіатр-психолог додає як характеристику людей, що перебувають на межі патологічних реакцій. Вони виявляються у появі рис померлого в поведінці особи, що залишилася жити [2, с. 12].

Елізабет Кюблер-Рос, Джон Боулбі, та Колін Паркес також спробували виокремити стадії або фази горя.

Дослідницею Е. Кюблер-Рос виокремлені такі стадії горя, як: заперечення; гнів; торг; депресія; прийняття. Така модель була розкритикована Полом Мацієвським (An Empirical Examination of the Stage Theory of Grief, 2007), але саме через її спрощеність і рафінованість вона часто популяризується та використовується психологами і психіатрами у роботі з постраждалими.

Вчені Дж. Боулбі та К. Паркес описали такі фази горя, як: заціпеніння, туга і прагнення повернути втрачене, дезорганізація, реорганізація [2].

Примирення людини з втратою, застосування ритуалів скорботи є важливим етапом інтеграції досвіду втрати в життя людини. Психологічну діагностику та психотерапію горя структурував психолог Роберт Неймеєр [3]. Дослідник пропонує діагностувати психологічний стан постраждалого через опитувальники реакцій горювання, реконструкції горя та його значення, повсякденного життя вдів та вдівців, ускладненого духовного горя, шкалу сприйняття значущості життя.

Отже, війна, як руйнівний процес, насамперед пов'язана зі стражданням, втратами і горем. Люди стають жертвами фізичного насильства і морального тиску, розлучення, голоду та хвороб. Горе є складною емоційно забарвленою реакцією на втрату значимого об'єкта, а скорбота – нормальним, хоча й сповненим непростими переживаннями процесом, відгуком на важку подію втрати. Проживаючи горе, людина намагається адаптуватися до життя у нових

обставинах. На інтенсивність почуття болю після втрати впливає багато чинників: прив'язаність та почуття до втраченого, умови втрати, наявність соціальної допомоги і її якість, соціальне благополуччя загалом, попередній досвід втрати та індивідуальні особливості людини. А війна призводить не лише до матеріальних збитків, але й створює відчуття безпорадності та небезпеки, що підсилює горе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аврамчук О. Клініко-психологічні аспекти переживання втрати та діагностики ускладненого горювання. *Problems of modern psychology*. 2019. Вип. 45. С. 11–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2019_45

2. З.Войтович М.В. Психологічні особливості горювання. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України*. Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. Випуск 19. С. 10-23.

3. Терапія горя (R. A. Neimeyer, 2015, переклад та адаптація В. Зливков, С. Лукомська, обкладинка Анастасія Гридасова). Київ. 2021. 259 с. URL:<https://lib.iitta.gov.ua/724046/1/>

УДК 159.964

Святослав Лупійчук

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор О. Є. Фурман
Західноукраїнський національний університет*

ДО УТОЧНЕННЯ ЗМІСТУ ТА ОБСЯГУ ПОНЯТЬ У СФЕРІ ПСИХІЧНОГО ТРАВМУВАННЯ

В сучасній Україні, як і в багатьох інших країнах, психологічне травмування є актуальною та важливою проблемою. У період повномасштабного вторгнення росії, це питання набуло особливого значення: війна, конфлікти та насильство залишають глибокий слід на психічному стані людей. Навіть ті, хто не зазнав безпосередньо фізичних травм, можуть страждати від емоційного дисонансу, посттравматичного стресового розладу, вторинної травматизації та інших психологічних проблем. Це, своєю чергою, безумовно негативно впливає на якість життя, взаємини з оточуючими та загальний стан здоров'я нації.

Навіть до вторгнення росії, Україна стикалася з психологічними викликами. Після війни на сході багато людей зіткнулися зі схожими проблемами: післявоєнний синдром, травми втрати та посттравматичний стресовий розлад постали поширеними діагностичними фактами. Постраждали й донині потребують підтримки, розуміння та професійної допомоги для подолання цих станів. Дослідження та розвиток програм психологічної підтримки для психічно травмованих людей є важливим завданням для гармонізації їхнього внутрішнього світу та побудови світлого майбутнього нашої країни.

Відповідно до зазначеної тематики нашого дослідження, у «Словнику української мови в 11 томах», виокремлюють відповідно до зазначеної тематики нашого дослідження чотири ключові поняття: травма, психічна травма, травматизм та травмування. Автори словника визначають фізичну травму як пошкодження тканин або органів внаслідок удару, поранення, опіку тощо. Звісно, ця дефініція несумісна із темою травмування психіки, проте висновуємо, що шок будь-якої генези – це наслідок зовнішнього впливу на людину. Власне, психічну травму в словнику визначають як нервові потрясіння. Таке визначення дає змогу стверджувати, що шок спричиняється в основному зовнішніми впливами. Власне, призведення до травми називають травмуванням. Дещо осторонь знаходимо визначення травматизму як травматичних пошкоджень, пов'язаних з певним видом діяльності людини, її професією або докільям. Виходячи з цього, вважаємо теперішню ситуацію в країні фактором травматизму для громадян [1].

У своїй роботі «Реакції бойового стресу у військовослужбовців» О.П. Ковальчук та Р.А. Мороз додатково виділяють такі поняття, як монотравма, мультитравма, секвенційна травма, шокова травма, бойова травма, травма втрати, травма ідентичності та травма взаємин. Описуючи відмінність між монотравмою та мультитравмою неодмінно важливо згадати, що перша являє собою наслідок разового впливу одного стресового чинника, у той час як друга – різновид травми, отриманої з декількох джерел в певному часовому проміжку. Секвенційною називають таку травму, яку людина отримала внаслідок повторюваного переживання травматичної події. До шоківих (або екстенційних) травм автори атрибуують ті, які містять у собі потенційну загрозу життю людини або її близьких: катастрофи, аварії, насильство (в т.ч. сексуалізоване) та ін., проте загрозу життю у контексті бойових подій автори виділили в окрему категорію. Ще одним видом постає шок втрати, описуючи який автори підкреслюють травматизм переживання горя. Власне, травмою ідентичності називають таку, котра супроводжується переживанням несправделивості, сорому, тощо. Вищезазначені дослідники виокремлюють ще травму взаємин. Вона – наслідок булінгу, мобінгу чи газлайтингу [2].

Спираючись на вищезгадані визначення, вважаємо нагальним завданням розмежувати психологічну та психічну травми. Незважаючи на їх синонімічність у науковій літературі, зазначимо, що ці терміни категорично відрізняються між собою: психологічний це той, який має відношення до свідомого використання знань із психології, а психічний до такого явища, приміром, як психіка. У першому випадку травма є усвідомленою, а в другому вона функціонує як неусвідомлена, але, водночас, реально існує. У контексті цього дослідження пропонуємо визначити психологічну травму як таку, яка сформувалася в результаті тривалого впливу травмуючого чинника на людину, в результаті якого сформувався травматичний особистісний наратив, що негативно впливає на Я-концепцію індивіда. Отже, до запропонованих О.П. Ковальчук та Р.А. Мороз різновидів до психологічних відносимо секвенційну, шоківу (якщо йдеться про загрозу втрати близької людини, а не власного життя), а також травми втрати, ідентичності та взаємин. Утім, психічну травму визначаємо як таку, яка утворилася в результаті, передусім, разової шоківу події, котра несла загрозу для життя людини та реакція на яку була автоматично-інстинктивною. Звертаючись до класифікації вищезгаданих авторів, психічною травмою назвемо монотравму, шоківу травму та бойову травму. Наслідком такого потрясіння також може бути як розбалансування Я-концепції, так і побудова дезадаптивного особистісного наративу. Проте, на відміну від психологічної, в цьому випадку в людини інколи виникає гострий посттравматичний стресовий розлад.

Відтак у результаті як психічних, так і психологічних травм в людини актуалізується суперечлива Я-концепція. О.Є. Фурман визначає Я-концепцію як систему уявлень та установок людини про себе, яка містить ментально-когнітивну, емоційно-ціннісну, вчинково-креативну та спонтанно-духовну складові. Негативна Я-концепція, що може виникати внаслідок травми, проявляється у відчутті неповноцінності, меншовартісності та тривозі за майбутнє, що ускладнює життя та взаємодію зі світом. З іншого боку, позитивна Я-концепція сприяє упевненості у власних силах, актуалізації адекватної самооцінки та оптимізму, що є важливим для досягнення успіху та задоволення від життя. Важливо, щоб кожна людина плекала свою позитивну Я-концепцію, оскільки це не лише сприяє її особистісному розвитку, а й має балготворний вплив на суспільство в цілому, допомагаючи будувати вільну, сильну та незалежну державу [3].

Утім, укріплення «позитивно-гармонійної Я-концепції» [3, с. 159] є наслідком подолання психічних та психологічних травм. Це, зі свого боку, дає змогу створити внутрішню опору для подальшої резильєнтності. Цей процес сприяє пошуку сенсу життя, позитивним вчинкам та формуванню здорового

громадянства. Укріплюючи та гармонізуючи свою Я-концепцію, людина створює основу для психічного здоров'я та успішного життя.

Отже, усвідомлюючи важливість подолання психологічних та психічних травм, отриманих в тому числі внаслідок війни, надзвичайно актуальним є питання дослідження та розвитку стратегій подолання травматичного досвіду та побудови позитивно-гармонізованої Я-концепції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник української мови в 11 томах. Київ : Наук. думка. URL: <https://slovnuk.ua/> (дата звернення: 09.04.2024).

2. Ковальчук О. П., Мороз Р. А. Реакції бойового стресу у військовослужбовців. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах: Матеріали науково-практ. конф., м. Київ, 5 листоп. 2020 р.* 2020. С. 129. URL: <https://nuou.org.ua/assets/documents/zbirnyk-conf-gi-05-11-2020.pdf> (дата звернення: 09.04.2024).

3. Фурман О.Є. Джерела та засади досягнення позитивно-гармонійної Я-концепції як структурно-функціональної цілісності. *Психологія і суспільство*. 2023. №2. С. 142-168. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2023.02.142>

УДК 159.922.27

Катерина Божко

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор О. Є. Фурман
Західноукраїнський національний університет*

МАКІАВЕЛЛІЗМ ТА МАНІПУЛЯЦІЯ ЯК СПОРІДНЕНІ ФЕНОМЕНИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО ВПЛИВУ

Дослідження процесу появи та розвитку макіавеллізму та маніпуляції як явищ психосоціального впливу допоможе зрозуміти основні причини їх зародження в суспільстві. Поняття генези часто використовують у контексті становлення ідеї чи процесу, що допомагає зрозуміти, як і чому виникають такі споріднені феномени і в чому їх відмінність та таємниця. Історично це вказує на еволюцію цих явищ, що спонукає з'ясувати, коли та за яких обставин вони зародились, як впливали на процеси в суспільствах та державах, які наслідки їх

супроводжували. Зародження цих психосоціальних феноменів, шляхи їхнього розвитку у світовій структурі становлення держави, політичного та культурного життя повною мірою спричинили їх вплив у різні періоди на життя і діяльність осіб, що дало змогу виокремити найдієвіші засоби і способи протидії щодо них.

Перші згадки про макіавеллізм, як політику, що використовує весь арсенал засобів боротьби для досягнення своєї мети, беруть свій початок в італійському політичному трактаті Ніколло Макіавеллі «Державець» [1]. Макіавеллізм у психології вважається однією з трьох складових «темної тріади» особистості в якій поєднуються: нарцисизм, макіавеллізм та психопатія. У дослідженнях стверджується, що люди з високим рівнем цинізму виявляють схильність до маніпулювання і використання інших, для досягнення своїх цілей, без урахування основних етичних і моральних вимог, що може мати безпосередній вплив на різні аспекти життя в суспільстві. Видатні психологи і науковці зазначали про те, що владолубець завжди маніпулює усвідомлено, виключно заради власної вигоди, ніколи не відчуває почуття провини за ті способи, якими керується, і ставиться до них із схваленням. Така людина вважає, що маніпуляція – нормальний ефективний метод взаємодії з іншими [2, с. 88].

Американський письменник Сінді Шелдон зазначав про те, що макіавеллізм являє собою психологічний синдром, що ґрунтується на поєднанні взаємопов'язаних когнітивних, мотиваційних і поведінкових характеристик. Цей феном також «розглядають як стійку рису особистості, котра виявляє систему відносин людини до інших осіб, соціальної дійсності. Основними психологічними складовими макіавеллізму як особистісної риси є: 1) переконання суб'єкта в тому, що під час спілкування з кожним можна і треба маніпулювати; 2) володіння навичками, конкретними вміннями маніпуляції» [2, с. 88]. В країнах із високим індексом людського розвитку, де кожен обстоє демократичну свободу і справедливість, одним із основних моментів у взаємостосунках є права кожного громадянина. Тому очевидно, що маніпуляція і макіавеллізм як риси особистості утверджують взаємини з іншими не як із повноцінними суб'єктами, а як з об'єктами, що, безперечно, суперечить кращим суспільно-ціннісним нормам. Крім того, маніпулятивний вплив у процесі спілкування розглядається як порушення взаєморозуміння між співбесідниками, тому що він знищує емпатію [2, с. 89].

Такий соціально-психологічний феномен, як маніпуляція, полягає в умисному впливі на поведінку, думки, емоції інших людей з метою досягнення своїх особистих цілей [3]. Маніпуляція має як позитивний, так і негативний вплив на відносини «людина – людина» в суспільстві. Це явище можна розглядати як спосіб позитивного впливу на інших, якщо воно

використовується з дотриманням етичних норм. Відповідно, усе зводиться до наміру маніпуляції та результатів, які вона створює. До прикладу, у відносинах «батьки – діти» допускається використання м'якої маніпуляції, щоб спонукати до позитивних змін та спрямувати взаємодію у позитивне русло. Вкрай важливо пам'ятати про потенційно етичні наслідки та переконання, що маніпуляція не використовується для контролю або обману заради особистого зиску. У стосунках потрібно вибудовувати чесні та прозорі відносини в будь-якій формі спілкування чи впливу.

Як зазначав Еверетт Шостром, – американський психолог та психотерапевт, – що сучасний маніпулятор не стоїть на місці, він не лише розвивається, вдосконалюється, досягає секретів людської природи, а й прагне краще контролювати оточуючих. Іншими словами, престижистатор – це штучний гравець із життям, який постійно приховує свою «пусту карту». Поверхова ерудиція дуже характерна для маніпулятора, який завжди хоче вразити, піймати на вудочку оточуючих з єдиною метою – щоб керувати ними. Маніпулятор не вивчає життя, а збирає колекцію розумних слів, висловлювань, щоб з допомогою останніх «напускати пилюку в очі» [цит. за 2, с. 89-90].

Очевидно, що ми всі певною мірою маніпулятори, – зазначає вчений. Однак людина повинна не “ампутовати” маніпулятивну поведінку, а модернізувати її в актуалізаційну, тобто більш творчо використовувати потенціал в особистих взаєминах. Крім того, – вважає Е. Шостром, – здебільшого в кожному з нас потенційно знаходиться кілька маніпулянтів. У різні моменти життя то один, то інший береться керувати нами. Але серед них є головний, переважальний тип внутрішнього престижистатора. У зв'язку з цим учений виділяє вісім основних маніпулятивних типів людей (Е. Шостром, 1994).

1. Диктатор – перебільшує свою вагу, домінує, наказує, цитує авторитети, тобто робить усе, щоб керувати жертвами власного тиску; його різновидами є: Бос, Начальник, Шеф тощо.

2. Ганчірка – це зазвичай протилежність Диктатору, себто людина, котра розвиває велику майстерність у взаємодії із Диктатором, перебільшує власну чутливість; вона вміє забувати, не чути, мовчати, а її різновидами є: Хамелеон, Конформіст, Тупий, Недовірливий, Переляканий типи.

3. Калькулятор – той, хто перебільшує вагомість інших і прагне усіх контролювати, тому постійно обманує, звеличує, всіляко намагається, з одного боку, перехитрити, з другого – перепроверити людей; його різновиди: Аферист, Гравець у покер, Шантажист.

4. Липучка – це полярна протилежність Калькулятору: особа цього типу перебільшує свою важливість у соціумі, прагне бути предметом турботи,

примушує інших робити за нього роботу; різновиди: Паразит, Нитік, Постійна Дитина, Людина із гаслом: “Ой, життя не вдалося, і тому ...”.

5. Хуліган – це такий маніпулятивний тип, який постійно перебільшує власну агресивність, недобррозичливість, керує й прагне владарювати з допомогою погроз; його різновиди: Ненависник, Гангстер; жіночий варіант – Сварлива Баба (“Пилка”).

6. Чудовий Хлопець – той, хто перебільшує свою турботу, любов, увагу, “вбиває” добротою; як не парадоксально, проте в окремих випадках зіткнення з ним проблемніше, ніж із Хуліганом, оскільки боротися із Чудовим Хлопцем неможливо; його різновиди: Добродійний Мораліст, Людина організації, Король.

7. Суддя – завжди гіперболізує свою критичність, ніколи не вірить, звинувачує, з труднощами прощає; його різновиди: Всезнаючий, Звинувачувач, Той, хто примушує визнати провину та ін.

8. Захисник – протилежність Судді: він підкреслює власну поблажливість до помилок, занадто співчуває іншим і в такий спосіб не дає їм “встати на свої ноги” та вирости самостійними; замість того, щоб зайнятися власними справами, захисник турбується про чужі потреби; його різновиди: Квочка з курчатами, Розрадник, Захисник, Помічник тощо [цит. за 2, с. 90-92].

Макіавеллізм та маніпуляція – це споріднені феномени, які відображаються в психосоціальному впливі на людей. Обидва ці явища походять з властивостей людської психології та соціальних взаємодій, і вони можуть бути результатом бажання контролювати ситуацію або отримати вигоду від інших. Окрім цього, як і в інших аспектах життя, психосоціальний вплив може бути використаний для різних цілей – як конструктивних, так і деструктивних. Відмінність між маніпуляцією та макіавеллізмом полягає в тому, що маніпуляція – це спосіб впливу на інших людей, включаючи психологічні та емоційні техніки, щоб отримати бажаний результат, тоді як макіавеллізм – це система тактик маніпулювання і стратегій, спрямованих на отримання влади та досягнення запланованої мети. Отож, макіавеллізм може бути різновидом маніпуляції, але не всі форми маніпуляції є макіавеллістськими.

Отже, висновуємо, що макіавеллізм та маніпуляція являються стратегіями, що часто використовуються для здобутку певних корисливих цілей за допомогою хитрощів, обману та контролю над іншими людьми. Вони можуть бути шкідливими й негативно впливати на відносини між людьми, оскільки використовуються для власного збагачення та досягнення не завжди благородної мети. Для того, щоб уникнути потенційних маніпуляцій та їх наслідків, важливо бути свідомими й обачними у спілкуванні з людьми. Відтак

дослідження та аналіз цих соціально-психологічних феноменів впливу дадуть змогу отримати знання та навички, які допоможуть краще зрозуміти психологічні особливості, методи, способи, техніки відстоювання своїх інтересів, а також бути підготовленими до різних сценаріїв поведінки при взаємодії з іншими людьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стаття «Державець» [Електронний ресурс]
[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C_\(%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C_(%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0))
2. Фурман (Гуменюк) О.Є. Психологія впливу: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2003. 304 с.
3. Чалдині Р. Психологія впливу. Оновлено та доповнено. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 608 с.

УДК 159.923.5

Інесса Максьо

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор А.В. Фурман
Західноукраїнський національний університет*

АФЕКТИВНО-ЕКЗАЛЬТОВАНИЙ ТИП АКЦЕНТУАЦІЙ В ОСОБИСТІЙСНІЙ ПРОЄКЦІЇ

Усі люди різні. Усі ми відрізняємось між собою – мовленням, зовнішністю, поведінкою та найважливіше – психікою. Саме індивідуальні характеристики нашої психіки вказують на унікальність кожного і на особистісні відмінності від інших. Тому дуже важливо зрозуміти всю цінність себе та своєї особистості.

У відомій книзі «Акцентуовані особи» (1989) Карл Леонард підкреслює те, що існують основні риси людської індивідуальності, які потрібно досліджувати як окремі типи акцентуацій темпераменту або характеру. Психічна акцентуація – це поняття, яке використовується для опису особливостей характеру людини, які є виразними або надзвичайно оприявленними порівняно з типовими. Акцентуації характеру є частиною нормальної різноманітності внутрішнього світу людської особистості. «Акцентуації – це сутнісно ті ж індивідуальні риси особистості, але які мають тенденцію до переходу в патологічний стан» [1, с. 4].

Нами нещодавно було пройдено методику дослідження акцентуацій характеру Х. Шмішека, де серед 88 питань було досліджено різні сфери свого життєвого шляху. Кінцеві результати показали мені такі чотири яскраво виражені типи акцентуцій: афективно-екзальтований тип – 24 бали із 24, гіпертимний – 21 бал, циклотимічний – 21 бал і застрягаючий тип – 20 балів.

Як особистості афективно-екзальтованого психотипу для мене властиві бурхливе реагування на зовнішні події, наростання темпу реакцій на зовнішні впливи та їх надзвичайна інтенсивність на психоемоційному рівні. Крім того, однаково легко впадаю у захоплення від радісних ситуацій та у відчай – від сумних, через лабільність психіки невимушено переходжу від одного екзистенційного стану до іншого. В мені екзальтація незначною мірою пов'язана з егоїстичними стимулами, хоча частіше вона мотивована тонкими, альтруїстичними спонуканнями. Зокрема, захоплення може бути викликано музикою, мистецтвом, природою, радістю за близьких і друзів. Водночас жалість, співчуття до нещасних людей і тварин здатні актуалізувати у моїх переживаннях відчай.

Стосовно мене, то усі ці характеристики справді чітко описують мене. Конкретними прикладами є те, що я постійно милуюсь і захоплююсь окремими пейзажами, заходом сонця, елементарним цікавим покручем хмаринок. Ці афективні реакції зазвичай викликають у людей змішані емоції, адже інколи вони просто не бачать та не розуміють тієї краси, яку бачу я. Яскраво притаманним є й те, що мене легко засмутити та навіть довести до відчаю. І це можуть бути звичайні відео чи з приємним, чи з негативним контекстом. Кадри можуть викликати у моїй свідомості такий сум, що можу заплакати, однак через короткий термін здатна усміхатись від якогось позитивного відео, зовсім забувши про те, що було десять хвилин тому.

Зауважу, що мій темперамент – холерик, але часто при проходженні різноманітних психодіагностичних методик я розумію, що меланхолічний темперамент у мене теж добре виражений. Таке насправді цікаве нестандартне поєднання двох відносно різних динамік мозку знову ж таки підкреслює мою афективно-екзальтовану акцентуацію та лабільність.

Водночас мені притаманна внутрішня тривожність, боязливість, які спроможні бути як результатом афективної екзальтації, так і первинною властивістю моєї особистості. Так, до прикладу, у дітей частково відзначається акцентуація особи щодо схвильованості та боязкості, у дорослих така риса найчастіше властива жінкам. Припускаючи це, психологу рекомендується розпитати, чи помічав клієнт у дитинстві страх перед темрявою, грозою, тваринами, особливо собаками, перед старшими дітьми і вчителями.

Одразу тут хочу привести паралель на себе. У своєму дитинстві я справді постійно чогось боялась, а зараз у мене дещо підвищена тривожність, негативні думки та переживання іноді без конкретних на те причин. Як з'ясувалося, це одна з ознак притаманної мені афективно-екзальтованої акцентуації, яка і, крім того, доповнюється тенденцією до тривожно-боязливої акцентуації (18 балів з 24).

Відносно конфліктності, підкреслимо, що люди з екзальтованим типом акцентуації характеру здебільшого демонструють високий рівень емоційності і потенційно здатні до інтенсивності в реакціях на конфліктні ситуації. Вони спроможні проявляти такі риси, як підвищена експресія емоцій, виразна реакція на стрес і схильність до конфліктів, так і навпаки – схильність до суперечок, але не до самого інциденту. І справді, в моєму випадку все залежить від ситуації, тим більше що, мене легко вивести на емоції, тож часто я буваю тенденційно конфліктною та імпульсивною. Проте, спостерігаючи за собою, я розумію, що це відбувається лише із знайомими мені людьми, з якими в мене раніше був контакт. Коли ж невідома мені людина розпочинає конфлікт, я не так до цього відкрита, не змовчу, але і підливати масло у вогонь не буду. Ці речі знову ж таки підкреслюють мою афективно-екзальтовану акцентуваність і самоорганізаційну лабільність психіки.

На завершення додам, що прикладами афективно-екзальтованого типу в художній літературі відповідно часто є твори та їх герої, які демонструють підвищену емоційність. Скажімо, всім відомий твір «Ромео і Джульєтта», у якому часто можна зустріти афективне піднесення любові та відчаю. Крім цього, дуже добре прописаний афективно-екзальтований тип у персоні принца Гамбурзького в однойменній драмі Клейтса. Тут персонаж і впадає в захоплення від перемоги, й у відчай від приговору, який йому дали, й обімліває від емоцій, коли дізнається про помилування. Тут також добре художньо зображено момент натхнення.

Отже, афективно-екзальтований психотип має низку особистісних переваг: характеризується високою контактністю, здатністю захоплюватись, відданістю близьким та друзям, альтруїстичністю, спроможністю до співчуття хоча він і підвладний частими перепадами настрою. В поєднанні з іншими акцентуаціями та психодуховними особливостями афективно-екзальтований тип дає змогу створити психодіагностичну картину внутрішнього світу конкретної людини, яка вміє насолоджуватись сьогоdnішнім днем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леонгард К. Акцентуовані особи: пер. з нім. В. М. Лещинської. Київ: Вища школа, 1989. 376 с.

Софія Павлюс

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат філософських наук О. М. Рудакевич
Західноукраїнський національний університет*

ВПЛИВ САМООЦІНКИ ОСОБИСТОСТІ НА ЇЇ СТАТУСНО-РОЛЬОВУ РЕАЛІЗАЦІЮ

Актуальність теми. Насамперед самооцінка має значний вплив на поведінку, діяльність та спілкування людини. Вона визначає емоційне ставлення людини до себе і виступає регулятором її поведінки та діяльності.

Об'єкт дослідження – статусно-рольова реалізація особистості.

Мета дослідження – виявлення особливостей впливу самооцінки молоді на здатність встановлювати нові соціальні контакти.

Завдання дослідження:

а) з'ясувати як самооцінка особистості впливає на її сприйняття власної ролі в суспільстві;

б) здійснити критичний аналіз попередніх досліджень, що стосуються самооцінки та статусно-рольової реалізації особистості;

в) аналіз даних про самооцінку особистості та її статусно-рольову реалізацію;

г) сформулювати висновки щодо впливу самооцінки на статусно-рольову реалізацію та можливі шляхи покращення цього процесу.

В сучасній психології тема самооцінки, її структура, функції, формування та взаємозв'язок з іншими аспектами особистості постійно привертає увагу науковців [1, с. 71]. Самооцінка особистості представляє собою оцінку, яку людина дає своїм внутрішнім характеристикам, що відображаються в її особистості, здібностях, досягненнях та поведінці в різних аспектах життя. Ці аспекти можуть включати зовнішній вигляд, професійний успіх, рівень освіти, взаємини з оточуючими, самоповагу та інші фактори [2, с. 378]. Успіх людини багато в чому залежить від її самооцінки. Те, як людина ставиться до себе, як оцінює свої здібності та яке місце відводить собі в суспільстві. Також рівень самооцінки людини впливає на її цілі, бажання, яких вона може досягти, завдяки встановленню нових соціальних контактів, оскільки, дуже часто наш успіх залежить від інших. Що і зумовило вивчення впливу самооцінки на здатність встановлювати нові соціальні контакти.

З набуттям актуальності даної теми, було виявлено великий вплив самооцінки, на життєдіяльність людини. Даний вплив проявляється у відведенні власного місця в суспільстві, встановленні нових соціальних контактів, самореалізації. Відповідно, яке місце у суспільстві людина собі відводить, такого ж рівня оточення буде навколо її. Що значною мірою ускладнює їх самореалізацію. Також, проблеми з самореалізацією бувають через проблеми зі встановленням нових соціальних контактів. Оскільки, майбутнє цілком залежить від комунікації з соціумом, і цього неможливо уникнути. Першим поняття «самооцінка» ввів у структуру особистості В. Джеймс, який почав досліджувати дане поняття у 1892 році. Він підкреслив залежність самооцінки від характеру взаємовідносин людини з соціумом [3, с. 58]. О. М. Леонт'єв вважає, що самооцінка, це як одна з найголовніших умов, завдяки якій індивід стає особистістю. На думку науковця, самооцінка формує в індивіда потребу відповідати рівню домагань соціуму і відповідати рівню власних особистісних оцінок [4, с. 563]. Самооцінка має комплексний характер, оскільки поширюється на різні прояви особистості – інтелект, зовнішні дані, успішність у спілкуванні та створенні нових знайомств, тощо.

В психологічній літературі виділяється три види самооцінки:

1. Адекватна – це вид самооцінки, яка притаманна, на жаль, для меншої частини людей. Її власники вміють адекватно оцінювати власні здібності, не заперечують свої недоліки, та намагаються від них позбавлятися. Окрім цього, акцент робиться на сильні сторони, які активно розвиваються. Люди з даною самооцінкою здатні до адекватної самокритики.

2. Змішана – характеризується сприйняттям себе на різних етапах свого життя. Іноді їх самооцінка являється цілком адекватною і об'єктивною, але сильні враження виводять з цієї рівноваги. Буває так, що у людини нормальна самооцінка в житті і особистих відносинах, але великі проблеми з професійним сприйняттям себе (або навпаки).

3. Неадекватна – являється третім видом самооцінки, якій притаманна радикальність. Вона практично завжди являється результатом комплексів, явних, або ж прихованих. Часто за завищеною самооцінкою приховується невпевненість у собі, спроби здаватися краще в очах інших. Знижена, характеризується тим, що її власник безпосередньо транслює власні комплекси – відкрито говорить про них оточуючим, також має відповідну поведінку (замкнуту, скуту та не комунікативну).

Також виділяють три основних рівні самооцінки, які відображають рівні любові до себе, вміння бачити як позитивні, так і негативні риси, близькість до балансу:

1. Низька самооцінка характеризується: а) невпевненістю у собі та у власних силах, сором'язливістю, нерішучістю, надмірною обережністю; б) залежністю від оцінки оточуючих, та надмірною потребою у їх підтримці; в) надмірною гнучкістю, підлаштовується та піддається впливу інших людей; г) наявністю комплексу неповноцінності, прагненням до постійного самоствердження, бажання довести всім свою значущість у соціумі; д) недооцінюють власні можливості; е) частими «зануреннями» у власні неприємності і невдачі, перебільшуючи їх роль у своєму житті; є) вимогливістю до себе і оточуючих, надмірною самокритичністю, що нерідко призводить до замкнутості, заздрості, підозрливості, мстивості й навіть жорстокості.

2. Середня або нормальна самооцінка – характеризується відсутністю серйозних проблем з психічним здоров'ям. Такі люди вміють прислухатися до внутрішнього голосу, аналізують власні помилки та невдачі, адекватно оцінюють власні можливості. Також вони не допускають щоб її ображали, ігнорували права, оскільки вони знають собі ціну.

3. Висока самооцінка характеризується: а) ідеальним уявленням про себе, свою значущість, здібності й можливості; б) невиправдано високим рівнем потреб, та невиправдано високими цілями;

Самооцінка особистості грає важливу роль у її статусно-рольовій реалізації. Якщо людина має високу самооцінку, вона зазвичай відчуває впевненість у собі, вірить у свої можливості і готова приймати виклики, пов'язані зі своїми статусами та ролями. Це може сприяти успішній реалізації її потенціалу та досягненню поставлених цілей. Навпаки, якщо людина має низьку самооцінку, вона може відчувати сумнів у своїх можливостях, боятися викликів і навіть уникати нових ситуацій, пов'язаних зі зміною статусу чи роллю. Це може призвести до обмеження можливостей для особистого і професійного розвитку.

Висновок. Отже, з вище вказаного ми можемо зрозуміти і виділити основні види самооцінки, також переглянути загальнодоступну інформацію та інтерпретацію даних рівнів самооцінки. Також, у сучасному світі, важливо розвивати здорову самооцінку, щоб бути успішним у реалізації своїх статусних та рольових функцій. Статусно-рольова реалізація визначається як спосіб, яким особистість виконує свої соціальні ролі в суспільстві, враховуючи її статус, позицію та очікування від інших. Самооцінка особистості, у свою чергу, впливає на сприйняття себе, своїх здібностей, цінностей та можливостей. Вплив самооцінки на статусно-рольову реалізацію може бути досить значущим. Особистість з високою самооцінкою може бути більш впевненою у собі, ефективніше виконувати свої соціальні ролі та досягати успіху. З іншого боку, низька самооцінка може призвести до неуспіхів, стресу та недостатньої

реалізації свого потенціалу. Дослідження впливу самооцінки на статусно-рольову реалізацію може допомогти краще зрозуміти механізми цього процесу та виявити можливості для покращення самосвідомості та успішної соціальної адаптації особистості. Для цього можна використовувати позитивне мислення, самопідтримку, розвивати навички саморегуляції і працювати над самовдосконаленням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прокопенко Т. Теоретичні підходи до визначення поняття «самооцінка» в психолого-педагогічних дослідженнях. / Т. Прокопенко // Магістерський науковий вісник. 2022. № 38. 70-73 с.
2. Зінченко С.В. Вплив самооцінки на успішність в житті. / С.В. Зінченко, І.В. Швець, Р.В. Швець, Д.О. Леоненко // Learning the latest theories and methods. 2023. № 9. 379-381 с.
3. James W. Psychology: Briefer Course. N.Y.: H.Holt&Co, 1893. 58 с.
4. Шалашенко. Самооцінка // Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 563 с.

Ірина Алексєєва

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – доктор психологічних наук, проф. А.В. Фурман
Західноукраїнський національний університет*

ПСИХОДІАГНОСТИЧНА РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Актуальність теми дослідження. Психодіагностична робота соціального працівника з дітьми є надзвичайно актуальною темою, оскільки вона впливає на добробут майбутнього суспільства та забезпечує захист прав та інтересів найвразливішого прошарку населення. Особливо це важливо у зв'язку з тим, що діти часто зазнають стресу, травм та інших негативних впливів, які можуть впливати на їх психічне та емоційне здоров'я.

Психодіагностика допомагає виявити проблеми, з якими зіштовхуються діти, і забезпечити їм необхідну допомогу та підтримку. Тим більше, що зростаючий ступінь стресу, депресії та тривожності серед дітей підкреслює

важливість психодіагностичної роботи з ними. Швидке виявлення проблем і належна реакція здатні допомогти у попередженні подальших ускладнень й у забезпеченні доступу до потрібної психічної допомоги.

Мета дослідження: концептуальне обґрунтування важливості психодіагностичної роботи соціального працівника з дітьми, що уможлиблює подальшу ефективну його міжособистісну взаємодію із нащадками.

Завдання пошуку: ознайомитися з основними методами психодіагностичної роботи соціального працівника з дітьми молодшого шкільного віку.

Об'єктом вивчення є вплив психодіагностичної роботи на ментальне здоров'я дітей.

Предмет дослідження становить індивідуальні психодуховні особливості дітей шести - десятирічного віку.

Виклад основного матеріалу. Нерідко спеціалісти, які мають проводити психологічну роботу з дітьми, оцінюють їх за словами батьків, педагогів, навколишніх. Але варто розуміти, що їхня думка може відрізнятись від реального самопочуття та діяльності особи, з якою проводиться психологічна робота. Саме тому соціальні працівники та інші спеціалісти, котрі надають психологічну допомогу, мають мати неупереджене уявлення та першочергово захищати інтереси дитини. Психодіагностична робота має починатися зі знайомства, щоб зрозуміти краще свого юного клієнта і випадково не зашкодити йому. До того ж соціальний працівник не має права застосовувати методи й процедури, які не пройшли достатньої апробації, або не повністю відповідають науковим стандартам (див. [2]).

До моменту вступу дітей до школи суттєво зростають індивідуальні відмінності за рівнем їх психосоціального розвитку. Діти відрізняються між собою за інтелектуальним, моральним, персональним розвитком. Вони по-різному реагують на одні й ті ж інструкції і психодіагностичні ситуації. Деяким дітям практично вже доступні тести, призначені для дорослих, іншим - тільки методики, розраховані на дітей 4-6 років. Тестові завдання будуть виконані успішніше, якщо вони пропонуються в ігровій, зовні і внутрішньо привабливій, формі. Ці обставини потрібно враховувати у практичній психодіагностиці першокласників і другокласників. Дітям третіх і четвертих класів цілком підходять тести для дорослих, хоча й за умови, що самі тестові завдання будуть для них доступні за складністю.

У дітей молодшого шкільного віку переважає наочно-образне мислення з елементами абстракції, що дає змогу застосувати проєктивні та суб'єктивні діагностичні методи. Суб'єктивні – один з найперших і простих інструментів психологічного оцінювання. Натомість спостереження — це сприйняття особи

без будь-якого втручання фахівця у її поведінку, коли він інтерплітує та аналізує дії та вчинки обстежуваного.

Далі за допомогою вільної бесіди він задає питання, щоб бачити реакції і поведінку конкретної дитини. Проективні методики дають змогу зрозуміти її внутрішній світ, у якому цілісно відображаються ставлення до себе, самооцінка, характер її стосунків з оточенням, а також особистісні риси. Тут у нагоді стане проективна методика «Малюнок дерева», запропонована Ф.Гуденаф для дослідження пізнавальної здатності за системою критеріїв К.Маховер, що дають змогу оцінювати особистісні особливості. Крім того, варто запропонувати ще одну проективну методику, а саме «Неіснуюча тварина», яка дозволить вивчати психодуховні відмінності особистості дитини, її агресивність, труднощі у спілкуванні. Методика може допомогти зрозуміти внутрішній світ дитини й, зокрема, те, як вона сприймає навколишнє довкілля та продовжити роботу над проблемами, які виникають у неї через ті чи інші чинники, а також допомагають з'ясувати проблему, яку вона не здатна висловити вербально (див. [1]).

Отже, психодіагностичні методики можуть використовуватися окремо або комбінуватися залежно від конкретних потреб та характеристик кожної дитини. Важливо, щоб вони були застосовані професіоналами з належною обізнаністю та увагою до індивідуально-психодуховних особливостей конкретної дитини.

Висновок. Психодіагностична робота соціального працівника може виявитися вкрай корисною для покращення ментального здоров'я дітей, надаючи їм підтримку, розуміння та необхідну допомогу в їхньому емоційному і психологічному благополуччі, здатне стимулювати відкрите та довірче спілкування дітей про їхні почуття, думки, життєві проблеми. Це сприяє покращенню їхньої психологічного самопочуття та розвитку позитивних міжособистісних стосунків. Швидке виявлення та реагування на особисті проблеми нащадків за способом психодіагностики спроможне допомогти у попередженні подальших ускладнень у їхньому здоров'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литвиненко І.С., Прасол Д.В. Проективні малюнкові методики: метод. посіб. Миколаїв: МНУ ім. Сухомлинського, 2015. 18-31с.
2. Фурман А.В., Дубно А.В. Психодіагностична компетентність соціального працівника: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 102 с.

НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ПЛАТФОРМА 4
«КОНЦЕНТРИ САМОУСВІДОМЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА ТА ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНИХ
УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ»

UDC 159.9

Liu Guoyu

second (master's) level of higher education in the specialty 053 Psychology

West Ukrainian National University

Olga Podzhynska

Candidate of Psychological Sciences

Senior Lecturer of the Department of Psychology and Social Work

West Ukrainian National University

**CHARACTERISTICS OF PROFESSIONAL WOMEN SELF-REALIZATION
AND GENDER IDENTIFICATION**

There is a connection between the self-realization of women and the features of their gender identification. Studies by psychologists have shown that women more actively show their desire for self-realization and pay more attention to their social and professional roles. Women are more likely to experiment with gender roles for self-actualization, while men are less willing to expand their roles. In addition, women demonstrate more characteristics of democratic leaders in terms of self-realization, such as sociability, initiative, justice and responsibility, which meets the requirements of leaders in modern society [1].

The category "self-realization" can also be found in humanistically oriented concepts of personality development in the works of A. Maslow, R. May, G. Allport, F. Perls, W. Reich, K. Rogers, K. Horney and others. Their concepts are united by the understanding of the individual as healthy, active, capable of self-affirmation, endowed with opportunities and needs for self-actualization, maturity, autonomy, authenticity, and the desire to achieve goals [5].

Today makes high demands on men and women who strive for self-realization. The equality of the sexes makes it possible for modern women in many situations to take on roles identical to men's, to choose professions that until recently were considered purely male. Women strive to occupy a high position in society, to move up the official ladder, while they become more self-confident, powerful, independent, relying only on themselves, while losing their femininity. It becomes difficult for them to find the necessary balance between feminine and masculine qualities of their personality, which often leads to intrapersonal conflicts.

Becoming successful in social relations, career thanks to their masculine qualities, women accept them as natural and begin to show them in relationships with the opposite sex, in the family. Difficulties arise with the distribution of roles and raising children, a woman actively participates in the material support of the family, in caring for its financial well-being, as a result, her traditional psychotherapeutic functions in the family - care, attention, understanding, support and love - take second place plan. There is an erasure of some differences between men and women.

But, due to the existence of the main fundamental biological difference between women and men - the ability to bear and give birth to children - and due to the existence of a whole series of social conditions that affect the process of a woman's personal development, her self-realization has a number of features.

The characteristics of women's professional self-realization and gender identity can be described as follows:

1. Desire for Self-Actualization: Professional women in general have a strong desire for self-actualization, career success, and fulfilling their potential. They seek personal achievement and satisfaction and strive to achieve their professional goals.

2. Emphasis on professional roles: Professional women place special emphasis on their professional roles, emphasizing productivity and achievement at work. They are eager to demonstrate their abilities and experience in the workplace and seek higher positions and more opportunities.

3. Expanding gender roles: Women professionals tend to experiment and expand traditional gender roles. They are not only focused on their families and personal lives, but also actively seek professional development and independence. They strive to break gender stereotypes and prove their worth and competence in the workplace.

4. Realization of leadership traits: female professionals demonstrate more characteristics of democratic leaders in their self-realization. They are excellent communicators, have excellent interpersonal and teamwork skills, fair and responsible. These traits help them succeed in the workplace [2].

In the scientific literature, one can find two approaches to the definition of the term "gender identity": in a narrow sense, gender identity is understood as an individual's awareness and experience of belonging to a certain gender - male or female - or some undefined position between the two sexes. In a broad sense, gender identity is defined as the psychological gender of an individual, i.e. the peculiarities of the manifestation of mental processes, states, as the orientation of a person to the requirements of a gender role, i.e. a set of social behavior patterns of representatives of a certain gender, accepted within the framework of this culture, a specific set of requirements and expectations that are put forward society to male and female persons [3].

The processes of humanization and democratization that continue in society create equal opportunities for the realization of personality and self-realization of all people, regardless of their social origin, position, nationality, age, gender. This leads to the abolition of stereotypes prevailing over women, the emancipation of the entire society, the liberation of culture from the ideology of sexism, and the introduction of the concept of "gender" into all spheres of social life [2].

The concept of "gender" includes socially determined characteristics of men and women, as opposed to biologically determined ones. Therefore, this category is considered as a "socio-cultural gender" in its essence, designed to emphasize the social nature of inequality between the sexes, which gradually changes depending on social and cultural transformations. As O. B. Petrenko rightly observes, there is no personality without gender identity, and the future satisfaction with life, the harmony of the life world, and the level of self-realization of a person largely depend on sexual socialization.

A. Meneghetti, J. Miller expressed the opinion that such features of femininity as emotionality, sensitivity and intuition are not a weakness, but a special strength that can become essential for increasing the efficiency of society and the individual in it, and that these features men could develop in oneself. These features not only do not interfere with the formation of a woman's personality, her self-realization, but are unique advantages that become productive if the woman herself has a positive attitude towards such features and correctly sets personal goals and is consistent on the way to their realization [4].

Psychological research allows us to identify personal qualities that are included in the categories of "femininity" and "masculinity", which are most systematized in the works of V. I. Kulikov. The characteristic qualities of the masculine type are prudence, objectivity, suspicion, emotional maturity and stability, restraint, a weakened relationship between thinking and muscle movement (verbal and logical thinking prevails), a developed aggressive self-defense reaction. Accordingly, V. I. Kulikov defined the characteristic qualities of the feminine type as sensuality, subjectivity, gullibility, emotional immaturity and neuroticism, looseness, an increased relationship between thinking and motility (visually active thinking and emotionality prevail), reduced aggressiveness in self-defense [1].

The considered differences are a theoretical generalization, on the basis of which it is possible to build an idea of a "typical" woman or man.

Thus, the core of the ideal of femininity has always been tenderness, beauty, softness, dependence and passivity, which are still highly valued today, forming the basis of the male understanding of femininity. However, new features have appeared in women's self-awareness: in order to become equal with a man, a woman must be intelligent, energetic, active, i.e. have properties that were previously considered a

male monopoly. It turned out that when both sexes understand almost the same, they differ significantly in their descriptions of the ideal woman: women attribute almost all positive masculine qualities to their ideal, while men view femininity in a more traditional way.

This state of affairs becomes especially obvious in traditionally male spheres of activity, which until recently were business, politics, military affairs, etc., that is, where the share of women's contribution is still insignificant today. At the same time, "female" spheres of activity are defined as secondary or less socially valuable [1].

Thus, women with pronounced masculinity are more inclined to choose professions of the "challenge" type, that is, related to competition and struggle, and women with pronounced femininity choose professions of the "service" type, that is, those that are traditionally considered feminine.

As psychological factors affecting the self-realization of a person, we consider individually - personal traits formed in a person under the influence of internal and external conditions. External conditions affecting the development of self-sufficiency include: peculiarities of family and school upbringing, influence of reference groups and other social factors, personal social experience. Internal conditions include basic needs, the formation of certain individual and psychological personality traits, features of the motivational sphere, attitudes, and values.

REFERENCES

1. Alice H. Eagly, Linda L. Carli The Female Leadership Advantage: An Evaluation of The Evidence. *The Leadership Quarterly* №14. 2003. p. 807-834.
2. Judith G. Oakley Gender-Based Barriers To Senior Management Positions: Understanding The Scarcity Of Female Ceos. *Journal of Business Ethics*, 2000.
3. Klimenko N. The Role and Place of A Female Service Members In Ukraine. *Economy And the State*. №5. 2014. p. 116–119.
4. Prykhodko I., Yurieva N., Timchenko O. What Motivates Ukrainian Women To Choose A Military Service In warfare? *Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 11(3). 2020. p. 36-53.
5. Shogren K. A., Shaw, L. A. The Role of Autonomy, Self-Realization, And Psychological Empowerment In Predicting Early Adulthood Outcomes For Youth With Disabilities. *Remedial And Special Education*. №37. 2020. p. 55-62.

МЕТОДОЛОГЕМА ПСИХОЛОГІЧНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЯК МИСТЕЦЬКОГО ДІЙСТВА

Пізнавальний процес осмислюється, тлумачиться, організовується по-різному залежно від парадигми освіти, яка задає кількісні та якісні параметри власного світобачення. В інформаційно-пізнавальній парадигмі освіти, яскравою представницею якої є класно-урочна система, він розуміється як організований процес оволодіння учнями системою знань, вмінь, навичок. У вітакультурній парадигмі освіти теоретичні, методологічні, технологічні та практичні здобутки якої унааявлені в модульно-розвивальній системі навчання А. В. Фурмана, де пізнавальний процес – це, по-перше, організований перебіг гармонійного входження особистості учня та вчителя в пласти соціально-культурного досвіду нації та людства і як результат - оволодіння знаннями, нормами, цінностями, а по-друге, це акти самопізнання і, зрештою, продуктивного творення власного Я [4; 5; 6; 7; 8; 11].

Класно-урочна система навчання втілила ідеї і принципи педагогіки Яна Коменського і створила для учнів рівні можливості в навчанні, її важливою ознакою є масовість [8]. Орієнтування на масовість становить одночасно перевагу і недолік системи. Перевага в тому, що до навчально-виховного процесу задіяно велику кількість учнів, студентів в один відрізок часу, їхня грамотність - важлива ознака прогресу суспільства. Головні недоліки системи - ігнорування відмінностей між учнями, орієнтованість на їх усереднення і те, що поза увагою залишається психодуховне життя особистості учня і вчителя: система передусім зосереджена на знаннєвій сфері розвитку учасників освітнього процесу. Вчитель в ній – в першу чергу – знавець навчального предмету, а учень - здобувач знань, вмінь, навичок [4; 5; 6; 7; 8; 11; 12; 13].

Інша ситуація з модульно-розвивальною системою навчання, яка ґрунтується на принципах ментальності, розвитковості, модульності та духовності [8]. За вітакультурної парадигми освіти вчитель прагне «вивести учня на нові обрії духовного розвитку через особистісне прийняття і переживання цього досвіду, пропускаючи крізь власні почуття і помисли корисне і повчальне, трагічне і велике, самотутнє і прекрасне. Найвищий ступінь драматичного протиборства втілюється в послідовному ланцюзі

навчально-сценарних конфліктів, що вимагають не тільки розумового і чуттєвого, а й вольового і духовного зосередження. Специфіка модульно-розвивального навчання якраз і полягає в надінтенсивній роботі учня над самим собою, що максимально реалізує його емоційно-психологічні можливості й наближує духовну зрілість» [4; 5; 6; 7; 8; 11; 12; 13].

За модульно-розвивальної системи навчання не тільки враховуються, а й чітко рефлексуються педагогом взаємозалежність трьох різновидів освітнього змісту: психолого-педагогічного, навчально-предметного, методично-засобового, які впливають на вибір форм навчання, його методів і технології. В цій системі координат по-іншому розуміються й ролі вчителя та учнів. Автор модульно-розвивальної системи навчання професор А.В. Фурман дослідив механізми впливу мистецтва на формування психодуховного світу глядача у театральній виставі й докладно описав, як ці механізми можна адаптувати до освітнього процесу, назвавши їх психомистецькими технологіями [3; 8; 9; 10]. Отже, модульно-розвивальна система навчання розглядає освітній процес не лише як пізнавальний, розвивальний, виховний, а ще й як мистецький [4; 5; 8; 9; 10; 11; 12; 13].

Феномен театрального мистецтва - катарсис - відбувається під впливом драматичного дійства та мистецьких конфліктів як спонтанне самоочищення, осяяння думки, пізнання незвіданого, проживання нових сенсів буття, співпереживання і здатне змінити у внутрішньому світі глядача його ціннісні орієнтири, збагатити ментальний та духовний досвід, спонукати до вольових рішень та вчинків. Катарсис проживається особистістю індивідуально згідно її власних можливостей, підготовленості до емоційно-чуттєвої, інтелектуальної, ментальної, духовної зосередженості [3; 4; 5; 8; 9; 10; 11; 12; 13]. На сцені відбувається драма, в якій актори провокують, спонукають глядача до психодрами у його внутрішньому світі – у світі його цінностей, переконань, поглядів, ідеалів тощо. Таким чином, за короткий проміжок часу – дії вистави – глядач дізнається щось нове - величне, трагічне, комічне, божественне про себе і про світ навколо, про минуле, теперішнє, майбутнє, переживає і співпереживає. І, що важливо, цей процес ніхто, крім самого глядача, не може контролювати, обмежувати, зупиняти. Рефлексія відбувається за кулісами його внутрішнього Я. Горизонти його саморозвитку визначає тільки він сам. Ні про яке усереднення, одноманітність, шаблонність сприйняття мистецького дійства різними глядачами не може бути й мови. Цікаві механізми самотворення, самовчинення, рефлексії у внутрішньому світі особистості запускає саме мистецьки зорієнтована взаємодія актора та глядача. Очевидно, що дія таких механізмів, якщо їх адаптувати до задач інноваційного освітнього процесу спроможні витіснити вади ігнорування відмінностей між учнями та

орієнтованості на їх усереднення (як було зазначено щодо класно-урочної системи навчання), а також створити умови для входження особистості учня та вчителя в соціально-культурний простір нації та людства і самотворення власного Я.

Зазначимо умови, за яких уможлиблюється подібний мистецький перебіг подій:

1) вистава відбувається за законами мистецького дійства:

- увертюра (емоційне включення глядача, його здогадки, очікування, налаштування на сприйняття вистави);

- експозиція та зав'язка;

- перипетії;

- кульмінація;

- розв'язка;

2) актор – високодуховна особистість, з багатим духовним досвідом, професійно чи навіть талановито володіє акторською майстерністю, знає зміст вистави, розуміє її надзавдання, що створює оптимальні умови для організації взаємодії з глядачем, за потреби здатен імпровізувати на сцені – дотримання етики театру (за К. Станіславським) [1; 3; 8; 9; 10];

3) вистава відбувається в залі або в приміщенні, де глядачеві зручно спостерігати за драматичним дійством, його нічого не відволікає, навпаки, світло, меблі, завіса, музика, звуки, інші глядачі зосереджені на сцені і драмі, яка на ній розгортається – дотримання естетики театру (за К. Станіславським) [1; 3; 8; 9; 10];

4) глядач знаходиться на виставі за власним вибором, він заінтригований, зацікавлений, підготовлений, налаштований на зустріч з мистецьким твором, він в очікуванні нових вражень, емоційно налаштований до взаємодії з акторами, як правило, знає назву вистави, час початку і завершення, володіє певними культурними нормами, щоб адекватно виражати своє захоплення, хвилювання, втому тощо.

Всі інші атрибути театральної вистави (такі, як стилізований інтер'єр театральної зали, реквізити, декорації, завіса, костюми акторів тощо) є бажаними, але другорядними.

І якщо предметом прискіпливого вивчення сучасної психології, психодидактики є «створення оптимальних умов, які б дали змогу конкретній дитині, з її індивідуальним досвідом і неповторною траєкторією розвитку, максимально використати свій суб'єктний потенціал для цілей самотворення» [2], то особливу увагу варто звернути саме на досвід мистецтва у його здатності «працювати» з душами людей, творчі закони якого діють за схемою зовні-всередині-назовні. Тобто зрине (слова, образи, факти, дії, події) через мистецькі

техніки здатне проникати в найглибші сховки людської душі й свідомості (на інтелектуальному, емоційному й духовному рівнях), створювати конфлікти, вступати в діалог, бентежити, підносити, народжувати нові сенси, підводити чи підштовхувати до змін та надихати на звершення, досягнення, перемоги. Зрештою «внутрішнє життя» особи стає зримим в її якісно нових, відточених, «окультурених» словах, діях, вдосконалених моделях взаємодії з людьми і всесвітом.

Модульно-розвивальна система навчання інтегрує досвід творення драматичної вистави через проєктування трьох взаємозалежних різновидів освітнього змісту цілісного модульно-розвивального циклу [8].

Перший з них – психолого-педагогічний – охоплює весь цикл модульно-розвивального процесу-дійства. При чому організація розвивальної взаємодії вчителя та учня на кожному етапі модульно-розвивального циклу регламентована мистецькою метою, сценарною суттю, описаним кульмінаційним змістом конфлікту [8, 9, 10]. А почитається модульно-розвивальний цикл, як і мистецьке дійство, зі створення конфліктної ситуації, яку попри власну некомпетентність, невідповідність, учень прагне вирішити, осягнути, спрямовує внутрішню активність до пошуку істини та шляхів вирішення проблеми. Вчитель-психолог, вчитель-режисер проєктує психолого-педагогічний зміст згідно із законами мистецького дійства, від зав'язки (установчо-мотиваційний етап), розгортання подій (змістово-пошуковий, оцінно-смісловий етапи) до кульмінації (адаптивно-перетворювальний, системно-узагальнювальний етапи) і аж до розв'язки (контрольно-рефлексивний, чуттєво-естетичний етапи). Таке емоційно-вольове задіяння учнів та вчителя в освітній процес створює оптимальні умови для ефективної пізнавальної, чуттєвої, вольової та навіть духовної зосередженості й здатне спровокувати цілковите їх занурення не лише у предмет пізнання, а й в лабіринти творення власного Я. Хоча модульно-розвивальний цикл має свою логічну завершеність, кожен з етапів цього циклу та міні-модулів характеризується самодостатністю й має власну кульмінаційну точку, виконує власну місію – учень проживає освітню ситуацію «тут і зараз на повну» кожного разу, потрапляючи під організований вплив розвивальної взаємодії з вчителем [3; 8; 9,10].

Другий різновид освітнього змісту – науково-предметний - проєктується у взаємозалежності з психолого-педагогічним змістом. На основі навчального предмету створюється розвивально-освітній простір, який розгортається як конфлікт між результатом та процесом його досягнення. Учень і вчитель ніби знову і знову проживають драму творення загальнолюдського досвіду через залучення і збагачення власного ментального досвіду [8; 11; 12].

Третій різновид освітнього змісту - методично-засобовий – проєктується як технологія режисерського мистецтва, коли визначені й природньо перегукуються надзадачі психолого-педагогічного та науково-предметного змістів. Зрештою освітній зміст оформлюється у вигляді освітнього сценарію [3; 8; 9; 10; 11; 12].

ЛІТЕРАТУРА

1. Эршов П. Система Станіславського як наука. *Психологія і суспільство*. 2015. №3. С. 62-71.
2. Основи психології: підручник / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. Вид. 6-те, стереотип. Київ: Либідь, 2006. 632 с.
3. Сулява О.М. Проєкт створення психомистецьких сценаріїв модульно-розвивальної взаємодії учасників освітнього процесу. *Психологія і суспільство*. 2022. №2. С.149-159.
4. Система сучасних методологій: хрестоматія у 4-х томах / упор., відп. ред., перекл. А.В. Фурман. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. Т. 1. 314 с. Т. 2. 244 с. Т.3 400с. Т4. 400 с.
5. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 378 с.
6. Фурман А.В. Методологічна модель Школи розвитку. *Рідна школа*. 1994. №6. С.19-25.
7. Фурман А.В. Методологічна план-карта освітології як синтетичної наукової дисципліни. Вітакультурний млин. 2006. Модуль 4. С. 4-18.
8. Фурман А.В. Модульно-розвивальне навчання: принципи, умови, забезпечення: монографія. Київ: Правда Ярославічів, 1997. 340 с.
9. Фурман А. В. Освітні сценарії: сутність, композиція, принципи створення. *Психологія і суспільство*. 2009. №3. С. 174-192.
10. Фурман А. В. Освітні сценарії у системі модульно-розвивального навчання: наук. вид. Тернопіль: НДІ МЕВО, 2009. 40с.
11. Фурман А. В. Порівняння принципів і параметрів наукового проєктування традиційної та інноваційної систем освіти. *Психологія і суспільство*. 2008. №4. С. 137-163.
12. Фурман А. В. Теоретична концепція інноваційного програмово-методичного забезпечення освітнього процесу. *Психологія і суспільство*. 2008. №3. С. 123-159.
13. Фурман О.Є., Гірняк А.Н. Сутнісне визначення модульно-розвивальної взаємодії викладача і студентів в освітньому процесі. *Психологія і суспільство*. 2020. №3. С. 53-81.

Соломія Клепарівська

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет*

Сергій Вовк

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет*

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РФ

Протягом багатьох років стійкість українського народу піддавалася випробуванню низкою дестабілізаційних факторів, що не лише заважало реалізувати національні інтереси держави, але й спричиняло зростання напруги та *конфліктного потенціалу* в суспільстві. За визначення О. Сергєєвої, самоідентифікація є тим стрижнем, на якому тримається будь-яка цивілізаційна система. Цей принцип ідентифікації має властивість *діахронного* (від покоління до покоління) соціально-культурного відтворення, що в результаті забезпечує збереження базових цінностей та стійких навичок людей, які визначаються традицією культурного розвитку, соціальними та духовними константами [1]. *Предметом* нашого розгляду є соціальна ідентичність як динамічний процес, який постійно розвивається та видозмінюється. Людина постійно шукає відповіді на питання "Хто Я?", і ці відповіді залежать від її стосунків з іншими людьми та соціокультурного контексту, в якому вона живе.

У ситуаціях соціальної складності та невизначеності (територіальної, політичної, життєвої, ін.) люди можуть відчувати тривожне та гнітюче відчуття втрати чіткого уявлення про себе, ніби їхня ідентичність "розсипається". Я-концепція стає розпливчастою та незрозумілою, що може призвести до внутрішнього дискомфорту та дезорієнтації. Власне соціальна ідентичність тісно пов'язана із *самовизначенням* (я громадянин України, я жителька Тернополя, я студентка, я майбутній психолог). До того ж у сьогоденних реаліях ми приміряємо нові *соціальні ролі та ідентичності* (я волонтер, я переселенець, я доброволець, я сирота, я біженець, я захисник/захисниця, я вимушено безробітній).

Опитування на тему «Динаміка розподілу соціальних ідентичностей серед населення України» (серпень 2021 та вересень 2022) проведене методом телефонних інтерв'ю САТІ серед дорослих громадян України (за винятком мешканців тимчасово окупованих територій та тих, хто виїхав за кордон), дає змогу побачити, як війна вплинула на соціальні ролі та самоідентифікацію

українців [2]. Дослідження проведене на основі випадкової вибірки мобільних телефонних номерів та підтверджує гіпотезу про виникнення нових соціальних ролей і формування групової соціальної ідентичності в українських громадян (табл.).

Таблиця

Динаміка розподілу соціальних ідентичностей серед населення України (серпень 2021, вересень 2022)

Категорії населення України	Серпень 2021	Вересень 2022	Зміна
Пенсіонери	8,70%	6,30%	-2,40%
Підприємці	2,00%	0,70%	-1,30%
Студенти	0,50%	0,60%	+0,1%
Безробітні	0,30%	0,70%	+0,4%
Особи з інвалідністю	0,10%	0,20%	+0,1%
Домогосподарки	0,20%	0,30%	+0,1%
До жодного класу	0,20%	0,50%	+0,3%

Військовий конфлікт, безсумнівно, є серйозним викликом для будь-якого суспільства. Проте, парадоксальним чином, війна може також стимулювати згуртування та зміцнення ідентичності, особливо на ґрунті солідарності. *Солідарність* – це почуття єднання з іншими людьми, спільність цілей та цінностей, вона ґрунтується на взаєморозумінні, співчутті та готовності до взаємодопомоги. В умовах війни солідарність стає особливо важливою, адже вона дає людям відчуття приналежності до спільноти, яка поділяє їхні переживання та прагне до спільного майбутнього. Вона може проявлятися у різних *формах*:

- ✓ колективна мобілізація — люди об'єднуються, щоб допомогти один одному та захистити свою країну;
- ✓ соціальні рухи — об'єднання людей задля відстоювання своїх прав та свобод;
- ✓ культурні інновації — використання мистецтва, музики та інших форм культурного вираження, щоб зберегти свою ідентичність та протистояти війні;
- ✓ добровільні дії — люди безкорисно жертвують своїм часом, енергією та ресурсами, щоб допомогти іншим.

Солідарність відіграє життєво важливу роль у збереженні та зміцненні ідентичності в умовах війни. Вона дає людям відчуття єднання та підтримки, відчуття того, що вони не самотні у своїх стражданнях, що інші готові їм допомогти. Це явище дає мотивацію продовжувати боротися за краще життя, посилює віру в можливість перемогти у війні та збудувати краще суспільство.

Соціальна ідентичність тісно пов'язана з динамічною тенденцією посилення регіональної та *етнічної ідентичності*. Західний регіон, традиційно зорієнтований на європейські цінності, продемонстрував стійкість та зміцнення власної ідентичності. Зростає кількість людей, які самоідентифікуються як мешканці регіону, а також посилюється домінування європейських (проукраїнських) цінностей. Східний регіон та Донбас, ще частково переживають гетерогенізацію та "багатошаровість" ідентичностей. Збільшується частка населення, яка спілкується українською та твердо ідентифікує себе з громадянами України. Згідно з опитуванням фонду «Демократичні ініціативи» та соціологічної служби Центру Разумкова, у серпні 2022 року рівень патріотизму в Україні сягнув небаченої раніше висоти: 94% громадян пишаються своїм українським громадянством. Це знаменує собою винятковий зріст порівняно з попередніми роками, підкреслює стійкість та єднання українського народу перед обличчям російської агресії.

Цивільна ідентичність людей, які проходять військову інкультурацію та живуть в умовах війни, може послаблюватися, а мілітарна ідентичність, навпаки, посилюватися. Цей процес відбувається під впливом спільного військового досвіду, формування міцних соціальних зв'язків та довіри в межах військового середовища, а також усвідомлення важливості армії для захисту себе та своїх близьких [3].

Мілітарна ідентичність виступає як двосічний меч. Для військових сильна мілітарна ідентичність може бути корисною: допомагає їм справлятися з обов'язками, відповідає вимогам служби, підвищує самооцінку. Однак надмірна мілітаризація може мати негативні наслідки: проблеми з розмежуванням особистої та соціальної ідентичності, погіршення адаптації до мирного життя. Для цивільних негативний вплив домінування мілітарних наративів може призвести до агресії, ворожнечі, жорстокості. Відтак важливо знайти баланс: військовим потрібна мілітарна ідентичність, але їм слід вміти розмежовувати роботу та особисте життя. Цивільні повинні бути свідомими впливу мілітарних наративів. Важливо вести відкритий діалог про роль мілітарної ідентичності у суспільстві.

Таким чином, умови сучасної України створюють складний контекст для динаміки та трансформації соціальної ідентичності. Під впливом таких викликів, як політичні напруження, конфлікти, економічні перетворення

спостерігається постійна зміна у сприйнятті та виявленні соціальної ідентичності. У результаті, процес формування та перетворення соціальної ідентичності стає надзвичайно складним, але водночас і невід'ємним від динаміки сучасного українського суспільства. Війна в Україні призвела до виникнення нових соціальних ролей, посилення солідарності, динамічної тенденції посилення регіональної та етнічної ідентичності, а також до мілітаризації суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нагорна Л. Ідентифікаційні кризи як стимулятори насильства й свідомісних стереотипів. *Регіональна історія України*. 2016. Вип. 10. С. 77–100.
2. Українське суспільство в умовах війни /ред. Головаха Є. В., Макеєв С. М. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. С. 250-256.
3. Зливков В. Л. Соціальна та особистісна військова ідентичність українців в умовах війни. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Психологічні науки. 2022. Вип. 2. С. 5-12.

Анастасія Ятищук

*кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет*

Вікторія Бучинська

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА СТРАТЕГІЇ ПІДТРИМКИ ПІДЛІТКІВ ІЗ ТРИВОЖНИМИ РОЗЛАДАМИ

Підлітковий період відзначається інтенсивними фізичними, психологічними та соціальними змінами, які часто стають джерелом стресу та тривоги для багатьох молодих людей. У цьому життєвому етапі підлітки стикаються з важливими виборами, такими як визначення власної ідентичності, формування соціальних зв'язків, а також подолання навчальних та академічних викликів. Ці зміни можуть породжувати різноманітні тривожні реакції, включаючи загальну, соціальну тривогу, панічні атаки та інші симптоми. Тому важливо розуміти психологічні особливості цієї групи та мати стратегії для підтримки їхнього психічного здоров'я.

Психологічні особливості підлітків з тривожними розладами:

1. Емоційна нестабільність: особи можуть демонструвати виражені емоційні коливання, які проявляються у збільшеній чутливості до стресу, роздратованості, смутку або подразливості.
2. Перфекціонізм: це стан, коли вони мають надмірні вимоги до себе, прагнучи до ідеальності у всьому, що часто призводить до підвищеного рівня хвилювання.
3. Проблеми зі сном: надмірне переживання впливає на якість сну, що має можливість виявитися у важкості заснути, пробудженні уночі або неспокійному сні.
4. Фізичні симптоми: такі як головні болі, шлунково-кишкові розлади або серцеві палпітації є відгуком організму на психічний стрес і нервові напруження.
5. Соціальна ізоляція: деякі підлітки з тривожними розладами можуть уникати соціальних ситуацій або відчувати себе відокремленими від оточуючих. Це може бути наслідком страху перед критикою або відчуття неприйнятності в групі однолітків [2].

Однією з ключових стратегій підтримки підлітків із тривожними розладами є створення відкритого та підтримуючого середовища. Вони повинні мати можливість вільно висловлювати свої почуття та переживання, знати, що їхні емоції важливі та не будуть засуджені. Важлива психологічна підтримка від батьків, вчителів та професійних психологів може допомогти особам зрозуміти свої почуття та розвинути стратегії управління тривогою. Крім того, важливо надавати підліткам практичні інструменти для керування надмірним хвилюванням. Це може включати техніки дихальної гімнастики, медитації, йоги або занять спортом [1]. Суттєво також навчити їх стратегіям позитивного мислення та розуміння, що тривога – це лише тимчасовий стан, який можна подолати. Нарешті, необхідно звертати увагу на попередження тривожних розладів, надаючи підліткам навички самоуправління та вміння розв'язувати конфлікти.

Ми можемо навчити підлітків справлятися з тривогою на трьох рівнях: когнітивний, емоційний, поведінковий. На когнітивному рівні ми спрямовані на розуміння причин та наслідків тривожних думок та переконань, допомагаючи змінити негативний внутрішній діалог на більш позитивний та реалістичний. В цьому нам може допомогти ведення щоденника, де варто записувати всі свої тривожні думки, а потім оцінити кожен з них. Яка ймовірність, що це насправді може статись? На емоційному рівні ми працюємо над розвитком навичок саморегуляції та емоційної інтелігентності, навчаючи знаходити способи вираження та виправлення емоційного дискомфорту. На поведінковому

рівні ми спрямовуємо зусилля на розвиток конкретних стратегій управління стресом та тривогою, щоб підлітки могли ефективно діяти у стресових ситуаціях та зменшувати вплив тривожних реакцій на їхні поведінкові вчинки [3].

Підсумовуючи, можна сказати, що підліткова тривожність потребує значної уваги тому, що її іноді важко розпізнати. Для підтримки осіб із тривожними розладами важливо враховувати їхні індивідуальні потреби та особливості. Стратегії підтримки можуть включати психологічні консультації, когнітивно-поведінкову терапію, групові заняття з розвитку навичок управління стресом та тривогою, а також медикаційну терапію за необхідності. Важливо також створити сприятливе середовище вдома та у школі, де підлітки можуть відчувати підтримку та розуміння. Поділ досвіду та спілкування з однолітками, а також підтримка від родини та вчителів можуть допомогти ефективно подолати тривожність і розвиватися досягненням свого потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковальчук І. Індивідуалізовані стратегії підтримки підлітків з тривожними розладами: практичний посібник для психологів. Університетське видавництво. Львів. 2019. 110 с.
2. Раменська В. В. Психологічні особливості підлітків з тривожними розладами. Київський університет імені Бориса Грінченка, 2017. 90 с.
3. Станчишин В. Р. Стіни в моїй голові. Жити з тривожністю і депресією. 2-ге вид., виправл. К. : Віхола, 2023. 208 с. (Серія «Психологія»).

УДК 316.6

Марія Підгурська

*старший викладач кафедри психології та соціальної роботи
Західноукраїнський національний університет*

Оксана Бабенко

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет*

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Питання місця та соціальної ролі молоді, стан її самопочуття, форми та методи соціалізації, ступінь організаційної ідентичності та долученості молодого покоління до життєдіяльності в соціумі – це проблеми перспектив та спрямованості розвитку майбутнього будь-якого суспільства. Особливо це

актуально для сучасної України, яка перебуває у важкому стані ведення повномасштабної війни з агресором, проходить процес випробування міцності своєї державності та одночасного формування власних шляхів та способів подальшого відновлення і облаштування держави. Молодь як частина суспільства, яка бере участь у цих процесах, повновагомо відчуває у собі соціально-політичні наслідки цього. Все це зумовлює активізацію молоді в її прагненні влитися в процес реформування суспільства, спонукає її організовуватися, ідентифікуватися в соціальні групи та спільноти, щоб заявити про себе як про політичний суб'єкт українського суспільства.

Ситуація в сфері дослідження молодіжних проблем, зокрема, політичної свідомості молодого покоління, свідчить про те, що цілісного уявлення про сучасну молодь ще не сформовано, у дослідників немає повних і чітких відповідей на ці питання. Радикальні зміни останніх років спричинили серйозну трансформацію не тільки політичної та соціально-економічної систем, а й глибоку корозію усталених цінностей суспільства і насамперед молодого покоління, що зрештою призвело до життєдайної трансформації духовності молодих громадян України, зокрема її досі не надто патріотично налаштованої частини. Усе вищезазначене й спричинило актуальність цього кваліфікаційного дослідження.

Сучасна наукова думка досліджує різні аспекти життєдіяльності молодого покоління, що знаходить всебічне відображення у науковій літературі. Молодь розглядається як особлива соціально-демографічна група в процесі формування свого власного погляду на існуючі суспільно-політичні відносини. Оскільки формування політичної свідомості молоді ми розглядаємо з позиції діяльнісного підходу, ми спиралися на дослідження вітчизняних науковців (див. [1-4]). Не менш важливим для нас моментом є і те, що зарубіжні науковці обґрунтовують необхідність досить високого ступеня незалежності суб'єкта в процесі формування його політичної свідомості. Зазначимо, що суб'єкт політики, індивід зазнає різноманітного впливу як з боку офіційних соціальних інституцій, так і з боку груп та організацій, які прийнято називати неформальними. Розуміння цього факту вкрай важливе для правильного підходу до аналізу процесу взаємодії індивіда та суспільства. Нині всебічно досліджуються проблеми, які мають безпосереднє відношення до феномену політичної свідомості молоді. Однак, незважаючи на велику кількість робіт з молодіжної тематики, що акцентують увагу на різних аспектах її життєдіяльності, проблема становлення політичної свідомості молоді ще не стала спеціальним предметом дослідження. На сьогоднішній день практично немає жодної фундаментальної праці, присвяченої проблемі становлення політичної свідомості молоді як особливого соціально-політичного феномену.

Актуальність проблеми та її недостатня розробленість сформулювала мету дослідження: вивчення особливостей становлення політичної свідомості молоді за умов суспільної нестабільності в Україні.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять ідеї про політику, політичну культуру молоді, її політичну свідомість, соціально-політичні процеси, котрі сформульовані в численних працях вітчизняних та зарубіжних учених.

Наукова новизна дослідження пов'язана з самою постановкою проблеми, яка недостатньо розроблена в літературі, а також з тим, що в дослідженні зроблено спробу розгорнутого аналізу сучасного стану процесу становлення політичної свідомості молоді та механізмів її формування.

Отже, становлення персональних політичних цінностей відбувається шляхом інтеріоризації існуючих у суспільстві цінностей. Але не всі суспільні цінності, навіть якщо вони усвідомлюються і визнаються людиною як такі, справді стають особистісними. Загалом можна говорити, що структура політичних цінностей особистості лише певною мірою відображає структуру цінностей суспільства в цілому, при цьому чіткість цього відображення залежить від безлічі соціальних й індивідуально-психологічних чинників. Під політичними інтересами молоді слід розуміти ті інтереси, які є важливими у сфері і є джерелом, спонуканням, мотивом до політичних дій. Саме усвідомлення інтересів відбувається у процесі зіставлення політичного статусу молодих громадян з іншими групами чи спільнотами. У структурному відношенні політичні інтереси поєднують ставлення молоді до системи політичних відносин у суспільстві, владних структур, а також оцінку їхньої діяльності та практичну діяльність щодо повновагової реалізації своїх інтересів.

Зміст політичної свідомості молодого покоління, його сформованість залежить передусім від того, якою мірою інтереси молоді враховуються і відбиваються у відносинах у суспільстві і закріплюються у вигляді певної структури цінностей. У нашому дослідженні ми вважали за необхідне відштовхуватися від засновків, в яких знайшли відображення специфіка та особливості ціннісної свідомості. Політичні стереотипи і політичні міфи створюються у суспільстві з формування в індивідів ілюзорних цінностей, які не мають під собою реального підґрунтя.

Формування політичної свідомості молоді зумовлене загальними соціальними та конкретними умовами життя, побуту, трудової зайнятості, реалізації, освіти, професійної підготовки, світогляду, моральних цінностей. Щоб всі компоненти політичної свідомості формувалися як закономірний і природний процес, який можна передбачити, а не стихійно, необхідна

продумана і адекватна викликам сучасності державна освітньо-культурна і молодіжна політика. Оскільки від змісту політичної свідомості молоді, способів і тенденцій вирішення конфлікту між традиційним патерналізмом і фундаментальними ліберальними цінностями залежить стратегічний напрямок розвитку української державності, реформування політичних інститутів, і формування громадянського суспільства в умовах складних зовнішніх і внутрішніх викликів, які виникають внаслідок повномасштабної війни з агресором.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буяк Б. Б. Етнонаціональні аспекти у формуванні політичної культури та соціалізації молоді в Україні. Наукові записки Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2006. Вип. 30. С. 97-106.

2. Карамішев Д. В. Формування системи цінностей і переконань як чинник інституціональних перетворень в українському суспільстві. Теорія та практика державного управління. 2016. Вип. 1. С. 6-14.

3. Москаленко В.В. Образ політичної влади у свідомості студентів. К. : Золоті ворота, 2012. 339 с.

4. Нагорна Л. П. Політична культура і культура політики: етичні аспекти. Політичний менеджмент. 2009. № 6(39). С. 14-24.

Ігор Кусяк

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник - кандидат психологічних наук, доцент М. Б. Бригадир
Західноукраїнський національний університет*

ТРЕНІНГ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВОЇ ЯКОСТІ МАЙБУТНІХ МЕДІАТОРІВ / ПЕРЕМОВНИКІВ

У сучасному світі ускладнення та поглиблення міжособистісних комунікацій, численних конфліктів та суперечок постає проблема організації якісних перемовин. Останні можлива за умов володіння медіаторами (посередниками) достатнім рівнем фахових компетентностей.

Уміння якісно спілкуватися, проводити перемовини, та розв'язувати конфліктні ситуації є визначальними в галузі медіації та перемовин. Більшість

технік медіації спрямовані на нормалізацію відносин між сторонами та вирішення проблем, що стоять перед ними [3, с. 218]. Поняття «медіація» походить від латинського «mediatре» – бути посередником. Медіацією називають процес переговорів, коли до вирішення спірного питання залучається нейтральна третя сторона-медіатор (посередник), яка веде переговорний процес, вислуховує аргументацію обох сторін щодо суті суперечки, дає кваліфіковані поради й активно допомагає сторонам самостійно прийняти рішення, що задовольнить учасників переговорів [3, с. 162].

«Медіація – організований процес, в якому дві або більше сторін намагаються добровільно досягнути вирішення своєї суперечки через посередника. Цей процес може ініціюватися сторонами, запропонованими або призначеними судом, або прописаним правом держави-члена» [1]. «Медіація – добровільна, позасудова, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [2].

На сучасному етапі розвитку демократичних суспільних відносин міжнародний досвід показує, що медіація є дуже ефективним методом врегулювання конфліктів, який дозволяє не лише оптимально вирішувати проблеми сторін спору, але й значно розвантажувати судову систему.

В Україні тематика альтернативних методів вирішення спорів набула актуальності під час судової реформи 2010–2011 рр., коли стало зрозуміло, що суди, загальні та господарські, не спроможні швидко та ефективно вирішити суперечки між учасниками суспільних відносин, а прогалини законодавства у багатьох випадках унеможливають прийняття справедливого рішення. Важливою особливістю було те, що саме судді, як найобізнаніші та найосвіченіші фахівці з правової науки та практики, звернули свою увагу на тему альтернативних методів вирішення суперечок [4, с. 8].

Комунікативна компетентність є вагомим чинником у формуванні професійних, соціальних та особистісних навичок майбутніх медіаторів. Вона складається з різноманітних компонентів та рівнів і забезпечує формування програм та контроль за виконанням комунікативних дій. У своїй фундаментальній праці, присвяченій ролі компетентності в сучасному суспільстві, Дж. Равен наполягає на абсолютно незаперечній необхідності докладати всіх можливих зусиль для створення умов розвитку компетентностей людей, необхідних не лише для процвітання, а й просто для елементарного виживання [5].

Компетентність також проявляється у спроможності особистості до вольового напруження, мобілізації власних сил для подолання труднощів у процесі професійної діяльності. Це включає наполегливість, витривалість,

стриманість, що свідчить про емоційно-вольові аспекти компетентності в структурі особистості.

На сьогоднішній день основним методом поліпшення комунікативної майстерності є проведення комунікативних тренінгів ,які мають базуватися на послідовному впровадженні системи «технологічних етапів», які відзначаються: структурою, що складається з модулів «діагностики», «занурення», «міні-лекцій», «ігрових вправ», «рефлексії», а також є активною груповою формою навчання, що ґрунтується на спільному отриманні комунікативного досвіду і спрямовані на формування комунікативної компетентності майбутніх медіаторів.

Дослідження ефективності тренінгу розвитку комунікативної компетентності стає ключовим аспектом підготовки фахівців у цій сфері, адже ефективне спілкування важливе як для професійного, так і для особистісного успіху. Комунікативний тренінг, як активна групова форма навчання, забезпечує систематичний розвиток необхідних навичок і вмінь, що стають ключовими в медіаційній діяльності та відіграє важливу роль у побудові гармонійних і конструктивних міжособистісних взаємовідносин у сучасному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах. URL:<https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf> (від 21.05.2008)
2. Проект Закону про медіацію № 2706. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ЛЮ1110І> (від 28.12.2019)
3. Лєко Б., Чуйко Г. Медіація: підручник. Чернівці: Книги – XXI, 2011. 464 с.
4. Мазаракі Н. Медіація в Україні: теорія та практика: монографія. Київ: нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 276 с.
5. Raven J., Stephenson. Competence in the Learning Society. New York: Peter Lang, 2001. P.3-26. URL: <http://www.johnraven.co.uk/eyeonsociety/resources/CILSChap1.pdf>

Володимир Лашкевич

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – старший викладач кафедри психології та соціальної
роботи Глух Т. Г., Західноукраїнський національний університет*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ

В контексті сучасного суспільства, де демографічні тенденції вказують на зростання кількості літніх людей, вивчення взаємозв'язку між міжособистісними відносинами, взаємодією та впливом факторів психіки та соціуму на старіння та поведінку стає надзвичайно актуальним завданням. Ця теза визначає комплексний підхід до розуміння явища старіння, який включає в себе не лише фізіологічні аспекти, а й соціальні та психологічні виміри. Дослідження взаємодії між особистісними відносинами, психічними факторами та соціальним середовищем дозволяє розкрити механізми формування якості життя під час старіння, а також розробити ефективні стратегії підтримки та покращення благополуччя літніх людей у сучасному суспільстві [2].

Дослідження показують, що якість міжособистісних відносин має значний вплив на психічне та фізичне здоров'я літніх людей. Позитивні взаємини з близькими, друзями та сусідами сприяють підвищенню самоповаги, зниженню рівня стресу та покращенню настрою. З іншого боку, відчуття соціальної ізоляції та відсутність підтримки можуть призвести до погіршення фізичного стану та збільшення ризику психічних захворювань [1].

Окрім цього, важливим фактором є взаємодія літніх людей з оточуючим соціумом. Відчуття приналежності до спільноти, активна участь у громадському житті та доступ до різноманітних ресурсів можуть сприяти збереженню функціональності та незалежності. Соціальна підтримка та можливість взаємодії з різними групами людей допомагають літнім людям залишатися активними та зацікавленими у своєму житті.

Таким чином, дослідження міжособистісних відносин та впливу психічних та соціальних факторів на старіння та поведінку літніх людей є ключовим для розуміння та покращення якості їхнього життя. Розвиток інтервенційних програм, спрямованих на підтримку позитивних міжособистісних відносин та соціальної включеності, є необхідним кроком у напрямку створення сприятливого середовища для старіння із гідністю та задоволенням [3].

У підсумку, вивчення взаємодії між міжособистісними відносинами, психічними факторами та соціальним середовищем на старіння та поведінку літніх людей є важливим завданням сучасної науки та практики. Розуміння цього взаємозв'язку дозволяє розробляти ефективні стратегії підтримки та покращення якості життя літніх осіб. Надзвичайно важливою є підтримка позитивних міжособистісних відносин та соціальної інтеграції, які сприяють збереженню фізичного та психічного здоров'я, а також надають можливість літнім людям залишатися активними та задоволеними життям. Враховуючи зростаючу кількість літніх людей у суспільстві, розробка та впровадження програм та ініціатив, спрямованих на підтримку цільових аспектів, є насущною задачею для забезпечення дігніфікованого старіння та покращення якості життя літніх осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рижкова О. Вікові особливості самосвідомості людини. Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, (45). 2016. С. 253-260.

2. Бурбей І. С. Особливості психологічної адаптації літніх людей у сучасному суспільстві. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота, (42). 2018. С. 22-24.

3. Косенко І. Є., & Манжос О. В. Особливості міжособистісних відносин в старості. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки, (83). 2019. С. 32-36.

УДК 159.98

Юлія Кузів

здобувачка вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,

Західноукраїнський національний університет.

Науковий керівник – кандидат філософських наук О.М. Рудакевич,

Західноукраїнський національний університет

ВОЛОНТЕРСТВО В УКРАЇНІ ЯК МОДЕЛЬ САМООРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНЦІВ У КРИЗОВІЙ СИТУАЦІЇ

Актуальність теми. Україна, перебуваючи в складному геополітичному та соціально-економічному контексті, зазнає численних викликів, які вимагають активного втручання громадянського суспільства та підтримки. Волонтерська діяльність та благодійність стають необхідними інструментами в

умовах кризових ситуацій та сприяють формуванню соціальної єдності та розвитку демократичних цінностей. Актуальність теми полягає у необхідності розуміння та аналізу впливу волонтерської діяльності та благодійності на сучасне українське суспільство.

Мета дослідження: Аналіз психологічного впливу волонтерської діяльності та благодійності на учасників, а також визначення ролі цих форм діяльності в подоланні кризових ситуацій та розвитку суспільства в Україні.

Об'єкт дослідження: Волонтерська діяльність та благодійність в Україні.

Предмет дослідження: Психологічний вплив волонтерської діяльності та благодійності на учасників, а також їхня роль у подоланні кризових ситуацій та розвитку суспільства.

Методи дослідження: У дослідженні будуть застосовані як кількісні, так і якісні методи дослідження. Кількісні методи включатимуть опитування та аналіз статистичних даних щодо участі волонтерів та обсягу благодійної допомоги. Якісні методи включатимуть спостереження, інтерв'ю та аналіз відкритих джерел для розуміння психологічного впливу волонтерської діяльності та благодійності на учасників.

У сучасному контексті, українське суспільство стикається з низкою викликів, що підсилюють значення волонтерської діяльності та благодійних внесків [1, с. 12]. Недавні дослідження підтверджують, що ці форми діяльності не лише надають практичну допомогу, але й мають вагомий психологічний складовий елемент. Вони сприяють зниженню рівня стресу та тривоги, підвищенню самооцінки, зміцненню соціальних зв'язків та відчуттю змістовності та задоволення від життя.

Учасники волонтерської діяльності та благодійних ініціатив часто проявляють такі психологічні риси, як емпатія, альтруїзм, відчуття соціальної відповідальності, готовність до ризику та внутрішня мотивація [2, с. 225].

Місіями волонтерства та благодійності в умовах кризових ситуацій є:

- Надання підтримки постраждалим від конфлікту: волонтери та благодійні організації забезпечують не лише матеріальну, а й психологічну підтримку тим, хто потерпів від воєнних дій.
- Сприяння формуванню соціальної єдності: волонтерська діяльність об'єднує громади та зміцнює довіру між їх учасниками.
- Реконструкція пошкоджених територій: волонтери та благодійні організації активно працюють над відновленням інфраструктури та соціального середовища.
- Стимулювання економіки: волонтерська діяльність і благодійність сприяють економічному відновленню, створюючи нові робочі місця та надаючи фінансову підтримку підприємствам.

- Підвищення рівня громадської свідомості: волонтери та благодійні організації активно просувають соціальні питання та залучають ресурси для їх вирішення [3, с. 129].

Зважаючи на те, що процес адаптації до змін є складним та індивідуальним, важливо враховувати різноманітність стратегій та ресурсів кожної окремої особистості.

Незважаючи на труднощі, українці продемонстрували свою міцність та рішучість. Зберігаючи взаємопідтримку та спільні зусилля, вони здатні подолати будь-які випробування та спрямувати країну на шлях до кращого майбутнього.

Волонтерська діяльність та благодійність є не лише актом безкорисливої допомоги, але й джерелом особистого зростання для її учасників. Допмагаючи іншим, люди отримують не тільки задоволення від змін у світі, але й розвивають власні навички та можливості [4, с. 105].

Сучасна динаміка волонтерської діяльності та благодійності в Україні відображає не лише рост кількості ініціатив та організацій, але й зміну їхнього підходу до вирішення соціальних проблем. Стабільність участі та розвиток мережі волонтерських ініціатив свідчать про глибоке внутрішнє переконання громадян у необхідності активного внеску в суспільний розвиток.

Динамічний розвиток цих сфер дозволяє українцям не лише реагувати на кризові ситуації, але й активно залучатися до довгострокових проектів та ініціатив, спрямованих на розвиток суспільства у всіх його сферах.

Крім того, важливо враховувати, що волонтерство та благодійність не обмежуються лише матеріальною допомогою. Вони також сприяють формуванню нових цінностей, розширенню культурного простору та стимулюють громадян до більш активної участі в житті країни.

Україна переживає складний період свого історичного розвитку, і саме волонтерство та благодійність підтримують соціальну стабільність та сприяють подоланню нових викликів [5, с. 89]. Психологічний вплив цих форм діяльності на учасників не можна недооцінити, оскільки вони не лише допомагають іншим, а й зміцнюють самооцінку, сприяють розвитку емпатії та внутрішньої мотивації. Розвиток волонтерського руху та благодійності свідчить про глибоке розуміння громадянами своєї соціальної відповідальності та готовності вносити свій внесок у покращення умов життя українського суспільства. Захоплення цією справою не лише підтримує тих, хто знаходиться в скрутних ситуаціях, але й сприяє розвитку демократичних цінностей, соціальної єдності та культури взаємодопомоги. Разом із тим, важливо забезпечувати підтримку та розвиток цих сфер діяльності, оскільки вони відіграють ключову роль у будівництві стійкого та процвітаючого суспільства.

Висновки. Волонтерська діяльність та благодійність в Україні відіграють значущу роль у подоланні кризових ситуацій, зміцненні соціальної єдності та розвитку громадянського суспільства. Психологічний вплив цих форм діяльності на учасників сприяє зниженню рівня стресу та тривоги, підвищенню самооцінки та формуванню емпатії та соціальної відповідальності. Розвиток волонтерського руху та благодійності в Україні свідчить про активну громадянську позицію та готовність громадян вносити свій внесок у покращення умов життя та розвиток суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бидерман К. Координация работы добровольцев и менеджмент волонтерских программ в Великобритании [Електронний ресурс] // Всеукраїнський громадський центр «Волонтер». – Режим доступу: http://www.volunteer.kiev.ua/pages/83-koordinaciya_raboty_dobrovolcev_i_menedzhment_volonterskih_programm_v_velikobritanii.
2. Жужа Л. О. Волонтерський рух у контексті Антитерористичної операції в Україні: політологічний вимір: дис... канд. політ. наук : 23.00.02 / Л.О. Жужа. Харків, 2016. 225 с. Режим доступу: <http://archive.li/GU9di#selection-981.2-985.2>.
3. Жужа Л.О. Політичний менеджмент волонтерства АТО. *Грані*. 2015. Т. 18. № 6 (122). С. 127-133.
4. Матійчик А.В. Волонтерська діяльність як детермінанта розвитку громадянського суспільства. *Грані*. 2016. Т. 19. № 8 (136). С. 100-107.
5. Павлюк К. С. Волонтерський рух: зарубіжний досвід та вітчизняні практики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 13–14. С. 87–93.

УДК 159.923

Валентина Цілик, Анастасія Ведмедик

*здобувачки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
053 Психологія, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент Я.М. Бугерко
Західноукраїнський національний університет*

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ІНВАРІАНТИ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В РІЗНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Поведінка людини в різних ситуаціях є результатом складної взаємодії її особистості та оточуючого середовища. Від того, як індивід реагує на виклики та можливості, залежить його адаптація до різних життєвих обставин.

Важливою проблемою сучасної психологічної науки є поняття *психосоціальних інваріантів* – стійких та універсальних характеристик поведінки особистості, які залишаються стабільними навіть у змінних умовах життя.

Проведений аналіз психологічних джерел дозволяє стверджувати, що одним із чинників є прагнення до сенсу, яке допомагає людині вижити і витримати важкі життєві випробування. За визначенням Ф.Ніцше, той, знає «навіщо», може витримати будь-яке «як». Кожна людина має в житті якусь ціль, мету, особливе життєве завдання, діяльність, яка дозволяє їй внести свій унікальний і незамінний внесок у суспільство. При цьому психологи зауважують, що сенс не виписується у вигляді рецепта, його не отримують, його потрібно знайти. І знайти людина повинна самостійно, коли вона спрямовує свій сенс не на себе, а на ідею, свою справу чи іншу людину, то у служінні справі або любові до іншого вона реалізовує свою людську сутність, стає самою собою. Людина може реалізувати себе лише тою мірою, якою вона забуває про себе. Щоб пережити тимчасові труднощі, потрібно всупереч дійсності, якою б вона не була важкою, звернутися до майбутнього, до якоїсь значущої мети в майбутньому.

Складним випробовуванням для людини є стрес. Необхідно зазначити, що невеличка доза стресу справляє позитивний вплив на нашу психіку, повертає нам молодість і життєві сили, відточує наші навички долати побічні ефекти неприємних ситуацій. Справжня проблема полягає в руйнівних наслідках тих стресів, які називають дистрессами, які руйнують і кар'єру, і стосунки, і шлюб, і здоров'я, і життя людини. Сучасні медичні дослідження показали, що нездатність долати повсякденні стреси є головною причиною захворювань.

Психологічний стрес є наслідком порушення психологічної стійкості особистості з низки причин: ображеного самолюбства, образи, роботи, що не відповідає кваліфікації. Крім того, такий стрес може бути наслідком психологічного перевантаження людини: виконання занадто великого обсягу робіт та відповідальності за якість складної й тривалої роботи. Одним з варіантів психологічного стресу є *емоційний стрес*, що виникає в ситуаціях загрози, небезпеки, образи. В роботах вчених вказується значення таких умов, що розвивають стрес: іммобілізації; дефіциту часу; порушення біологічних ритмів; змінення умов життя та динамічного стереотипу. До психоемоційних наслідків стресу можна віднести депресію, «синдром хронічної втоми», неврози, зокрема істерію та психастенію [1].

Аналіз наукових досліджень показує, що долати наслідки стресу допомагає впевненість у собі. Будь-яка людина хоче відчувати себе повноцінним членом суспільства, прагне здобути повагу та визнання від інших

людей. Але досягти цієї мети за відсутності впевненості у собі неможливо. Людина з низькою самооцінкою сумнівається у власних здібностях, тому часто вважає себе гіршою, ніж є насправді. Науковці стверджують, що *впевненість у собі* – це могутня внутрішня сила та корисна звичка, яку розвивають у собі всі успішні особистості. Вона виражається у здатності самостійно ставити для себе значущу мету та позитивній оцінці власних можливостей для її досягнення. Впевненим у собі людям також властиві сумніви, страх та хвилювання. Але такі особистості твердо вірять у те, що вони зможуть подолати труднощі завдяки своїм здібностям та накопиченому життєвому досвіду.

Ключовими чинниками впевненості в собі є самооцінка та цінності людини. Самооцінка людини — це її внутрішній стан, який формується в результаті дії різних зовнішніх чинників. Важливим фактором є стосунки з іншими. Якщо людину постійно критикують або ображають, то її самооцінка стрімко знижується. Інший фактор — соціальний статус особистості, який вимірюється власними досягненнями у житті, наявністю матеріальних цінностей, профільних знань та потрібного досвіду. Окрім зовнішніх факторів, на впевненість у собі впливає і манера поведінки самої людини. Низька самооцінка часто розвивається у тих, хто має погане самопочуття чи хвороби, не слідкує за своїм зовнішнім виглядом та не може позбутися негативних думок. Така людина не любить себе, тому відчуває сумніви та страх перед новими можливостями, що заважає їй досягати поставленої мети.

Особисті цінності – це “великі бажані цілі, які мотивують людей до дії і слугують керівними принципами в їхньому житті” [3]. Приклади особистих цінностей включають пожертвування на благодійність або проведення часу з сім’єю. Цінності є у всіх, але у кожної людини вони різні. На ці відмінності впливають культура людини, особисте виховання, життєвий досвід та низка інших чинників. Особисті цінності є бажаними для людини і представляють те, що є важливим для неї. Одна і та ж цінність у різних людей може викликати різну поведінку.

Цінності впливають на формування переконань особистості, як фундаментальних, негнучких, абсолютних та узагальнених тверджень – думок, які люди мають стосовно себе, інших, світу та/або майбутнього. Водночас переконання мають певний ступінь невизначеності, оскільки багато з них не можна спостерігати безпосередньо. Однак саме переконання людини керують нею у прийнятті рішень та реагуванні на ситуації. Зазвичай вони формуються в дитинстві або під час будь-якого іншого значущого досвіду .

Таким чином, важливим психосоціальним інваріантом поведінки особистості є смисл і сенс, самооцінка, особисті цінності і переконання – важливі аспекти психології людини, які взаємодіють між собою. Висока

самооцінка може допомогти зменшити рівень стресу, особисті цінності і переконання теж впливають на поведінку та ставлення людини до себе, визначають те, що для людини є важливим, і можуть бути фундаментальними для її життєвого самовизначення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Євтушик Ю.О, Чернецька І.В. Дослідження впливу стресу на життя та діяльність людини. *Студентський вісник Національного університету водного господарства та природокористування*. Випуск 3 (5), 2015. С.71-73.

2. Фурман (Гуменюк) О.Є. Психологія Я-концепції: *Навчальний посібник*. Тернопіль: Економічна думка, 2004. 310 с.

3. Особисті цінності та переконання. URL:<https://langs.physio-pedia.com/uk/personal-values-and-beliefs-uk/>

4. Впевненість у собі. URL: <https://eduhub.in.ua/news/vpevnennist-u-sobi>

УДК 159.9

Андріана Мотяшок

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент С.М. Миколук,
Західноукраїнський національний університет*

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ ТА ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Актуальність теми розвитку соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, не може бути переоцінена, оскільки вона стикається з важливими соціальними проблемами та вимагає негайних та ефективних рішень з боку держави та громадських організацій [2; 9-11].

Ця тема актуальна через зростаючу кількість дітей, які опиняються без батьківського піклування через різноманітні причини, включаючи смерть батьків, війни, катастрофи та інші негативні обставини. Це створює тиск на соціальну систему та вимагає розвитку програм та послуг для забезпечення дітей належною підтримкою. Актуальність цієї теми підкреслюється необхідністю захисту прав та гідного майбутнього для дітей, які пережили

травматичні досвіди втрати батьків або відчують відсутність батьківського піклування. Забезпечення їм не лише матеріальних, але й емоційних ресурсів стає нагальною задачею для суспільства [3].

Важливість теми визначається нестабільною політичною та економічною ситуацією в багатьох країнах, що може призвести до збільшення числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Це підкреслює необхідність постійного вдосконалення та адаптації програм соціальної роботи до змінних умов проживання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [8].

В цілому, розвиток галузі соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, залишається актуальним завданням, що потребує уваги та зусиль з боку уряду, громадських організацій та суспільства в цілому. Вітчизняні та європейські науковці у своїх працях розглядають проблеми сирітства та перспективні шляхи подальшої роботи та розвитку в галузі соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Сучасні проблеми та перспективи розвитку соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування висвітлюють у своїх доробках ряд науковців: Балухтіна О., Брич В.Я., Грабовська А., Миколюк С., Пліско Є. та ін. [1-8]. Лише через спільні зусилля можна забезпечити дітям важливість та найнеобхідніше — любов, підтримку та можливість належного розвитку та самореалізації.

У світі соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, постійно виникають нові виклики та можливості для розвитку. Підкресленням цієї галузі є не лише захист прав та забезпечення базових потреб дітей, але і створення умов для повноцінного розвитку кожної дитини, незалежно від її статусу.

Особливою перспективою є розвиток інклюзивних програм, спрямованих на інтеграцію дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у суспільство. Це передбачає не лише доступ до освіти та охорони здоров'я, але й створення умов для розвитку їхніх талантів та здібностей. Важливим для цього є підвищення якості підготовки соціальних працівників. Набуттям нових навичок та знань у галузі роботи з травмованими дітьми, технік усиновлення та сприяння роботи з прийомними сім'ями відкриватиме нові можливості для ефективної підтримки та захисту підопічних.

Особливе значення мають програми психологічної підтримки. Забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не лише матеріальними, але й емоційними ресурсами допоможе їм подолати труднощі та відчувати себе захищеними та щасливими. Важливо при цьому підтримка для біологічних та прийомних сімей. Створення доступних програм

психологічної та фінансової підтримки для цих сімей сприятиме створенню оптимального середовища для зростання та розвитку дітей.

І нарешті, — зміна стереотипів та сприяння усиновленню та опіці. Розробка освітніх та рекламних кампаній спрямованих на підтримку усиновлення та опіки, а також надання сім'ям необхідної інформації та ресурсів сприятиме зменшенню кількості дітей, які залишаються без батьківського піклування. Створення механізмів моніторингу та оцінки. Це допоможе ідентифікувати проблемні ситуації та вчасно коригувати стратегії роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування [4-7].

Розвиток і вдосконалення галузі соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, є постійним процесом, який вимагає спільних зусиль держави, громадських організацій та індивідуальних акторів. Тільки завдяки цьому спільному зусиллю зможемо створити краще майбутнє для кожної дитини, незалежно від її походження чи статусу [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. Балухтіна О. Наставництво для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні: шляхи оптимізації процесу, Науковий вісник Ужгородського університету. 2021. № 1(48). С. 19-23.

2. Брич В., Миколюк С. Соціальний захист сиріт в Україні: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 200 с.

3. Грабовська Г.М., Лисюк А.М. Захист прав дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування під час військових дій. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 2. С.80-84.

4. Миколюк С. Професійне вигорання соціальних працівників в умовах війни. Ввічливість. Humanitas. 2022. № 6. С. 31-36. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022>.

5. Миколюк С. Сирітство в Україні в умовах війни: соціальна робота та соціальна допомога, Ввічливість. Humanitas. 2022. №3 С. 61-68. URL: <Http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas>

6. Миколюк С. Соціальний супровід як форма соціальної допомоги для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. 2022. Т. 33 (72). № 3. С. 48-53. URL: <http://psych.vernadskyjournals.in.ua/33-72-3-ua>

7. Миколюк С. Соціально-психологічна допомога дітям із прийомних сімей в умовах війни, «Габітус». Вип. 38/2022, С. 152-155. URL: <Http://www.habitus.od.ua/38-2022>

8. Пліско Є, Тіщенко В. Аналіз сучасного стану соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. 2022. Том 2 № 17. С. 42-51.

9. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 №2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>

10. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 №2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

11. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 №2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

УДК 364.4

Олександра Сікора

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності

231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент С.М. Миколюк,

Західноукраїнський національний університет

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ТА ПРОБЛЕМИ ВЕДЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ІЗ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

Кожна окрема особа є частинкою великої спільноти й відіграє свою роль у ній. Події, які серйозно сколихують громадськість, можуть слугувати рушійним фактором, і провокувати відповідну реакцію і поведінку в людини в той, чи інший момент. Серйозно сколихнула Україну і весь світ тема масової міграції, як всередині країни, так і за її межами. Тема внутрішнього переміщення осіб стала нагальною в Україні ще у 2014 році, тоді жителі Донецької та Луганської областей, і Автономної Республіки Крим переміщалися до регіонів, підконтрольним Україні. З початком 2022 року наша країна та її населення знову стикнулися із гострою проблемою переміщення уже набагато в більших масштабах. Проблема переміщення осіб залишається актуальним і досі. Безумовно, вимушена міграція є надзвичайно стресовим та складним процесом для самих громадян та країни в цілому. Держава зустрілась із новими викликами, котрі стосуються навантаження на державний бюджет у зв'язку із виникненням нового спектру потреб у громадян, котрі стали внутрішньо переміщеними особами.

Термін «Внутрішньо переміщені особи» (далі – ВПО) позначає категорію громадян, які змушені покинути свої домівки, але залишаються в межах власної країни. Вони стають вимушеними переселенцями через збройні конфлікти, насильство, природні катастрофи чи інші впливові фактори [4]. Забезпечення громадянам вільного та рівного доступу до послуг є важливим завданням для

влади, обласних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, територіальних і селищних громад, спеціалізованих центрів, закладів та установ, що створені для надання різного спектру послуг громадянам країни, в якій вони знаходяться, маючи на меті забезпечення життєдіяльності, покращення настроїв суспільства, підвищення рівня задоволеності наданими послугами та можливостями [1-3]. Тому, територіальні громади та органи місцевого самоврядування повинні організувати надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам і сприяти їх отриманню, до того ж, організувати на належному рівні надання допомоги, прихистку та захисту таким особам [5].

Вимушене переселення особливо торкається теми психічного здоров'я кожного з переміщених осіб. Саме тому важливим завданням для соціальних працівників є організація психологічної допомоги та підтримки людей під час адаптації до місця проживання. У соціальній роботі із ВПО важливим є попередження відчуженості та виникнення депресивних станів, замкненості у собі, відстороненості від громадськості, адже саме такі якості часто спостерігаються у ВПО. Якщо психіка людини матиме ресурси для боротьби із стресовими ситуаціями, тоді їй буде легше пережити травматичний досвід. Організація психологічної підтримки для кожного громадянина сформує психічно стійку, свідому націю, яка вміє піклуватися про себе та інших людей, які такої підтримки потребують. Важливо розуміти, що ВПО є вразливими, яким потрібна кваліфікована допомога працівників соціальної сфери, а також психологічна підтримка [6].

Головним завданням соціальних працівників у роботі з ВПО є попередження потрапляння їх у складні життєві обставини та допомога, якщо складна життєва ситуація уже стала наявною.

Робота соціального працівника є важливою та багатогранною: він повинен знати закони та орієнтуватися в законодавстві країни, маючи на меті надати кваліфіковану допомогу клієнту у вирішенні його складної життєвої ситуації, ознайомити із доступними програмами й механізмами захисту та допомоги. Працівники соціальної сфери, безумовно, є кваліфікованими консультантами та комунікаторами, і в процесі спілкування з ВПО слід бути особливо обережним і долучати фахівців-психологів. Важливо розуміти, що соціальна адаптація та реінтеграція ВПО може бути складним і тривалим процесом, який передбачає необхідність впровадження різноманітних програм та механізмів для допомоги в адаптації до нових умов проживання та стабілізації їхнього психологічного стану [5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Брич В., Миколюк С. Соціальний захист сиріт в Україні: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 200 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37769>
2. Миколюк С. Професійне вигорання соціальних працівників в умовах війни. Ввічливість. Humanitas. 2022. № 6. С. 31-36. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022>.
3. Миколюк С. Сирітство в Україні в умовах війни: соціальна робота та соціальна допомога. Ввічливість. Humanitas. 2022. №3 С. 61-68. URL: <Http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas>
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. №1706-VII. (редакція від 29 жовтня 2022 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
5. Технології соціальної роботи і соціальної допомоги в умовах трансформаційного періоду: навч. метод. посібн. / за заг. ред. А.О. Полянничко, А.В. Кирилюк. Суми: ФОП Цьома, 2020. 336 с.
6. Blyskun O.O. Socio-psychological factors of success of youth reintegration in the socio-cultural environment in the context of its development. scientific journal «virtus». june, 2020. №45. p 43. url: <http://conference-ukraine.com.ua/virtus>.

УДК 159.98

Анна Корчагіна

*здобувачка вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія,
Західноукраїнський національний університет*

*Науковий керівник - кандидат філософських наук О.М. Рудакевич
Західноукраїнський національний університет*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ САМОУСВІДОМЛЕННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасна Україна переживає складний період, коли війна, політична та економічна нестабільність, а також значні соціальні зміни негативно впливають на життя громадян. Відчутний вплив цих факторів охоплює як індивідуальний психологічний стан кожної людини, так і стан суспільства в цілому.

Психологічні особливості адаптації українців до змін у сучасних реаліях, виявляються у великій мірі через внутрішні психологічні процеси та стратегії, які використовуються для вирішення проблем та виходу з труднощів. Вплив на психіку є комплексним та багатограним, охоплюючи як індивідуальний, так і соціальний рівні.

На індивідуальному рівні люди можуть відчувати широкий спектр емоційних та поведінкових реакцій, включаючи посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресію, тривожні розлади, порушення сну, проблеми з концентрацією уваги, емоційні спалахи тощо [3]. Розглянемо детальніше, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) є однією з основних психологічних реакцій на війну. Українці, які пережили або безпосередньо стикаються з наслідками війни, можуть відчувати посттравматичні симптоми, такі як повторні спогади, сни, панічний страх, подразнення та збудження, уникання спогадів про травму та гіперзбудженість. Депресія є ще однією поширеною психологічною реакцією на стресові ситуації, такі як війна та економічна нестабільність. Українці можуть відчувати почуття безнадійності, печалі, втрати інтересу до життя та енергії. Тривожні розлади також можуть бути поширеними серед українців, які стикаються зі складними життєвими умовами. Страх майбутнього, страх втрати роботи або фінансової нестабільності може викликати тривогу та невпевненість.

На соціальному рівні спостерігається зростання напруги та конфліктів, поява нових соціальних груп та спільнот, зміна соціальних норм та цінностей, а також ризик радикалізації та екстремізму [3]. У контексті соціальних змін, які відбуваються в Україні, українці також можуть відчувати стрес та потребу у адаптації. Масові переселення, зміни в соціальних ролях та стереотипах можуть призвести до втрати стабільності та потреби у пошуку нових способів життя та самовираження.

Провівши дослідження, я виявила, що українці найбільше стикаються з такими змінами внаслідок війни, політичної та економічної нестабільності, соціальних потрясінь як : почуття невизначеності, страх за майбутнє (66,7%); підвищений рівень стресу та тривоги, депресія (59%); зміна житлових умов (переїзд до тимчасового житла, втрата житла) (38,5%); переїзд до нового місця (внутрішнє переміщення, евакуація за кордон) (30,8%); поява посттравматичного стресового розладу (ПТСР) і дискримінація та упередження з боку інших людей по 23,1%; зниження самооцінки, втрата віри в себе (17,9%); втрата роботи, доходу, заощаджень (15,4%); зміна соціального статусу (втрата престижної роботи, зменшення соціальних зв'язків) (10,3%). (див. рис. 1).

Українці, демонструючи стійкість та мужність, вибирають різні стратегії адаптації до складних умов життя. Зміна способу життя, підтримка соціальних зв'язків, заняття творчою діяльністю, залучення до активної діяльності, звернення за матеріальною допомогою, використання копінг-механізмів та психологічна підтримка є ключовими напрямками адаптації [2, с. 16-26]. Зазначене спонукало провести власне дослідження та визначити, які стратегії адаптації до змін в сучасних реаліях використовують громадяни України.

Рис. 1. Аналіз змін внаслідок війни, політичної та економічної нестабільності, соціальних потрясінь в сучасних українських реаліях (квітень 2024 р., ЗУНУ, вибірка 100 осіб)

Провівши пілотажне опитування, було виявлено, що, найбільший відсоток громадян використовує підтримку соціальних зв'язків: спілкування з близькими людьми, друзями, членами сім'ї, участь у групах підтримки (68,4%); на другому місці заняття творчою діяльністю: малювання, музика, танці, написання віршів або творів (50%); 42,1% надають перевагу залученню до активної діяльності: волонтерство, участь у громадському житті, пошук нового хобі; 31,6% перепадає на звернення за психологічною допомогою та зміна способу життя: переїзд до більш безпечного місця, пошук нової роботи, навчання; 23,7% обрали звернення за матеріальною допомогою: соціальні виплати, допомога від благодійних організацій та 21,1% використання копінг-стратегій: техніки релаксації, дихальні вправи, ведення щоденника. (див. рис. 2).

Рис. 2. Аналіз стратегій для адаптації до змін в сучасних українських реаліях (квітень 2024 р., ЗУНУ, вибірка 100 осіб)

Результати опитування показали ще одну важливу закономірність: виявилось що дані результати не збігаються з стратегіями адаптації до змін, які українці вважають найефективнішими. (див. рис. 3).

Рис. 3. Аналіз найефективніших стратегій для адаптації до змін в сучасних реаліях, на думку українців (квітень 2024 р., ЗУНУ, вибірка 100 осіб)

Отже, адаптація до змін – це складний та тривалий процес. Не існує універсального рецепту, який підійшов би всім. Кожна людина проходить через цей процес по-своєму, використовуючи власні ресурси та стратегії. Українці вже продемонстрували свою стійкість та мужність. Зберігаючи єдність та підтримуючи один одного, вони зможуть подолати ці виклики та побудувати краще майбутнє.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деменко О. Ф. Особливості соціальної адаптації особистості в умовах сучасного кризового суспільства. *Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового суспільства*: зб. матеріалів IV всеукр. наук.-практ. круглого столу з міжнародною участю (м. Ірпінь, 24 квіт. 2019 р.). Ірпінь, 2019. С. 18–21.

2. Коробка Л.М., Васютиський В.О., Вінков В.Ю. та ін. Спільнота в умовах воєнного психологічного конфлікту: стратегії адаптації. *Колективна монографія* / за науковою редакцією Л.М. Коробки. Кропивницький: Імекс-ЛІД, 2019. С.7-109.

3. Сердюкова І. М. *Соціально-психологічна адаптація особистості: механізми та стратегії*. Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського.

Софія Бодя

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент С.М. Миколюк,
Західноукраїнський національний університет*

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УКРАЇНІ

Соціальна робота повинна мати можливість гнучко реагувати на появу нових уразливих груп, нових потреб і соціальних викликів. Проблеми та методи їх вирішення з якими працюють соціальні працівники постійно оновлюються, що вимагає вивчення практик і критичного осмислення теоретичних і методологічних обґрунтувань роботи соціальних працівників.

В Україні одним із нових викликів для соціальної роботи, яка сама по собі є відносно новим видом професійної діяльності, є зростання кількості внутрішніх мігрантів. Актуальність цієї теми виникла внаслідок російського вторгнення до Криму та подій на сході України. Після повномасштабного вторгнення росіян проблема лише загострилась. Люди втрачають домівки, отримують поранення та змушені залишати свої населені пункти у пошуках прихистку в більш безпечних регіонах. З появою нових соціально незахищених верств населення виникла необхідність зосередити увагу на проблемі соціального забезпечення та соціального захисту внутрішньо переміщених осіб.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» визначає внутрішньо переміщену особу як громадянина України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув місце свого проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [8].

Про актуальність проблеми соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами писали чимало вітчизняних та зарубіжних вчених. Соціальні аспекти внутрішньої міграції в кризові періоди розкривають у своїх працях Брич В., Городецький О., Конончук А., Логвинова М., Мельник І., Миколюк С. та ін. [1-7].

Соціальна робота з внутрішніми мігрантами має здійснюватись відповідно до проблем, які виникають у внутрішньо переміщених осіб. Останні потребують матеріальної, фінансової, соціальної і психологічної допомоги та

підтримки [2]. Сам лише переїзд є причиною стресу та тривоги. Зміна оточення, місця праці\навчання, кліматичних та житлових умов часто важко сприймаються, окрім того доводиться починати заново будувати соціальні взаємини, знайомитись з культурою та традиціями нового регіону, дізнаватись про особливості надання соціальних послуг у данній місцевості, одержувати (відновлювати) соціальний статус – робоче місце, власне або тимчасове житло, реалізація права на виховання дітей та навчання і т.д.

Допомогти з вирішенням цих проблем та зберегти психоемоційний стан у нормі може фахівець із соціальної роботи [3].

Виділяють такі основні напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами :

1. Професійна та трудова адаптація. Передбачається працевлаштування вимушених переселенців враховуючи наявну у них кваліфікацію, а також потреби ринку праці у місцевості; організація курсів/тренінгів для професійної підготовки .

2. Вирішення проблем матеріальної компенсації за принесенні збитки через екстренне покинення колишнього місцепроживання. Зокрема організація роботи із пошуку тимчасового житла, надання необхідної медичної допомоги, допомога у визначенні завданого переселенцям збитку та у підготовці необхідних документів для призначення державних виплат/компенсацій.

3. Сприяння створенню довірливої та приємної атмосфери між переселенцями та місцевим населення. У цьому напрямку значна частина роботи покладається саме на внутрішньо переміщених осіб, їм важливо зрозуміти та прийняти ту культуру, правила, традиції та спосіб життя, що панує на території де вони нині мешкають. Завданням соціальних працівників є заохочення обох груп до знайомства та спільно проведеного часу [5].

Соціальні працівники застосовують різні стратегії втручання. Існують короткострокові та довгострокові втручання.

Короткострокові або кризові втручання, орієнтовані на завдання модель соціальної роботи. У кризовому втручанні доцільно використовувати такі техніки підтримки: інформування (куди звертатися, де і яку допомогу можна отримати, як використовувати техніки відновлення тощо); допомога у пошуку підтримки серед близьких/знайомих людей виз; прогнозування та планування можливих дій. Особливістю кризового втручання є те, що соціальний працівник не впливає безпосередньо на кризу, а працює лише з її наслідками.

Довгострокові стратегії втручання виходять із того, що допомога внутрішньо переміщеним особам має бути багаторівневою (індивідуальна допомога, зв'язок із громадою і представництво інтересів, участь у колективних політичних діях) та орієнтованою на відновлення соціальних зв'язків, побудова

місцевих систем підтримки, залучення волонтерів, до допомоги людям, які опинились за межами звичного середовища і відносин [6; 7].

Отже, соціальна робота з переміщеними особами повинна бути спрямована на відновлення соціально-культурних зв'язків та трудового потенціалу, на подолання залежності від гуманітарної допомоги, а також на навчання ефективному самоменеджменту.

Важливими факторами є професійний розвиток соціальних працівників, запозичення зарубіжного досвіду щодо роботи з переселенцями. Також велику роль відіграє участь власне вимушено переміщених осіб, адже їх вмотивованість та оптимістичний настрій позитивно впливає на відновлення соціальних та трудових зв'язків, допомагає уникнути конфліктів із місцевими мешканцями. Розуміння та врахування потреб внутрішньо переміщених осіб у роботі соціальних працівників є важливим аспектом підтримки людської гідності, сприяння стабільності та розвитку країни в цілому. Врахування цих аспектів є ключовим у формуванні ефективної та гуманної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брич В., Миколюк С. Соціальний захист сиріт в Україні: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 200 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/37769>
2. Городецький О. Міжнародні стандарти захисту біженців та їх основоположні принципи. Право та державне управління. 2020. Вип.2. С. 62-68.
3. Конончук А. Внутрішньо переміщені особи: соціальні аспекти проблем і шляхи їх вирішення. Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів. 2019. Вип.3. С. 49-50.
4. Логвинова М. Внутрішньо переміщені особи як категорія вимушених мігрантів: поняття та ознаки. *Науковий вісник ХДУ: Серія географічні науки*. 2019. №11. С. 44-50.
5. Мельник І. Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2017. Вип.23. С. 176-182.
6. Миколюк С. Професійне вигорання соціальних працівників в умовах війни. Ввічливість. *Humanitas*. 2022. № 6. С. 31-36. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022>.
7. Миколюк С. Сирітство в Україні в умовах війни: соціальна робота та соціальна допомога. Ввічливість. *Humanitas*. 2022. №3 С. 61-68. URL: <Http://journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas>
8. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 18.04.2024).

Марія Підгурська

старший викладач кафедри психології та соціальної роботи

Західноукраїнський національний університет

Софія Дудар

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності

231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ

Проблеми молоді, особливості її політичного самовизначення займають у житті будь-якої держави особливе місце. Молодь серед інших соціально-демографічних груп є найактивнішою учасницею політичних процесів у суспільстві. Здатність молодого покоління впливати зміни у політичній системі суспільства неодноразово демонстрували події нашої буремної історії. Потреба в комплексному вивченні соціально-психологічних механізмів політичного та ідеологічного самовизначення молоді головно зумовлена її роллю в житті суспільства та ступенем участі у тих перетвореннях, які відбуваються на даному етапі поступу України. Проблема самовизначення, у тому числі політико-ідеологічного, відноситься до розряду тих проблем суспільного розвитку, які ніколи не втратять своєї значущості, оскільки відображають сутність, закономірності та особливості існуючого в суспільстві механізму, що забезпечує збереження та оновлення соціально-політичного досвіду, спадкоємність та зміну норм, цінностей та інститутів.

Молодь є соціальною базою та головним соціальним ресурсом поступу держави. Майбутнє України багато в чому залежить від домінуючої у молодіжному середовищі моделі політичної соціалізації. Велика кількість досліджень, що присвячені питанню політичного та ідеологічного самовизначення молоді, жодною мірою не свідчить про вичерпаність вивчення цієї проблеми. Справа в тому, що чинники та компоненти цієї системи перебувають у процесі перманентного розвитку. Це, у свою чергу, потребує конкретизації понятійно-категоріального апарату, вдосконалення та створення моделей, що відповідають новим параметрам політичного буття. Цим і зумовлено актуальність нашого бакалаврського кваліфікаційного дослідження.

Проблеми політичного й ідеологічного самовизначення молоді здавна привертала увагу філософів та мислителів. Це знайшло свій відбиток у творах Конфуція, Платона, Аристотеля, Цицерона, ідей К. Гельвеція, Ж.-Ж. Руссо, Т. Гоббса, Г. Спенсера та ін. У середині минулого століття з'являються перші

систематизовані дослідження політичного самовизначення. Сучасні дослідження в галузі соціальної психології, соціології та політології охоплюють аспекти, що пов'язані з вивченням чинників, що впливають на залученість та відчуженість молоді від політичного життя. Зростає зацікавленість вітчизняних вчених у об'єктивних соціальних та соціально-психологічних факторах, які визначають політичний вибір та ідентифікацію як окремих осіб, так і соціальних груп (Є. Головаха, Л. Карамушка, Н. Паніна, М. Пірен, М. Боришевський, О. Киричук, Л. Орбан, В. Татенко, М. Головатий, М. Гуцалова, Г. Коваль, С. Корсакевич, О. Лісовець, М. Перепелиця, Г. Циганенко, Р. Сторожук, М. Слюсаревський, М. Шваб, О. Ярема та ін. (див. [1-5])). Тож актуальним постає вивчення соціально-психологічних чинників, які сприяють формуванню активної позиції серед молоді у громадсько-політичному житті. Така необхідність самовизначення пов'язана з усвідомленням політичної обстановки в суспільстві, розвитком стійких політичних та ідеологічних уподобань, а також особистою автономією в електоральних рішеннях та у ідеологічному і політичному виборі загалом.

Метою дослідження є розкриття змісту, з'ясування структури та особливостей функціонування соціально-психологічних механізмів, які лежать в основі політико-ідеологічного самовизначення молоді. Для досягнення мети поставлено завдання: дослідити специфіку та особливості формування політичного самовизначення молоді; показати чинники, що формують політико-ідеологічну культуру молоді; виявити перспективи формування політичної суб'єктності молоді часів Інтернету; намітити напрямки підвищення політичної активності молоді.

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Молоде покоління є основним стратегічним ресурсом нації, є головним провідниками соціально-економічного та технічного прогресу, передових ідей глобалізації, забезпечує соціальну мобільність суспільства, виступає важливим джерелом ініціативи та розвитку всіх сфер суспільного життя. Творча уява, ідеали та енергія молоді мають важливе значення для забезпечення постійного руху суспільства вперед. Сьогодні політичні та громадські інститути створюють умови для включення молодих громадян до системи політичного життя суспільства. Зміст та спрямованість цього процесу багато в чому визначають подальшу участь молодого покоління у перетвореннях та вдосконаленні політичної та суспільної сфер. Специфіка політичної участі молоді полягає у прояві політичної активності, інтересу до вирішення політичних завдань через механізм реалізації політичних прав, що спонукають до політичної дії, а також використання тих чи інших каналів входження в політику.

2. Політико-ідеологічне самовизначення – це процес, котрий передбачає формування власної ідейно-політичної позиції з позиції співвіднесення системи політичних, громадянських цінностей та ідеалів й системи індивідуальних потреб, прагнень, настановлень у процесі впорядкування власних уявлень про доцільний вибір суспільно-політичної моделі розвитку. Політико-ідеологічне самовизначення є соціально-особистісним утворенням, що розглядається як осмислений, рефлексивний результат процесу визначення світоглядних і ціннісних пріоритетів у політико-ідеологічній сфері, спирається на особистісну ціннісну систему, зумовлюється ідейно-політичними орієнтаціями та особливостями соціального мислення, цілями, мотивами, потребами особистості. Переломити політико-психологічне відчуження молоді, можливо лише реальними проєктами політичних і соціальних інституцій, створенням для неї правових, соціальних, економічних і організаційних умов і гарантій, що забезпечують їй суб'єктне ставлення до політичної ситуації в нашій державі.

3. Електронні медіатехнології мають величезний арсенал з маніпуляції свідомістю та поведінкою молодого покоління, установки яких не мають чітких орієнтирів. Гіперактивний вплив електронного медіасередовища на формати соціально-політичних подій стає фактором нестабільності та кидає виклик системі національної безпеки. Використання медіаосвітніх технологій та реалізація завдань підвищення медіаграмотності та медіакультури молодих громадян дозволять задіяти їхню креативність на користь держави та громадянського суспільства. Органи влади зацікавлені у виробленні продуктивних механізмів громадського контролю за формуванням у молодіжному середовищі духовних цінностей, що відповідають національним інтересам країни, вихованню патріотизму та громадянської відповідальності за її долю.

4. Політико-ідеологічне самовизначення є процесом відносно автономним, що передбачає формування власної ідейно-політичної позиції шляхом узгодження системи політичних та загальносуспільних цінностей і ідеалів з системою індивідуальних потреб, прагнень та установок. Це відбувається під час впорядкування особистістю уявлень про найбільш доцільний вибір суспільно-політичних моделей розвитку, а також визначення шляхів та методів їх зреалізації. Ступінь і зміст політичного становлення молоді людини, а також її самовизначення в контексті політико-ідеологічних цінностей залежать від рівня самосвідомості та самооцінки, розвитку соціального мислення та рефлексії, а також від системи ціннісних орієнтацій та компонентів особистісної готовності проявляти себе в соціально-політичній сфері. Головним елементом готовності молоді до політико-ідеологічного самовизначення є інтерес до політики. Ураховуючи значущість соціально-

психологічних характеристик для активізації орієнтації на політико-ідеологічне самовизначення, необхідно сформувані соціально-психологічні стратегії регуляції та корекції когнітивних, мотиваційних і поведінкових установок щодо політико-ідеологічного спрямування. Такі стратегії визначають суть соціально-психологічних механізмів політико-ідеологічного самовизначення, які формуються особистістю в процесі взаємодії у соціальному довкіллі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головатий М. Ф. Формування державної молодіжної політики в сучасній Україні (політологічний аналіз) : автореф. дис. докт. політ. наук. К., 1999. 15 с.
2. Кияшко Л. О. та ін. Політична участь молоді сучасної України: психологічні чинники активізації. Київ: Міленіум, 2014.
3. Корсакевич С.С. Політичне самовизначення молоді: соціально-психологічні особливості. *Проблеми політичної психології*. 2020. Випуск 9 (23). С. 183-194.
4. Сторожук Р. П. Державна молодіжна політика в контексті європейського вибору України: механізм : автореф. дис. к. держ. упр. Одеса, 2007. 23 с.
5. Циганенко Г. В. Соціально-психологічні механізми політико-ідеологічного самовизначення молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2005. 21 с.

УДК 364.044

Вікторія Сервитник

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності
231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – адвокат, кандидат юридичних наук, доцент О. М. Яремко,
Західноукраїнський національний університет*

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Відповідно до чинного законодавства України внутрішньо переміщені особи відносяться до осіб, які знаходяться у складних життєвих обставинах (п. 15 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про соціальні послуги» [3]). А, отже, мають право на отримання соціальних послуг, пов'язаних як з подоланням складних життєвих

обставин, так і їх попередженням. Держава повинна не лише допомагати у забезпеченні права на соціальні послуги, але і гарантувати та створювати можливості для реалізації інших прав і свобод, що впливають з соціально-правового захисту даної категорії осіб.

На сьогодні в Україні існують нормативно-правові акти, які закладають правові основи організації та надання соціальних послуг (Закону України «Про соціальні послуги» [3], Класифікатор соціальних послуг [1], Постанова КМУ із організації надання соціальних послуг [2]). Проте відсутній жоден державний стандарт, який би ґрунтовно регламентував організацію і надання соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам.

Примітно, що у роботі держави з внутрішньо переміщеними особами особливо допомагають інститути громадянського суспільства – правозахисні організації, волонтери, громадські організації, релігійні організації, журналісти, адвокати та ін. Що стосується органів державної влади та місцевого самоврядування, то на сьогодні спостерігається співпраця різних міністерств та відомств, наукових інститутів, підприємств та установ, правоохоронних органів.

Повномасштабне вторгнення в Україну військ російської федерації «оживило» у нашому суспільстві проблему у наданні соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам. ... держава і ОМС спроможні забезпечити надання внутрішньо переміщеним особам соціальних послуг із консультування, інформування, представництва інтересів, але не готові ефективно забезпечити надання притулку і натуральної допомоги», – зауважує Оксана Яремко – «Тоді як виконання цих функцій на себе взяли волонтери і приватний сектор, що є свідчення існування в Україні дієвого громадянського суспільства» [6].

Зміст соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб продиктований безліччю прав, які їм належать. Відповідно можна виокремити такі важливі напрямки соціально-правового захисту даної категорії осіб як:

- отримання інформації про місцезнаходження членів сім'ї / родини, а також чи залишилася загроза для проживання у «рідному» регіоні, та яка там ситуація з інфраструктурою, довколишнім середовищем;
- сприяння у возз'єднанні або пошуку членів сім'ї / родини, а також у належних умовах для тимчасового або постійного проживання, у безпечних умовах для здоров'я та життя тощо;
- забезпечення відповідно до чинного законодавства лікарськими засобами, безкоштовною медичною допомогою, що надаються закладами охорони здоров'я комунальної та державної форм власності;
- сприяння у впродовж визначеного законом терміну а безкоштовному тимчасовому проживанні;

- здійснення державної реєстрації актів цивільного стану, відновлення, анулювання, внесення змін до актових записів цивільного стану за місцем перебування;
- допомога у поверненні на місце проживання, у переміщенні рухомого майна, в проїзді безкоштовно у всіх видах громадського транспорту для добровільного повернення до власного (залишеного) постійного місця проживання;
- допомога у влаштуванні дітей внутрішньо переміщених осіб до загальноосвітніх чи дошкільних навчальних закладів;
- забезпечення соціальними і адміністративними послугами за місцем перебування, а також гуманітарною та благодійною допомогою.

Великий обсяг із соціально-правового захисту внутрішньо переміщених осіб припадає на діяльність територіальних громад. Адже саме вони є тими суб'єктами соціальної політики, які найбільше безпосередньо комунікують із ними [6]. Територіальні громади не лише інформують, консультують, надають притулок, медичну і соціальну допомогу, допомагають у відновленні втрачених документів, надають первинну правову допомогу тощо, але й часто є «місточком» між внутрішньо переміщеними особами та іншими суб'єктами реалізації соціальної політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: Наказ Міністерства соціальної політики України 23 червня 2020 р. №429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text4> (дата звернення: 14.04.2024).
2. Про організацію надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text3> (дата звернення: 14.04.2024).
3. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text2> (дата звернення: 14.04.2024).
4. Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html5>.
5. Твардовська О. Р., Яремко О. М. Роль територіальних громад у наданні соціальних послуг в умовах війни. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи*: зб. Матеріалів міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Тернопіль, 2-3 червня 2022 р.) / під заг. ред.: О. Є. Гомотюк. Тернопіль: Університетська думка, 2022. С. 144-146.

6. Яремко О. М. Право внутрішньо переміщених осіб на отримання соціальних послуг в Україні. *Пріоритети зміцнення безпеки держави та підвищення ефективності правоохоронної діяльності: національні та міжнародні контексти*: Зб. тез допов. Всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Тернопіль, 6 травня 2022 р.). Тернопіль, 6 травня 2022 р. С. 149-152.

УДК 364.044

Тетяна Сторож

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота, Західноукраїнський національний університет
Науковий керівник – адвокат, кандидат юридичних наук, доцент О. М. Яремко, Західноукраїнський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХНІХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ

Соціальна політика України останніх десяти років розвивається із врахуванням реалій «україно-російської війни». У певній мірі проходить «адаптація» законодавства і практики до потреб осіб / сімей, які знаходяться у складних життєвих обставинах, пов'язаних з війною. Жвавішою стала співпраця органів державної влади і місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства в напрямку допомоги особам, які постраждали від війни.

Сьогодні в Україні відбувається реалізація різного роду заходів (державними і недержавними інституціями), які мають на меті виявляти, задовольняти та узгоджувати різні інтереси та потреби осіб, що мають статус учасників бойових дій та членів їх сімей.

Чинне законодавство України (мова йде, насамперед, про Закон України «Про соціальні послуги» і Постанову КМУ «Про організацію надання соціальних послуг») зобов'язує виконавчі органи сільських, селищних, міських рад «забезпечити надання базових соціальних послуг особам/сім'ям відповідно до їх потреб, а також вжиття заходів до надання таким особам/сім'ям інших соціальних послуг» [1, с. 144].

Примітно, що українське суспільство усвідомлює необхідність професійної діяльності, спрямованої на підтримку та надання кваліфікованої допомоги учасникам бойових дій та членам їхніх сімей, а також на сприяння у реалізації їхніх прав, у тому числі, соціальних. Адже робота із ними вимагає особливого підходу і чутливості до їхніх проблем і потреб.

Багато учасників бойових дій або ж їх родичі мають тривоги, стреси, депресії, посттравматичні стресові розлади. Дуже важливо надати їм фахову психологічну підтримку. Завдання соціальних працівників - вчасно виявити симптоми погіршення ментального стану учасників бойових дій та членів їх сімей, допомогти у зверненні за професійною допомогою.

Учасники бойових дій, окрім психологічної підтримки, потребують реабілітації, медичної допомоги. Соціальна робота у цій сфері передбачає координацію доступу до реабілітаційних програм, медичної допомоги, сервісів, що необхідні для психологічного і фізичного відновлення військових.

Не менш важливо забезпечити учасників бойових дій та членів їх сімей первинною правовою допомогою у вирішенні питань, що стосуються ветеранських прав, отримання відшкодувань за поранення, захисту від дискримінації на робочому місці та ін. За необхідності, потрібно сприяти їм в отриманні вторинної правової допомоги.

Після повернення з військової служби багато з них потребує відновлення соціальної та професійної інтеграції, що може включати: професійне навчання, підтримка у пошуку роботи, отримання освіти. Іноді їм, навіть, складно знайти «спільну мову» з членами власної сім'я. І для налагодження «комунікації» між ними необхідна допомога спеціалістів.

Важливо вчасно надати підтримку сім'ям учасників бойових дій, адже вони також стикаються зі стресами, фінансовими труднощами, іншими проблемами. Соціальна робота із ними буде полягати у: консультуванні, допомозі з побутовими справами, натуральній допомозі.

У соціальній роботі з учасниками бойових дій важливо забезпечити повноцінне їх відновлення та підтримку у щоденному житті після пережитих ними воєнних конфліктів. Досягнути цього можливо: спільними зусиллями урядових структур, громадських організацій, волонтерських груп та інших зацікавлених сторін. Завдяки такому комплексному підходу можна забезпечити належну підтримку та відновлення учасників бойових дій після пережитих ними воєнних подій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Твардовська О. Р., Яремко О. М. Роль територіальних громад у наданні соціальних послуг в умовах війни. *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи*: зб. Матеріалів міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Тернопіль, 2-3 червня 2022 р.) / під заг. ред.: О. Є. Гомотюк. Тернопіль: Університетська думка, 2022. С. 144-146.

Наукове видання

Матеріали

II Всеукраїнської науково-практичної конференції

**«ОСОБИСТІТЬ І СУСПІЛЬСТВО:
ПСИХОСОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ
КОВІТАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ»**

**Тернопіль
30 квітня 2024 р.**

Підписано до друку 26.04.2024 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Зам. № 23-539
Умовн. друк. арк. 13,8. Обл.-вид. арк. 14,1.

Видавець Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 7284 від 18.03.2021 р.

Видавничо-поліграфічний центр «Університетська думка»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@wunu.edu.ua

Віддруковано ФОП Шпак В. Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію В02 № 924434 від 11.12.2006 р.
м. Тернопіль, бульвар Просвіти, 6/4. тел. 097 299 38 99.
E-mail: tooums@ukr.net

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 7599 від 10.02.2022 р.*